MAGYAR JOGÁSZ EGYLET

MJE
1879

JOGÁSZEGYLETI ÉRTEKEZÉSEK

FELELŐSSÉG A JOGBAN

Szerkesztette

BODZÁSI BALÁZS

2026

Jogászegyleti
Értekezések
2026

FELELŐSSÉG A JOGBAN

Jogászegyleti Értekezések 2026

FELELŐSSÉG A JOGBAN

Szerkesztette:
Bodzási Balázs

Magyar Jogász Egylet
Budapest, 2026

A kiadvány megjelenését
a Miniszterelnökség és a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. támogatta

© Szerzők, 2026
© Magyar Jogász Egylet, 2026

Felelős kiadó: Trócsányi László, a Magyar Jogász Egylet elnöke
Kiadja a Magyar Jogász Egylet
1054 Budapest, Szemere utca 8.
mje@jogaszegylet.hu
+36-1-311-4013
+36-70-776-18 97

Kereskedelmi forgalomba nem kerül.

ISSN 2939-6069

Olvasószerkesztők: Borsos-Szabó Ágnes, Bérci Ildikó
Műszaki szerkesztő: Kardos Gábor
Borítóterv: Kmotrik Ildikó
Nyomás és kötés: Multiszolg Bt.

TARTALOM

Trócsányi László: *Előszó* 7

Bándi Gyula: *Felelősség a környezetjogban – közjogi vonatkozások, tendenciák* 9

Bodzási Balázs: *Felelősség a pénzkölcsönszerződés teljesítéséért és annak jogkövetkezményei* 35

Czine Ágnes: *Gondolatok a személyi szabadság alaptalan korlátozása miatti kártalanítás kérdéseiről* 81

F. Rozsnyai Krisztina: *A jó közigazgatáshoz való jog érvényesüléséért és a közterület közcélú használatának védelméért való jogalkotói felelősség metszéspontja* 99

Horváth István: *Felelősség a munkajogban – változó szabályok, új kérdőjelek* 123

Kajtár Gábor: *Ubi societas ibi jus – jogkövetés és felelősség a nemzetközi jogban* 143

Kovács Orsolya: *Adójog és felelősség rendszerszintű megközelítésben* 163

Lehoczki Zóra Zsófia: *Vezető tisztségviselők hitelezőkkel szembeni felelőssége* 181

Menyhárd Attila: *A felelősség új irányai* 199

Pókecz Kovács Attila: *A magánjogi felelősség római jogi alapjai* 225

Szomora Zsolt: *Szokásjogi elemek a mai büntetőjog felelősségi rendjében* 255

Villám Krisztián: *Az állam kártérítési felelőssége az alaptörvény-ellenes jogszabály megalkotása miatt* 279

ELŐSZÓ

A Magyar Jogász Egylet 2022-ben indította újra az 1943-ig rendszeresen megjelent Jogászegyleti Értekezések kiadványát. Célunk a régi jogászegyleti értekezések hagyományainak felélesztése volt. Örömünkre szolgál, hogy immáron az ötödik kötet megjelenését üdvözölhetjük. A sorozat minden évben egy meghatározott témakörhöz kapcsolódó tanulmányokat közöl. Az idei kötet a felelősség témakörére összpontosít.

A felelősség a jogtudomány egyik legrégebb óta vizsgált intézménye. Már az ókori jogtudósok, filozófusok is foglalkoztak a felelősség kérdésével. A társadalmi, erkölcsi, vallási és jogi felelősséggel kapcsolatos gondolataik napjainkban is aktuálisak.

A jog a béketeremtés eszköze, a sokszor előre nem látható konfliktusok megelőzését célozza. Önmagában a jog természetesen nem tudja mindig megelőzni a konfliktusokat: van, amikor szabályszegésből fakad a konfliktus, és van, amikor egy új társadalmi változás következménye. Amikor azonban a konfliktus szót halljuk, azonnal felmerül bennünk a kérdés, hogy kit terhel ezért a felelősség? Konfliktus történhet államok között, az államszervezet résztvevői között, a polgárok és a jogi személyek magánjogi kapcsolataiban, a családjog, a munkajog, a büntetőjog és még számos más jogterületet érintően. Így a felelősség kérdése is szükségszerűen valamennyi jogterület vonatkozásában felmerülhet.

A jog feladata egyszerre a konfliktushelyzetek megelőzése, valamint a már kialakult konfliktusok kezelése, szabályozása, továbbá a felelősség megállapítására vonatkozó anyagi jogi és eljárási szabályok rögzítése. Erre szolgálnak az igazságszolgáltatás szervei, amelyek a felelősségről hivatottak döntést hozni. A bírói szervek azok, amelyek joggyakorlatukkal a felelősség intézményének szabályait formálják, gazdagítják. Az igazságszolgáltatás szervei mellett azonban szerepet kaphatnak más fórumok is, így a békéltető testületek vagy a mediátorok.

A konfliktusok ugyanakkor a jog fejlődéséhez is hozzájárulnak, minden új konfliktusnak jogfejlesztő hatása is van. A jogi szabályozásnak választ kell adnia a társadalmi problémákra, valamint a műszaki-technikai, technológiai fejlődésből eredő kérdésekre. A 20. század elején a munkások megoldatlan helyzete és a munkásmozgalmak járultak hozzá a munkajog kialakulásához. A 20. század második felében a környezetért való aggodalom hozta létre a környezetvédelmi jogot. Jelenleg pedig a mesterséges intelligencia és számos más technológiai kérdés vet fel felelősségi kérdéseket.

A felelősségnek tehát vannak régi és új aspektusai. A római jogból származó, ma is aktuális dogmatikai alapok adottak, ugyanakkor figyelmünket az új jogterületek sem kerülhetik el. Különösen igaz ez egy szupranacionális környezetben, ahol a nemzeti jog mellett figyelemmel kell lenni a nemzetközi jogra és az európai uniós jogra is.

Köszönettel tartozunk a jelen könyv szerzőinek, valamint Bodzási Balázs szerkesztőnek, a Magyar Jogász Egylet kutatási igazgatójának, hogy a kiadvány elkészítését magukra vállalták, és tanulmányaikkal hozzájárultak a Jogászegyleti Értekezések 2026. évi kötetének a megjelentetéséhez.

Budapest, 2026. július 11.

dr. Trócsányi László
egyetemi tanár
a Magyar Jogász Egylet elnöke

Dr. Bándi Gyula
professor emeritus, DsC.
Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar
Környezetjogi és Versenyjogi Tanszék,
A jövő nemzedékek szószólója, Alapvető Jogok Biztosának Hivatala

FELELŐSSÉG A KÖRNYEZETJOGBAN – KÖZJOGI VONATKOZÁSOK, TENDENCIÁK

https://doi.org/10.61382/MJE.Ertekezesek.2026.Bandi.9

Összefoglaló

A környezeti felelősség elsődleges értelme a felelős magatartás. E téren az elsődleges felelősség az államé, amelyre az Alkotmánybíróság határozatai is felhívják a figyelmet – először intézményvédelemként, majd mások feladatait meghatározó kötelezettként. Érdemes elgondolkodni azon, milyen összetett ez a feladat, miként valósítható meg, különösen, ha még a jó gazda szerepe is megjelenik. A közjogi felelősség és a magánjogi elvárások a felelős őrzés kapcsán találkoznak. A magánjog és közjog összefonódásához a korábban jogon kívüli eszközök bevonása is hozzájárul. Ennek látványos példáját adja az EU-jog, amely a korábbi önkéntes eszközök – CSR, management, audit stb. – kötelezővé tételével a felelős és transzparens fenntartható környezethasználói magatartást erősíti, új kihívások elé állítva a közigazgatást és a jogalkalmazókat egyaránt. Egyre nagyobb figyelem hárul a jogon kívüli társadalmi felelősségre.

Kulcsszavak: környezetvédelmi felelősség; felelős magatartás; intézményvédelem; az állam kötelezettségei; public trust; önkéntes eszközök; vállalatok társadalmi felelőssége (CSR); átláthatóság; fenntartható vállalati magatartás

A felelősség közjogi vonatkozásait, illetve egyes tendenciáit a következőkben sokkal átfogóbb megközelítéssel és egyben szűkebb körben vizsgálom, mintsem hogy pusztán a környezetvédelmi igazgatáshoz kapcsolódó jogellenes magatartásokra reagáló jogi felelősségre korlátoznám – valójában erről nem is szólok, hiszen ennek alapjait már nem egy alkalommal tisztáztuk. A közjogi felelősség feltétlen kiindulási pontja ugyanis a felelősségi rendszert is magában foglaló szabályozási rendszer, illetve az azt érvényesíteni hivatott szervezetrendszer megfelelő működésében rejlik. E téren pedig jelentős lemaradásunk van, lévén a jelenlegi szervezetrendszer sem felső, sem jogalkalmazói szinten nem teljesíti megfelelően azt a küldetést,

amelyre hivatott: a környezeti értékek, érdekek hatékony védelmét. Éppen ezért érdemes némi elvi alapozást, keretet adni ebbéli értelmezésünkhöz.

E keretezést követően a közjogi tartomány egy korábban nem szokványos területe pedig újszerűsége miatt jelenik meg – arra a kérdésre keresünk ugyanis választ, hogy miként válik az önkéntesből kötelező, ez mire jó, és mennyiben jelent tágabb értelemben vett közjogi felelősségi kérdést.

1. A felelős állam

Fodor László értékelése, amely az EU-csatlakozás 20. évfordulójára jelent meg, a tágabb értelemben vett közjogi felelősség – a felelős állam kérdésének – kiváló összegzése: „A környezetvédelem ab ovo rendszerkritika, ezért egy erősen átpolitizált, a demokratikus értékek tekintetében megosztott társadalomban akár ellenségesen is fogadhatja a mindenkori hatalom a zöld civil kezdeményezéseket. A fentiek tükrében nem meglepő, hogy a környezetvédelmi érdekek gyakran egyéb – különösen gazdaságpolitikai – céloknak rendelődnek alá. A közérdek transzparens megfogalmazása, egy, a partnerekkel együtt kidolgozott és elkötelezett kormányzati szakpolitika léte, illetve következetes szem előtt tartása, együttműködés a társadalmi partnerekkel, a közérdekű adatokhoz való hozzáférés gyakorlatának a javítása, bár mind közhelyszerűen hangzik, egyaránt elősegíthetnék a társadalom szemléletének, tudatosságának, igényeinek, alulról jövő kezdeményezéseinek a kibontakozását és az ország környezetvédelmi teljesítményének javulását."[1]

Figyelemre méltó, hogy egy, a fenntarthatóság megértéséről, fontosságáról a közigazgatási tisztviselők között három éve folytatott átfogó felmérés maga is az állam részéről sokkal erősebb helytállást, érdemi megjelenést vár el, mintegy megerősítve mindazt, amit Fodor László jelzett, és amit magam is osztok: „Ami a hazai fenntarthatósági előrehaladást illeti, a válaszadók több mint 90%-a (!) szerint minden területen jelentősebb és gyorsabb erőfeszítésekre lenne szükség, kiemelve az állam szerepét a változás elősegítésében".[2] Az állam azonban mintha távolról sem állna a helyzet magaslatán.

A „Környezetjog" című könyvem immár társszerzős sokadik változatában[3] írom a következőket: „Az állam rendeltetését funkcióin keresztül gyakorolja, amely

[1] Fodor László: A környezetvédelmi szabályozás főbb irányai európai uniós tagságunk első húsz évében. *Állam- és Jogtudomány,* 2024. (2), 92.

[2] Kis Norbert – Pálvölgyi Tamás – Szűcs Gábor – Győrfyné Kukoda Andrea – Klotz Balázs: A környezeti fenntarthatósággal kapcsolatos közigazgatási attitűdök. *Acta Humana,* 2023. (3), 27., DOI: https://doi.org/10.32566/ah.2023.3.1

[3] Bándi Gyula (szerk.): *Környezetjog.* Budapest, Szent István Társulat, 2022. 65–70.

funkciók a főbb kötelezettségcsoportokat jelentik – ilyen a közrend védelme, a szociális biztonság alapvető feltételeinek megteremtése, illetve a modern államban ilyennek minősül a környezetvédelem is. Amint a közigazgatási jog művelői írják az állam és közigazgatás feladatainak változásáról, azok részben úgy jelennek meg, hogy egyik feladat változik, módosul, részben pedig új funkció és új feladat révén – ez utóbbiak közé tartozik a környezetvédelem is, amit a közigazgatási jogi tankönyv szerzői is kiemelnek, majd később ezt a társadalomvédelmi funkciók közé sorolják.[4] Ezen feladatkörben az állam kötelezettség- és felelősségvállalása három nagy részkötelezettségből tevődik össze:

– az állam kötelezettsége, hogy a környezetvédelem feltételeit kialakítsa, a védelem érdekeit érvényesítse;

– az állam felelősséggel tartozik az állami szervek és az állami tulajdon által okozott környezeti veszélyért, ártalmakért, károkért;

– az állam egyes esetekben közvetlen érdekeltsége nélkül is köteles helytállni, tehát mögöttes felelőssége érvényesül. (…)

Amikor általában állami feladat- és kötelezettségvállalásról beszélünk, ezt tágan értelmezzük, oly módon, hogy az valamilyen formában magában foglalja ugyan minden egyes állami szerv kötelezettségeit is, amelyek az államon belül elfoglalt szerepük, helyük függvényében jelentős eltéréseket mutatnak. (…)

Az állam kötelezettsége és felelőssége, mint elv magában foglalja természetesen az állam ebből eredő jogait is, a kötelezettségek minél megfelelőbb teljesítése érdekében – ez lesz az alapja a környezethasználókkal szembeni felelősség érvényesítésének. Ezen elv távolról sem jelenti az állami felelősség kizárólagosságát, sokkal inkább a környezeti érdekek közvetett és közvetlen úton való érvényesítése megfelelő arányának kialakítását."

Az immár több mint három évtizedes környezetvédelmi törvény mindezeket végtelenül leegyszerűsítve így fogalmazta meg: „37. § (1) A környezet védelmének jogi szabályozását, a környezet védelmével összefüggő jogok és kötelezettségek megállapítását és megtartásuk ellenőrzését, a környezet védelmének tervezését és irányítását az állam és a helyi önkormányzat szervei látják el…", majd a törvény 38. §-a felsorolja az állami feladatokat, a teljesség igénye nélkül (amit a „különösen" fogalom használata igazol). Innentől pedig hosszú felsorolás következik arról, mit is kell érteni az állami kötelezettségvállalás egyes részelemei alatt, az állami érdekként való megjelenítéstől a jogalkotáson át a szervezetrendszer működtetéséig vagy a nemzetközi együttműködésig. Csak egy rövid megjegyzést szeretnék ehhez fűzni: a törvény e részeinek fennmaradása önmagában két eltérő következtetésre is alapot adhat. Vagy azért marad-

[4] Lásd erről Patyi András – Varga Zs. András: *Általános közigazgatási jog.* Budapest – Pécs, Dialóg Campus, 2012. 152–155.

hattak hatályban, mert a jogalkotó azokat kellően általánosan és előrelátó módon fogalmazta meg, így időtállónak bizonyultak, vagy azért, mert senki sem foglalkozott érdemben a korszerűsítésük szükségességével.

A környezetvédelemmel kapcsolatos tágabb értelemben vett felelősség – amelyet akár az állam rendeltetésszerű működésének is nevezhetünk – talán legáltalánosabb keretét a környezethez való jog adja. E jog először az 1976. évi környezetvédelmi törvényben, majd tételesen az 1989. évi alkotmánymódosításban jelent meg; első értelmezési kísérlete egy kormányzati kezdeményezés volt, amely a jog mintegy egyetemes, sajátos jogi probléma nélküli értelmezésére irányult. Erre a kezdeményezésre[5] ugyan az AB akkor érdemben nem válaszolt – nem kívánva absztrakt alkotmányértelmezésbe fogni[6] –, de ez a próbálkozás lehetőséget adott az ún. Ádám–Zlinszky-különvélemény[7] megfogalmazására, amelyben a szerzők – máig ható aktualitással – alapvető feladatokat összegeznek a következők szerint:

„4. A jogtudomány széles körben vallott felfogása szerint minden alanyi jognak mellőzhetetlen kísérő párja a megfelelő alanyi kötelesség. Ezt az összefüggést a 18. § világosan ki is fejezi azáltal, hogy előírása szerint a Magyar Köztársaság nemcsak elismeri mindenki jogát az egészséges környezethez, hanem azt is vállalja, hogy érvényesíti ezt a jogot. Az indítványozott alkotmányértelmezésnek ezért utalnia kellene arra, hogy mit jelent az egészséges környezethez való alapjog állami érvényesítési kötelessége. Szerintünk a vizsgált alapjoghoz kapcsolódó állami érvényesítési kötelesség magában foglalja:

a) az egészséges környezet minőségi mutatóinak (határértékeinek) meghatározását,

b) a minőségi mutatók érvényesülési feltételeinek törvényi megállapítását,

c) a minőségi mutatók érvényesülésének figyelését, ellenőrzését, mérését és értékelését,

d) a minőségi mutatók megtartására késztetés eszközeinek meghatározását és alkalmazását,

[5] Lásd 996/G/1990. AB határozat indokolás I. pontját: „1. A Miniszterelnök az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvény (a továbbiakban: Abtv.) 21. § (6) bekezdése alapján indítványozta, hogy az Alkotmánybíróság értelmezze az Alkotmány 18. §-ának és 70/D. §-ának a környezetvédelemre vonatkozó rendelkezéseit. Indítványa indokolásául előadta, hogy az értelmezni kért alkotmányi rendelkezések nem határozzák meg a környezetvédelem fogalmának pontos tartalmát és az államnak a környezet védelmével kapcsolatos kötelezettségeit. Az értelmezésre véleménye szerint az Alkotmányra épülő további jogi szabályozás megalapozása érdekében van szükség."

[6] A 996/G/1990. AB határozat indokolásának II. 1. pontja szerint: „nem általánosságban, hanem valamely konkrét alkotmányjogi probléma aspektusából kezdeményezi az Alkotmány ugyancsak konkrétan megjelölt rendelkezésének értelmezését…".

[7] Az AB ekkor, a 996/G/1990. AB határozatban még nem foglalt hivatalosan állást.

e) a minőségi mutatók megsértése, vagyis az egészséges környezet károsítása esetére a kijavítás eszközeinek és módozatainak, valamint a kárfelelősség érvényesítési rendjének meghatározását,

f) az Alkotmány más alapjogi rendelkezése alapján is a polgároknak a környezettel összefüggő tájékoztatásra vonatkozó joga biztosítását, valamint az érintetteknek a környezetvédelmet szolgáló állami és önkormányzati döntések előkészítésében való közreműködését, továbbá az egészséges környezet fenntartását és fejlesztését szolgáló társadalmi aktivitást könnyítő, illetve serkentő jogszabályok megalkotását."

Nem sokkal később, immár valóban konkrét ügyben [28/1994. (V. 20.) AB határozat] fogalmazott meg az AB két alapvető értelmezési iránymutatást, a visszalépés tilalmát – amely a védelmi szintre vonatkozó legfontosabb és legvilágosabb zsinórmérték lett a mai napig, és amelyre hamarosan visszatérek –, valamint az állam intézményvédelmi kötelezettségét: „3. A környezetvédelemhez való jog mindezekkel szemben elsősorban önállósult és önmagában vett intézményvédelem, azaz olyan sajátos alapjog, amelynek az objektív, intézményvédelmi oldala túlnyomó és meghatározó. A környezethez való jog az állam környezetvédelemre vonatkozó kötelességei teljesítésének garanciáit emeli az alapjogok szintjére, beleértve a környezet elért védelme korlátozhatóságának feltételeit is."

Az intézményvédelmi kötelezettség a későbbi AB határozatokban a mai napig ismételten visszaköszön, így nem sokkal az Alaptörvény elfogadását követően is, ezzel megerősítve a kezdeti értelmezést: „A környezetvédelmi tárgyú jogalkotási kötelezettséggel kapcsolatosan pedig az Alkotmánybíróság már korábban is rámutatott, hogy »mindazokat a feladatokat, amelyeket másutt alanyi jogok védelmével teljesíti az állam, itt törvényi és szervezeti garanciák nyújtásával kell ellátnia« [28/1994. (V. 20.) AB határozat, ABH 1994.134, 138.]" {28/2017. (X. 25.) AB határozat, [30] pont}.

Ez utóbbi, immár újabb és egyben a megváltozott követelményeknek megfelelően az új alkotmányos alapokra támaszkodó határozat – amely nem volt túlzottan megértő a korábbi értelmezésekkel szemben – az eredeti értelmezésen túllépve, azt mintegy tovább pontosítva világossá teszi, hogy az Alaptörvény megfogalmazása[8] nem jelent egyenrangú, egyforma kötelezettségeket az egyes kötelezettekre nézvést, hanem inkább eltérő súlypontok mentén értelmezhető: „[30] …Miközben azonban a környezet védelmének kötelezettsége egyaránt terheli a tág értelemben vett államot és a természetes és jogi személyeket, ez a kötelezettség természetszerűleg nem lehet teljesen azonos az egyes jogalanyok vonatkozásában. Miközben a természetes

[8] Alaptörvény P) cikk (1) bekezdés: „A természeti erőforrások, különösen a termőföld, az erdők és a vízkészlet, a biológiai sokféleség, különösen a honos növény- és állatfajok, valamint a kulturális értékek a nemzet közös örökségét képezik, amelynek védelme, fenntartása és a jövő nemzedékek számára való megőrzése az állam és mindenki kötelessége."

és jogi személyektől a hatályos jogszabályi előírások ismeretén és betartásán túlmenően általános jelleggel és kikényszeríthető módon nem várható el, hogy magatartásukat valamely, a jogalkotó által nem konkretizált, absztrakt célhoz igazítsák, addig az állam oldaláról az is elvárható, hogy egyértelműen meghatározza mindazon jogi kötelezettségeket, melyeket mind az államnak, mind pedig a magánfeleknek be kell tartaniuk, egyebek között annak érdekében, hogy az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdésében nevesített értékek hatékony védelme érvényesüljön (Indokolás [30])." Az állam ennek megfelelően kiemelt szereplő, kiemelt felelőssége is van tehát, nem csupán egyike a számos kötelezettnek, hiszen mások kötelezettségei is az állam aktivitásától függően nyernek értelmet.

Az nem kétséges, hogy az állam felelősségének tényleges tartalma folyamatosan alakulóban van, és ennek megfelelően újabb és újabb értelmezési feladatokkal találkozunk. A jövő nemzedékek szószólójaként ezt a következőképpen fogalmaztam meg: „A természeti erőforrások megőrzése, mint államfeladat, illetve mint elérendő eredmény […] csak fokozott gondosság tanúsítása esetén lehetséges. A sokszor csak nehezen előrejelezhető veszélyekkel, kockázatokkal szemben az állam csak akkor tud eredményesen fellépni a nemzet közös örökségének védelmében, ha fokozott óvatossággal jár el e szabályozási területeken. Az eredményfelelősség és a gondossági kötelem e sajátos egysége az Alaptörvény P) cikkében található hármas kötelezettség szövegéből is következik. Amíg a »védelem« és »fenntartás« kötelezettsége alapvetően egy eredményjellegű kötelezettséget tételez, a »megőrzés« kifejezés nyelvtani értelmében is egy gondossági kötelezettséget hordoz magában."[9]

Majd máshol ugyanerről: „Miközben a környezeti felelősség elsődlegesen a környezethasználót terheli, addig az állam át nem ruházható feladata a kötelezettségek teljesítésének kikényszerítése, a felelősség érvényesítése az illegális környezethasználatok feltárására is kiterjedően. Az állam kötelezettsége, hogy az ehhez szükséges (személyi, dologi és pénzügyi) feltételeket biztosítsa."[10]

2. Az állami felelősség és a gondos tulajdonos, a jó gazda követelménye

Az állami felelősség talán még fokozottabban érvényesül akkor, amikor az általában vett – szabályozási, jogalkalmazói, intézményformálói stb. – állami feladatokhoz

[9] Lásd a vízgazdálkodásról szóló 1995. évi LVII. törvénynek a vízkivételekkel összefüggő módosításáról szóló törvénnyel kapcsolatban, az elfogadott törvény előzetes normakontrollja során az Alkotmánybírósághoz benyújtott Amicus 7. oldalát: http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/cbb2386065131e71c12582da004720cb/$FILE/I_1216_6_2018_allasfoglalas_anonim.pdf, vö. 13/2018. (IX. 4.) AB határozattal [63], [69], [72].

[10] *Beszámoló az alapvető jogok biztosának és helyetteseinek tevékenységéről 2019,* 17.

a nemzet közös öröksége irányában a gondos tulajdonos, a jó gazda követelménye is társul.

A jövő nemzedékek szószólójának az Alkotmánybírósághoz benyújtott álláspontjában így összegeztük a legfontosabb irányadó gondolatokat: „Az Alkotmánybíróság 16/2015. (VI. 5.) AB határozatában az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdésének értelmezésekor az államot és állampolgárokat terhelő hármas kötelezettség – 1. védelem, 2. fenntartás; 3. jövő nemzedékek számára való megőrzés – megállapítása mellett kiemelte, hogy »[a]z állami kötelezettség […] önálló szabályozást nyert és hangsúlyt kapott az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdésében«.[11] E hármas kötelezettségnek az állam közhatalmi és tulajdonosi minőségében is köteles megfelelni. Mivel a jelentős felszíni víztestek, valamint a felszín alatti vízkincs egésze kizárólagos állami tulajdonban állnak,[12] ezért az államot a P) cikk (1) bekezdésből fakadó kötelezettség tulajdonosi minőségében is egyértelműen terheli.

Ekképpen az állam felelőssége a társadalom felé – ideértve a jövő nemzedékek tagjait is – kettős tartalmat hordoz, egyrészt az Alaptörvény által biztosított jogok védelmezője, másrészt tulajdonos, illetve még pontosabban, a nemzet közös örökségét képező közjavak kezelője. A kettős minőség az állammal szemben azt az Alaptörvényből fakadó elvárást alapozza meg, hogy közhatalmi jogosítványainak gyakorlásán, így a jogalkotáson keresztül úgy teremtse meg a P) cikk (1) bekezdésből fakadó hármas kötelezettség teljesítésének feltételeit, hogy közben ne lehetetlenítse el a tulajdonosi mivoltából eredő követelményeknek való megfelelést. […] A tulajdonos állam P) cikkből fakadó hármas kötelezettségének tartalmát erősíti, illetve a nemzeti vagyon tekintetében mintegy kibontja az Alaptörvény 38. cikke."[13]

Az Alkotmánybíróság mindezekkel kapcsolatban mintegy válaszul megállapította: „[…] az államot a P) cikk alapján egy sajátos eredményfelelősség terheli, és nem pusztán a jogszabályokkal biztosított védelem fenntartásának formális kötelezettsége. Az Alaptörvény P) cikkében megfogalmazott hármas kötelezettség ennek megfelelően nemcsak azt várja el az államtól, hogy a nemzet közös örökségének védelme, megőrzése és fenntartása érdekében megfelelő jogi szabályokat alkosson, hanem hogy azokat hatékonyan és eredményesen működtesse, illetve amelyekkel képes biztosítani az erőforrások tényleges megőrzését. Ugyanezen határozat hangsúlyozza azt is, hogy a környezeti értékek – a tárgyi ügyben a

[11] 16/2015. (VI. 5.) AB határozat, [93].

[12] A nemzeti vagyonról szóló 2011. évi CXCVI. törvény 4. § (1) *d)* pont.

[13] Lásd a vízgazdálkodásról szóló 1995. évi LVII. törvénynek a vízkivételekkel összefüggő módosításáról szóló törvénnyel kapcsolatban, az elfogadott törvény előzetes normakontrollja során az Alkotmánybírósághoz benyújtott Amicus 7. oldalát: http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/cbb2386065131e71c12582da004720cb/$FILE/I_1216_6_2018_allasfoglalas_anonim.pdf, vö. 13/2018. (IX. 4.) AB határozattal, [54].

biodiverzitás, esetünkben a vízkincs – védelmét szolgáló hatékony ellenőrzési mechanizmusok, amelyek a Natura 2000 területek állami tulajdonából fakadtak, alkotmányos jellegű garanciák, amelyek megszüntetése alaptörvény-ellenes helyzetet idéz elő."[14]

A számos más, ugyancsak példaként is szolgáló jogeset közül az erdőkkel kapcsolatos határozat egy pontját emelem ki, amely a jövő nemzedékek érdekeit még határozottabban jelenítette meg. Egy új, fontos irányról van szó: „[22] Az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdése a public trust környezeti és természeti értékekre vonatkozó koncepciójának alkotmányjogi megfogalmazásán alapul, melynek lényege, hogy az állam a jövő nemzedékek mint kedvezményezettek számára egyfajta bizalmi vagyonkezelőként kezeli a rá bízott természeti és kulturális kincseket, és a jelen generációk számára csak addig a mértékig teszi lehetővé ezen kincsek használatát és hasznosítását, ameddig az a természeti és kulturális értékeket mint önmagukért is védelemben részesítendő vagyontárgyak hosszú távú fennmaradását nem veszélyezteti. Az államnak ezen kincsek kezelése és az arra vonatkozó szabályozás megalkotása során egyaránt tekintetbe kell vennie a jelen és a jövő generációk érdekeit."[15]

Ezt az idézetet az állam vonatkozó közjogi felelőssége sajátos kiterjesztéseként tartom érdemesnek vastagon aláhúzni, igazat adva Menyhárd Attilának, aki szerint: „Napjaink egyik fontos kihívása, hogy a környezetvédelmi politika magánjogi kikényszerítése erősítheti-e a környezetvédelmi értékek érvényesítését. A környezetvédelem hagyományosan közjogi eszközrendszerben gondolkodik, ami annyiban logikus, hogy a természeti környezet védelme nem magánérdek, hanem közérdek. Azokban a helyzetekben azonban, amelyekben a környezetvédelem magánjogi érdekké tehető, a környezetvédelmi értékeket akár az állammal szemben is védeni lehet."[16]

Még tovább menve a jelzett összefonódás irányában, Bodzási Balázs gondolataira is érdemes figyelmet fordítani, hiszen világosan megfogalmazza: „Ma már szinte lehetetlen feladat precíz, egzakt módon elkülöníteni egymástól a közjogi és a magánjogi normákat, oly mértékben egybefonódtak egymással. Sokszor egy azonos jogszabályon belül egyszerre találhatunk közjogi és magánjogi jellegű rendelkezéseket is."[17] Cikkében számos más példa mellett kiemeli: „Az ingatlan tulajdonosát felelősség terheli az illegális hulladéklerakás vagy elhagyás megelő-

[14] 28/2017. (X. 25.) AB határozat, [76].

[15] 14/2020. (VII. 6.) AB határozat.

[16] Menyhárd Attila: Közjogról és magánjogról. In: Bodzási Balázs (szerk.): *Jogászegyleti Értekezések 2025. Közjog és magánjog.* Budapest, Magyar Jogász Egylet, 2025. 266–267. DOI: https://doi.org/10.61382/MJE.Ertekezesek.2025.Menyhard.253

[17] Bodzási Balázs: Közjog és magánjog találkozási pontjai a gyakorlatban. In: Bodzási Balázs (szerk.): *Jogászegyleti Értekezések 2025. Közjog és magánjog.* Budapest, Magyar Jogász Egylet, 2025. 61. DOI: https://doi.org/10.61382/MJE.Ertekezesek.2025.Bodzasi.59

zéséért [Ht. 61. § (1) bekezdés]".[18] Ez a példa is a magánjogi és közjogi elemek keveredésére utal, amit a jelen „gazdasági, társadalmi, technikai-technológiai változások" mintegy szükségszerű következményeként értékelhetünk.

A tanulmány további részében e sajátos keveredés egy újabb izgalmas és egyre markánsabban megjelenő példáját tárgyalom. A hozzáadott érték pedig az, hogy nem a magánjog és közjog összemosódása a tárgy csupán, hanem egy eredetében jogon kívüli intézménysor kerül be a jog berkein belülre, egyelőre érintőlegesen, majd válik egyre erőteljesebb jogi kötelezettséggé, mindez tárgyunk – a felelős magatartás – további erősítése érdekében, valójában a közigazgatás működését, ellenőrző szerepét megtámogatva.

3. Amikor az önkéntesség kötelezettséggé válik

3.1. Különböző típusú szabályozási eszközök

A környezetjogi szabályozás módszereinek egyik csokra[19] arra vonatkozik, milyen utakat követ az állam és a jog, mennyire szándékozik erősebben – közvetlenül –, avagy enyhébben, mozgásteret hagyva – gazdasági és önszabályozási eszközökkel – befolyásolni a környezethasználó magatartásokat, netán éppen irányítani azokat. Erre utal a jelenleg hatályos, 5. Nemzeti Környezetvédelmi Program:[20] „A környezetvédelmi jog a jogág sajátosságaira tekintettel különböző típusú szabályozási eszközöket kell, hogy alkalmazzon. Az elmúlt években kialakult gyakorlatot is figyelembe véve, a szabályozást alapvetően továbbra is a közvetlen (engedélyező-tiltó, korlátozó és azt ellenőrző) és a közvetett (gazdasági ösztönző) módszerek kombinációjával lehet hatékonnyá tenni, figyelemmel az eljárások ügyfél-barát lebonyolítására is."

A szabályozási módszereknek már a fogalma is azt mutatja, hogy a szabályozás, az állam és a jog jelen van, de más eszközökkel, megpróbálva kissé a háttérben maradni, kevésbé látható lenni. Ez üdvös megoldás nem egy esetben, amikor a környezethasználó saját döntései hatékonyabbak lehetnek, mint a felülről jövő „parancs". Számos olyan helyzet van azonban, amikor nem kerülhető meg a közvetlen szabályozási megoldások alkalmazása, mint amilyen egy engedélyezési rendszer fenntartása, bizonyos anyagok használata, a hulladékkezelés vagy éppen a veszélyes helyzetekbe történő azonnali beavatkozás stb.

[18] Bodzási: Közjog és magánjog találkozási pontjai a gyakorlatban. 99.

[19] Lásd Bándi: *Környezetjog.* IV. fejezet. Az önszabályozás kérdéséről a 3.3 pont szól.

[20] Az Országgyűlés 62/2022. (XII. 9.) OGY határozata a 2026-ig szóló 5. Nemzeti Környezetvédelmi Programról, https://környezetvédelem.hu/sites/default/files/media/docs/nkp-5.pdf

Az állam és a jog akkor van a helyén, ha megfelelően felméri, mikor és milyen eszközökkel kell beavatkozni, szorosabbra vagy lazábbra fogva a környezethasználó magatartásokat. Egyik módszer sem ideális önmagában, hanem csak a célzott eredmény megvalósításának hatékonyságához viszonyítva. A „Környezetjog" című, már hivatkozott kötetben az önszabályozás jellemzéseként a következők olvashatók: „E módszertan keretében a jogi szabályozás és a piaci hatások együttesen olyan szabályozottsági hátteret alakítanak ki, amelyre hagyatkozva a környezethasználók saját tevékenységük megszervezése révén ahhoz hasonló követelményeket valósítanak meg, mint a hagyományos szabályozásban az állam – reményeink szerint csökkentik a környezeti elemek használatát vagy terhelését –, de ezen követelmények elfogadása és betartása részben saját döntés eredménye, így a célok és az eszközök kiválasztása is saját elhatározáson alapul. Nyilván a gazdasági szereplők számára mindez előnnyel kecsegtet, noha a jövedelmezőségi következmény kevésbé érzékelhető közvetlenül. Nincs kifejezett állami kényszer ez esetben sem, csak szabályozási keret."[21]

Ami pedig ezzel összefüggésben a felelősséget illeti, minden szabályozási módszer esetében van lehetőség a jogi felelősség érvényesítésére, hiszen bármilyen szabályozási módszerről is legyen szó, a jogi szabályozás annak része, akár közvetlen, akár közvetett formában. A felelősség – közjogi felelősség – alatt már eddig is sokkal inkább az érintettek (legyen az állam maga vagy a környezethasználó) felelős magatartását értettem mindenekelőtt, mert ez vezet a környezetvédelem, fenntarthatóság terén annyira elvárt megelőzéshez, elővigyázatos magatartáshoz, a mai európai környezetpolitika alapját jelentő „no harm", azaz „ne okozz kárt" elv tényleges érvényesüléséhez.

3.2. EMAS-rendszer

A vállalatok környezeti menedzsment- és auditálási rendszerben (EMAS-rendszer) való részvételét elsőként szabályozó 1836/93. számú EK tanácsi rendelet az önszabályozás fontosságáról szólva alapvető elveket rögzített: „…az ipar felelős azért, hogy kezelje környezeti hatásait és ennek megfelelve megelőzési szemléletet alakítson ki e területen; …e felelősség arra hívja fel a vállalatokat, hogy alakítsanak ki és hajtsanak végre vállalati környezetpolitikát, célokat és hatékony környezeti menedzsment-rendszereket; a vállalatok ily módon kialakított környezeti politikája, amellett hogy biztosítja a fennálló jogi követelmények végrehajtását, tartalmazzon olyan elkötelezettséget is, amely a környezeti teljesítmény folyamatos javítását célozza".

[21] Bándi: *Környezetjog.* 155–156.

Az EMAS-rendszer által adott feladat a közigazgatás szempontjából[22] az, hogy a hatáskörrel rendelkező szervezet bejegyzi az EMAS-rendszerekről szóló nyilvántartásba az adott szervezetet a hitelesített környezetvédelmi nyilatkozat, illetve az ahhoz kapcsolódó feltételek alapján. Annak érdekében, hogy egy szervezetet bejegyezzenek, első alkalommal a következőket kell teljesítenie:

a) el kell végezniük a meghatározott előírásoknak megfelelően a szervezet valamennyi környezetvédelmi tényezőjére vonatkozó környezeti állapotfelmérést;

b) a környezeti állapotfelmérés eredményének fényében a legjobb környezetgazdálkodási gyakorlatot figyelembe vevő környezetvédelmi vezetési rendszert kell kidolgozniuk és végrehajtaniuk;

c) az előírásoknak megfelelő belső ellenőrzést kell elvégezniük, ellenőrzési program alapján;

d) környezetvédelmi nyilatkozatot kell készíteniük. Amennyiben rendelkezésre állnak az adott ágazatra vonatkozó ágazati referenciadokumentumok, akkor a szervezet környezeti teljesítményének értékelésekor a vonatkozó dokumentumot figyelembe kell venni;

e) mindezt környezetvédelmi hitelesítő hitelesíti; illetve

f) a tagállamok által kijelölt illetékes testület mindezek alapján nyilvántartásba veszi.

3.3. Az uniós ökocímke

Az EMAS-rendszerhez hasonló utat járt be az uniós ökocímke-szabályozás is. 1992-től két lépcsőben jutott el a 2009. év végi helyzethez.[23] A szabályozás az első rendelet szerint céljának tekinti, hogy azon termékek tervezését, gyártását, forgalmazását és használatát, illetve esetleg szolgáltatások alkalmazását segítse elő, amelyek gyártásuktól felhasználásuk végéig (beleértve a hulladékként való megjelenést is) a többi hasonló termékhez vagy szolgáltatáshoz képest kisebb veszélyt jelentenek a környezetre, valamint biztosítsa a fogyasztók alaposabb tájékoztatását a termékek környezetre való hatásáról. Nem változott a vezérelv sem: „egy önkéntes ökocímke-rendszer közösségi odaítélési alapjainak meghatározása volt, s ezzel egyfelől olyan termékek népszerűsítése, amelyek teljes életciklusukat tekintve kisebb

[22] Lásd a hatályos rendeletet, vagyis az Európai Parlament és a Tanács 1221/2009/EK rendeletét (2009. november 25.) a szervezeteknek a közösségi környezetvédelmi vezetési és hitelesítési rendszerben (EMAS) való önkéntes részvételéről és a 761/2001/EK rendelet, a 2001/681/EK és a 2006/193/EK bizottsági határozat hatályon kívül helyezéséről.

[23] A 880/92. tanácsi rendeletet váltotta fel az 1980/2000. rendelet az egységes európai ökocímke-odaítélési rendszer felállításáról. Ma pedig az Európai Parlament és a Tanács 66/2010/EK rendelete (2009. november 25.) a hatályos, az uniós ökocímkéről.

mértékben károsítják a környezetet, másfelől a fogyasztók tájékoztatása a termékek környezeti hatásairól pontos, nem megtévesztő és tudományosan megalapozott információk alapján" (preambulum 1. pont szerint).

Mindkét esetben azt láthatjuk, hogy az európai jog egy-egy olyan, eredetileg önkéntes nemzetközi szabványban megjelenő intézményt inkorporál, amely a közbizalom erősítését, a társadalom, a fogyasztók és a gazdasági szereplők megfelelő tájékoztatását, valamint a jól teljesítők elismerését és megjelölését szolgálja; az eszköz immár jogintézménnyé válik, és az európai jog részévé lesz. Az önkéntesség megmarad, mindaddig, amíg a kérdéses érintett szervezet nem érzi szükségét annak, hogy ilyen uniós logóval, minősítéssel rendelkezzen, hiszen nem követelmény a részvétel senki számára sem. Igaz, a gazdasági szereplők egymás között ezt preferálhatják, vagy egy potenciális közbeszerzési eljárás feltételei között előnyként vagy akár követelményként is megjelenhet erre utaló feltétel. A rendeletbe foglalás pedig azt hangsúlyozza, hogy amennyiben európai uniós jelölés megszerzésére törekszünk, a feltételek azonos módon érvényesülnek, függetlenül attól, hogy a pályázó mely tagállamban honos.

3.4. A környezetvédelmi megállapodások

Természetesen az önkéntes eszközök pozitív vonásai más területeken is teret követelnek maguknak. Így az Európai Unió környezetpolitikájának egyik potens intézménye, a környezetvédelmi megállapodás is az önszabályozás eszközei közé tartozik. A Bizottság még 1996-ban elfogadta a környezetvédelmi hatóságok és az ipar közötti környezetvédelmi megállapodásokról, illetve az egyoldalú ipari kötelezettségvállalásokról szóló kommünikét,[24] amelynek jelentősége és tartalma máig terjedően érvényes. A kommüniké ezen típusú intézmény alkalmazásának erősítésére törekszik. Alapvető követelmény, hogy a megegyezés minél specifikusabb legyen, ezt segíti elő például a pontos mennyiségi célkitűzések meghatározása.

A kommüniké irányelveket vázol fel a hatóságok és az ipar között a környezetvédelem terén készülő megegyezésekhez. A kezdeményezés mögött még a Közösség ötödik környezetvédelmi akcióprogramja húzódik meg, amelyik egyebek között hangsúlyozza a megosztott felelősség elvét és annak szükségességét, hogy az alkalmazott eszközök választékának bővülésével a jogintézmények szélesebb variációs köre alakuljon ki. A környezetvédelmi megállapodások mindkét fél részére lehetnek jogilag kötelezők, de lehetnek nem kötelezők is, a környezethasználó egyoldalú kötelezettségvállalásával, amelyet a hatóság elismer. Hatékony eszközöket jelent-

[24] Commission Communication on Environmental Agreements, COM(96)561 of November 27, 1996.

hetnek az ilyen megállapodások, melyek akár megelőzik a jogalkotást is, és ezzel csökkentik a szabályozó és közigazgatási eszközök mennyiségét.

A közigazgatási eljárás általános szabályainak hatályos szabályozása, a 2016. évi CL. törvény az általános közigazgatási rendtartásról (Ákr.) megtartotta a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvénynek (Ket.) a hatósági szerződésre vonatkozó szabályozását (92–93. §). Ezek szerint jogszabály lehetővé teheti vagy előírhatja, hogy a hatóság a hatáskörébe tartozó ügynek a közérdek és az ügyfél szempontjából is előnyös rendezése érdekében határozathozatal helyett az ügyféllel írásban hatósági szerződést kössön. A hatósági szerződés közigazgatási szerződés.

3.5. A vállalatok társadalmi felelősségvállalására épülő szabályozási eszközök

A pozitív tapasztalatok, a kérdéses intézmények megfelelő működése természetesen tovább ösztönözte az EU intézményeit, hogy más, eredetileg önkéntes, valóban önszabályozó eszközöket állítsanak csatasorba a környezeti célok érvényesítése érdekében. Az egyik ilyen irány a vállalatok társadalmi felelőssége (CSR) alapjaira épülő és egyre erősödő szabályozási kör.

Az elmúlt néhány évtizedben a változó társadalmi elvárások átformálták a vállalatok szerepét, és egyre nagyobb hangsúlyt kapott a vállalati társadalmi felelősségvállalás (CSR). A vállalatok beépítették az érdekelt felek környezeti és társadalmi elvárásait a vállalati döntéshozatalba.

Bár a CSR ma már széles körben elismert, történelmi gyökerei 1953-ig nyúlnak vissza. A CSR fogalmát Howard R. Bowen határozta meg könyvében.[25] Több évtizedes ezirányú fejlődés után Archie B. Carroll 1991-ben mutatta be a széles körben elismert CSR-piramist (a továbbiakban: piramis).[26] Ennek alapja a vállalatok számára magától értetődő gazdasági kötelezettségek sora, amelyekre a jogi kötelezettségek épülnek, majd az etikai, végül a filantropikus kötelezettségek következnek.

Carroll a CSR „összetevőit" a következőképpen rendszerezte:

a) Gazdasági felelősség: a társadalom alapvető elvárása az üzleti szférával szemben, hogy gazdasági intézményként funkcionáljon, amely a nyereséges működés és profittermelés mellett kielégíti a társadalom szükségleteit is.

[25] Howard R. Bowen: *Social Responsibilities of the Businessman.* Iowa City, University of Iowa Press, 1953.

[26] Archie B. Carroll: The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders. *Business Horizons,* 1991. (4), 42. DOI: https://doi.org/10.1016/0007-6813(91)90005-G

b) Jogi felelősség: a vállalatok azon kötelezettségét jelöli, mely szerint tevékenységeiket jogszabályok rendelkezéseinek betartása mellett kell végezniük. Ez a megfelelési kényszer (compliance), a méltányos üzleti magatartás minimumszintjét határozza meg.

c) Etikai felelősség: azon normák és elvek összessége, amelyeket a társadalom elvár akkor is, ha azok nincsenek jogszabályokba foglalva, így az igazságosság és méltányosság elveinek érvényesülése is idesorolható.

d) Filantróp felelősség: ez tisztán önkéntes és diszkrecionális alapú, célja a közösségi jólét előremozdítása, mint a pénzügyi adományok, az ingyenes termékek és szolgáltatások, a munkavállalók önkéntes munkájának támogatása.

A CSR az a koncepció, amelynek keretében a vállalatok „a jogi követelményeken túlmutató kötelezettségeket" vállalnak magukra.[27] A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) szerint: „A vállalati társadalmi felelősségvállalás (CSR) különböző csoportok, ágazatok és érdekelt felek számára eltérő jelentéssel bírhat. Általános egyetértés van azonban abban, hogy a globális gazdaságban a vállalkozások gyakran a munkahelyteremtésen és a jólét növelésén túlmutató, jelentősebb szerepet töltenek be, és a CSR a vállalkozások hozzájárulása a fenntartható fejlődéshez."[28]

A vállalati társadalmi felelősségvállalás (CSR) megvalósításának elősegítése érdekében ugyancsak az OECD 2018-ban kiadta a „Kellő gondosságra vonatkozó iránymutatás a felelős üzleti magatartásról" című dokumentumot,[29] arra ösztönözve a vállalkozásokat, hogy integrálják a társadalmi és környezeti érdekeket, elismerve, hogy az üzleti tevékenységek számos hatással vannak a munkavállalókra, az emberi jogokra, a környezetre és a vállalatirányításra; továbbá támogatja őket a káros hatások megelőzését célzó átvilágítási folyamatok bevezetésében.

Az Európai Unió maga is az elmúlt két évtized során figyelemre méltó CSR-keretrendszert dolgozott ki. Az Európai Bizottság egyik legkorábbi CSR-meghatározása 2001-ből származik: „A vállalatok társadalmi felelősségvállalása alapvetően olyan koncepció, amelyben a vállalatok önkéntesen hozzájárulnak a jobb társadalomhoz és a tisztább környezethez".[30] Az Európai Bizottság 2011-es megújított stratégiájában a vállalati társadalmi felelősségvállalást (CSR) rövidebben úgy határozza meg,

[27] United Nations Industrial Development Organization: *Corporate Social Responsibility: Implications for Small and Medium Enterprises in Developing Countries.* Vienna, UNIDO, 2002.

[28] OECD: *Corporate Social Responsibility: Partners for Progress, Local Economic and Employment Development (LEED).* Paris, OECD Publishing, (October 10, 2001) 13. DOI: https://doi.org/10.1787/9789264194854-en

[29] https://www.oecd.org/en/publications/oecd-due-diligence-guidance-for-responsible-business-conduct_15f5f4b3-en.html

[30] European Commission: Promoting a European framework for Corporate Social Responsibility (Green Paper). Brussels, European Commission. COM(2001)366 final.

mint „a vállalkozások társadalomra gyakorolt hatásukért viselt felelősségét", hangsúlyozva, hogy a vállalatoknak be kell építeniük a társadalmi, környezeti, etikai, emberi jogi és fogyasztói szempontokat működésükbe és alapstratégiájukba, az érdekelt felekkel való szoros együttműködésben.[31]

Ezen alapokra építkezve jelenik meg egyre markánsabban a jogi felelősségen túlmutató társadalmi felelősség fontossága, amely végül oda is vezet, hogy a korábban csak önkéntes elemek lassan jogi követelményként kerülnek megfogalmazásra, felismerve az ebben rejlő lehetőséget. Ennek fontos lépése volt az Európai Zöld Megállapodás,[32] amely az erőforrások mozgósítása kapcsán kiemelte, hogy a tőke csak akkor irányítható át nagy léptékben, ha a befektetők hozzáférhetnek hiteles, összehasonlítható és döntéshozatalhoz hasznos fenntarthatósági információkhoz. A nem megfelelő információ vezethet a „greenwashing" terjedéséhez.

A Zöld Megállapodás kifejezetten bírálta azt a tendenciát, hogy a vállalatok a hosszú távú fejlődést és a fenntarthatóságot háttérbe szorítva a rövid távú pénzügyi teljesítményt helyezik előtérbe. Ez a kritika a fenntarthatóságot nem opcionális társadalmi hozzájárulásként, hanem olyan stratégiai és jogi kérdésként fogalmazta meg, amelynek a vezetőségi szintű döntéshozatalt kell alakítania. Amint a fenntarthatóság a vállalati stratégia részévé válik, annak tükröződnie kell a kockázatkezelésben, a beruházásokban, az átvilágításban, a közzétételben és a felügyeleti folyamatokban.[33]

Mind az Európai Bizottság CSR-stratégiájában, mind az ISO 26000 szabványban[34] megfigyelhető, hogy bár a szervezetek hangsúlyozták a vállalati felelősségvállalás növekvő igényét és fontosságát a társadalom, a gazdaság és a természetvédelem kapcsán, továbbra is a vállalatok saját döntésére bízták, hogy az ajánlásokból mit és milyen mértékben építenek be a működésükbe.

A Zöld Megállapodás célul tűzi ki a vállalati elszámoltathatóság érvényesítését, egyre több kapcsolódó, immár jogi kötőerejű dokumentummal, amelyek fókusza az átláthatósági szabályokra, a lényegi átvilágítási kötelezettségekre, a taxonómiai besorolásra stb. terjed ki, a fenntarthatóságot a vállalati törekvések szintjéről a jogilag strukturált döntéshozatal szintjére emelve.

[31] European Commission: Communication from The Commission to The European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and The Committee of The Regions – A renewed EU strategy 2011-14 for Corporate Social Responsibility, COM(2011)681 final. Brussels, European Commission 25. 10. 2011

[32] Összefoglalója: https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/european-green-deal/

[33] Több írás született e témában, például Tania Pantazi: The Introduction of Mandatory Corporate Sustainability Reporting in the EU and the Question of Enforcement. *European Business Organization Law Review,* 2024. (25), 509–532. DOI: https://doi.org/10.1007/s40804-024-00320-x

[34] ISO 26000:2010: Guidance on social responsibility. ISO, 2010. https://www.iso.org/obp/ui/en/#iso:std:iso:26000:ed-1:v1:en

3.6. Az ESG-keretrendszer

Alább egyes fontos példákat emelek ki, amelyek jellemzőek a korábban önkéntesnek minősülő eszközök, intézmények kötelezővé tételét eredményező szabályozási tendenciára. E tendenciának mostani alappontja az ESG-keretrendszer. Ennek alapjait az ENSZ Globális Megállapodás (United Nations Global Compact) kezdeményezése fektette le a 2004-ben publikált, „Aki gondoskodik, az nyer" (Who Cares Wins) című jelentésben.[35] Az ESG mozaikszót, az Environmental (környezeti), a Social (társadalmi) és a Governance (irányítási) angol szavak kezdőbetűi alkotják. A vállalkozások jelentős részétől a jelentéstétel ugyan „csak" elvárt, de egyes cégeknek, jellemzően a nagyvállalatoknak már kötelezően előírt. A kötelezett cégek száma évről évre fokozatosan bővül.

E három betűből – jelen érintettség alapján – csupán az első pillérre utalok. A környezeti (Environmental) dimenzió szemléletében megjelenő egyik lényeges újítás a korábbi vállalati felelősségvállalási modellekkel szemben, hogy a környezeti hatások vizsgálatát nem csupán a vállalat közvetlen működésére, hanem a teljes értékláncra kiterjeszti. Ennek értelmében a gazdálkodó szervezet felelősséggel tartozik az általa kínált termékek vagy szolgáltatások előállításának teljes folyamatáért, az elsődlegesen kitermelt nyersanyagok kitermelésétől egészen az azokból előállított termékek életciklusának végéig.

A fejlődési folyamat első, meghatározó állomása a nem pénzügyi jelentéstétel uniós szintű bevezetése volt. Az Európai Parlament és a Tanács 2014/95/EU irányelve (NFRD irányelv)[36] a számviteli irányelvet módosította a nem pénzügyi és a sokszínűséggel kapcsolatos információk közzététele érdekében. A nem pénzügyi kimutatásnak tartalmaznia kellett az üzleti modell rövid ismertetését, a környezetvédelmi ügyeket, a szociális, foglalkoztatási és emberi jogi kérdéseket, valamint a korrupció és megvesztegetés elleni fellépést, a vonatkozó politikákat és átvilágítási eljárásokat, azok eredményeit, a vállalkozás tevékenységéhez, üzleti kapcsolataihoz, termékeihez vagy szolgáltatásaihoz kapcsolódó fő kockázatokat, a kapcsolódó kockázatkezelést, valamint a releváns nem pénzügyi teljesítménymutatókat. Figyelmet érdemel, hogy a 19a. cikk (1) bekezdés d. pontja a vállalkozás üzleti kapcsolataira is kiterjeszti a kockázatelemzés kötelezettségét, amely arányossági alapon az ellátási és alvállalkozói láncokra tesz utalást.

[35] https://documents1.worldbank.org/curated/en/280911488968799581/pdf/113237-WP-WhoCaresWins-2004.pdf

[36] Az Európai Parlament és a Tanács 2014/95/EU irányelve (2014. október 22.) a 2013/34/EU irányelvnek a nem pénzügyi és a sokszínűséggel kapcsolatos információknak bizonyos nagyvállalkozások és vállalatcsoportok általi közzététele tekintetében történő módosításáról, HL L 330., 2014.11.15., 1. (a továbbiakban: NFRD irányelv).

A 7. preambulumbekezdés a környezetvédelem tartalmi körét példálózó, tág felsorolással konkretizálja, kiemelten utal az üvegházhatású gázok kibocsátására, a vízhasználatra és a légszennyezésre. Az irányelv ugyanakkor nem határozott meg egységes indikátorrendszert vagy módszertant az objektív összehasonlíthatóság érdekében.

3.7. További uniós jogi normák

Időrendben haladva, az Unió a fenntarthatóság szabályozási keretein belül a 2019/2088/EU rendelettel (SFDR) a finanszírozó, pénzügyi háttérszolgáltató szervezetek számára is fenntarthatósági kockázatokkal és befektetési termékek ESG-jellemzőivel kapcsolatos közzétételi kötelezettséget ír elő.[37]

Az Európai Parlament és a Tanács 2020/852/EU rendelete (Taxonómia rendelet)[38] azzal a céllal jött létre, hogy egységes kritériumokat állapítson meg annak eldöntésére, hogy egy adott gazdasági tevékenység környezeti szempontból fenntarthatónak minősül-e, megteremtve ezzel a befektetések környezeti fenntarthatósági mértékének jogi alapjait. A rendelet szabályozási hátterét az Európai Unió fenntartható fejlődésre irányuló célkitűzései adják, amelyek a környezet magas szintű védelmét és a fenntartható gazdasági fejlődést a belső piac működésének alapvető elvévé teszik. Itt már világos az a felismerés, hogy a fenntartható fejlődés megvalósítása érdekében a gazdasági és pénzügyi rendszert is olyan irányba kell terelni, amely elősegíti a környezeti célkitűzések megvalósulását.

A rendelet 3. cikke szerint egy gazdasági tevékenység akkor minősül környezeti szempontból fenntarthatónak, ha lényegesen hozzájárul legalább egy környezeti célkitűzés megvalósításához, miközben nem okoz jelentős kárt a többi környezeti célkitűzés tekintetében, megfelel a meghatározott minimális garanciáknak, valamint teljesíti az Európai Bizottság által megállapított technikai vizsgálati kritériumokat. A rendelet hat környezeti célkitűzése az éghajlatváltozás mérséklése, az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodás, a vízi és tengeri erőforrások fenntartható használata és védelme, a körforgásos gazdaságra való átállás, a szennyezés megelőzése és csökkentése, valamint a biológiai sokféleség és az ökoszisztémák védelme és helyreállítása

[37] Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/2088 rendelete (2019. november 27.) a pénzügyi szolgáltatási ágazatban a fenntarthatósággal kapcsolatos közzétételről, HL L 317., 2019.12.9., 1. (a továbbiakban: SFDR-rendelet).

[38] Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2020/852 rendelete (2020. június 18.) a fenntartható befektetések előmozdítását célzó keret létrehozásáról, valamint az (EU) 2019/2088 módosításáról, HL L 198., 2020.6.22., 13. (a továbbiakban: Taxonómia Rendelet).

A fenntartható gazdasági tevékenység minősítésének kulcsfontosságú eleme a jelentős károkozás tilalma, amelyet a rendelet 17. cikke a „do no significant harm" (DNSH) – rövidebben „no harm" – elv formájában határoz meg.

Az Európai Unió a fenntarthatósági jelentéstétel egységesítése mellett a vállalati magatartás érdemi alakítását is megcélozta a környezeti és társadalmi kockázatok hatékony kezelése érdekében. Ennek keretében a Vállalati Fenntarthatósági Jelentéstételi Irányelv (2022/2464/EU Corporate Sustainability Reporting Directive, CSRD) az átláthatóság céljából az ESG-adatok közzétételét és az adatok összehasonlíthatóságát szabályozza,[39] a Fenntarthatósággal Kapcsolatos Vállalati Átvilágításról szóló irányelv (2024/1760/EU Corporate Sustainability Due Diligence Directive, CSDDD) pedig a vállalati felelősségvállalás, kockázatkezelés érdekében intézkedik, kiterjesztve azt a teljes ellátási láncra.[40]

A CSRD arra kötelezi a vállalatokat, hogy az információkat szabványosított és összehasonlítható formátumban tegyék közzé. A CSDDD előírja számukra, hogy tegyenek lépéseket a közzétett információk által feltárt kockázatok kezelése érdekében, az EU-taxonómia rendelet pedig közös nyelvet biztosít annak meghatározásához, hogy mely gazdasági tevékenységek minősülhetnek jogszerűen környezetileg fenntarthatónak. Így már nem csupán jelentéstételi rendszerként értelmezendő, hanem a piacgazdaság egyfajta irányítási modelljeként is.

Ez előrelépést jelent a korábbi nem pénzügyi jelentéstételi irányelvhez (NFRD) képest. Az NFRD bevezette a nagyvállalatok jelentéstételi kötelezettségét a fenntarthatósági kérdésekről, de egyben mérlegelési jogkört is hagyott, ezért a tényleges végrehajtásban erősen egyenetlen megoldásokat hozott, amely kevéssé volt alkalmas akár a szabályozó hatóságok, akár a befektetők érdemi felügyeletének érvényesüléséhez. A CSRD a gyenge, heterogén jelentéstételt egy sokkal fegyelmezettebb, szabványosított rendszerrel váltotta fel. Egyben a CSRD kiterjesztett hatályú, az eddigi, csak egyes nagy szervezetekre vonatkozó szűk körű kötelezettségből a piac jelentős részére vonatkozó általános irányítási követelménnyé vált, amely alól nehéz kibújni.[41]

[39] Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/2464 irányelve (2022. december 14.) a 537/2014/EU rendeletnek, a 2004/109/EK irányelvnek, a 2006/43/EK irányelvnek és a 2013/34/EU irányelvnek a fenntarthatósággal kapcsolatos vállalati beszámolás tekintetében történő módosításáról, HL L 322., 2022.12.16., 15. (a továbbiakban: CSRD irányelv).

[40] Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1760 irányelve (2024. június 13.) a fenntarthatósággal kapcsolatos vállalati átvilágításról, valamint az (EU) 2019/1937 irányelv és az (EU) 2023/2859 rendelet módosításáról, HL L, 2024.07.05. (a továbbiakban: CSDDD irányelv).

[41] Katrin Hummel – Dominik Jobst: An Overview of Corporate Sustainability Reporting Legislation in the European Union. Accounting in Europe, 2024. (3), 320–355. DOI: https://doi.org/10.1080/17449480.2024.2312145

A CSRD elsődleges célja az ESG-adatgyűjtés és jelentéstétel uniformizálása, ezt pedig az Európai Fenntarthatósági Jelentési Standardok (European Sustainability Reporting Standards, ESRS) alkalmazásával kívánja elérni. Működésének egyik központi eleme a kettős lényegesség elve. A vállalkozásoknak együttesen kell számot adniuk arról, hogy működésük milyen környezeti és társadalmi (impact materiality) hatással jár, és a fenntarthatósági tényezők milyen pénzügyi kockázatokat és lehetőségeket (financial materiality) jelentenek számukra.

A CSDDD magatartási jellegű kötelezettségeket állapít meg, központi eleme a kockázatalapú emberi jogi és környezetvédelmi kellő gondosság elvének kötelezővé tétele, amelynek lépései (a Due Diligence Directive szerint): (1) fenntarthatósági transzparencia beépítése a vállalati politikába, kockázatkezelésbe; (2) negatív hatások, kockázatok azonosítása a saját működésben, a leányvállalatoknál és a teljes értékláncoknál; (3) negatív hatások megelőzése és mérséklése; (4) bekövetkezett károk megszüntetése, mérséklése, kompenzálása; (5) panaszkezelési mechanizmus létrehozása, fenntartása; (6) intézkedések hatékonyságának nyomon követése; (7) nyilvános kommunikáció az intézkedésekről. A kapcsolódó ún. „megfelelő intézkedés" fogalom pedig arányossági mércét alkalmaz, az intézkedéseknek a károk súlyosságát és valószínűségét figyelembe véve kell alkalmasnak lennie a káros hatások kezelésére.

A CSDDD egyik legjelentősebb újítása a „tevékenységi lánc" koncepciója, amely szerint a kellő gondosság nem korlátozódik kizárólag a vállalat saját tevékenységére; az kiterjed az úgynevezett upstream üzleti partnerek, például alapanyag-termelők működésére, valamint a termékek forgalmazása, szállítása és tárolása kapcsán együttműködő, úgynevezett downstream partnerek működésére is. Ez egyben extraterritoriális hatásokat eredményez, hiszen a beszállítói lánc nem uniós partnerei is kénytelenek alkalmazkodni az uniós fenntarthatósági normákhoz, amennyiben üzleti kapcsolatukat fenn kívánják tartani az irányelv hatálya alá eső vállalatokkal.[42] A CSDDD fontos eleme az éghajlatváltozási célok vállalati stratégiába emelése: a vállalatok üzleti modelljének és stratégiájának összhangban kell állnia a Párizsi Megállapodás 1,5 °C-os célkitűzésével

[42] EUR-Lex: Az EU jogszabályainak összefoglalása: A fenntarthatósággal kapcsolatos vállalati átvilágítás, https://eur-lex.europa.eu/HU/legal-content/summary/corporate-sustainability-due-diligence.html

3.8. A magyar ESG-törvény

A magyar ESG-törvény (2023. évi CVIII. törvény) ebben a sorban jelent meg.[43] A preambulum szerint a szabályozás célja a gazdálkodó szervezetek tevékenységének fenntarthatósági szempontok szerinti objektív feltárása, valamint a gazdasági szereplők releváns információval történő ellátása a működés fenntarthatósági kockázatairól, illetve a társadalomra és környezetre gyakorolt hatásairól. A törvény az üzemméret és listázott tevékenységi körök alapján határozza meg a kötelezetteket, elsősorban az ipari tevékenységekhez köthetően, de személyi hatálya kiterjed az ESG-rendszer működéséhez kapcsolódó közreműködőkre is.

A törvény alapelvei közül kiemelt fontosságú a nyilvánosság és átláthatóság követelménye: ennek megfelelően a vállalkozások által közzétett ESG-beszámolók nyilvánosak, tartalmuk korlátozás nélkül, bárki által megtekinthető. A publikus nyilvántartás célja az ellenőrizhetőség alapjainak megteremtése és az időszerű tájékoztatás biztosítása. Az alapelvek között a jogalkotó rögzíti a jóhiszeműség és tisztesség követelményét, a környezeti fenntarthatóság és társadalmi felelősségvállalás elvét is, előírja a vállalkozások számára a kellő gondosság érvényesítését a társadalmi és környezeti kockázatok megelőzése, csökkentése és kezelése érdekében.

A törvény szerint az ESG olyan fenntarthatósági szempontrendszer, amely egy vállalkozás környezeti, társadalmi és irányítási szempontból történő működésének, teljesítményének és kockázatainak értékelésére szolgál. A jogszabály külön rögzíti az ellátási lánc fogalmát, amely a vállalkozás termékeihez és szolgáltatásaihoz kapcsolódó összes tevékenységet magában foglalja.

3.9. Az Omnibus javaslatcsomag

Az utóbbi időben világossá vált, hogy a fenntarthatósági szabályozás gyakorlati alkalmazása bizony komoly kihívásokat jelent. Ezért terjesztette elő az Európai Bizottság az ún. „Omnibus" javaslatcsomagot,[44] amely a keretrendszer célzott felülvizsgálatát, egyszerűsítését, illetve összehangolását célozta.

[43] 2023. évi CVIII. törvény a fenntartható finanszírozás és az egységes vállalati felelősségvállalás ösztönzését szolgáló környezettudatos, társadalmi és szociális szempontokat is figyelembe vevő, vállalati társadalmi felelősségvállalás szabályairól és azzal összefüggő egyéb törvények módosításáról (a továbbiakban: ESG-törvény).

[44] Európai Bizottság: Javaslat az (EU) 2022/2464 és az (EU) 2024/1760 irányelvnek az egyes fenntarthatósággal kapcsolatos vállalati beszámolási és átvilágítási követelmények tagállamok általi alkalmazásának kezdőnapjai tekintetében történő módosításáról. COM(2025)80 final, Brüsszel, 2025. február 26., https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52025PC0080

Elsődleges cél az adminisztratív terhek csökkentése, a jelentéstételi és megfelelési kötelezettségek arányosítása, valamint az európai gazdaság versenyképességének erősítése, különös tekintettel a kis- és középvállalkozásokra, illetve a közepes piaci tőkeértékű vállalatokra. A szabályozás fókuszát a nagyobb, rendszerszinten jelentős környezeti és társadalmi hatással bíró vállalatokra helyezik át, miközben a kisebb gazdasági szereplők számára egyszerűbb és könnyebben kezelhető követelményrendszert kíván kialakítani.

Az Európai Unió Tanácsa 2026. február 24-én hagyta véglegesen jóvá az ún. Omnibus I egyszerűsítési csomagot,[45] amelynek egyik legjelentősebb eleme a CSRD hatályának szűkítése, annak érdekében, hogy a fenntarthatósági jelentéstételi kötelezettségek elsősorban azokra a nagyvállalatokra koncentrálódjanak, amelyek működése a legnagyobb környezeti és társadalmi hatással jár. Az Omnibus csomag a CSDDD hatályát is jelentősen szűkíti. A módosított szabályok a kellő gondossági kötelezettségeket tartalmukban is alakítják, oly módon, hogy a vállalatoknak a káros hatások azonosítását, értékelését, kockázatalapú mérlegelését követően prioritás szerint szükséges azon területekre koncentrálniuk, elsőként ott beavatkozniuk, ahol a negatív környezeti vagy emberi jogi hatások bekövetkezésének valószínűsége a legnagyobb. Ugyancsak kikerült az irányelvből az éghajlatváltozás mérséklésére irányuló átmeneti terv elfogadását célzó követelmény, illetve megszűnt az uniós szinten harmonizált magánjogi felelősségi rendszer, amely a kellő gondossági kötelezettségek megsértése esetén a vállalati felelősséget egységes módon szabályozta, szankcionálta volna; azok a továbbiakban kizárólag a tagállami hatóságok hatáskörébe tartoznak. Az irányelv ugyanakkor meghatározza a maximális bírság mértékét, amely a vállalat globális nettó árbevételének legfeljebb 3%-a lehet. Módosultak, tágultak a határidők is.

3.10. Az uniós jogfejlődés értékelése

Az ESG-szabályozás fejlődése kétféle jogi eszköztárra épül: míg az átláthatósági és jelentéstételi kötelezettségek jellemzően irányelvi szinten jelennek meg, addig a gazdasági tevékenységek fenntarthatósági minősítését egységes rendeleti keret szabályozza.

[45] Az Európai Unió Tanácsa: A Tanács jóváhagyta a fenntarthatósággal kapcsolatos beszámolási és átvilágítási követelmények egyszerűsítését az EU versenyképességének fokozása érdekében. Sajtóközlemény, 2026. február 24., https://www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2026/02/24/council-signs-off-simplification-of-sustainability-reporting-and-due-diligence-requirements-to-boost-eu-competitiveness/

Fontos megemlíteni, hogy az Unió a fenntarthatóság szabályozási keretein belül a 2019/2088/EU rendelettel (SFDR) a finanszírozó, pénzügyi háttérszolgáltató szervezetek számára is fenntarthatósági kockázatokkal és befektetési termékek ESG-jellemzőivel kapcsolatos közzétételi kötelezettséget ír elő.[46]

Mi is történik tehát? Az, amit manapság ezzel a gondolattal jellemeznek legjobban – „from voluntary to regulatory". „Míg a pénzügyi beszámolók benyújtása törvényi előírás, a fenntarthatósággal kapcsolatos információk közzététele eddig általában a vállalatok saját belátására volt bízva. Az elmúlt évtizedben azonban számos ország kezdett átállni a kötelező fenntarthatósági jelentéstételre, amely jogilag kötelezi a vállalatokat társadalmi és környezeti hatásukról való beszámolásra. Ez a tendencia különösen szembetűnő az EU-ban, ahol a kötelező fenntarthatósági jelentéstétel kulcsfontosságú politikai eszköz az információk minőségének, pontosságának, átláthatóságának és összehasonlíthatóságának javítására, ami várhatóan szélesebb körben hozzájárul az éghajlati és fenntarthatósági célok eléréséhez."[47]

A vállalatok számára készült kiváló és kompakt összehasonlító összegzés szerint:[48] „Az önkéntes és a kötelező fenntarthatósági jelentéstétel közötti különbségeket tekintve a legfőbb ellentét a kötelezettség jellegében rejlik. A kötelező jelentéstétel megköveteli a szervezetektől, hogy betartsák a kialakult szabályozásokat, amelyeket gyakran kormányzati szervek vagy szabályozó hatóságok határoznak meg. Ez a közzétételek egységességéhez vezethet, mivel egy joghatóságon belül minden szervezetnek ugyanazokat az elveket és követelményeket kell betartania. Az önkéntes jelentéstétel viszont lehetővé teszi a szervezetek számára, hogy maguk válasszák ki a jelentéstételi szabványaikat, ami gyakran a fenntarthatósági közzétételekben megjelenő különböző megközelítésekhez és tartalmakhoz vezet. Míg az önkéntes keretrendszerek elősegíthetik a fenntarthatóságra vonatkozó személyre szabottabb és rugalmasabb megközelítéseket, alkalmazásuk ugyanakkor következetlenségeket is eredményezhet abban, ahogyan a vállalatok tevékenységeikről és teljesítményükről beszámolnak, ami potenciálisan összehasonlíthatósági kihívásokat jelenthet az érdekelt felek számára.

[46] Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/2088 rendelete (2019. november 27.) a pénzügyi szolgáltatási ágazatban a fenntarthatósággal kapcsolatos közzétételről, HL L 317., 2019.12.9., 1. (a továbbiakban: SFDR rendelet).

[47] Laura Iozzelli – María Del Carmen Sandoval Velasco: Mandatory or Voluntary? The hybrid nature of sustainability disclosure in the EU's Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD). *RSC Policy Papers,* 2023. (08), 6., https://hdl.handle.net/1814/75910

[48] https://sbnsoftware.com/blog/what-are-the-differences-between-voluntary-and-mandatory-sustainability-reporting/

Összefoglalva: a jelentési szabványok és irányelvek alapvető eszközök a fenntarthatósági környezetben. Segítenek a szervezeteknek hatásaik és kötelezettségvállalásaik hatékony kommunikálásában, hozzájárulva ezzel a nagyobb átláthatósághoz és az érdekelt felek bizalmához. Az önkéntes és a kötelező jelentéstétel közötti különbségek megértése lehetővé teszi az érdekelt felek számára, hogy eligazodjanak a fenntarthatósági közzétételek bonyolult világában, és pontosan értékeljék a vállalati elszámoltathatóságot."

4. Összegzés

A közjogi – ezen belül a közigazgatási – felelősség érvényesülése nyilvánvalóan nem kizárólag a felelősségi eszközök alkalmazására épül, hanem éppen ellenkezőleg, a felelősség célja a káros hatások, jogi és környezeti következmények megelőzése, elkerülése vagy legalábbis következményeik csökkentése, még tágabb értelemben az elővigyázatosság elvének alkalmazása. Valójában ezt, a megelőzésre vonatkozó gondolati tartalmat közvetíti a környezeti felelősségről szóló irányelv »megelőző intézkedések« fogalma: „minden olyan intézkedés, amelyet környezeti kár közvetlen veszélyével fenyegető esemény, cselekmény vagy mulasztás következtében tesznek a kár megelőzése vagy minimálisra csökkentése érdekében".[49]

A felelősségi elvárások tehát akkor érvényesülnek a legjobban, ha nem kell azokat érvényesíteni, nem kell szankciót alkalmazni. Ennek egyik, méghozzá kiváló módja a transzparens környezethasználói magatartás, amely láthatóvá teszi a lehetséges környezeti problémákat, és ennek révén alkalmat ad arra, hogy a közigazgatás ellenőrző szerepe is egyszerűbb legyen, de ennél sokkal egyszerűbb eredménye a társadalmi, gazdasági életben a megbízható partner arca, amely mind a társadalom, a fogyasztók, mind az üzleti partnerek felé megmutatkozik. Megbízható, a fenntarthatóságot, a szociális felelősséget, az emberi jogokat tiszteletben tartó szervezet, vállalkozás, amely felé érdemes bizalommal fordulni, amely érdemes a pénzügyi támogatásra, az üzletkötésre, áruinak és szolgáltatásainak elfogadására – ezt az arculatot kell bemutatni, egy olyan környezethasználóét, amelytől távol áll még a felelősség alkalmazásának lehetősége is.

A CSR, a környezeti menedzsment- és auditrendszerek, az ökocímke, és újabban az ESG, valamint társai már hosszú ideje részei a vállalati magatartások értékelésének, eleinte önkéntes vállalásként, nem vagy alig szabályozottan – később szab-

[49] Az Európai Parlament és a Tanács 2004/35/EK irányelve (2004. április 21.) a környezeti károk megelőzése és felszámolása tekintetében a környezeti felelősségről 2. cikk 10. pont.

ványosított keretek között is –, és ez bevált. Nem mondhatjuk, hogy ennél jobb eszközök nincsenek, de hatásuk számottevő.

Mi következik ebből akkor, ha a környezeti vagy fenntarthatósági szabályozás szükségképpen komplex rendszerét még átfogóbbá, még színesebbé, támogatóbbá kívánjuk tenni? Okuljunk az önkéntességen alapuló eszközök hasznosságából, és eleinte részben (önkéntes vállalás egységes megjelenítése, és ennek közös jogi elvárási és eljárási rendje – EMAS, ökocímke), majd valóban kötelezővé, követelménnyé téve tegyük minél teljesebbé, minél színesebbé és lehetőleg minél hatékonyabbá a közjogi követelmények körét. Márpedig láthatóan ez az út járható. Lehet, hogy eredményei nem átütők, de kétségtelenül eredmények, ezért feltétlenül támogatást érdemelnek.

Felhasznált irodalom

Bándi Gyula (szerk.): *Környezetjog.* Budapest, Szent István Társulat, 2022.

Bodzási Balázs: Közjog és magánjog találkozási pontjai a gyakorlatban. In: Bodzási Balázs (szerk.): *Jogászegyleti Értekezések 2025. Közjog és magánjog.* Budapest, Magyar Jogász Egylet, 2025. 59–104. DOI: https://doi.org/10.61382/MJE.Ertekezesek.2025.Bodzasi.59

Howard R. Bowen: *Social Responsibilities of the Businessman.* Iowa City, University of Iowa Press, 1953.

Archie B. Carroll: The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders. *Business Horizons,* 1991. (4), 39–48., 42. DOI: https://doi.org/10.1016/0007-6813(91)90005-G

Fodor László: A környezetvédelmi szabályozás főbb irányai európai uniós tagságunk első húsz évében. *Állam- és Jogtudomány,* 2024. (2), 67–92.

Katrin Hummel – Dominik Jobst: An Overview of Corporate Sustainability Reporting Legislation in the European Union. *Accounting in Europe,* 2024. (3), 320–355. DOI: https://doi.org/10.1080/17449480.2024.2312145

Laura Iozzelli – María Del Carmen Sandoval Velasco: Mandatory or Voluntary? The hybrid nature of sustainability disclosure in the EU's Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD). *RSC Policy Papers,* 2023. (08), https://hdl.handle.net/1814/75910

Kis Norbert – Pálvölgyi Tamás – Szűcs Gábor – Győrfyné Kukoda Andrea – Klotz Balázs: A környezeti fenntarthatósággal kapcsolatos közigazgatási attitűdök. *Acta Humana,* 2023. (3), 7–28. DOI: https://doi.org/10.32566/ah.2023.3.1

Menyhárd Attila: Közjogról és magánjogról. In: Bodzási Balázs (szerk.): *Jogászegyleti Értekezések 2025. Közjog és magánjog.* Budapest, Magyar Jogász Egylet, 2025. 253–273. DOI: https://doi.org/10.61382/MJE.Ertekezesek.2025.Menyhard.253

OECD: *Corporate Social Responsibility: Partners for Progress, Local Economic and Employment Development (LEED).* Paris, OECD Publishing, (October 10, 2001) 13. DOI: https://doi.org/10.1787/9789264194854-en

Patyi András – Varga Zs. András: *Általános közigazgatási jog.* Budapest – Pécs, Dialóg Campus, 2012.

Tania Pantazi: The Introduction of Mandatory Corporate Sustainability Reporting in the EU and the Question of Enforcement. *European Business Organization Law Review,* 2024. (25), 509–532. DOI: https://doi.org/10.1007/s40804-024-00320-x

Abstract

Responsibility in Environmental Law – Public Law Aspects, Tendencies

The principal meaning of environmental responsibility, liability is responsible conduct. In this regard, the primary responsibility lies with the state, as highlighted in the decisions of the Constitutional Court – first providing institutional protection, and second as an entity with obligations that define the duties of others. It is worth reflecting on just how complex this task is and how it can be carried out, especially when the role of a good steward also comes into play. Public law responsibilities and private law expectations converge in the context of public trust. The intertwining of private and public law is further upgraded by the incorporation of previously non-legal instruments. EU law provides a striking example of this: by making previously voluntary tools – CSR, management, and auditing, etc. – mandatory, it reinforces responsible and transparent sustainable conduct of those using environmental resources, presenting new challenges to both public administration and compliance at large. Growing attention is being paid to social responsibility outside the legal requirements.

Keywords: *environmental responsibility; liability; responsible conduct; institutional protection; state responsibilities; public trust; voluntary measures; corporate social responsibility (CSR); transparency; sustainable business conduct*

Dr. Bodzási Balázs
közjegyző, egyetemi docens
Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Jogi Tanszék,
a Magyar Jogász Egylet Civilisztikai Tudományok Szakosztályának elnöke

FELELŐSSÉG A PÉNZKÖLCSÖNSZERZŐDÉS TELJESÍTÉSÉÉRT ÉS ANNAK JOGKÖVETKEZMÉNYEI

https://doi.org/10.61382/MJE.Ertekezesek.2026.Bodzasi.35

Összefoglaló

A szerző elhatárolja egymástól a hitel- és a kölcsönszerződést, valamint különbséget tesz a felelősség és a helytállási kötelezettség fogalmai között. Ezt követően bemutatja a kölcsönszerződés teljesítésére vonatkozó általános szabályokat, külön is érintve az előtörlesztés szabályait. A szerződésszegési alakzatok közül a tanulmány részletesebben a késedelemmel foglalkozik. Ezt követően a szerző bemutatja a szerződésszegés objektív és szubjektív jogkövetkezményeit, a késedelmi kamat és a kártérítés intézményeit, valamint az elévüléshez kapcsolódó kérdésekre is kitér. A tanulmány a kölcsönszerződések körében nagy gyakorlati jelentőséggel bíró hitelezői felmondásra vonatkozó rendelkezések elemzésével zárul.

Kulcsszavak: elállás; elévülés; előtörlesztés; felelősség; felmondás; helytállási kötelezettség; hitelszerződés; kártérítés; késedelem; késedelmi kamat; kölcsönszerződés; teljesítés megtagadása

1. Fogalmi elhatárolások

1.1. A kölcsönszerződés elhatárolása a hitelszerződéstől

Elemzésünk tárgya a pénzkölcsönszerződés. Azt vizsgáljuk, hogy jogszabály, valamint a felek szerződése alapján milyen jogkövetkezményei lehetnek a pénzkölcsönszerződés teljesítésére vonatkozó kötelezettség megszegésének, vagyis a szerződés nem vagy nem szerződésszerű teljesítésének.

A kölcsönszerződés – beleértve a pénzkölcsönszerződést is – egy *sui generis,* önálló szerződéstípus, amely csak rá jellemző jellegadó szolgáltatással rendelkezik. A pénzkölcsönszerződés lényege, hogy a kölcsönadó (a hitelező) egy meghatározott

pénzösszeget időlegesen átenged a kölcsönvevő (az adós) részére, aki az átengedett kölcsönösszeget későbbi időpontban vagy időpontokban köteles visszafizetni, valamint köteles a kölcsönadó részére kamatot fizetni. A kölcsönszerződésben a kölcsönvevő azt vállalja, hogy meghatározott időtartamra rendelkezésére bocsátott kölcsönösszeget a futamidő végén vagy a szerződésben meghatározott részletekben visszafizeti. Pénzkölcsönszerződés esetén a jellegadó szolgáltatás a kölcsönadó azon szolgáltatása, hogy a futamidő alatt a kölcsönösszeget a kölcsönvevő rendelkezése alatt engedi maradni, és azt csak a futamidő végén vagy részletekben követeli vissza, a kölcsönvevő pedig a kölcsönadó ezen szolgáltatásáért kamatfizetésre köteles.[1]

A kölcsönszerződéstől el kell határolni a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 6:382. §-ában nevesített hitelszerződést. Ez az elhatárolás nem mindig könnyű, mivel a mindennapi szóhasználathoz hasonlóan sokszor a hitelezési gyakorlatban is keveredik a két szerződéstípus elnevezése, illetve gyakran szinonimaként használják azokat. A Ptk. alapján azonban el tudjuk határolni a két szerződéstípust.

Hitelszerződés alapján tényleges pénzfizetésre, pénzmozgásra nem kerül sor, a hitelezőt terhelő főszolgáltatás egy hitelkeret rendelkezésre tartása. A hitelező ezért a *praestare* jellegű szolgáltatásért ellenértékre (díjra) tarthat igényt, amelyre akkor is jogosult, ha az adós a rendelkezésre tartott összeget (a hitelkeretet) nem veszi igénybe, vagyis annak terhére nem kezdeményezi hitelművelet végzésére vonatkozó szerződés megkötését. A hitelező tehát akkor is szerződésszerűen teljesít, ha az általa rendelkezésre bocsátott hitelkeret terhére nem kerül sor további szerződéskötésre. Ha azonban az adós igénybe veszi a hitelkeretet, akkor a felek további szerződést vagy szerződéseket kötnek. Ez jellemzően kölcsönszerződés, de lehet bármely más hitelműveletre irányuló szerződés is.

Ezzel szemben (pénz)kölcsönszerződés esetén tényleges pénzmozgásra kerül sor, mert a hitelező meghatározott pénzösszeget fizet az adósnak. Némileg megnehezíti a hitelszerződéstől való elhatárolást, hogy a Ptk. 6:386. §-a kölcsönszerződés esetén is lehetővé teszi a kölcsönösszeg rendelkezésre tartását, annak tényleges kifizetése nélkül. A Ptk. 6:386. §-ban írt esetben ugyanakkor további, a már létrejött kölcsönszerződéstől eltérő hitelművelet végzésére irányuló szerződés megkötésére nem kerülhet sor. Nem arról van tehát szó, mint hitelszerződés esetén.

A gyakorlatban a hitelszerződés alkalmazása akkor lehet célszerű, ha a hitelfelvevő a rendelkezésre tartott hitelkeret terhére több kölcsön felvételére, illetve nem (vagy nemcsak) kölcsön felvételére, hanem egyéb hitelművelet végzésére vonatko-

[1] Darázs Lénárd: A pénzkölcsönszerződés magánjogi természete. *Gazdaság és Jog,* 2016. (6), 13–15.

zó szerződés megkötésére is jogosult. Ellenkező esetben az ügylettel elérni kívánt gazdasági cél a kölcsönszerződéssel is megvalósítható.

1.2. Felelősség és helytállási kötelezettség

Elemzésünkhöz további két fogalom – a felelősség és a helytállási kötelezettség – elhatárolása is szükséges lehet. Ezt azonban megnehezíti, hogy a felelősség és a helytállási kötelezettség kifejezéseket a jogi szakirodalomban, a bírósági határozatokban és a jogszabályokban is sokszor egymás szinonimájaként használják. A fogalmi tisztázás azért sem könnyű, mert mind a felelősségnek, mind pedig a helytállási kötelezettségnek több jelentése is van.

A helytállási kötelezettség alatt tágabb értelemben a kötelem teljesítésére vonatkozó kötelezettséget értjük. Aki egy kötelem teljesítésére köteles, az ezért főszabály szerint a teljes vagyonával felel. Ebben az értelemben a felelősség kötelezettséget jelent. Grosschmid meghatározása szerint: felelni azt jelenti, hogy kötelezve lenni, a felelősség tehát kötelezettséget, obligációt jelent.[2] Ebből a szempontból beszélhetünk korlátlan és korlátolt (vagyoni) felelősségről.

A felelősség kifejezést azonban akkor is használjuk, ha a kötelezett a kötelem teljesítésére vonatkozó (vagyoni) helytállási kötelezettségének nem (vagy nem megfelelően) tesz eleget (vagyis kötelemszegés történik). Ekkor ennek a kötelemszegésnek az egyik szankciójaként jelenik meg a felelősség. Ilyenkor a felelősség az a többlet, amely a helytállási kötelezettség megszegéséhez kötődik.

Ezt emeli ki Marton Géza is, aki szerint akkor keletkezik felelősség, ha valamely kötelesség, kötelem elmulasztása, megszegése miatti következményeket kell rendezni.[3] Ezt az álláspontot képviseli Lábady Tamás is, aki szerint a felelősség nem más, mint helytállás valamely kötelezettség megszegéséért.[4]

Korábban Asztalos László mutatott rá arra, hogy mind a hétköznapi nyelv, mind pedig a jogi szaknyelv a felelősség kifejezést több értelemben is használja. A felelősség egyrészt a felelőssé tétel lehetőségét, másrészt azonban a felelősségre vonást is jelenti. Felelősség alatt tehát a jogi szaknyelv a lehetőséget és a megvalósulást is érti. Felelősségen értjük a szubjektíve felróható magatartás tényállását és szankcióját is. Emellett a puszta helytállást is felelősségnek hívjuk. A felelősség és a helyt-

[2] Grosschmid Béni: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből.* Második kötet, második rész. Jubileumi kiadás, Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1933. 845., 894.

[3] Marton Géza: *A polgári jogi felelősség.* Budapest, Triorg, 1993. 14.

[4] Lábady Tamás: *A magánjog általános tana.* 2. kiadás, Budapest, Szent István Társulat, 2019. 196.

állás közötti megkülönböztetés a német jogi dogmatikán alapuló magánjogból öröklődött. A német magánjogban ugyanis mást értenek „Haftung", és mást „Verantwortlichkeit" alatt.[5]

A két kifejezés elhatárolása során Asztalos abból indult ki, hogy a felelősség jogkövetkezményeként realizálódó szankció nem mindig felelősségi. Számos esetben ugyanis a beálló lehetséges jogkövetkezmény nem felelősségi feltételű, az ugyanis objektív feltételű is lehet. Erre azonban a magyar jogi szaknyelvben nincs külön elnevezés, legfeljebb az objektív szankció (helytállás, megtérítés). A felelősség lehetséges jogkövetkezményeként realizálódó szankció ennek alapján lehet objektív feltételű és lehet szubjektív feltételű is. Ez utóbbi esetben felelősségi szankcióról beszélünk (kártérítés, kötbér).[6]

Ebben az értelemben a felelősségnek mindig valamilyen konkrét szubjektív feltételű szankcióval befolyásolható kötelezettség elmulasztása vagy megszegése a feltétele.[7] Ez alapján tehát felelősség alatt egy kötelezettség megszegésének szubjektív alapú (szubjektív feltételű) jogkövetkezményét értjük, amely akkor áll be, ha az azt előidéző magatartást szubjektív rendellenesség (vétkesség, felróhatóság, rosszhiszeműség) jellemzi.[8] A szubjektív felelősségi szankció alól mindig van helye kimentésnek. Ennek két tipikus esetköre a kontraktuális és a deliktuális felelősség.

Ezzel szemben helytállási kötelezettség alatt egy kötelezettség nem teljesítése vagy nem megfelelő teljesítése esetén beálló objektív jogkövetkezményt értünk, amely független a szankcionált magatartást tanúsító személy tudati és akarati állapotától, így ez alól kimentésnek sincs helye. A helytállási kötelezettséget kimondó jogszabályi rendelkezéseket ezért kockázattelepítő szabályoknak is tekinthetjük. A társasági jogban például a társaság tagjainak korlátolt felelőssége egyúttal azt is jelenti, hogy a társaság üzleti-gazdasági tevékenységével együttjáró kockázatokat a jogi szabályozás végső soron a társaság hitelezőire telepíti.

Mindezek alapján felelősség alatt egyrészt – tágabb értelemben – a kötelem teljesítésére vonatkozó kötelezettséget értjük. Ebben az értelemben a felelősség és a helytállási kötelezettség valóban szinonim kifejezések. Másrészt azonban – szűkebb értelemben – felelősségről csak szubjektív szankció alkalmazásának előfelté-

[5] Asztalos László: Szankció és felelősség a polgári jogban. In: Asztalos László – Gönczöl Katalin (szerk.): *Felelősség és szankció a jogban.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1980. 291.

[6] Asztalos: Szankció és felelősség a polgári jogban. 294.

[7] Nochta Tibor: A polgári jogi felelősség változásairól a társasági jogban. *Gazdaság és Jog,* 2019. (7–8), 14.

[8] Lábady: *A magánjog általános tana.* 144.

teleként beszélünk. Ezzel szemben a helytállási kötelezettség az objektív szankció alkalmazását jelenti.[9]

2. A kölcsönszerződés teljesítése

2.1. A teljesítés általános szabályai

A szerződés a teljesítéssel éri el célját, tölti be rendeltetését. Valamennyi kötelezettség szerződésszerű teljesítésével a kötelezett – főszabály szerint[10] – szabadul a kötelemből.[11] Fontos kiemelni, hogy a teljesítéssel a kötelem szűnik meg, nem csupán a kötelmet létrehozó szerződés. A Ptk. a teljesítést a szerződés megszűnésének szabályai között nem is nevesíti, de erre nincs is feltétlenül szükség, hiszen a szerződés által létrehozott kötelem (kötelmi jogviszony) megszűnésével az azt létrehozó szerződés is megszűnik.

Kölcsönszerződés teljesítése esetén is irányadók a Ptk.-nak a kötelem, valamint a szerződés teljesítésére vonatkozó – döntően diszpozitív – rendelkezései. Ennek alapján a teljesítés általános szabálya kölcsönszerződés esetén is a Ptk. 6:34. §-ában foglaltaknak megfelelően az, hogy a szolgáltatást a kötelem tartalmának megfelelően kell teljesíteni.

Pénzkölcsönszerződés esetén a pénztartozás teljesítésére irányadó szabályokra is figyelemmel kell lenni. A pénztartozás teljesítése a fizetés. A Ptk. 6:42. § (1) bekezdése három fizetési módot emel ki: a készpénzfizetést, a jogosult fizetési számlájára történő készpénzbefizetést és a fizetési számlák közötti átutalást. A Ptk. azonban nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a felek más törvényes fizetési módban állapodjanak meg.[12]

Pénzkölcsönszerződés esetén is felmerül az elszámolás kérdése több tartozás esetén, melyre a Ptk. 6:46. §-a ad (diszpozitív) szabályt. Ennek alapján, ha a pénztartozás teljesítéseként fizetett összeg az egész tartozás kiegyenlítésére nem elegendő, azt – ha a jogosult eltérően nem rendelkezett, és egyértelmű szándéka sem ismerhető fel – elsősorban a költségekre, majd a kamatokra és végül a főtartozásra kell elszámolni.

[9] A szerződésszegés szubjektív és objektív szankcióival kapcsolatban a felelősség és a helytállási kötelezettség fogalmáról lásd Vékás Lajos: *Szerződési jog. Általános rész.* Budapest, ORAC Kiadó – ELTE ÁJK, 2024. 220.

[10] A Ptk. 6:3. § *a)* pontja alapján a kötelem megszűnik a szolgáltatás teljesítésével, ha e törvény eltérően nem rendelkezik. Ilyen eltérő rendelkezést mond ki a Ptk. 6:57. § (3) bekezdése.

[11] Vékás: *Szerződési jog.* 191.

[12] Vékás: *Szerződési jog.* 202. Ennek során azonban figyelemmel kell lenni a pénzforgalmi szolgáltatás nyújtásáról szóló 2009. évi LXXXV. törvény rendelkezéseire is.

Pénztartozás esetén nagy a gyakorlati jelentősége a szerződési (kikötött) kamatra, valamint a késedelmi kamatra vonatkozó rendelkezéseknek. Az ezekkel kapcsolatos kérdésekre a 4.4. pontban részletesebben is kitérünk.

A legtöbb kölcsönszerződésben a visszafizetés időpontját a felek meghatározzák, vannak azonban határozatlan idejű kölcsönszerződések is. Ilyenkor kerülhet alkalmazásra a Ptk. 6:130. §-a, melynek szabályai szintén diszpozitívak. Ennek (1) bekezdése alapján, ha a felek a szerződésben a pénztartozás teljesítésének idejét nem határozták meg, a pénztartozást a jogosult fizetési felszólításának vagy számlájának kézhezvételétől számított 30 napon belül kell teljesíteni. Ezzel kapcsolatban a Kúria a BH 2024.112. számú eseti döntésében kiemelte, hogy mivel a kötelezett a pénztartozás jogosulti követeléséről mind a fizetési felszólítás, mind pedig a számla megküldésével tudomást szerezhet, ezért bármelyik kézbesítése alkalmas a Ptk. 6:130. § (1) bekezdése alapján a teljesítési határidő pontos meghatározására. A normaszövegben található disztinkciónak tehát nem tulajdonítható olyan értelmezés, amely szerint a számlakibocsátásra kötelezett fél által küldött fizetési felszólítás nem tekinthető a követelés érvényesítésének.

Röviden utalnunk kell még a harmadik személy részéről történő teljesítésre is. Ez jellemzően akkor merülhet fel, ha a kölcsönszerződéshez valamilyen szerződéses biztosíték (kezesség, garancia, zálogjog) kapcsolódik és a hitelezőnek a személyes adós helyett a biztosítékot nyújtó fél teljesít. Erre vonatkozóan mondja ki a Ptk. 6:57. § (3) bekezdése, hogy ha a követelést harmadik személy teljesíti, a teljesítés erejéig a teljesítő harmadik személyt az eredeti kötelezettel (a személyes adóssal) szemben megillető megtérítési igény kielégítéséül a követelés és annak biztosítékai a teljesítő harmadik személyre szállnak át.

2.2. Előtörlesztés

A kikötött határidő előtti teljesítés főszabály szerint szerződésszegésnek minősül. A Ptk. azonban mind a teljesítés általános szabályai körében, mind pedig a pénztartozás teljesítésére vonatkozóan ez alól kivételt tesz.

A Ptk. 6:36. § (1) bekezdése szerint a jogosult a teljesítési idő előtt felajánlott teljesítést köteles elfogadni, ha az lényeges jogi érdekét nem sérti, és a kötelezett az ezzel járó többletköltséget viseli. A (2) bekezdés pedig kimondja, hogy a teljesítési idő előtti teljesítés elfogadása nem érinti a másik fél szolgáltatása teljesítésének esedékességét.

A Ptk. tehát a kötelem teljesítésére vonatkozó általános szabályok körében lehetővé teszi a kötelezett számára az idő előtti teljesítést – azt nem köti a jogosult beleegyezéséhez –, de ennek két feltételt szab: a) az idő előtti teljesítés nem sértheti a

jogosult lényeges jogi érdekét, és b) az ezzel járó többletköltségeket a kötelezettnek viselnie kell. Ha ez a két feltétel teljesül, a jogosult köteles elfogadni az idő előtti teljesítést. Fontos azt is kiemelni, hogy az idő előtti teljesítés elfogadása nem eredményez előteljesítési kötelezettséget a másik fél (a jogosult) számára.[13]

Ennél is kedvezőbb rendelkezést mond ki a pénzszolgáltatás kötelezettje számára a Ptk. 6:43. §-a. Eszerint ugyanis a jogosult a teljesítési idő előtt felajánlott teljesítést köteles elfogadni. Ez pénzkölcsönszerződés esetén is lehetővé teszi az adós számára az előtörlesztést. A diszpozitív szabályozás megengedi a jogosult számára, hogy előtörlesztés esetén kompenzációt kérjen az adóstól. Ez a kompenzáció azonban nem lehet a teljesítési idő előtt visszafizetett pénzösszegre eredetileg számított ügyleti kamat.[14]

A Ptk. 6:131. §-a azt rögzíti, hogy fogyasztó és vállalkozás közötti szerződésben semmis a pénztartozás idő előtti teljesítését kizáró és az olyan kikötés, amely a fogyasztóra az idő előtti teljesítésből közvetlenül fakadó költségeken kívüli terhet ró. Külön rendelkeznek az előtörlesztésről a fogyasztónak nyújtott hitelről szóló 2009. évi CLXII. törvény (a továbbiakban: Fhtv.) 23–25. §-ai.

Az előtörlesztés kapcsán felmerülhet az a kérdés, hogy arra kizárólag az adós, vagy esetleg harmadik személy is jogosult. A Ptk. 6:57. § (1) bekezdése alapján a jogosult a harmadik személy részéről felajánlott teljesítést köteles elfogadni, ha ehhez a kötelezett hozzájárult, a szolgáltatás nincs személyhez kötve, és nem igényel olyan szakértelmet vagy képességet, amellyel a harmadik személy nem rendelkezik. A kötelezett hozzájárulása nem szükséges, ha a harmadik személynek lényeges jogi érdeke fűződik ahhoz, hogy a teljesítés megtörténjék, és a kötelezett a teljesítést elmulasztotta, vagy nyilvánvaló, hogy időben nem tud teljesíteni. Ennek alapján az nem lehet kétséges, hogy kölcsönszerződés esetén a személyes adóst terhelő pénztartozást harmadik személy is kifizetheti, amit a hitelező köteles elfogadni. Biztosítékot nyújtó kötelezettek esetén a jogi érdek fennállása is megállapítható, így az ő esetükben még az adós hozzájárulására sincs szükség.

A Ptk. 6:43. §-a csak annyit mond, hogy pénztartozás esetén a jogosult a teljesítési idő előtt felajánlott teljesítést köteles elfogadni. A normaszöveg nem részletezi, hogy ki ajánlhatja fel a teljesítést a jogosultnak. Ebből pedig az a következtetés vonható le, hogy a teljesítést – összhangban a Ptk. 6:57. § (1) bekezdésével – bárki felajánlhatja a jogosultnak, amit a jogosult köteles elfogadni.

Egy további kérdés, hogy a felek a kölcsönszerződésben, valamint a biztosítéki szerződésekben rögzíthetik-e azt, hogy előtörlesztésre kizárólag az adós jogosult? Ezzel ugyanis a Ptk. 6:43. §-ának alkalmazási körét szűkítenék. Ha a Ptk. 6:43. §-át

[13] Vékás: *Szerződési jog.* 197.
[14] Vékás: *Szerződési jog.* 204.

diszpozitív szabálynak tekintjük, akkor a feleknek erre a korlátozásra a szerződésükben, illetve az általános szerződési feltételeikben lehetőségük van. Egy ilyen kikötés alapján a hitelező kizárólag az adóstól lenne köteles a teljesítési idő előtt felajánlott teljesítést elfogadni. Az adós emellett kötelezettséget vállalna arra, hogy harmadik személynek nem ad hozzájárulást a teljesítéshez. Ha ezt mégis megtenné, az szerződésszegésnek minősülne, amely alapján a harmadik személy teljesítése, illetve előtörlesztése következtében a jogosultnak esetlegesen okozott kárért az adós felelne. Ezen kívül a biztosítéki szerződésekben is kiköthetik a felek, hogy a biztosítékot nyújtó kötelezett nem jogosult a lejárati idő előtt teljesíteni a biztosított követelést.

3. A kölcsönszerződés megszegése

3.1. Általános szerződésszegési szabályok

Egy adott szerződés nem teljesítése, vagy nem szerződésszerű teljesítése szerződésszegésnek minősül. Ezt mondja ki a Ptk. 6:137. §-a is, amely szerint a szerződés megszegését jelenti bármely kötelezettség szerződésszerű teljesítésének elmaradása.

Bármely szerződésszegés esetén a jogosultat megilleti a teljesítés követeléséhez való jog. A Ptk. 6:138. §-a alapján szerződésszegés esetén a sérelmet szenvedett fél jogosult a szolgáltatás teljesítésének követelésére. Ez a rendelkezés a természetbeni teljesítés elvét teszi főszabállyá, amelyre a 4.2. pontban alább még kitérünk.

Kölcsönszerződésnél is felmerülhet a Ptk. 6:149. §-ában írt részleges szerződésszegés. Ennek alapján az osztható szolgáltatás egy részére vonatkozó szerződésszegés esetén a szerződésszegés jogkövetkezményei erre a részre nézve következnek be, kivéve, ha a jogkövetkezmények részleges alkalmazása a jogosult lényeges jogi érdekét sértené. Ennek alapján, ha az adós az aktuális törlesztőrészlettel esik késedelembe, a késedelem jogkövetkezményeit csak erre a törlesztőrészletre vonatkozóan is lehet alkalmazni.

Ezen kívül az előzetes szerződésszegés szabályainak alkalmazhatósága is felmerülhet kölcsönszerződések esetén. A Ptk. 6:151. § (1) bekezdése alapján, ha a teljesítési határidő lejárata előtt nyilvánvalóvá válik, hogy a kötelezett a szolgáltatását az esedékességkor nem tudja teljesíteni, és a teljesítés emiatt a jogosultnak már nem áll érdekében, a jogosult gyakorolhatja a késedelemből eredő jogokat. Kölcsönszerződés esetén az adós előzetes szerződésszegését eredményező helyzetek jellemzően egybeesnek a Ptk. 6:387. §-ában írt esetekkel, amelyekhez kapcsolódóan a Ptk. rendkívüli (azonnali hatályú) felmondási jogot biztosít a hitelező számára.

3.2. Az egyes szerződésszegési alakzatok áttekintése

A Ptk. négy szerződésszegési alakzatot nevesít és szabályoz: a késedelmet, a hibás teljesítést, a lehetetlenülést és a teljesítés megtagadását. Ezeken kívül is vannak azonban olyan esetek, amelyek szerződésszegésnek minősülnek. A Ptk. maga is nevesít olyan járulékos, kiegészítő kötelezettségeket, amelyek megsértése szerződésszegésnek minősül. Ezek közül kiemelkedik az együttműködési és a tájékoztatási kötelezettség, amelynek a kölcsönszerződés körében is meghatározó a jelentősége.

A Ptk.-nak a szerződésszegésre vonatkozó szabályai döntően diszpozitív jellegűek. Ez egyrészt azt jelenti, hogy a felek a szerződésszegési normáktól a szerződésükben – ideértve a szerződés részévé vált általános szerződési feltételeket is – eltérhetnek, a szerződésszegés következményeit a törvénytől eltérően határozhatják meg.[15] A felek azonban olyan további szerződésszegési alakzatokat is nevesíthetnek a szerződésükben, amelyek a Ptk.-ban nem szerepelnek. Kölcsönszerződés esetén például a felek jellemzően meghatározzák a kölcsön célját. Ha az adós a kölcsön összegét nem a szerződésben meghatározott célra fordítja, szerződésszegést követ el.

A Ptk.-ban nevesített szerződésszegési alakzatok közül kölcsönszerződés esetén a hibás teljesítésnek és a lehetetlenülésnek a gyakorlatban nem igazán van relevanciája, a többi alakzat azonban előfordulhat.

3.3. Késedelem

3.3.1. A késedelem fogalma és esetei

A késedelem a szolgáltatás ideiglenes nem teljesítése, a teljesítés időleges elmaradása. Más meghatározás szerint a késedelem szerződésszegés a teljesítési határidőre nézve.[16] Késedelem esetén a kötelezett (adós) nem tagadja meg véglegesen a teljesítést, de nem teljesíti a szolgáltatást annak esedékességekor. Ez a határidő-mulasztás azért tekintendő szerződésszegésnek, mert a jogosultnak nem csupán a szolgáltatás teljesítéséhez általában van joga, hanem ahhoz is, hogy a szolgáltatást a kikötött időben kapja meg, és ne később.[17] Az esedékesség előtt a jogosult nem követelheti a teljesítést.

[15] Vékás: *Szerződési jog.* 225. A Ptk. azonban korlátokat is állít a felek szerződési szabadságának, például a Ptk. 6:152. §-ában.

[16] Leszkoven László: *Szerződésszegés a polgári jogban.* Budapest, Wolters Kluwer, 2016. 177.

[17] Leszkoven: *Szerződésszegés a polgári jogban.* 177. Leszkoven is kiemeli, hogy főszabály szerint a határidő előtti teljesítés is szerződésszegésnek minősül, de arra az előteljesítés szabályai rugalmasabb megoldást kínálnak. Ennek oka a határidő előtti, illetve a határidő utáni teljesítés által okozott érdeksérelem közötti különbség.

Késedelem nemcsak a kötelezett, hanem a jogosult oldalán is fennállhat, ha a jogosult a felajánlott teljesítést nem fogadja el. Lényeges azonban, hogy a jogosulti késedelem csak akkor áll be, ha a teljesítés felajánlása valóságos akarattal történt. Leszkoven László ezzel kapcsolatban azt emeli ki, hogy a jogosult átvételi késedelmének szabályai nem alkalmazandók abban az esetben, ha bebizonyosodik, hogy a kötelezett a szolgáltatás felajánlásának időpontjában nem volt képes a teljesítésre.[18] A teljesítés felajánlásának szerződésszerűségéhez ugyanis annak valóságossága, az átadás-átvétel reális lehetősége is hozzátartozik.[19]

A jogosult késedelme a kötelezett egyidejű késedelmét kizárja. A kötelem ugyanis nem lehet egyidejűleg a hitelezői és az adósi késedelem állapotában. A jogosult átvételi késedelmét azonban a Ptk. más szempontból is szigorúan értékeli. Egyrészt ez egy objektív szerződésszegési tényállás, amely alól kimentésnek nincs helye. A törvényi tényállás nem is utal kimentésre, mert a jogosulti késedelem esetében a szankciók a törvény erejénél fogva, felelősség nélkül is beállnak.[20] Másrészt pedig a kárveszély a jogosultra száll át. A jogosulti késedelem alatt tehát a jogosult – objektív jogkövetkezményként – éppúgy viseli a dolog megsemmisülésének, elveszésének vagy megrongálódásának a veszélyét, mintha a teljesítést elfogadta volna. Ha pedig a jogosult átvételi késedelme a kötelezettnek kárt okoz, akkor a Ptk.-nak a szerződésszegéssel okozott károkért való (kontraktuális) felelősségre vonatkozó szabályait is alkalmazni kell.

Kölcsönszerződés esetén mindkét szerződő fél késedelembe eshet, és mindkét fél késedelme lehet kötelezetti (teljesítési), valamint jogosulti (átvételi) késedelem is.

3.3.2. A hitelező kötelezetti késedelme

A hitelező mint kölcsönadó főkötelezettsége a kölcsönösszeg átadása (folyósítása, kifizetése). A hitelező jellemzően az adósnak fizeti ki (adja át) a kölcsönösszeget, de azt teljesítheti harmadik személy részére is. A kölcsönadónak a kölcsönösszeg átadása, kifizetése körében bekövetkező késedelme ennek alapján kötelezetti késedelem. Ez a késedelem fennállhat a teljes kölcsönösszegre nézve, vagy annak egy részére is, ha a hitelező a kölcsönösszegnek csak egy részét adta át (folyósította) az adós részére.

Nem áll fenn késedelem, ha a hitelező a Ptk. 6:384. §-a alapján jogszerűen tagadja meg a kölcsön kifizetését. Akkor sem esik teljesítési késedelembe a kölcsönadó, ha az adós oldalán jogosulti késedelem áll fenn.

[18] Fontos kiemelni, hogy a kötelezettnek nem a szerződéskötéskor, hanem a szolgáltatás felajánlásának időpontjában kell képesnek lennie a teljesítésre.

[19] Leszkoven: *Szerződésszegés a polgári jogban.* 199.

[20] Leszkoven: *Szerződésszegés a polgári jogban.* 204.

Ha a kötelezett késedelembe esik a jogosult a Ptk. 6:154. § (1) bekezdése alapján követelheti a teljesítést, vagy ha a késedelem következtében a szerződés teljesítéséhez fűződő érdeke megszűnt, elállhat a szerződéstől.[21] A (2) bekezdésben írt esetekben pedig a teljesítéshez fűződő érdek megszűnésének bizonyítása nélkül is gyakorolhatja a jogosult az elállási jogát.[22] Ha nem állnak fenn a kölcsön kifizetése megtagadásának okai, az adós a kölcsönösszeg átadását attól függetlenül követelheti, hogy a kölcsönadó kimentette-e a késedelmét, vagy sem.

A kölcsönösszeg folyósítása, átadása előtt az adós még elállhat a kölcsönszerződéstől, mert ebben az esetben nem történt olyan vagyonmozgás, amely miatt a Ptk. 6:212. § (3) bekezdésében írt jogkövetkezmények ne lennének alkalmazhatók. Ilyen esetben tehát még van lehetőség az eredeti állapot természetben történő helyreállítására. Ezzel kapcsolatban azonban fontos kiemelni, hogy a hibás teljesítéshez kapcsolódó (szankciós jellegű) elállás esetén az 1/2012. PK vélemény kivételt tesz az eredeti állapot természetbeni helyreállítására vonatkozó kötelezettség alól. Eszerint ugyanis hibás teljesítés esetén nem akadálya az elállás szavatossági jog gyakorlásának az, ha a jogosult a dolgot a hibás teljesítés miatt vagy a kötelezett érdekkörébe tartozó bármely más okból csak lényegesen értékcsökkent állapotban vagy egyáltalán nem tudja visszaszolgáltatni. Kérdés, hogy ez a kivétel irányadónak tekinthető-e a késedelem esetén gyakorolható – ugyancsak szankciós jellegű – elállási jog esetén is. Mivel az elállási jog lehetővé tételének mindkét szerződésszegés esetén azonos jogpolitikai indokai vannak, ezért a késedelem esetén gyakorolható elállási joggal kapcsolatban is indokolt lehet kivételt tenni az eredeti állapot természetbeni helyreállítására vonatkozó kötelezettség alól.

3.3.3. A hitelező jogosulti (átvételi) késedelme

A hitelező nemcsak kötelezetti, hanem jogosulti késedelembe is eshet. Erre a Ptk. 6:156. § (1) bekezdése szerint akkor kerülhet sor, ha az adós által felajánlott teljesítést nem fogadja el. A jogosulti késedelem eseteit – a Ptk. diszpozitív szabályozására tekintettel – azonban a felek a szerződésükben tovább bővíthetik.

[21] Leszkoven László ezzel kapcsolatban kiemeli, hogy a szerződés teljesítéséhez fűződő érdek megszűnése kapcsán a jogosult magatartását is vizsgálni kell. Erről lásd Leszkoven: *Szerződésszegés a polgári jogban*. 181–182.

[22] Egy további kérdés, hogy a felek a szerződésükben kizárhatják-e a teljesítéshez fűződő érdek megszűnésének bizonyítására vonatkozó kötelezettséget. Mivel a Ptk. 6:154. §-a is diszpozitív szabálynak tekinthető, ezért ennek nincs akadálya. Kölcsönszerződés esetén a hitelezőt megillető felmondási joggal kapcsolatban gyakorlatilag erre kerül sor, a hitelezői felmondásnak ugyanis nem feltétele az érdekmúlás bizonyítása.

Jogosulti késedelemnek minősülhet emellett az is, ha a jogosult elmulasztja azokat az intézkedéseket vagy nyilatkozatokat, amelyek ahhoz szükségesek, hogy a kötelezett megfelelően teljesíteni tudjon. Ezt azonban a feleknek nem szüksé ges a szerződésükben rendezni, mivel arról a Ptk. 6:150. §-a külön is rendelkezik.

3.3.4. Az adós kötelezetti késedelme

Az adós (kölcsönvevő) főkötelezettsége a kölcsönösszeg visszafizetése, valamint – ha a kölcsön nem ingyenes – az ügyleti (szerződéses) kamat, továbbá az esetlegesen felmerülő egyéb díjak, költségek megfizetése. Amennyiben az adós ennek nem tesz eleget, kötelezetti késedelembe esik. Nem esik késedelembe az adós, ha egyidejűleg a hitelező is késedelemben van.

Mind a kölcsön tőkeösszegét, mind pedig a kamatot, valamint az egyéb díjakat, költségeket a kölcsönszerződésben meghatározott időpontban vagy időpontokban kell az adósnak vissza-, illetve megfizetnie. Az adós fizetési kötelezettsége tehát főszabály szerint a kölcsönszerződésben előre meghatározott időpontban vagy időpontokban válik esedékessé (lejárttá). Ha a szerződés erre vonatkozó nem tartalmaz konkrét teljesítési határidőt (például határozatlan idejű kölcsönszerződés), akkor a Ptk. 6:130. § (1) bekezdése alapján a pénztartozást a jogosult fizetési felszólításának vagy számlájának kézhezvételétől számított harminc napon belül kell teljesíteni. Ettől a harmincnapos határidőtől a felek a szerződésükben eltérhetnek, vagyis ettől eltérő határidőt is meghatározhatnak a kötelezett számára a pénztartozás teljesítésére. A BH 2024.112. számú eseti döntésében azonban a Kúria kiemelte, hogy a teljesítési határidő hiánya folytán mindaddig, amíg a követelést a jogosult nem teszi lejárttá, azaz nem adja a kötelezett tudtára, hogy arra igényt tart, a pénztartozás nem teljesítéséhez nem fűződnek a teljesítés elmulasztásának a jogkövetkezményei.

Az adóst terhelő pénzszolgáltatás akkor is esedékessé válik, ha a jogosult felmondja a kölcsönszerződést. A felmondás hatályossá válásával a kölcsön tőkeösszege, az ügyleti kamat és az egyéb járulékok egyösszegben lejárttá és esedékessé válnak. Ez egy lényeges különbség a késedelembe eséshez képest, amely több részletben történő fizetés esetén csak a késedelemmel érintett törlesztőrészletet teszi lejárttá, a jövőbeli törlesztőrészleteket viszont nem. A felmondással azonban a hitelező a kölcsönszerződést a jövőre nézve szünteti meg, ennek következményeként pedig a jövőbeli törlesztőrészletek is egyösszegben lejárttá és esedékessé válnak. A felmondásra az 5. pontban részletesen is kitérünk.

Bizonyos esetekben az adós a kölcsönszerződésben meghatározott teljesítési határidő előtt is késedelembe eshet. Ez a már említett előzetes szerződésszegés

esete [Ptk. 6:151. § (1) bekezdés]. Ilyen helyzet kölcsönszerződéshez kapcsolódóan jellemzően a Ptk. 6:387. §-ában írt felmondási okok fennállása esetén fordulhat elő. Ezek között ugyanis több olyan is szerepel, amikor az adós ténylegesen még nem esett késedelembe, de mivel a kölcsön visszafizetését veszély fenyegeti, a későbbi kockázatok elkerülése, illetve mérséklése érdekében a törvény felmondási jogot biztosít a hitelezőnek.

3.3.5. Teljesítési (fizetési) haladék

Az adós kötelezetti késedelme kapcsán kell kitérni a teljesítésre adott halasztásra is. A jogosult már a teljesítési határidő lejárata előtt teljesítési, fizetési haladékot adhat az adósnak. Ebben az esetben az eredeti teljesítési határidőre nézve nem következik be a késedelem. Ez az esedékesség előtt nyújtott haladék a teljesítési határidő felek általi módosításának – vagyis szerződésmódosításnak – tekinthető.[23]

Gyakoribb azonban, hogy a jogosult a teljesítési határidő letelte után nyújt haladékot az adósnak. Ilyenkor az adós már késedelemben van, a hitelező azonban a késedelem ellenére igényt tart a szolgáltatására. A hitelező ebben az esetben egy újabb teljesítési határidőt (póthatáridőt) szab, és amíg ez el nem telik, addig jellemzően eltekint a késedelem jogkövetkezményeinek alkalmazásától (így a késedelmi kamattól is). Valójában ez az esedékesség után nyújtott teljesítési (fizetési) haladék is szerződésmódosításnak tekinthető, hiszen azt az adós – kifejezetten vagy ráutaló magatartással – elfogadja. Kérdéses lehet azonban, hogy ilyenkor a halasztásra tekintettel fennáll-e egyáltalán az adós kötelezetti késedelme, vagy az a halasztás miatt (az újabb teljesítési határidő elteltéig) megszűnik. Álláspontunk szerint, ha a jogosult a teljesítési haladékra tekintettel nem alkalmazza a késedelem jogkövetkezményeit, akkor az úgy tekinthető, hogy a kötelezetti késedelem a halasztást tartalmazó jognyilatkozatban meghatározott újabb teljesítési határidő elteltéig megszűnt.

Amennyiben a kölcsönszerződést, illetve az abból származó követeléseket a felek zálogjoggal biztosították, a késedelembe esést követően – az adós részére nyújtott teljesítési (fizetési) halasztásra tekintettel – a feleknek célszerű a zálogszerződést is módosítani. Ez azért lehet fontos, mert az adós késedelembe esésével egyidejűleg a tartozás lejárttá, esedékessé vált, amely járulékos zálogjog esetén megnyitja a zálogjogosult kielégítési jogát.[24] A Ptk. 5:126. § (1) bekezdése szerint

[23] Leszkoven: *Szerződésszegés a polgári jogban*. 184.

[24] Az adós késedelembe esése, pontosabban a biztosított követelés esedékessé válása önálló zálogjog esetén is eredményezheti a kielégítési jog megnyílását, ha a felek a biztosítéki szerződésben így állapodtak meg. A Ptk. 5:100. § (3) és (5) bekezdéseire figyelemmel ugyanis a feleknek a biztosítéki szerződésben rendelkezniük kell a kielégítési jog megnyílásának feltételeiről, amely a felmon-

ugyanis a zálogjogosult kielégítési joga a zálogjoggal biztosított követelés esedékessé válásakor, a teljesítés elmulasztása esetén nyílik meg. Egy erre irányuló szerződésmódosítással a felek a zálogszerződésben rögzíthetik, hogy bár az adós késedelembe esett, a hitelezőtől kapott fizetési halasztásra tekintettel a késedelem megszűnt, ezért a zálogjogosult kielégítési joga csak a halasztásban meghatározott újabb teljesítési határidő eredménytelen eltelte után nyílik meg, vagyis a zálogjogosult a kielégítési jogát csak ezt követően gyakorolhatja.

A késedelem körében biztosított póthatáridő – így a teljesítési (fizetési) haladékban meghatározott újabb határidő – eredménytelen eltelte sem szünteti meg automatikusan a szerződést, csupán alakító jogot biztosít a jogosultnak arra, hogy a szerződéstől elálljon vagy azt felmondja.[25]

3.3.6. Az adós jogosulti (átvételi) késedelme

A tipikusnak tekinthető kötelezetti késedelem mellett elvileg az adós oldalán is felmerülhet jogosulti (átvételi) késedelem is. Erre akkor kerülhet sor, ha a hitelező szerződésszerűen felajánlott teljesítését nem fogadja el, vagyis a kölcsönösszeget nem veszi át. Ezzel kapcsolatban azonban fontos kiemelni, hogy a Ptk. 6:385. §-a alapján az adós a kölcsönösszeg átvételére nem köteles. Ha az adós nem veszi igénybe a kölcsönt, köteles megtéríteni a hitelezőnek a szerződés megkötésével kapcsolatban felmerült költségeit. Ezek azonban diszpozitív rendelkezések, vagyis a felek a kölcsönszerződésben kiköthetik azt, hogy az adós köteles a kölcsönösszeget átvenni, illetve igénybe venni.

Mivel az együttműködési kötelezettség természetesen az adóst is terheli, ezért az adós jogosulti késedelme akkor is megállapítható, ha elmulasztja azokat az intézkedéseket vagy nyilatkozatokat, amelyek ahhoz szükségesek, hogy a hitelező megfelelően tudjon teljesíteni.

3.3.7. Részösszefoglalás

Összegzésként megállapítható, hogy a teljesítésre szabott határidő elmulasztása ugyan szerződésszegésnek, késedelemnek minősül, de ez önmagában nem szünteti meg a szerződést, még akkor sem, ha a teljesítés a késedelem következtében

dáson kívül más jogi tény is lehet. Így annak sincs akadálya, hogy a felek a biztosítéki szerződés szerint kielégíthető követelés esedékessé válásához – mint egy feltétel bekövetkezéséhez – kössék a zálogjogosult kielégítési jogának a megnyílását.

[25] Leszkoven: *Szerződésszegés a polgári jogban.* 194.

már nem lehetséges. Ehhez a jogosultnak az őt megillető egyoldalú szerződésmegszüntetési jogát (elállás, felmondás) is gyakorolnia kell. Ez az egyoldalú szerződésmegszüntetési jog a Ptk. alapján a késedelem objektív jogkövetkezménye, a jogosultat azonban főszabály szerint csak akkor illeti meg, ha a teljesítéshez fűződő érdeke megszűnt, vagyis a késedelem folytán a szerződéses kötelem már nem képes betölteni a rendeltetését.[26] Kölcsönszerződésnél azonban a hitelezőt megillető felmondási jogra vonatkozó szabályok ezt annyiban felülírhatják, hogy annak gyakorlásához a hitelezőnek nem szükséges az érdekmúlás igazolása.

3.4. A teljesítés megtagadása

Kölcsönszerződések körében a másik gyakori szerződésszegési alakzat a teljesítés megtagadása. A Ptk. 6:183. §-a alapján, ha valamelyik fél a teljesítést jogos ok nélkül megtagadja, a másik fél választása szerint a késedelem vagy a szolgáltatás lehetetlenné válásának jogkövetkezményeit kell alkalmazni. A megtagadás tehát – a késedelemhez hasonlóan – önmagában nem szünteti meg a szerződést (pontosabban a szerződéssel létrehozott kötelmi jogviszonyt). Ez egy lényeges különbség a lehetetlenné váláshoz képest, amely a jogszabály erejénél fogva szünteti meg a szerződéses kötelmet.[27]

Ezzel kapcsolatban azt is fontos kiemelni, hogy szerződésszegésnek csak a teljesítés olyan megtagadása minősül, amelyre a szerződés vagy a jogszabály nem jogosítja fel a kötelezettet. Szerződésszegésről tehát csak akkor lehet szó, ha a kötelezett jogos ok nélkül tagadja meg a teljesítést. A bírói gyakorlat a teljesítés megtagadásának tekinti a jogellenes felmondást illetve elállást is.[28]

A gyakorlatban felmerülhet a késedelem és a teljesítés megtagadásának az elhatárolása. Kérdés lehet ugyanis, hogy meddig áll fenn a késedelem, illetve az mikor fordul át a teljesítés megtagadásába. A banki gyakorlatban a pénzügyi intézmények a kölcsönszerződésekben vagy pedig a kölcsönjogviszony részét képező általános szerződési feltételeikben általában meghatározzák azt az időszakot, ameddig az adós késedelme fennállhat. Ez jellemzően 30 és 45 nap közötti időtartam. Ez alatt az időszak alatt a hitelező nem mondhatja fel a kölcsönszerződést, fizetési felszólítást azonban természetesen küldhet az adósnak. Ennek letelte után mondhatjuk azt, hogy az adós késedelme átfordul a teljesítés megtagadásába. A gyakorlatban azonban nem a Ptk. 6:183. §-ában írt jogkövetkezmények kerülnek

[26] Leszkoven: *Szerződésszegés a polgári jogban.* 179–180.
[27] Leszkoven: *Szerződésszegés a polgári jogban.* 181.
[28] Vékás: *Szerződési jog.* 287.

alkalmazásra, hanem a hitelező a számára erre az esetre biztosított rendkívüli felmondási jogot gyakorolja.

A BH 2024.12. számú eseti döntésében a Kúria kimondta, hogy a szerződésben vállalt kötelezettség határidőre történő teljesítésének elmaradása nem a teljesítés meghiúsulását, hanem a kötelezetti késedelmet alapozza meg.

4. A szerződésszegés jogkövetkezményei

A szerződésszegésnek többféle jogkövetkezménye (szankciója) is lehet, melyek vagy objektív vagy pedig szubjektív jellegűek. Objektív szankcióról akkor beszélünk, ha a törvény önmagában a szerződésszegés tényéhez kapcsolja a szankciót. Objektív szankció alkalmazása esetén közömbös, hogy a szerződésszegő fél jogilag hibáztatható-e, vagy sem, és ez alól emiatt nincs is kimentési lehetőség. A szubjektív szankciók alkalmazhatóságához ezzel szemben a jogszabály a szerződésszegő fél jogi hibáztathatóságát (felróhatóság, vétkesség) is feltételül szabja, egyben kimentést engedve számára. A szubjektív szankció ezért csak akkor alkalmazható, ha a szerződésszegő fél nem tudja kimenteni magát a terhére vélelmezett jogi hibáztathatósági körülmények alól.[29]

4.1. Teljes vagyoni felelősség és annak korlátozása

A kötelem teljesítéséért a kötelezett teljes vagyonával köteles helytállni (teljes vagyonával felel). Ez azonban nem azt jelenti, hogy a kötelezett rendelkezik is megfelelő vagyoni fedezettel a kötelem teljesítéséhez. Önmagában az nem minősül szerződésszegésnek (kötelemszegésnek), ha az adósnak a kötelem létrejöttekor nincs kellő vagyoni fedezete a kötelezettség teljesítésére. Megfelelő vagyoni fedezettel a teljesítéskor, a teljesítés felajánlásakor kell rendelkeznie a kötelezettnek.

Kisfaludi András ezzel kapcsolatban azt emeli ki, hogy a polgári jogi szabályozás általánosságban közömbös azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy a kötelezettséget vállaló személy, vagy az, akit ilyen kötelezettséggel terhelnek, rendelkezik-e kellő anyagi fedezettel ennek a kötelezettségnek a teljesítésére. Nincs ugyanis olyan anyagi jogi szabály, amely a kötelezettség keletkezésének előfeltételeül szabná, hogy a kötelezett rendelkezzen megfelelő vagyonnal a kötelezettség teljesítéséhez. A polgári jogban főszabályként érvényesülő korlátlan helytállási kötelezettség nem jelenti azt, hogy a kötelezett ténylegesen korlátlan forrásokkal is rendelkezik a

[29] Vékás: *Szerződési jog.* 220.

kötelezettség teljesítéséhez. A korlátlan helytállási kötelezettség csak annyit jelent, hogy nincs a kötelezett vagyonának olyan eleme, amely ne lenne igénybe vehető a követelés kikényszerítése során.[30]

Ennek ellenére is lehetnek azonban jogi következményei annak, ha valaki úgy vállal kötelezettséget, hogy már a kötelezettségvállaláskor tisztában van azzal, hogy nincs kellő vagyoni fedezete a kötelezettség teljesítésére. Miként annak is lehetnek, ha eredetileg volt ugyan reális esélye a teljesítésre, azonban utóbb a meglévő vagyona oly mértékben csökkent, hogy abból már a teljesítés nem lehetséges. Ezekre az esetekre ugyan a polgári jog nem, a büntetőjog azonban reflektál. A bírói gyakorlat szerint ugyanis bűncselekménynek, csalásnak minősülhet, ha valaki úgy köt szerződést, hogy tudatában van annak, hogy később sem lesz képes teljesíteni, és nem is áll szándékában a teljesítés (lásd BH 2021.251.).[31]

Kölcsönszerződéshez kapcsolódóan arra is ki kell térni, hogy az abból eredő, az adóst terhelő fizetési kötelezettség főszabály szerint a természetes személy adós örököseit is terheli. A hagyatékba beletartoznak az örökhagyót megillető olyan jogok és kötelezettségek is, amelyek a polgári jog alapján másra átszállhatnak, vagyis amelyekben jogutódlás következhet be. Ilyen a kölcsönszerződés, illetve az abból származó kötelezettség is (BH 2000.119.).

A Ptk. azonban korlátozza az örökös felelősségét (helytállási kötelezettségét) az örökhagyó tartozásaiért. A Ptk. 7:96. § (1) bekezdése szerint az örökös a hagyatéki tartozásokért a hagyaték tárgyaival és azok hasznaival felel a hitelezőnek. Ha a követelés érvényesítésekor a hagyaték tárgyai vagy hasznai nincsenek az örökös birtokában, az örökös öröksége erejéig egyéb vagyonával is felel. Ennek alapján a hagyaték meglévő tárgyaival és azok hasznaival való helytállás átfordulhat a hagyaték értékéig fennálló – de az örökös saját teljes vagyonára is kiterjedő – helytállásba, ha a követelés érvényesítésekor a hagyaték tárgyai vagy hasznai nincsenek az örökös birtokában. A felelősségkorlátozásnak ez a két módja értékét tekintve azonban nem jelent különbséget az örökös helytállásának vagyoni terjedelmében.[32]

Az öröklési jog rendelkezései által korlátozott felelősség keretei között az örökös köteles helytállni az örökhagyó tartozásaiért. A BH 2000.119. számú eseti döntésében a korábbi Legfelsőbb Bíróság kiemelte, hogy az örökhagyó által kötött köl-

[30] Kisfaludi András: Hitelezővédelem a polgári jogban. In: Szeibert Orsolya (szerk.): *„Végül is a jog mellett döntöttem…" Harmathy Attila emlékkötet.* Budapest, ELTE ÁJK – ORAC Kiadó, 2025. 100–101. Kisfaludi kitér azonban arra is, hogy a végrehajtási szabályok meghatároznak a végrehajtás alól mentes vagyontárgyakat, amelyek az adós vagyonába tartoznak ugyan, de mégsem lehet rájuk végrehajtást vezetni.

[31] Kisfaludi: Hitelezővédelem a polgári jogban. 101.

[32] Fabó Tibor: A Ptk. 7:96. §-ához fűzött magyarázat. In: Osztovits András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja. IV. kötet.* Budapest, Opten, 2014. 747.

csönszerződésből eredő jogok és kötelezettségek egészükben szállnak át az örökösre az örökhagyó halála esetén, ezért az örökös az eredeti kölcsönszerződésben kikötött kamatokkal tartozik késedelem esetén, és terhelik az örökhagyó által vállalt egyéb terhek. A jogutódlás a törvény erejénél fogva következik be, az adós halálával pedig a perbeli kölcsönszerződés nem szűnt meg, csak a kötelezetti oldalon alanyváltozás történt. A felperes hitelező és az alperes között nem jött létre új kölcsönszerződés, hanem az öröklés folytán bekövetkezett alanyváltozással az eredeti szerződés fennmaradt. Így külön megállapodás – új kölcsönszerződés – nélkül az alperes az örökhagyó által megkötött kölcsönszerződésnek alanya lett, és a fennálló tartozásért a hagyaték erejéig felelnie kellett.

A hitelező az adós halála esetén úgy kerülheti el az örökös korlátozott felelősségéből adódó esetleges kockázatot, ha az örököst új adósként belépteti a kölcsönszerződésbe. Ebben az esetben ugyanis az örökös már nem korlátozottan – a hagyatéki tartozásokért való felelősség szabályai szerint – tartozik helytállni az örökhagyó tartozásaiért, hanem új adósként teljes vagyonával felel.

Ehhez kapcsolódóan röviden arra is ki kell térni, hogy ha a felek a kölcsönszerződést biztosítékokkal látták el, akkor a biztosítéki kötelezettek felelőssége eltérhet egymástól. A kezest és a garantőrt ugyanis – az adóshoz hasonlóan – teljes vagyoni felelősség terheli. A zálogkötelezettet azonban nem, ő ugyanis kizárólag a zálogtárggyal köteles helytállni az adóst terhelő tartozásokért. Egészen pontosan a zálogkötelezett a zálogtárgyból köteles tűrni, hogy a zálogjogosult a követelését kielégítse, más vagyontárgyaival azonban nem felel.[33]

Annak természetesen nincs akadálya, hogy az adós, illetve a kezes vagy a garantőr a szerződésben korlátozza helytállási kötelezettségét. Ennek tipikus esete a keretbiztosítéki kezesség.[34]

4.2. A teljesítés természetbeni követelésének joga

A kontinentális jogrendszerekben a teljes vagyoni felelősséghez szorosan kapcsolódik a természetbeni teljesítés elve. Ez jelenik meg a Ptk. 6:137. §-ában is, amely

[33] A zálogkötelezettet emellett fizetési kötelezettség nem terheli, csak tűrni köteles a zálogtárgyból való kielégítést. Arra természetesen van lehetőség, hogy a zálogkötelezett fizessen a zálogjogosultnak a személyes adós helyett. Ebben az esetben egyrészt elhárítja a zálogtárgyra vezethető végrehajtást és az abból való kielégítést, másrészt pedig a Ptk. 6:57. § (2) és (3) bekezdése alapján a biztosított követelés és annak biztosítékai rá szállnak át.

[34] Fogyasztói kezesség esetén ezzel a korlátozással maga a kódex él. A Ptk. 6:430. § (3) bekezdése szerint ugyanis, ha a fogyasztó a kötelezettnek a jogosulttal szemben fennálló valamennyi kötelezettségéért vagy meghatározott jogviszony alapján fennálló valamennyi kötelezettségéért vállalt kezességet, a kezesség akkor érvényes, ha a szerződésben meghatározták azt a legmagasabb összeget, amelynek erejéig a kezes felel a kötelezett tartozásáért.

bármely szerződésszegés esetén a természetbeni teljesítést teszi főszabállyá. Ezt ismétli meg a Ptk. 6:154. § (1) bekezdése is, amely szerint, ha a kötelezett késedelembe esik, a jogosult követelheti a teljesítést.

A természetbeni teljesítés kötelezettsége azt jelenti, hogy a kötelezett nem szabadulhat a szerződés teljesítésére vonatkozó kötelezettsége alól kártérítés felajánlásával, hacsak a felek ebben kifejezetten meg nem állapodnak. Ezzel szemben a *common law* jogrendszerekben a kötelezett főszabályként választhatja a teljesítés pénzzel történő kiváltását kártérítés formájában.[35] Ezekben a jogrendszerekben a szerződés valójában egy választási lehetőség, egy opció a kötelezett számára: vagy természetben teljesíti, amit vállalt, vagy megfizeti a jogosultnak a nem teljesítés miatti kárát. Valójában a kártérítés megfizetése is a szerződés teljesítésének tekinthető, így ha a kötelezett ezt a lehetőséget választja, akkor sem követ el szerződésszegést.[36]

4.3. Elállás és felmondás a Ptk. szerződésszegési szabályai szerint

A Ptk. 6:140. §-a valamennyi szerződésszegés esetén biztosítja a jogosult számára az elállás, illetve a felmondás jogát. Ennek célja, hogy a jogosult a kötelezett szerződésszegő magatartása következtében szabadulhasson a számára már felesleges, szerződéses érdekét már nem szolgáló szerződéstől.[37]

Ez a bármely szerződésszegés esetén gyakorolható elállás, illetve felmondás a szerződésszegés objektív jogkövetkezménye, gyakorlásának tehát nem feltétele, hogy a kötelezettet a szerződésszegésért felelősség terhelje. Ez a szankciós jellegű, egyoldalú szerződésmegszüntetési jog[38] azonban csak akkor gyakorolható, ha a kötelezett szerződésszegő magatartása miatt a jogosultnak a szerződés teljesítéséhez fűződő érdeke megszűnt. A Ptk. 6:140. §-a által biztosított elállási, illetve felmondási jog tehát egyértelműen az érdekmúláshoz kötött. Ha nincs érdekmúlás, a kötelem a szerződésszegés ellenére fennmarad.[39]

Az érdekmúlást a jogosultnak kell bizonyítania. A jogosultnak azonban azt is bizonyítania kell, hogy az érdek megszűnése és a kötelezetti szerződésszegés között okozati kapcsolat áll fenn. A joggyakorlás feltételeit a bírói gyakorlat szigorúan

[35] Vékás: *Szerződési jog.* 222.

[36] Szalai Ákos: *A magyar szerződési jog gazdasági elemzése.* Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2013. 72.

[37] Leszkoven: *Szerződésszegés a polgári jogban.* 93.

[38] Az elállás és a felmondás valójában a szerződéssel létrejött kötelmi jogviszonyt szünteti meg. Erről részletesebben lásd Bodzási Balázs: A szerződés egyoldalú jognyilatkozattal történő ex tunc hatályú megszüntetése: az elállás. *Magyar Jog,* 2025. (12), 744.

[39] Leszkoven: *Szerződésszegés a polgári jogban.* 94.

értelmezi, annak érdekében, hogy a szerződéses ígérettől csak indokolt esetben lehessen eltérni. A Ptk. ezáltal is az egyoldalú megszüntetés szankciójának arányosságát kívánja biztosítani.[40]

A Ptk. 6:140. § (1) bekezdése alapján a jogosultat azonnali hatályú (rendkívüli) felmondási jog illeti meg. Ez egyrészt azt jelenti, hogy ehhez nem kapcsolódik felmondási idő, vagyis a szerződés a felmondást tartalmazó jognyilatkozat hatályossá válásával megszűnik. Másrészt azonban a jogosultnak meg kell jelölnie a felmondás pontos okát, és indokolni is köteles a felmondását. Ez akkor is feltétele a felmondás jogszerűségének, ha a jogosultat a felmondási jog több okból is megilleti. Ebben az esetben azonban a jogosult a megjelölt felmondási okról másikra térhet át [Ptk. 6:140. § (2) bekezdés].

A Ptk. nemcsak az általános szerződésszegési szabályok körében, hanem egyes nevesített szerződésszegési alakzatokhoz kapcsolódóan is rendelkezik a jogosultat megillető elállási jogról. A Ptk. 6:154. § (1) bekezdése kötelezetti késedelem esetén biztosít a jogosult számára elállási jogot, amelyet a jogosult – főszabály szerint – szintén akkor gyakorolhat, ha a szerződés teljesítéséhez fűződő érdeke megszűnt. A (2) bekezdésben írt esetekben azonban nincs szükség az érdekmúlás bizonyítására.

Hibás teljesítés körében a Ptk. 6:159. § (1) bekezdése rendelkezik a jogosultat megillető elállási jogról, amelyet a jogosult akkor gyakorolhat, ha a kötelezett a kijavítást, illetve a kicserélést nem vállalta, vagy annak nem tud eleget tenni, vagy ha a jogosultnak a kijavításhoz vagy kicseréléséhez fűződő érdeke megszűnt. Ezt a (3) bekezdés azzal egészíti ki, hogy jelentéktelen hiba miatt elállásnak nincs helye.

Ellentétben a Ptk. 6:140. §-ával, sem a Ptk. 6:154. §-a, sem pedig a 6:159. §-a nem szól a felmondási jogról. Ezzel kapcsolatban két megoldás képzelhető el. Az egyik, hogy az 1/2012. PK véleményben írtakat a Ptk. 6:154. §-a alapján fennálló elállási jogra is kiterjeszti a gyakorlat, vagyis ebben az esetben is kivételt tesz az eredeti állapot természetben helyreállítására vonatkozó kötelezettség alól. A Ptk. 6:159. §-ával kapcsolatban ez a kérdés azért nem merül fel, mert az abban írt elállási jogra az idézett PK vélemény egyébként is irányadónak tekinthető.

A másik lehetőség, hogy bár egyik szakasz sem említi a felmondási jogot, a gyakorlat ennek ellenére elismeri, hogy az a jogosultat mindkét esetben megilleti akkor, ha a szerződéskötés előtt fennálló helyzetet természetben nem lehet visszaállítani.

Az elállás, illetve a felmondás egy egyoldalú jogosultság (hatalmasság), de nem kötelezettség, így azt a jogosultnak nem kötelező gyakorolnia. A jogosult dönthet tehát úgy is, hogy az érdekmúlás ellenére is fenntartja a szerződést, és a szolgáltatás teljesítésére tart igényt.[41]

[40] Vékás: *Szerződési jog.* 223.
[41] Leszkoven: *Szerződésszegés a polgári jogban.* 102.

4.4. Késedelmi kamat

4.4.1. A késedelem objektív jogkövetkezménye

A Ptk. 6:48. § (1) bekezdése szerint pénztartozás esetén a kötelezett a késedelembe esés időpontjától kezdődően a késedelemmel érintett naptári félév első napján érvényes jegybanki alapkamattal megegyező mértékű késedelmi kamatot köteles fizetni, akkor is, ha a pénztartozás egyébként kamatmentes volt.

A késedelmi kamat a pénztartozás teljesítésének objektív alapú – a felelősség alóli kimentés esetén is megfizetendő – jogkövetkezménye. Objektív jogkövetkezmény, mivel a késedelembe esett kötelezett akkor is köteles megfizetni, ha késedelmét kimentette. A kötelezett tehát nem mentesül a késedelmi kamat megfizetésének kötelezettsége alól, ha bizonyítja, hogy a késedelemért őt felelősség nem terheli.[42]

Késedelmi kamat akkor is jár, ha a pénztartozás kamatmentes volt. Ez is a késedelmi kamat jogi jellegével, funkciójával függ össze. A késedelmi kamat ugyanis – szemben a szerződéses (ügyleti) kamattal – nem az idegen pénz használatának az ellenértéke, nem visszteher,[43] hanem a késedelem objektív következménye, amelynek az a funkciója, hogy a késedelem időtartamára objektív alapon a hitelező részére kártérítési átalányt nyújtson. Ezzel magyarázható, hogy késedelmi kamat akkor is jár, ha a pénzszolgáltatást a kötelezett ingyenesen, vagyis ellenszolgáltatás nélkül nyújtja.

A hitelező a késedelmi kamatkövetelését a tőkeösszeggel együtt, de attól elkülönítve is érvényesítheti. Így közjegyzői okiratba foglalt adósi kötelezettségvállalás esetén a hitelezőnek lehetősége van arra, hogy a közjegyzőtől külön kérje a végrehajtási záradék kiállítását a tőketartozásra és külön a késedelmi kamattartozásra. Ebben az esetben két végrehajtási eljárás fog indulni. A hitelezőnek ilyenkor fokozottan figyelemmel kell lennie a végrehajtási jog elévülésére.[44]

4.4.2. Kárátalány

A késedelmi kamat kárátalány természetű jogintézmény. Ez azt jelenti, hogy a késedelmi kamat mértékéig a jogosult mentesül a felmerült kár, illetve annak ösz-

[42] Leszkoven: *Szerződésszegés a polgári jogban*. 209.

[43] A kamatra vonatkozó különböző közgazdaságtani elméletekkel összhangban, más aspektusból határozza meg a kamat fogalmát Darázs Lénárd. Véleménye szerint ugyanis az ügyleti kamatot nem azért kell fizetnie a kölcsönvevőnek, mert használja a kölcsönadó pénzét, hanem azért, mert a kölcsönadó nem használja a saját pénzét, és azt meghatározott időtartamra rendelkezésre bocsátotta a kölcsönvevőnek. Erről lásd Darázs: A pénzkölcsönszerződés magánjogi természete. 14.

[44] Ezzel kapcsolatban lásd a Kúria Pfv.V.20.239/2026/7. számú ítéletét.

szegszerűsége bizonyításának kötelezettsége alól. A késedelmi kamat kárátalány jellegéből adódóan magába olvasztja a hitelezőnek valamennyi, a késedelmes fizetéssel kapcsolatban felmerült kárát.[45]

A késedelmi kamat minimum-kárátalány természetű. A Ptk. 6:154. § (3) bekezdése szerint ugyanis a jogosult követelheti a késedelmi kamatot meghaladó kárát. Az ilyen tartalmú igényérvényesítés azonban már a kártérítés szabályai alá esik. Ez azt jelenti, hogy a jogosult bizonyítani köteles, hogy őt a kötelezett késedelmes teljesítésével okozati összefüggésben kár érte, és bizonyítania kell a kár összegét is. A kötelezett viszont bizonyíthatja, hogy a késedelemmel összefüggésben őt felelősség a Ptk. 6:142. §-a alapján nem terheli.[46]

4.4.3. A késedelmi kamat mértéke, számítása

A Ptk. 6:48. § (2) bekezdése szerint, ha a jogosultnak a késedelembe esés időpontjáig kamat jár, a kötelezett a késedelembe esés időpontjától e kamaton felül a késedelemmel érintett naptári félév első napján érvényes jegybanki alapkamat egyharmadával megegyező késedelmi kamatot, de legalább a Ptk. 6:48. § (1) bekezdésében meghatározott kamatot köteles fizetni. Ehhez kapcsolódnak a Ptk. 6:155. §-ának rendelkezései a vállalkozások közötti szerződésre, valamint a pénztartozás fizetésére kötelezett hatóság szerződése esetén fennálló fizetési késedelemre vonatkozóan.[47]

Késedelmi kamat nemcsak a lejárt tőketartozás, hanem a lejárt ügyleti kamat tartozás után is jár. A lejárt ügyleti kamat tehát tőkésíthető, amely után késedelmi kamat számítható fel. Ezt hívják kamatos kamatnak. A lejárt késedelmi kamat azonban nem tőkésíthető, a bírói gyakorlat szerint ugyanis az ilyen szerződéses kikötés érvénytelen.

A késedelmi kamat mértéke többféleképpen is meghatározható. Gyakori a százalékos formában történő meghatározás, de a késedelmi kamat mértéke matematikai képlettel is meghatározható. Emellett sokszor a kölcsönszerződésben nem is kerül sor a késedelmi kamat mértékének a meghatározására, hanem a szerződés a hitelező üzletszabályzatára, általános szerződési feltételeire, kondíciós listájára utal.

[45] Leszkoven: *Szerződésszegés a polgári jogban*. 210.

[46] Leszkoven: *Szerződésszegés a polgári jogban*. 211–212.

[47] A vállalkozások közötti megnövelt késedelmi kamat kizárólag akkor alkalmazható, ha a vállalkozások közötti pénztartozás szerződésből keletkezett. Nem alkalmazható azonban, ha a pénztartozás más kötelmi jogviszonyból ered. A vállalkozások egymás közötti viszonyában a késedelmi kamat mértékére vonatkozó speciális rendelkezés ugyanis nem a kötelmek közös szabályai, hanem a szerződések általános szabályai körében került elhelyezésre. Lásd Kemenes István: A szerződésszegés. In: Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. 2. kötet. Budapest, Wolters Kluwer, 2014. 1564.

Fogyasztói hitelek esetén az Fhtv. 17/F. §-a meghatározza a késedelmi kamat legmagasabb mértékét. Ennek alapján a fogyasztó késedelmes teljesítése esetén a késedelem időtartamára a hitelező legfeljebb olyan mértékű késedelmi kamatot számíthat fel a fogyasztóval szemben, amely nem haladja meg a hitelszerződésben kikötött ügyleti kamat másfélszeresének legfeljebb 3 százalékponttal növelt mértékét, és nem lehet magasabb, mint a hitelszerződésekre a 17/A. §-ban meghatározott teljes hiteldíjmutató maximális mértéke.

A Ptk. 6:48. § (2) bekezdésének „e kamaton felül" fordulata a gyakorlatban értelmezési kérdéseket vethet fel azzal kapcsolatban, hogy ha a felek a szerződésükben ügyleti kamatot kötöttek ki, vagy az ügyleti kamat jogszabály alapján jár, akkor az adósnak a késedelembe esését követően is kell-e ügyleti kamatot fizetnie.[48] Mivel a normaszöveg nem teljesen pontos, ezért abból az is kiolvasható, hogy a kötelezett késedelembe esése után kétféle kamatot is fizet: az ügyleti és a késedelmi kamatot. Ezen értelmezés szerint a késedelmi kamat nem lép a kikötött ügyleti kamat helyébe, hanem az adósnak a késedelembe eséstől kezdődően egy, az ügyleti és a késedelmi kamatot is magában foglaló „vegyes" kamatot kell fizetnie. Ez az értelmezés azonban nem helytálló.

Amint azt Leszkoven László is kiemeli, a vegyes kamat kifejezés kizárólag egy számítási módra utal, az egységes késedelmi kamat számításának összetett módját hivatott jelölni. Ebből következően pedig a kötelezett ügyleti kamatot csak a tartozás lejártáig fizet, a késedelembe esés időpontjától – a késedelem időtartama alatt, a tartozás teljes kiegyenlítéséig – késedelmi kamatot köteles fizetni. A jogviszony e szakaszában (a késedelem időtartama alatt) a jogellenes pénzhasználat miatti vagyoneltolódás és a hitelezőt érő károk kompenzálására a késedelmi kamat szolgál.[49]

Ennek alapján a Ptk. 6:48. § (2) bekezdésében meghatározott „halmozott" kamat együttes összege a késedelmi kamat összegét jelenti. Ez a törvényes késedelmi kamat egyrészt a jogosultnak járó ügyleti kamatból, másrészt pedig a jegybanki alapkamat egyharmadából tevődik össze. A törvény azt is kimondja, hogy ennek a „halmozott" kamatnak el kell érnie legalább a Ptk. 6:48. § (1) bekezdésében meghatározott (késedelmi) kamat mértékét. A Ptk. 6:48. § (2) bekezdésében írt „hal-

[48] Ez a kérdés már az 1959-es Ptk. 301. §-ának eredeti normaszövege, valamint annak 1990 előtti módosításai kapcsán is felmerült. Erről lásd Bodzási Balázs: A kamatszabályozás egyes kérdései a válságok tükrében. In: Bodzási Balázs – Csehi Zoltán (szerk.): *A COVID-19 és a gazdasági jog. A koronavírus-járvány és a rendkívüli jogrend hatása a magyar gazdasági jogi szabályozásra.* Budapest, Magyar Jogász Egylet, 2023. 49–51. https://jogaszegylet.hu/wp-content/uploads/ 2025/08/ covid-19-gazdasagi-jog.pdf

[49] Leszkoven: *Szerződésszegés a polgári jogban.* 216.

mozott" kamat a fizetési késedelem objektív szankciójaként fizetendő késedelmi kamat. Ennek alapján „halmozott" késedelmi kamatról beszélhetünk.[50]

Ebből következően a jogosultat a szerződés megszűnéséig ügyleti kamat, azt követően pedig késedelmi kamat illeti meg (BH 2007.369.). Az adóst tehát ügyleti kamat csak a kölcsöntartozás esedékességének időpontjáig terheli. Késedelmes visszafizetés esetén, a kölcsön lejáratát követően késedelmi kamat jár (BH 1996.378.).

Egy további kérdés, hogy vállalkozások közötti szerződés esetén hogyan kell a „halmozott" késedelmi kamatot számítani, tekintettel a Ptk. 6:155. § (1) bekezdésére. A kommentárirodalom szerint ilyenkor is a Ptk. 6:48. § (2) bekezdését kell alapul venni azzal, hogy az annak alapján számított kamatláb nem lehet alacsonyabb a jegybanki alapkamat 8 százalékkal növelt mértékű késedelmi kamatnál.[51]

Mindezek alapján térjünk még vissza egy gondolat erejéig a kiinduló kérdésre, vagyis arra, hogy igényt tarthat-e a hitelező az adós késedelembe esését követően ügyleti kamatra is, ha a szerződésükben ebben állapodtak meg? Követelheti-e a hitelező a késedelmi kamat mellett, azon felül az adóstól a kölcsönszerződésben meghatározott eredeti futamidő végéig kalkulált ügyleti kamatot is? Jelenleg nincs olyan kifejezett jogszabályi rendelkezés, amely egy ilyen szerződéses kikötést tiltana. Egy ilyen szerződéses rendelkezés kapcsán azonban többféle érvénytelenségi ok is felmerülhet, így a tisztességtelen szerződéses kikötés, az uzsora, valamint a jóerkölcsbe ütközés.

Ezzel összefüggésben kell kitérni arra a kérdésre is, hogy a kölcsönszerződésben a felek jellemzően nem határozzák meg azt, hogy meddig áll fenn az adós ügyleti kamatfizetési kötelezettsége. A precízebb szerződések is általában csak annyit mondanak, hogy az adós kamatot köteles fizetni a folyósítási időponttól kezdődően a visszafizetés napjáig. Kérdéses lehet azonban, hogy mit is tekinthetünk a tényleges visszafizetés időpontjának, különös tekintettel fizetési késedelem esetén. Ha az adós fizetési késedelembe esik, a hitelező adott esetben csak a végrehajtási eljárás vagy a felszámolási eljárás során jut térüléshez (amely azonban egyáltalán nem biztos, hogy a teljes fennálló tartozást fedezi). Így a kölcsönösszeg tényleges visszafizetésének a napja jóval későbbi időpont is lehet, mint a késedelembe esés napja. Ennek alapján pedig, egy erre vonatkozó szerződéses kikötés esetén a hitelező a késedelembe esés napjától egyrészt igényt tarthat a Ptk. 6:48. §-a szerinti (halmozott) késedelmi kamatra, másrészt azonban ezen felül az ügyleti kamatra is, mindaddig amíg az adós a tartozását ténylegesen vissza nem fizeti. Egy ilyen szerződéses kikötéssel kapcsolatban azonban ismételten fel kell hívni a figyelmet

[50] Vékás Lajos: A kötelmek közös szabályai. In: Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. 2. kötet. Budapest, Wolters Kluwer, 2014. 1368.

[51] Kemenes: A szerződésszegés. 1564.

arra, hogy azt a bíróság adott esetben érvénytelennek minősítheti, például tisztességtelen szerződéses kikötés, uzsora, vagy a jóerkölcsbe ütközés miatt.

A fentiekkel összefüggésben a lakáscélú fogyasztói hitelekkel kapcsolatban az Fhtv. 20/C. § (1) bekezdésére kell felhívni a figyelmet. E szerint ugyanis lakáscélú hitelszerződés esetében a szerződés felmondását követő kilencvenedik nap eltelte után a pénzügyi intézmény a fogyasztó nem teljesítése miatt a felmondás napját megelőző napon érvényes ügyleti kamatot, költséget és díjat meghaladó mértékű késedelmi kamatot, költséget és díjat nem számíthat fel.

Ki kell még térnünk a Ptk. 6:132. §-ára is, amely a kikötött kamat mérsékléséről rendelkezik. Eszerint a túlzott mértékű kamatot a kötelezett kérelmére a bíróság mérsékelheti. Ez a lehetőség egyaránt vonatkozik az ügyleti kamatra és a késedelmi kamatra is. Fontos azonban kiemelni, hogy a túlzott mértékű kamat mérséklésére a bíróságnak csak a kötelezett ez irányú kérelme alapján van lehetősége. Amennyiben a bíróság a kérelemnek helyt ad, módosítja a fennálló szerződést. Ez tehát a bírósági szerződésmódosítás egyik esetköre.[52]

Kérdés lehet ugyanakkor, hogy a Ptk. 6:132. §-a szempontjából kit lehet kötelezettnek tekinteni. A személyes adós természetesen élhet a kikötött kamat mérséklésére vonatkozó lehetőséggel. Álláspontunk szerint azonban kötelezettnek minősülnek a biztosítékot nyújtó személyek is, így például a kezes és a zálogkötelezett. Mivel számukra sem közömbös a szerződésben kikötött kamat mértéke – hiszen helytállási kötelezettségük főszabály szerint erre is kiterjed –, ezért az ő vonatkozásukban is indokolt lehet elismerni a Ptk. 6:132. §-a által biztosított jogot.

Végül röviden arra is ki kell térnünk, hogy a pénzügyi szektorban a hitelezőt jogszabályi rendelkezés vagy szerződés alapján jellemzően megilleti az a jog, hogy a szerződés fennállása alatt a késedelmi kamat mértékét egyoldalúan módosítsa. Ilyen egyoldalú szerződésmódosítási jogot biztosít a hitelező számára az Fhtv. 17/B. §-a is.

4.5. Kártérítés

A szerződésszegés leggyakoribb szubjektív jogkövetkezménye a kártérítés, amely állhat önmagában, és társulhat más szankciókhoz (például szavatossági jogok, elállás, felmondás) is.[53]

[52] Lényeges különbség a Ptk. 6:110. §-ához képest, hogy a Ptk. 6:132. §-a alkalmazása során egy érvényes szerződés bíróság általi módosítására kerül sor. Ebből következően ez a módosítás mindig *ex nunc,* vagyis a jövőre nézve bekövetkező hatályú. A Ptk. 6:110. §-a az érvénytelen szerződés bíróság általi érvényessé nyilvánításáról rendelkezik, amelynek során a bíróság a szerződés létrejöttének időpontjára visszamenőleges *(ex tunc)* hatállyal nyilvánítja érvényesnek a szerződést oly módon, hogy módosítja annak tartalmát.

[53] Vékás: *Szerződési jog.* 228.

A Ptk. új alapokra helyezte a szerződésszegésért való felelősség szabályait, elválasztva egymástól a kontraktuális és a deliktuális felelősséget. Mindez a kétféle felelősségi rezsim eltérő funkcióival, valamint azzal is magyarázható, hogy a károkozó magatartás más természetű a két felelősségi területen. Amíg a kontraktuális felelősség alapvetően a felek közötti igazságos kockázatelosztást szolgálja, addig a deliktuális felelősségnél a károsultnak történő teljes elégtételadás (reparáció), valamint a megelőzés (prevenció) dominál.[54]

A döntő különbség a két kártérítési felelősségi terület között abban áll, hogy a kontraktuális felelősséget egy önként, tudatosan, átgondoltan vállalt szerződéses kötelezettségvállalás megszegése alapozza meg. Ez a feltétel deliktuális kárfelelősség esetén hiányzik. Deliktuális felelősségnél a károkozó és a károsult között csak egy abszolút szerkezetű – alapvetően egy tartózkodásra kötelező tiltó normaként megjelenő – jogviszony áll fenn, és ennek a normának a megsértése hozza létre a felek közötti, relatív szerkezetű kárkötelmet. Kontraktuális felelősségnél viszont a károkozást megelőzően is fennáll a felek között egy relatív szerkezetű jogviszony (a szerződés), amely meghatározza a felek jogait és kötelezettségeit (BH 2021.259.).

Ezen érvek alapján a Ptk. egyrészt megszigorította a visszterhes szerződést megszegő fél kimentését, elválasztva azt a deliktuális felelősség körében érvényesülő felróhatósági elvtől.[55] Másrészt a kimentés megszigorítását a törvény azzal ellensúlyozza, hogy a szerződésszegő fél által a szerződéskötéskor előrelátható károkra korlátozza a megtérítendő következménykárok és az elmaradt haszon mértékét.[56]

A Ptk. 6:144. §-ában foglalt utaló szabállyal azonban a kódex össze is köti egymással a két felelősségi rendszert. Ennek alapján a deliktuális felelősség szabályait kell alkalmazni a károsult kármegelőzési, kárelhárítási és kárenyhítési kötelezettségére, a közös károkozók felelősségére, továbbá a kár fogalmára és a kártérítés módjára a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősség esetén is. Lényeges különbség azonban, hogy kontraktuális felelősség esetén a kártérítés méltányosságból való mérséklésének nincs helye.

[54] Vékás: *Szerződési jog.* 229.

[55] A Ptk. szerződésszegési szabályai a szerződésszegésért való felelősséget objektivizált alapra helyezik. A szerződésszegésért való kártérítési felelősség objektivizált, a szerződő felek közötti kockázatelosztáson alapuló felelősségi forma, amelynek körében a károkozó magatartás felróhatóságának – eltérően a deliktuális kárfelelősség szabályától – nincs jelentősége. A felróhatóság individuális emberi hibát feltételez, amelyet üzleti viszonyok között nehéz kiválasztani és megfelelően értékelni a jellemzően nagyszámú, egymással bonyolult kölcsönhatásban álló tényező közül. A magánjogi szerződéseknél a szerződésszegés kárkövetkezményeinek telepítése elsősorban a kockázatelosztást és nem valamely egyéni hiba szankcionálását jelenti (BH 2021.259.).

[56] Vékás: *Szerződési jog.* 229–230.

Szerződésszegés esetén a Ptk. négy együttes (konjunktív) feltételt támaszt a kártérítési kötelezettség megállapításához: a) a szerződésszegés bekövetkezését,[57] b) kár felmerülését a másik félnél, c) okozati összefüggést a szerződésszegés és a kár között, d) valamint azt, hogy a szerződésszegő ne tudja kimenteni magát a felelősség alól. A bizonyítás a Ptk. alapján az első három feltétel tekintetében a szerződésszegő fél partnerét (a jogosultat), a negyedik feltétel tekintetében pedig a szerződésszegő kötelezettet terheli.[58]

Az okozati összefüggés bizonyításának szükségességéből az is következik, hogy a szerződésszegő magatartás önmagában nem elegendő a kártérítési kötelezettség megállapításához.[59]

A kontraktuális felelősség alóli kimentésről a Ptk. 6:142. §-a rendelkezik. Eszerint a szerződésszegő fél akkor mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a szerződésszegést ellenőrzési körén kívül eső, a szerződéskötés időpontjában előre nem látható körülmény okozta, és nem volt elvárható, hogy a körülményt elkerülje vagy a kárt elhárítsa. Ennek alapján a kimentéshez a szerződésszegő félnek három együttes feltétel meglétét kell bizonyítania.

Az első feltétel, hogy a károkozó körülmény a szerződésszegő fél ellenőrzési körén kívül merüljön fel. Ha e feltétellel kapcsolatos bizonyítási tehernek a kötelezett nem tesz eleget, a kimentés további feltételeit már nem is kell vizsgálni.[60] Ha azonban a kötelezett bizonyítani tudja, hogy a szerződésszegést a szerződésszegő fél ellenőrzési körén kívül eső körülmény okozta, a kimentés másik két feltételét is vizsgálni kell, és a kimentés csak akkor lesz sikeres, ha azok is bizonyítást nyernek. Az ellenőrzési kör fogalma a Ptk. 6:535. §-ában a fokozott veszéllyel járó tevékenységgel okozott károkért való felelősség kimentési feltételének definíciójában szereplő tevékenységi kör kategóriájához áll közel. Tartalmát tekintve a két fogalom gyakorlatilag ugyanazt az esetkört fogja át.[61]

A kötelezett ellenőrzési körén kívül eső körülményeket nem lehet tételesen felsorolni, de ilyen körülménynek tekinthetők a *vis maior* hagyományos esetei.

[57] A Ptk. 6:146. §-a szerint a szerződés teljesítése során a jogosult vagyonában oly módon is bekövetkezhet kár, hogy valójában nem történt szerződésszegés, feltéve, hogy a kárt a kötelezett okozta. Erről részletesebben lásd Fuglinszky Ádám: Szükség van szerződésszegésre a kontraktuális felelősség megállapításához? In: Tőkey Balázs (szerk.): *Liber Amicorum – Ünnepi tanulmányok Kisfaludi András 65. születésnapjára*. Budapest, Wolters Kluwer, 2023. 268–279.

[58] Vékás: *Szerződési jog.* 230.

[59] Leszkoven: *Szerződésszegés a polgári jogban.* 153.

[60] Ezzel kapcsolatban lásd továbbá a BH 2021.259. számú eseti döntés [54] pontját: „A Ptk. 6:142. § második mondatában foglalt három feltétel közül az első (»ellenőrzési körön kívül eső körülmény«) fennállásának hiánya – a feltételek konjunktivitása miatt – szükségtelenné tette a további feltételek vizsgálatát."

[61] Vékás: *Szerződési jog.* 233–235. Az eltérő kifejezés (ellenőrzési kör – tevékenységi kör) alkalmazása a két felelősségi terület tényállásbeli különbségével magyarázható.

A magyar bírói gyakorlat szerint azonban a gazdasági válságjelenségek nem minősíthetők „vis maior"-nak (lásd BH 2014.147.).[62]

A BH 2021.259. eseti döntésében a Kúria azt emelte ki, hogy a mentesülés körében az „ellenőrzési körön kívüli" fordulat a *vis maior* tartalmi elemeként értelmezendő, nem mérhető a „gondos ellenőrzés" vagy a felróhatóság mércéjével. Önmagában az, hogy a szerződésszegő fél az adott körülményt nem képes befolyásolni, illetve nem képes arra hatást gyakorolni, nem eredményezi azt, hogy a körülményt ellenőrzési körön kívül esőnek kell tekinteni. Sőt, ebből következően ellenőrzési körbe eső lehet az olyan „belső" objektív körülmény is, amely a szerződésszegő fél által nem volt befolyásolható, és amely a gondos ellenőrzéssel sem volt elhárítható. Ez a szigorú felfogás egyeztethető össze a szerződéses jogviszonyban a jogalkotó által megjelenített kockázattelepítés elvével. A Ptk. 6:142. §-ában foglalt kockázattelepítési szabályra tekintettel a szerződésszegésért való felelősség alóli kimentés feltételrendszere valójában a fokozott veszéllyel járó tevékenységgel okozott károkért való felelősség kimentési feltételeihez áll közel.

A szerződésszegésért való felelősség alóli kimentés második konjunktív feltételeként határozza meg a Ptk., hogy a szerződésszegő fél számára a saját ellenőrzési körén kívül felmerülő, a szerződésszerű teljesítést akadályozó körülmény a szerződéskötés idején, objektíve – vagyis a kötelezett helyzetében lévő személynek az adott körülmények közötti viszonyokra vetített mércéjével mérve – ne legyen előrelátható. Ennek alapján nem ad alkalmat a mentesülésre a fél ellenőrzési körén kívül felmerülő teljesítési akadály, ha azzal a kötelezettnek a szerződés megkötésekor objektíve számolnia kellett. Az előreláthatóság vizsgálatának időpontja a szerződéskötés, vagyis a kötelezettségvállalás időpontja. Ekkor kell a kötelezettnek felmérnie, hogy képes-e a szerződésszerű teljesítésre. Az előreláthatóságot nem a konkrét szerződésszegő személyre vonatkoztatva, hanem az ő helyzetében lévő személy objektivizált mércéjével mérve kell vizsgálni. Fontos azt is kiemelni, hogy

[62] Ehhez kapcsolódóan lásd még a Kúria a Pfv.20826/2021/2. számú precedensképes határozatában is. Ebben a Kúria kimondta, hogy a beszerzési nehézségek a kötelezett ellenőrzési körébe tartoznak és csak kivételesen tekinthetők ellenőrzési körön kívülinek. Ez összefügg azzal az ítélkezési gyakorlattal, amely szerint az előre kalkulálható, a szerződés megkötésekor eleve számításba vehető, a rendes üzleti kockázat körébe tartozó esemény bekövetkezése nem eredményezheti a szerződés lehetetlenülését (lásd Kúria Pfv.III.20.595/2024/6. számú ítéletét). Az azonban egy további kérdés, hogy egy világjárvány, illetve annak következményei szerződési jog szempontból „vis maior"-nak tekinthetők-e. A többséginek tekinthető jogirodalmi álláspont ezt elismeri. Lásd Vékás: *Szerződési jog.* 234. Ezzel azonos álláspontot képvisel Bán Dániel is, aki egyúttal a *vis maior* lehetséges szerződési jogi következményeiről is átfogó képet nyújt. Lásd Bán Dániel: A világjárvány hatása a tartós szerződéses viszonyokra. In: Bodzási Balázs – Csehi Zoltán (szerk.): *A COVID-19 és a gazdasági jog. A koronavírus-járvány és a rendkívüli jogrend hatása a magyar gazdasági jogi szabályozásra.* Budapest, Magyar Jogász Egylet, 2023. 13–32. A *vis maior* lehetséges joghatásairól lásd továbbá a BH 2022.209. számú eseti döntést.

az előreláthatóság a szerződésszerű teljesítést akadályozó körülményre, vagyis a szerződésszegésre és nem a kárkövetkezményre vonatkozik.[63]

A kontraktuális felelősség alóli kimentés harmadik feltétele, hogy nem volt elvárható, hogy a szerződésszegő fél a szerződésszerű teljesítést akadályozó körülményt elkerülje, vagy annak kárkövetkezményeit elhárítsa. A kimentés e harmadik feltételének vizsgálatára csak akkor kerül sor, ha az előző két kimentési feltétel bizonyítást nyert. Amíg a második kimentési feltételt, vagyis a szerződésszerű teljesítést akadályozó körülmény előreláthatóságát a szerződéskötés időpontjában kell vizsgálni, addig a harmadik feltétel a szerződésszegés időpontjában vizsgálandó.[64]

A normaszöveg alapján nem teljesen egyértelmű, hogy a vagylagos megfogalmazás („a körülményt elkerülje vagy a kárt elhárítsa") azt jelenti-e, hogy a kötelezettnek elegendő az egyik feltételt bizonyítania, vagy konjunktív feltételekről van szó. Leszkoven László szerint konjunktivitásról van szó, vagyis a károkozónak nem elegendő csak az egyik vagy a másik feltétel teljesülését bizonyítania.[65]

A Ptk. a funkcióbeli különbségek miatt differenciáltabban határozza meg a megtérítendő károk körét a kontraktuális felelősségnél, mint a deliktuális felelősség kapcsán. A törvény ugyan a szerződésszegési kártérítés körében is a teljes kártérítés elvéből indul ki, ez az elv azonban csak a szolgáltatás tárgyában keletkezett károk (az ún. tapadó károk) tekintetében érvényesül korlátozás nélkül. Ez azt jelenti, hogy a szerződésszegésért felelős személynek teljes egészében meg kell térítenie a magában a szolgáltatásban közvetlenül felmerült tényleges károkat. Ugyancsak teljes egészében meg kell térítenie a szerződésszerű teljesítéshez szükséges vagy a teljesítés késedelméből eredő indokolt költségeket is.[66]

A Ptk. 6:143. § (2) bekezdése alapján azonban a jogosult vagyonában keletkezett egyéb károkat (az ún. következménykárokat) és az elmaradt vagyoni előnyt csak olyan mértékben kell megtéríteni, amilyen mértékben a jogosult bizonyítja, hogy a kár mint a szerződésszegés lehetséges következménye a szerződés megkötésének időpontjában előrelátható volt. Ezeknél a kártételeknél – szemben a tapadó kárral – tehát nem érvényesül teljes mértékben a teljes kártérítés elve.[67] Ezen kártételek vonatkozásában a kártérítés mértékének az előreláthatósági klauzula alkalmazása szab korlátot.[68] Az előreláthatósági korlát alkalmazásának célja a szokatlan, rend-

[63] Vékás: *Szerződési jog.* 235.
[64] Vékás: *Szerződési jog.* 236.
[65] Leszkoven: *Szerződésszegés a polgári jogban.* 153.
[66] Vékás: *Szerződési jog.* 238.
[67] A kártérítés mértékének a törvényi korlátozása párhuzamba állítható a kötelem teljesítéséért való helytállási kötelezettség törvényi korlátozásával, vagyis a korlátolt felelősség eseteivel. Bár a dogmatikai alapok lényegesen eltérnek egymástól, a végeredmény gyakorlatilag azonos.
[68] Leszkoven László ezzel kapcsolatban azt is kiemeli, hogy az elmaradt haszon megítélése a szerződésszegéssel okozott károk körében különösen nehézkes, és az ítélkezési gyakorlat tapasztalatai

kívüli és ezért előre nem is kalkulálható károk megtérítési kötelezettségének kizárása, vagyis a szerződésszegéssel okozott következménykárok és elmaradt hasznok megtérítendő mértékének reális határok közé szorítása (BDT 2024. 4759.).

Az előreláthatóság fogalmát a Ptk. 6:143. § (2) bekezdése is objektív értelemben használja. Ez azt jelenti, hogy az előreláthatósági követelményt nem a konkrét szerződésszegőre, hanem egy hasonló helyzetben lévő személyre vonatkoztatva kell érteni. A szerződést megszegő fél felelőssége ezért nemcsak az általa ténylegesen előre látott károkra terjed ki, hanem mindarra, amit egy, az ő helyében, észszerűen és gondosan eljáró személy előre látott volna. Ebbe a körbe tartozik mindaz, amit a jogosult a szerződéskötést megelőzően a szerződésszegéssel kapcsolatban a kötelezett tudomására hozott. Az előreláthatóság követelménye azonban nem megy el odáig, hogy a szerződő félnek a várható kockázatokat részleteiben, a kárkövetkezmények összegszerűségeire kiterjedően ismernie kellene. Elegendő, de egyben szükséges is, hogy az illető fél felismerhette: egy esetleges szerződésszegés milyen típusú és milyen nagyságrendű kárt idézhet elő.[69]

Az előreláthatósági klauzula alkalmazása azt jelenti, hogy a következménykárok és az elmaradt haszon megtérítendő összege nem haladhatja meg azt a veszteséget, amelyet a szerződésszegő fél a szerződés megkötésének időpontjában előre látott, vagy amelyet előre kellett látnia azon tények és körülmények alapján, amelyekről mint a szerződésszegés lehetséges következményeiről a szerződéskötés időpontjában tudott vagy tudnia kellett. Az előreláthatósági klauzula ösztönzi a felet arra, hogy a szerződéskötéskor szükség szerint tájékoztassa a partnerét egy esetleges szerződésszegés várható következményeiről, különösen a lehetséges következménykárok és az elmaradt haszon szokatlan nagyságáról. Ha ugyanis az általa előre látott, de a másik fél által nem ismert kockázatokról nem ad tájékoztatást, a bekövetkező kárt neki kell viselnie (BDT 2024. 4759.).

A következmények és kockázatok előreláthatósága szempontjából a szerződéskötés időpontja a mérvadó. Ebben az időpontban tud ugyanis dönteni a szerződő fél a szerződéses kötelezettségvállalásáról és annak részleteiről. A szerződéskötés után nyert információk csak akkor befolyásolhatják a szerződésszegő fél felelősségét, ha a felek a szerződést ennek megfelelően módosítják (BDT 2024. 4759.).

A Ptk. 6:143. § (2) bekezdése a kár mértékének bizonyítása terén károsulti bizonyítási kötelezettséget ír elő. Ebből következően nem a szerződésszegő félnek, hanem a károsultnak kell azt is bizonyítania, hogy a szerződéskötés előtt a károkozót megfelelően tájékoztatta az esetleges szerződésszegés következményei felmé-

szerint nem tartozik a legkönnyebben érvényesíthető kárelemek közé. Lásd Leszkoven: *Szerződésszegés a polgári jogban.* 157.

[69] Vékás: *Szerződési jog.* 239–240. Lásd továbbá BDT 2024.4759. számú eseti döntést.

réséhez szükséges körülményekről. Ezzel összefüggésben a Pécsi Ítélőtábla a BDT 2024. 4759. számú eseti döntésében kiemelte, hogy a felperesnek kellett volna bizonyítania, hogy ilyen nagyságrendű kár mint a szerződésszegés lehetséges következménye a szerződés megkötésének időpontjában előrelátható volt, ezt azonban nem bizonyította. Ehhez kapcsolódik Leszkoven László azon álláspontja, amely szerint a következménykárokra és az elmaradt haszonra vonatkozó bizonyítás körében a károsultra telepített bizonyítási teher túlzott, amely főként a nem professzionális szerződő felek helyzetét nehezíti el.[70]

A törvény nem védi az előreláthatósági klauzulával azt a felet, aki a szerződést szándékosan szegi meg. Fontos kiemelni, hogy a Ptk. 6:143. § (3) bekezdésének alkalmazásában a szerződésszegésnek kell szándékosnak lennie, nem pedig a károkozásnak. Ennek alapján, annak, aki a szerződést szándékosan megszegi, a jogosult teljes kárát – beleértve az elmaradt hasznot is – meg kell térítenie. Szándékos szerződésszegés esetén tehát a következménykárok és az elmaradt haszon vonatkozásában sem jön figyelembe az előreláthatósági korlát. A szerződésszegés szándékosságát a jogosultnak (a károsultnak) kell bizonyítania. Ha ezt a jogosultnak nem sikerül bizonyítania, az nem azt jelenti, hogy kártérítésre egyáltalán nem tarthat igényt, hanem azt, hogy arra a Ptk. 6:143. § (2) bekezdése szerinti feltételekkel tarthat igényt. Szándékos szerződésszegés megállapítása esetén tehát a károsult fél (a jogosult) komoly bizonyítási tehertől mentesül.[71]

A Ptk. 6:147. §-a a visszterhes szerződéstől eltérően szabályozza az ingyenes szerződések megszegéséért való felelősséget. Ezeknél a szerződéseknél az ingyenesség ténye a felelősség enyhítését indokolja.[72] Ennek alapján, aki a szolgáltatás teljesítését ingyenesen vállalja, köteles a jogosult vagyonában a szolgáltatással okozott kárt megtéríteni. Mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a magatartása nem volt felróható. A jogirodalomban megjelent álláspont szerint a jogosult vagyonában bekövetkező kár (vagyis a következménykár) fogalmát tágan kell értelmezni, és abba az elmaradt hasznot is bele kell érteni,[73] másrészt azonban alkalmazni kell a Ptk. 6:521. §-ában foglalt előreláthatósági korlátot is.[74]

A szerződésszegéssel okozott károk körében is felmerülhet a Ptk. 6:523. §-ának alkalmazhatósága, vagyis a károsodás veszélye esetén fennálló felelősség kérdése.

[70] Leszkoven: *Szerződésszegés a polgári jogban.* 159.
[71] Leszkoven: *Szerződésszegés a polgári jogban.* 160.
[72] Vékás: *Szerződési jog.* 237.
[73] Fuglinszky Ádám: *Kártérítési jog.* Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2015. 117., 121.
[74] Leszkoven: *Szerződésszegés a polgári jogban.* 169. Az előreláthatósági korlátról részletesebben lásd Fuglinszky: *Kártérítési jog.* 162–185.

Leszkoven László szerint az idézett szakasz alkalmazásának nincs akadálya.[75] Kölcsönszerződések esetén azonban álláspontunk szerint ennek nagy gyakorlati jelentősége azért nincs, mert a károsodás veszélye eseteire a hitelezőt részben jogszabály, részben pedig a szerződés alapján felmondási jog illeti meg.

4.6. Az elévülés

4.6.1. Esedékessé válás – esedékessé tétel

A szerződésszegésre alapított igény kötelmi jellegű, és ezért elévül (BH 2019.269.). Az elévüléssel az alanyi jog ugyan nem szűnik meg, az elévült követelést azonban – feltéve, hogy a Ptk. másként nem rendelkezik[76] – bírósági eljárásban nem lehet érvényesíteni. Szerződésszegésre alapított követelés, illetve igény[77] esetén ez azt jelenti, hogy az elévülés folytán a szerződésszegés érdemben már nem vizsgálható. Lényeges kérdés ezért, hogy a szerződésszegés jogkövetkezményeiként meghatározott igényeknek az elévülése mikor veszi kezdetét, illetve az elévülés mikor következik be.

A Ptk. 6:22. § (2) bekezdése szerint az elévülés akkor kezdődik, amikor a követelés esedékessé válik. A követelés tehát az esedékessé válással, illetve az esedékessé tétellel kerül az igény állapotába. Ez a szerződésszegés vonatkozásában azt jelenti, hogy a jogosult a szerződésszegéshez kapcsolódó igényeit a követelés – kölcsönszerződés esetén a pénzkövetelés – esedékessé válásának időpontjától kezdve érvényesítheti.

Ehhez kapcsolódóan röviden ki kell térni arra is, hogy a követelés bizonyos esetekben mintegy „magától" lejárttá, esedékessé válik, más esetekben azonban a jogosultnak lejárttá, esedékessé kell azt tennie. Ha a szerződéses szolgáltatás vala-

[75] Leszkoven: *Szerződésszegés a polgári jogban.* 172.

[76] Ilyen eltérő rendelkezést mond ki a Ptk. 5:142. § (1) bekezdés *e)* pontja. Eszerint ugyanis megszűnik a zálogjog, ha a követelés elévül, ez azonban a követelést biztosító kézizálogból való kielégítést nem akadályozza. A kézizálogjogra vonatkozó eltérő szabályozás egyrészt a zálogtárgy birtoklásának tényével magyarázható. A másik ok az, hogy az elévülés a joggyakorlás bizonyos ideig történő elmaradásához fűzött jogkövetkezmény. Kézizálogjog esetén azonban a hitelező részéről a joggyakorlás elmaradása – épp a zálogtárgy birtoklása miatt – nem állapítható meg. Hozzá kell tenni, hogy dogmatikai szempontból a Ptk. 5:142. § (1) bekezdés *e)* pontja kifogásolható, hiszen az elévült követelés nem szűnik meg, azt csupán bírósági eljárásban nem lehet érvényesíteni. Pontosabb lenne tehát a zálogjoggal biztosított követelés elévülése esetén azt kimondani, hogy az elévült követelést biztosító jelzálogjog alapján kielégítési jog bírósági végrehajtás útján nem gyakorolható (más kérdés a kielégítési jog bírósági végrehajtáson kívüli gyakorlása).

[77] A Ptk. 6:22–6:25. §-ai a követelés elévüléséről szólnak. Precízebb lenne azonban a normaszöveg, ha nem a követelés, hanem az igény elévüléséről rendelkezne. Erre példa a német BGB 194. §-a.

milyen körülmény (például időmúlás) következtében (mintegy „magától") lejárttá válik, akkor azt nem kell külön jognyilatkozattal lejárttá tenni. Ennek leggyakoribb esete a kötelezetti késedelem. Általánosságban azt mondhatjuk, hogy ha a szerződésben a teljesítés ideje konkrétan meg van határozva, akkor annak elteltével az esedékessé válás automatikusan bekövetkezik. Ennek hiányában, vagy ha a jogosult a teljesítési időpont előtt akarja lejárttá, esedékessé tenni a szerződéses szolgáltatást, akkor azt külön jognyilatkozattal tehető meg.

Mindez összefügghet a közjegyzői közreműködés kérdésével is, ha a felek a szerződésüket közjegyzői okiratba foglalták, vagy a kötelezett a magánokiratban létrejött szerződés alapján közjegyzői okiratba foglalt egyoldalú kötelezettségvállaló nyilatkozatot tett. Ha a szerződéses szolgáltatás valamely körülmény következtében lejárttá, esedékessé válik, akkor nincs szükség a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény (a továbbiakban: Vht.) 23/C. § (2) bekezdése szerinti közokiratra a végrehajtási eljárás megindításához. A követelés esedékessé válása ugyanis nem olyan feltétel, amelynek bekövetkeztét közokirattal kellene tanúsítani. A végrehajtást kérőnek csupán a teljesítési idő elteltét kell igazolnia. Ha azonban a teljesítés ideje a szerződésben nincs pontosan meghatározva, vagy meg van ugyan határozva, de az adós szerződésszegése miatt a jogosult a követelés esedékessé válását időben előre akarja hozni, akkor ezt a joghatást kiváltó jognyilatkozatot kell tenni. A jogosult ezzel a jognyilatkozattal teszi esedékessé a követelést. A Vht. 23/C. § (2) bekezdése alapján ezt a jognyilatkozatot, illetve ennek a címzettel való közlését kell közokiratnak tanúsítania.[78]

4.6.2. Az elévülés megszakítása – az adósnak adott fizetési haladék

Kölcsönszerződés vonatkozásában nemcsak az elévülés kezdő időpontjának – a pénzkövetelés esedékessé válásának –, hanem az elévülés megszakításának is nagy a jelentősége. Ebből a szempontból a jogosult által az adósnak adott fizetési halasztást, valamint a fizetési felszólítást kell külön is kiemelni.

A jogosult által biztosított teljesítési (fizetési) haladékhoz kapcsolódóan is felmerül a kérdés, hogy haladék időtartama alatt folyik-e az elévülés? Ha a pénzkövetelés esedékessé válása, illetve tétele után nyújtott teljesítési (fizetési) halasztást az adós elfogadja, és ennek megfelelően teljesít (fizet), akkor ez az eset a kötelem (a szerződés) megegyezéssel történő módosításának tekinthető, amely a Ptk. 6:25. § (1) bekezdésének *b)* pontja alapján megszakítja az elévülést.

[78] Erről részletesebben lásd Bodzási: Elméleti és gyakorlati kérdések a felmondáshoz kapcsolódóan. 615–616.

4.6.3. Az elévülés megszakítása – a fizetési felszólítás

Bonyolultabb a helyzet azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy a fizetési felszólítás megszakítja-e az elévülést, figyelemmel a Kúria BH 2025.211. számon közzétett eseti döntésére.

A Ptk. hatálybalépésekor kérdésként merült fel, hogy az elévülés megszakítását eredményező jogi tények törvényben meghatározott körét a felek bővíthetik-e a szerződésükben. A kérdés elsősorban a kötelezetthez intézett írásbeli teljesítési (fizetési) felszólítás kapcsán merült fel, hiszen az 1959-es Ptk. ezt még az elévülés megszakítását eredményező okként szabályozta.

A Ptk.-hoz fűzött miniszteri indokolás arra nem tér ki, hogy az elévülést megszakító jogi tények törvényi felsorolása a Ptk. 6:25. § (1) bekezdésében kógens vagy diszpozitív rendelkezésnek minősül-e. A fizetési felszólítással kapcsolatban azonban az indokolás megállapítja: „Az elévülés megszakítására vezető jogi tények közül a törvény elhagyja a »követelés teljesítésére irányuló írásbeli felszólítást«. E megszakítási ok ellentétes az elévülés intézményének lényegével: nem az igény érvényesítésére, hanem az igényérvényesítési idő (és az azzal járó bizonytalanság) meghosszabbítására ösztönöz. A jogbiztonságot szolgálja, ha önmagában egy ilyen aktus nem eredményezi az elévülés megszakítását."[79]

Vékás Lajos a Ptk. hatálybalépésének évében kiadott Ptk.-kommentárban úgy foglalt állást, hogy az elévülést megszakító jogi tények felsorolása a Ptk.-ban nem kógens jellegű, a Ptk. diszpozitív alapállása [Ptk. 6:1. § (3) bekezdés] pedig nem állja útját annak, hogy a felek a szerződésben az írásbeli felszólításhoz az elévülést megszakító hatást fűzzék. Ezt a következtetést erősíti meg, hogy a törvény egyedül az elévülés kizárását tiltja meg, kimondva, hogy az elévülést kizáró megállapodás semmis. Ebből a rendelkezésből *a contrario* egyértelműen következik az, hogy az elévülés egyéb szabályai, így az elévülés megszakítására vonatkozó rendelkezések is diszpozitív jellegűek. Ezt az értelmezést támasztja alá a rendszertani és a történeti értelmezés is. Ha a törvény a felek számára az elévülési idő meghosszabbítását megengedi, nem lehet akadálya annak sem, hogy a felek megállapodása ezt az eredményt a teljesítésre történő írásbeli felszólítás útján, az elévülés megszakításával érje el.[80]

Ezt a véleményét erősítette meg Vékás Lajos a „Szerződési jog. Általános rész" című tankönyvének 2016-ban megjelent első,[81] valamint 2024-ben megjelent második kiadásában is. Álláspontja szerint a felek a szerződésükben – a diszpozitív

[79] A Polgári Törvénykönyvről szóló T/7971. számú törvényjavaslat általános indokolása.
[80] Vékás: A kötelmek közös szabályai. 1340–1341.
[81] Vékás Lajos: *Szerződési jog. Általános rész.* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2016. 322.

szabályozás adta autonómiájuk keretében – a teljesítésre történő írásbeli felszólításhoz az elévülést megszakító hatást fűzhetnek.[82] Ugyancsak az elévülést megszakító okok diszpozitív jellege mellett érvel Udvary Sándor is.[83]

Pusztahelyi Réka álláspontja ezzel szemben az, hogy mivel az elévülést megszakító körülmények az elévülés intézményének belső magját képezik, ezért ahogyan az elévülés joghatása, úgy az azt elodázó megszakító okok sem képezhetik szabad megállapodás tárgyát. Ezért véleménye szerint az elévülést megszakító körülmények Ptk.-beli felsorolását taxatívnak kell tekintenünk.[84]

A kérdéssel a Kúrián működő új Ptk. Tanácsadó Testület is foglalkozott. Az elévülést megszakító okok szerződésben való kibővíthetőségével kapcsolatban azonban a Tanácsadó Testület nem alakított ki egységes álláspontot.

A gyakorlat az elmúlt tizenegy évben a Vékás Lajos által képviselt álláspontot követte, és diszpozitív rendelkezésként tekintett a Ptk. 6:25. § (1) bekezdésére. Ennek megfelelően az elmúlt években szerződések tömegei jöttek létre azzal a tartalommal, hogy a jogosult részéről az adóshoz intézett írásbeli teljesítési felszólítás megszakítja az elévülést. Ezt eddig az eljáró bíróságok – miként a BH 2025.211. számú eseti döntésben a másodfokú bíróság is – érvényes kikötésnek tekintették. Több mint tíz évvel a Ptk. hatálybalépése után a Kúriának is nagyobb figyelemmel kellett volna lennie erre a kialakult gyakorlatra.

A BH 2025.211. számú eseti döntés alapján – amennyiben a bírói gyakorlatot ez az ítélet fogja meghatározni – a gazdasági szereplőknek a szerződéseiket módosítaniuk kell. A legnagyobb problémát azonban az fogja okozni, hogy a Kúria hivatkozott ítélete alapján fennáll a veszélye annak, hogy számos esetben a követelés már elévült, holott a jogosult – figyelemmel a fizetési felszólításra – abban a hiszemben volt, hogy az elévülés még nem következett be, és ezért nem is tett további igényérvényesítési lépéseket.

A döntés Fazekas Judit szerint is okozhat nehézségeket a kialakult szerződéses gyakorlatban, a szerző álláspontja szerint azonban a Kúria ítélete nyomán egyértelművé vált az, hogy a Ptk.-ban az elévülésmegszakító okok kógens szabályok, melynek következményeként a 6:25. § (1) bekezdéstől eltérő, azokat bővítő vagy szűkítő kikötések semmisek.[85]

[82] Vékás: *Szerződési jog.* 308–309.

[83] Udvary Sándor: Elévülés szabályai változásának hatása az igényérvényesítésre. In: Miskolczi-Bodnár Péter (szerk.): *10 éves a Polgári Törvénykönyv.* Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2024. (Jog és Állam, 47.) 197.

[84] Pusztahelyi Réka: *A magánjogi elévülés.* Miskolc, Novotni Alapítvány, 2015. 190.

[85] Fazekas Judit: A Kúria precedensképes határozata az elévülést megszakító okok jogi természetéről. *Miskolci Jogi Szemle,* 2025. (3), 36–37.

Ezzel kapcsolatban érdemes arra is kitérni, hogy régi magánjogunk szintén elismerte annak a lehetőségét, hogy a felek megállapodása alapján az elévülés – a törvényes okokon kívül – a fizetésre kötelezetthez intézett felhívás kézbesítésével is félbeszakadjon. Villányi László erről így ír: „A felek, amint az elévülési időt szerződésileg megrövidíthetik, úgy az elévülést félbeszakító tényeket is a törvénytől eltérően szabályozhatják; így például a törvényes félbeszakadási okokon felül más félbeszakadási okokat is meghatározhatnak".[86] Villányi azonban azt is kiemelte, hogy a felhívás egyszeri megtörténte után a jogosultnak már perelni kellett, az ismételt felhívásnak ugyanis már nem volt elévülést félbeszakító hatása.

Korábbi magánjogunknak ez a megoldása a hatályos Ptk. esetében is mintaként szolgálhatott volna. A jogalkotó ugyanis a Ptk. 6:25. § (1) bekezdésében ennek alapján kimondhatta volna, hogy a követelés teljesítésére irányuló első írásbeli felszólítás az elévülést megszakítja. Emellett az elévülést megszakító okok kógens jellegét is rögzíthette volna a normaszöveg.[87]

5. A kölcsönszerződés felmondására vonatkozó szabályok

5.1. A felmondási okok elhatárolása

A Ptk. több helyen is elállási, illetve felmondási jogot biztosít a jogosult számára arra az esetre, ha a kötelezett szerződésszegést követ el. Mivel jogszabályon alapuló jogosultságról van szó, ezért erről, illetve ennek gyakorlásáról a feleknek nem kell a szerződésükben külön megállapodniuk. Fontos azonban még egyszer kiemelni, hogy a szerződésszegési szabályok által biztosított egyoldalú szerződésmegszüntető joggal a jogosult főszabály szerint csak akkor élhet, ha bizonyítja, hogy a szerződés teljesítéséhez fűződő érdeke a kötelezett szerződésszegése következtében megszűnt.

A kölcsönszerződéshez kapcsolódóan ettől az esettől el kell határolni azokat az eseteket, amikor akár jogszabály (például a Ptk. 6:387. §-a), akár a felek a szerződésükben biztosítanak a hitelező számára szankciós jellegű felmondási jogot. Ezek egyrészt abban különböznek a szerződésszegés szabályai körében a Ptk. által biztosított elállási, illetve felmondási jogoktól, hogy a hitelezői joggyakorlásnak nem

[86] Villányi László: Követelések megszűnése és elévülése. In: Szladits Károly (főszerk.): *A magyar magánjog. Harmadik kötet. Kötelmi jog általános része.* Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1941. 643.

[87] A Ptk. elévülési szabályai legutóbb 2026. március 1-jén módosultak. Erről lásd Bodzási Balázs: A Ptk. 2026. március 1-jén hatályba lépett módosításai. *Magyar Jog,* 2026. (4), 208.

feltétele az érdekmúlás bizonyítása. Emellett bizonyos esetekben a felmondási jog gyakorlásának az adósi szerződésszegés sem feltétele. Amint erre a 4.5. pontban utaltunk, ezek a rendelkezések sokszor olyan esetekben biztosítanak felmondási jogot a hitelezőnek, amikor az adós részéről a szerződésszegés ugyan még nem következett be, de annak és így az abból származó károsodásnak a veszélye fenyeget. Ebből a szempontból az ezekre a felmondási okokra vonatkozó rendelkezéseknek megelőző, preventív szerepük is van.

A Ptk. ezt ugyan nem mondja ki, a hitelezőt megillető rendkívüli felmondási jog gyakorlásával kapcsolatban azonban az arányosság követelményére is figyelemmel kell lenni. Ez különösen fogyasztói kölcsönszerződések esetén fontos szempont, de más típusú kölcsönszerződések felmondása során is elvárás a hitelezővel szemben. Ha a hitelező a szerződés felmondásakor az arányosság követelményét nem tartja be, a felmondás jogellenesnek minősülhet. Ebből következik, hogy kisebb összegű tartozás vagy rövidebb időtartamú késedelem esetén a hitelező főszabály szerint nem mondhatja fel a kölcsönszerződést.[88] Ilyen esetben jelenthet megfelelő megoldást a hitelező számára a követelés lejárttá tételére irányuló nyilatkozat, amellyel a hitelező nem szünteti meg a szerződést. Erre az 5.4. pontban térünk ki részletesebben.

A későbbi jogviták elkerülése érdekében a hitelezőnek indokolt és célszerű a kölcsönszerződésben vagy az ahhoz kapcsolódó általános szerződési feltételekben (üzletszabályzatban) rögzíteni azt az időtartamot, amely alatt annak ellenére sem mondhatja fel a szerződést, hogy az adós már késedelemben van. Amint erre már utaltunk, a banki gyakorlatban ez az időtartam jellemzően 30-45 nap. Fizetési felszólítást ez alatt az időszak alatt is küldhet a hitelező az adósnak, a kölcsönszerződést azonban egyoldalú jognyilatkozatával nem szüntetheti meg.

A felmondás a jövőre nézve szünteti meg a szerződést. Kölcsönszerződés esetén ez azt is jelenti, hogy a már folyósított kölcsönösszeg, valamint annak szerződés vagy jogszabály szerinti járulékai (például késedelmi kamat), illetve a kölcsönszerződés szerint fizetendő bármely összeg egyösszegben lejárttá és esedékessé válik. A felmondás további jogkövetkezménye, hogy ennek következtében a kölcsönszerződéshez kapcsolódó biztosítékok érvényesítése is lehetővé válik a jogosult számára.[89]

[88] A devizaalapú fogyasztói kölcsönszerződések felmondása jogszerűségének megítéléséről szóló 4/2021. Polgári jogegységi határozat indokolásának IV. 4. pontja külön is kimondja a felmondással kapcsolatban az arányosság követelményének figyelembevételét. Ebben a Kúria kiemelte: „A csupán kisebb összegű hátralék vagy a rövidebb időtartamú késedelem miatt azonban – az arányosság követelményére tekintettel – felmondásnak jellemzően nincs helye".

[89] A felmondás joghatásairól lásd Bodzási: Elméleti és gyakorlati kérdések a felmondáshoz kapcsolódóan. 610–611.

5.2. A Ptk. 6:387. §-a alapján fennálló rendkívüli felmondási okok

A Ptk. 6:387. §-a rögzíti azokat az okokat, amelyek alapján a hitelező azonnali hatályú (rendkívüli) felmondással élhet. Mivel ezek a törvényben meghatározott felmondási okok, így a feleknek ezekről a kölcsönszerződésben már nem kell külön rendelkezniük.

A Ptk. 6:387. § (1) bekezdésének *a)* pontja szerint a hitelező felmondhatja a kölcsönszerződést, ha az adós körülményeiben lényeges kedvezőtlen változás állt be, és az adós felszólítás ellenére nem ad megfelelő biztosítékot. Ebben az esetben a biztosítékadás elmulasztása az adós részéről szerződésszegésnek minősülhet, a körülményekben bekövetkező lényeges kedvezőtlen változás azonban önmagában nem tekinthető annak. A biztosítékadás ilyenkor egy lehetőség az adós számára a kölcsönszerződés fenntartására. Ez egy lényeges különbség a Ptk. 6:387. § (2) bekezdéséhez képest, amikor az adóst ez a lehetőség nem illeti meg.

A *b)* pont szerint akkor is felmondhatja a hitelező a kölcsönszerződést, ha a kölcsönnek a szerződésben meghatározott célra való fordítása lehetetlen, vagy az adós a kölcsönösszeget nem erre a célra használja fel. Ez természetesen nem jelenti magának a kölcsönszerződésnek a lehetetlenné válását.[90] A kölcsönösszegnek az eredeti céltól eltérő felhasználása az adós által a kölcsönszerződés hitelezői felmondása mellett adott esetben büntetőjogi következményekkel is járhat (lásd BH 2026.128.).

A *c)* pont alapján a hitelező akkor is gyakorolhatja a felmondási jogát, ha az adós őt megtévesztette, és ez a szerződés megkötését vagy annak tartalmát befolyásolta. Ennek a megtévesztésnek is lehet büntetőjogi vonatkozása, emellett pedig a Ptk. 6:91. §-a szerint a szerződés megtámadására is okot adhat. A megtámadásra azonban a hitelezőnek csak a szerződéskötésétől számított egy év áll rendelkezésére [Ptk. 6:89. § (3) bekezdés]. Ennél kedvezőbb lehet a hitelező számára az azonnali hatályú felmondási jog gyakorlása, mivel ennek a törvény nem szab időbeli korlátot. A hitelező ennek alapján választhat a kölcsönszerződés megtévesztésre alapozott megtámadása, illetve annak azonnali hatályú felmondása között. A megtévesztésre alapozott hitelezői felmondás azonban csak akkor jogszerű, ha a megtévesztés a szerződés megkötését vagy annak tartalmát befolyásolta, vagyis a szerződéskötés során releváns volt.[91]

A *d)* pont szerint a hitelező akkor is felmondhatja a kölcsönszerződést, ha az adós a fizetőképességére vonatkozó, valamint a kölcsön fedezetével, biztosítékával

[90] Ha a kölcsönszerződés teljesítése válik lehetetlenné, akkor a szerződés a Ptk. 6:179. § (1) bekezdése alapján – vagyis a törvény erejénél fogva, minden további jogcselekmény nélkül – megszűnik.

[91] Gárdos Péter: A hitel- és számlaszerződések. In: Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz.* 2. kötet. Budapest, Wolters Kluwer, 2014. 1998.

vagy céljának megvalósulásával kapcsolatos vizsgálatot akadályozza. Ez az adós részéről az együttműködési kötelezettség megsértését is jelenti, amely szerződésszegésnek minősül. Ebből a rendelkezésből az is következik, hogy a hitelező – a Ptk. vagy a kölcsönszerződés erre vonatkozó külön rendelkezése hiányában is – jogosult az adós fizetőképességét, a kölcsön fedezetét, a biztosítékokat, valamint a kölcsön szerződésben meghatározott céljának megvalósulását rendszeresen ellenőrizni, megvizsgálni.[92]

Az *e)* pont arra az esetre biztosít a hitelezőnek felmondási jogot, ha az adós fedezet elvonására irányuló magatartása veszélyezteti a kölcsön visszafizetésének lehetőségét. Ha a fedezetelvonás ténylegesen bekövetkezik, akkor a felmondáson kívül a hitelező a Ptk. 6:120. §-a szerinti igényét is érvényesítheti. A 6:120. § (3) bekezdése szerint a harmadik személy (ez esetben a kölcsönszerződés hitelezője) kérelmére a szerző fél a megszerzett vagyontárgyból való kielégítést és a vagyontárgyra vezetett végrehajtást tűrni köteles.[93] Ezt egészítheti ki a kölcsönszerződés felmondása, amely a hitelező és az adós közötti belső jogviszonyban fejti ki a hatását.

Az *f)* pont szerint a hitelező felmondhatja a szerződést, ha a kölcsönre nyújtott biztosíték értéke vagy érvényesíthetősége jelentősen csökkent, és azt az adós a hitelező felszólítására nem egészíti ki. Az *a)* ponthoz hasonlóan a hitelezőnek a felmondás előtt ebben az esetben is fel kell szólítania az adóst a biztosíték kiegészítésére.

Végül pedig a *g)* pont alapján a hitelezőt akkor is megilleti a rendkívüli felmondás joga, ha az adós a kölcsönszerződés alapján fennálló fizetési kötelezettsége teljesítésével késedelembe esik, és mulasztását felszólításra sem pótolja. Ez gyakorlatilag az adósi kötelezetti késedelemnek a Ptk. 6:153. §-ában írt esete, amelyhez kapcsolódóan a Ptk. 6:154. §-a biztosít elállási jogot a jogosult számára. A hitelező számára azonban ennél kedvezőbb a Ptk. 6:387. § (1) bekezdésének *g)* pontjában biztosított felmondási jog, mivel ez utóbbi gyakorlásánál – mint láttuk – nem feltétel a szerződés teljesítéséhez fűződő érdeke megszűnésének a bizonyítása. Feltétel azonban, hogy a felmondási jog gyakorlása előtt a hitelező felszólítsa az adóst a teljesítésre.

Külön is ki kell emelni a Ptk. 6:387. § (2) bekezdését. Eszerint a hitelező jogosult a kölcsönszerződést az adós megfelelő biztosíték adására történő felszólítása nélkül felmondani, ha nyilvánvaló, hogy az adós megfelelő biztosíték nyújtására nem képes. Ebben az esetben az adós valójában még nem követett el szerződésszegést, a hitelező pedig úgy mondhatja fel azonnali hatállyal a kölcsönszerződést, hogy ezt megelőzően nem kell megfelelő biztosíték nyújtására felhívnia az adóst. A jogirodalomban ezt azzal indokolják, hogy ha egyértelmű, hogy az adós nem lenne

[92] Gárdos: A hitel- és számlaszerződések. 1998.
[93] Ez a zálogkötelezettet terhelő tűrési kötelezettséggel mutat hasonlóságot.

képes megfelelő biztosítékot nyújtani, akkor a biztosítékadásra való felhívás csupán felesleges időveszteséget okozna.[94]

Kérdés azonban, hogy ez önmagában elegendő ok-e az azonnali hatályú hitelezői felmondásra úgy, hogy ebben az esetben egyrészt nem kell azt vizsgálni, hogy az adós körülményeiben lényeges kedvezőtlen változás állt-e elő, másrészt pedig a hitelező nem ad lehetőséget az adós számára, hogy megfelelő biztosítékot nyújtson. Ez egy meglehetősen széles körű felmondási lehetőség a hitelező számára, amelynek a gyakorlása során legfeljebb az vizsgálható, hogy valóban „nyilvánvaló" volt-e az, hogy az adós megfelelő biztosíték nyújtására nem képes.

A Ptk. 6:387. §-ában írt esetekben a hitelezői felmondás azonnali hatályú, ahhoz tehát nem kapcsolódik felmondási idő. A felmondást tartalmazó jognyilatkozat hatályosulására a Ptk. 6:5. §-a az irányadó.[95] Másrészt azonban a hitelező ezt a rendkívüli felmondást indokolni köteles. Különösen fontos az indokolási kötelezettség abban az esetben, ha a hitelezőt több okból is megilleti a felmondási jog.

5.3. A kölcsönszerződés alapján fennálló felmondási okok

A Ptk. 6:387. §-a diszpozitív jellegű, ezért nincs akadálya annak, hogy a felek a kölcsönszerződésben – ideértve az annak részévé vált általános szerződési feltételeket is – a felmondási okok felsorolását szűkítsék vagy bővítsék. A felek a kölcsönszerződésben sokszor a Ptk.-ban szereplő felmondási okokat írják le részletesebben.

Fogyasztói kölcsönszerződés esetén a hitelezőt megillető felmondási jogról gyakran az üzletszabályzatok, az általános szerződési feltételek rendelkeznek. Amennyiben ennek a kikötésnek a tisztességtelenségét a bíróság megállapítja, a felmondásra vonatkozó rendelkezés a Ptk. 6:103. § (2) bekezdése alapján semmis lesz. Ez a részleges érvénytelenség esete, amely főszabály szerint nem eredményezi a teljes kölcsönszerződés érvénytelenségét (Ptk. 6:114. §).

A kölcsönszerződésben meghatározott felmondási okok gyakorlása sem feltételezi minden esetben az adós szerződésszegését. Ezek a kölcsönszerződésben meghatározott felmondási események is gyakran az adósi szerződésszegést megelőző időszakra kívánnak reagálni, lehetőséget biztosítva a hitelező számára a kölcsönszerződés azonnali hatályú egyoldalú megszüntetésére. Ebben a szerződésszegést megelőző időszakban jellemzően olyan körülmények vagy események adhatnak alapot a hitelező számára a felmondási jog gyakorlására, amelyek lényegesen hátrányosan érinthe-

[94] Gárdos: A hitel- és számlaszerződések. 1998.

[95] Erről részletesebben lásd Bodzási: Elméleti és gyakorlati kérdések a felmondáshoz kapcsolódóan. 605–606.

tik vagy csökkenthetik az adós azon képességét, hogy kölcsönszerződésben vállalt kötelezettségeit teljesítse. Ezek a szerződésben meghatározott felmondási okok a Ptk. 6:387. § (1) bekezdésének *a)* pontjában írt esethez állnak közel.

A kölcsönszerződés az abban rögzített felmondási okokhoz kapcsolódóan általában kötelezően előírja a hitelező számára, hogy az adós szerződésszegése esetén, vagy annak hiányában is, ha egy felmondási esemény (ok) bekövetkezik, előzetesen írásban értesítse az adóst, figyelmeztetve őt a lehetséges jogkövetkezményekre. Ha még nem történt folyósítás, vagy arra csak részben került sor, akkor az egyik ilyen lehetséges jogkövetkezmény, hogy a hitelező törölheti a kölcsön még nem folyósított összegét, amelynek következtében a további kölcsönnyújtási kötelezettség megszűnik. A másik lehetséges jogkövetkezmény a kölcsönszerződés azonnali hatályú felmondása a hitelező részéről. Végül pedig – további jogkövetkezményként – a hitelező érvényesítheti a kölcsönszerződéssel és a biztosítékokkal kapcsolatos jogait.

A felek a kölcsönszerződésben általában felmondási okként rögzítik a fizetés elmulasztását az adós részéről. Ezt azonban indokolt a szerződésben kiegészíteni azzal, hogy a késedelembe esés és a felmondás között milyen időtartamnak kell eltelnie, illetve hogy a felmondást a hitelező részéről írásbeli fizetési felszólításnak kell megelőznie. Ez különösen fogyasztói kölcsönszerződés esetén fontos elvárás a hitelezővel szemben, a már említett arányosság elvéből is következően.

A felek a kölcsönszerződésben gyakran a Ptk. 6:387. § (1) bekezdés *b)* pontját is megismétlik. Ennek alapján a hitelező felmondási jogát az is megalapozza, ha az adós a kölcsönt a szerződésben meghatározottaktól eltérő célra használja fel, vagy annak a szerződésben meghatározott célra történő felhasználása lehetetlenné válik.

Az adós, valamint a biztosítékot nyújtó fél (felek) kötelezettségvállalásainak megszegése, valamint az általuk tett valótlan vagy félrevezető nyilatkozatok a kölcsönszerződés alapján szintén megalapozhatják a hitelező felmondási jogát.

Vállalati kölcsönszerződésekben gyakori, hogy az ún. közvetett szerződésszegés (cross-default) is megalapozza a hitelező felmondási jogát. Ennek alapján a hitelező akkor is felmondhatja a kölcsönszerződést, ha az adós cégnek más finanszírozójával szemben lejárt tartozása (pénzügyi adóssága) keletkezik, és azt a vonatkozó szerződésben meghatározott időtartam alatt nem fizeti meg. A hitelezői felmondást megalapozhatja továbbá az is, ha az adós a hitelezővel fennálló bármely szerződése vonatkozásában szerződésszegést követ el.

A legtöbb vállalati hitel- és kölcsönszerződés tartalmaz olyan rendelkezést, amely alapján a hitelezőt megillető felmondási jog gyakorlására alapot adhat az adós ellen indult végrehajtási eljárás, csődeljárás, felszámolási eljárás, végelszámolás vagy egyéb megszüntetésre irányuló eljárás is.

Ugyancsak megalapozhatja a hitelező felmondását, ha az adósnak jogerős bírósági vagy hatósági határozattal meghatározott fizetési kötelezettsége áll fenn, és annak meghatározott időn belül nem tesz eleget. Lejárt köztartozás is alapot adhat a felmondási jog gyakorlására, kivéve, ha az adós azokat jogszerűen vitatja, illetve megfizetésükre megfelelő összegű tartalékot képez.

Vállalati kölcsönszerződésekben a hitelezői felmondást megalapozó külön esetcsoportot képeznek az adós céget érintő társasági jogi változások. Ilyen lehet például az adós főtevékenységének a hitelező előzetes engedélye nélkül történő megváltoztatása, valamint a létesítő okirat módosítása is, amennyiben annak az adós kötelezettségei teljesítésére hátrányos hatása lenne. Ebbe a körbe tartozhat a jegyzett tőke változása is, vagyis, ha az adós tagjai (részvényesei) a jegyzett tőke leszállításáról döntenek, vagy az adós saját tőkéje a jegyzett tőke összege alá csökken. A kötelező tőkeleszállítás esetei ez alól kivételt képezhetnek, ha azonban az adós a tőkeleszállításról elmulasztja értesíteni a hitelezőt, az megalapozhatja a hitelező felmondási jogát.

5.4. A követelést lejárttá tevő hitelezői nyilatkozat

A felek a kölcsönszerződésben olyan jogosultságot is biztosíthatnak a hitelező számára, amely alapján az adós szerződésszegése vagy szerződésszegésnek nem minősülő, de a kölcsönösszeg visszafizetését veszélyeztető körülmény esetén a hitelező jogosult egyoldalú jognyilatkozattal a követelését lejárttá, esedékessé tenni, anélkül, hogy a kölcsönszerződést megszüntetné. Régi magánjogunkban erre a felmondás is alkalmas volt, mivel különbséget tettek a jogviszonyt megszüntető felmondás, valamint a teljesítés esedékességének meghatározására szolgáló felmondás között. A jogi műnyelv felmondásnak nevezte azt a nyilatkozatot is, amellyel a hitelező valamely jogviszonyból eredő és meghatározott lejárattal nem bíró követelésének teljesítésére határidőt tűzött. A teljesítési idő meghatározására vonatkozó felmondásnak teljesen más joghatása volt, mint a kötelemszüntető felmondásnak. Görög Frigyes szerint ezért „célszerű volna a két fogalomnak az elnevezésben történő megkülönböztetése is”.[96]

A határidő-tűző, vagyis a teljesítési idő meghatározására vonatkozó felmondás közel állt az ún. megintéshez, vagyis a teljesítésre való felhíváshoz. Az azonnali felmondás és a megintés rendszerint egybeesett.[97]

[96] Görög Frigyes: A kötelem ügyleti megszüntetése. 55. § Felmondás. In: Szladits Károly (szerk.): *A magyar magánjog. Harmadik kötet. Kötelmi jog általános része.* Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1941. 580.

[97] Almási Antal: Adóskésedelem. In: *Glossza Grosschmid Béni: Fejezetek kötelmi jogunk köréből című művéhez.* Második kötet, I. rész. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1933. 63.

A felmondásnak ez a határidő-tűző, a teljesítési idő meghatározására vonatkozó és a követelést a szerződéses jogviszony megszüntetése nélkül lejárttá tevő formája az 1959-es Ptk. hatálybalépését követően teljesen eltűnt a gyakorlatból. Hatályos jogunk szerint ezért a felmondás – amellett, hogy lejárttá teszi a szolgáltatást – minden esetben megszünteti a szerződést a jövőre nézve (a szerződéses jogviszonyt).

Számos esetben azonban a hitelezőnek sem érdeke a szerződés, illetve a szerződéses jogviszony megszüntetése. A feleknek ezért lehetőségük van arra is, hogy a szerződésükben olyan jogot biztosítsanak a jogosultnak, amellyel lejárttá, esedékessé tudja tenni a kötelezettet terhelő szolgáltatást, anélkül, hogy felmondaná, és ezáltal megszüntetné a szerződést. Kölcsönszerződés esetén ez azt is lehetővé teszi, hogy a lejárttá tételre irányuló jognyilatkozat hatályosulásával a hitelező a kölcsönösszegnek csak azt a részét tegye lejárttá, amelynek a megfizetését az adós a nyilatkozattétel időpontjáig elmulasztotta. Erre a követelésrészre nézve az adós már késedelemben van, amely ugyan önmagában esedékessé teszi a követelést, de elképzelhető olyan helyzet, hogy a hitelezőnek ennek ellenére szükséges lehet egy külön jognyilatkozattal is egyértelművé tennie, hogy csak erre a lejárt követelésre tart igényt, anélkül, hogy a szerződéses jogviszonyt megszüntetné.

A követelést lejárttá tevő nyilatkozatot a Ptk. két helyen is nevesíti. Egyrészt a követelést terhelő zálogjog szabályainak a körében mondja ki a Ptk. 5:110. § (5) bekezdése, hogy ha az elzálogosított követelés esedékessége a jogosult jognyilatkozatától vagy egyéb általa teljesítendő feltételtől függ, a zálogjogosult megteheti e jognyilatkozatot, vagy teljesítheti az esedékesség bekövetkezéséhez szükséges feltételt. Másrészt pedig a Ptk. 2023. évi módosítása[98] során a Ptk. 6:193. §-a egy új (4) bekezdéssel egészült ki, amely az idézett zálogjogi szabállyal szinte szó szerint megegyezik: „Ha az engedményezett követelés esedékessége a jogosult jognyilatkozatától vagy egyéb általa teljesítendő feltételtől függ, az engedményes megteheti e jognyilatkozatot vagy teljesítheti az esedékesség bekövetkezéséhez szükséges feltételt".

Mindkét nevesített esettel kapcsolatban fontos azt kiemelni, hogy mind a zálogjogosult, mind pedig az engedményes csak akkor gyakorolhatja a követelést lejárttá, esedékessé tevő jogot, ha az az eredeti jogosultat (zálogkötelezett, engedményező) is megillette. Ehhez pedig az szükséges, hogy az eredeti jogosult és a követelés kötelezettje erről az alapszerződésben megállapodjanak. Ebben az esetben ez a jog a követelés engedményezésével együtt automatikusan, *ex lege* átszáll az engedményesre. Ha az alapszerződés a követelést lejárttá, esedékessé tevő jogosultságról nem rendelkezik, akkor ez a jog az engedményest sem illetheti meg.

[98] A gazdaság versenyképességének növelése érdekében történő törvénymódosításokról szóló 2023. évi XXXIX. törvény 85–98. §-ai.

6. Összegzés

A hitel- és kölcsönszerződések kiemelkedő szerepet töltenek be a gazdasági életben. Enélkül a két szerződéstípus nélkül elképzelhetetlen lenne a hitelezés. Ezért is fontos mindkét szerződéstípusra vonatkozó szabályozás ismerete és a jogalkalmazási gyakorlat folyamatos figyelemmel kísérése. Jelen kötet témáját követve ebben a tanulmányban a pénzkölcsönszerződés teljesítéséért való felelősség kérdéseit, valamint a szerződésszegés jogkövetkezményeit vizsgáltuk. Ezzel kapcsolatban egyrészt megállapítható, hogy a kölcsönszerződés teljesítéséért a személyes adós a teljes vagyonával köteles helytállni. A kölcsönszerződésből származó kötelezettségek az adós örököseit is terhelik, az ő helytállási kötelezettségüket azonban az öröklési jogi szabályok korlátozzák. Másrészt megállapítható az is, hogy a kölcsönszerződés adós általi megszegése esetén a hitelező többféle jogkövetkezmény közül választhat, a gyakorlatban azonban az azonnali hatályú felmondás bír a legnagyobb jelentőséggel. Ennek egyik előnye, hogy a felmondással a jogosult időben előre tudja hozni az adós teljesítési kötelezettségét a szolgáltatás esedékessé tételével, hátránya lehet azonban, hogy a felmondás következtében a kölcsönszerződés megszűnik.

Felhasznált irodalom

Almási Antal: Adóskésedelem. In: *Glossza Grosschmid Béni: Fejezetek kötelmi jogunk köréből című művéhez.* Második kötet, I. rész. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1933.

Asztalos László: Szankció és felelősség a polgári jogban. In: Asztalos László – Gönczöl Katalin (szerk.): *Felelősség és szankció a jogban.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1980. 263–316.

Bán Dániel: A világjárvány hatása a tartós szerződéses viszonyokra. In: Bodzási Balázs – Csehi Zoltán (szerk.): *A COVID-19 és a gazdasági jog. A koronavírus-járvány és a rendkívüli jogrend hatása a magyar gazdasági jogi szabályozásra.* Budapest, Magyar Jogász Egylet, 2023. 13–32.

Bodzási Balázs: A kamatszabályozás egyes kérdései a válságok tükrében. In: Bodzási Balázs – Csehi Zoltán (szerk.): *A COVID-19 és a gazdasági jog. A koronavírus-járvány és a rendkívüli jogrend hatása a magyar gazdasági jogi szabályozásra.* Budapest, Magyar Jogász Egylet, 2023. 33–53., https://jogaszegylet.hu/wp-content/uploads/2025/08/covid-19-gazdasagi-jog.pdf

Bodzási Balázs: A Ptk. 2026. március 1-jén hatályba lépett módosításai. *Magyar Jog,* 2026. (4), 205–213.

Bodzási Balázs: A szerződés egyoldalú jognyilatkozattal történő ex tunc hatályú megszüntetése: az elállás. *Magyar Jog,* 2025. (12), 744–749.

Bodzási Balázs: Elméleti és gyakorlati kérdések a felmondáshoz kapcsolódóan. *Magyar Jog,* 2025. (10), 605–616.

Darázs Lénárd: A pénzkölcsönszerződés magánjogi természete. *Gazdaság és Jog,* 2016. (6), 11–15.

Fabó Tibor: A Ptk. 7:96. §-ához fűzött magyarázat. In: Osztovits András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja. IV. kötet.* Budapest, Opten, 2014.

Fazekas Judit: A Kúria precedensképes határozata az elévülést megszakító okok jogi természetéről. *Miskolci Jogi Szemle,* 2025. (3), 29–37.

Fuglinszky Ádám: *Kártérítési jog.* Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2015.

Fuglinszky Ádám: Szükség van szerződésszegésre a kontraktuális felelősség megállapításához? In: Tőkey Balázs (szerk.): *Liber Amicorum – Ünnepi tanulmányok Kisfaludi András 65. születésnapjára.* Budapest, Wolters Kluwer, 2023. 268–288.

Gárdos Péter: A hitel- és számlaszerződések. In: Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz.* 2. kötet. Budapest, Wolters Kluwer, 2014.

Görög Frigyes: A kötelem ügyleti megszüntetése. 55. § Felmondás. In: Szladits Károly (szerk.): *A magyar magánjog. Harmadik kötet. Kötelmi jog általános része.* Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1941. 579–580.

Grosschmid Béni: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből.* Második kötet, második rész. Jubileumi kiadás, Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1933.

Kemenes István: A szerződésszegés. In: Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz.* 2. kötet. Budapest, Wolters Kluwer, 2014.

Kisfaludi András: Hitelezővédelem a polgári jogban. In: Szeibert Orsolya (szerk.): *„Végül is a jog mellett döntöttem…" Harmathy Attila emlékkötet.* Budapest, ELTE ÁJK – ORAC Kiadó, 2025.

Lábady Tamás: *A magánjog általános tana.* 2. kiadás, Budapest, Szent István Társulat, 2019.

Leszkoven László: *Szerződésszegés a polgári jogban.* Budapest, Wolters Kluwer, 2016.

Marton Géza: *A polgári jogi felelősség.* Budapest, Triorg, 1993.

Nochta Tibor: A polgári jogi felelősség változásairól a társasági jogban. *Gazdaság és Jog,* 2019. (7–8), 12–18.

Pusztahelyi Réka: *A magánjogi elévülés.* Miskolc, Novotni Alapítvány, 2015.

Szalai Ákos: *A magyar szerződési jog gazdasági elemzése.* Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2013.

Udvary Sándor: Elévülés szabályai változásának hatása az igényérvényesítésre. In: Miskolczi-Bodnár Péter (szerk.): *10 éves a Polgári Törvénykönyv.* Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2024. (Jog és Állam, 47.) 195–202.

Vékás Lajos: A kötelmek közös szabályai. In: Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz.* 2. kötet. Budapest, Wolters Kluwer, 2014.

Vékás Lajos: *Szerződési jog. Általános rész.* Budapest, ORAC Kiadó – ELTE ÁJK, 2024.

Villányi László: Követelések megszűnése és elévülése. In: Szladits Károly (főszerk.): *A magyar magánjog. Harmadik kötet. Kötelmi jog általános része.* Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1941.

Dr. Bodzási Balázs

Abstract

Liability for the performance of a loan agreement and its legal consequences

The author distinguishes between loan agreements in the form of credit facilities and loan agreements involving the actual lending of money, and further differentiates between the concepts of liability and the obligation to stand surety/answer for an obligation, noting that these terms are used in several different senses in legal terminology. The study then presents the general rules governing the performance of loan agreements, with particular regard to the rules on early repayment. Among the various forms of breach of contract, the study examines delay in performance in greater detail. The author subsequently discusses the objective and subjective legal consequences of a breach of contract, the institutions of default interest and damages, and, in this context, also addresses issues relating to limitation periods. The study concludes with an analysis of the provisions governing termination by the lender, which are of considerable practical importance in the context of loan agreements.

Keywords: *withdrawal; limitation period; early repayment; liability; termination; obligation to stand surety; credit agreement; compensation; damages; delay in performance; default interest; loan agreement; refusal to perform*

Dr. Czine Ágnes
alkotmánybíró, az Alkotmánybíróság elnökhelyettese,
tanszékvezető egyetemi tanár
Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Büntetőeljárásjogi Tanszék

GONDOLATOK A SZEMÉLYI SZABADSÁG ALAPTALAN KORLÁTOZÁSA MIATTI KÁRTALANÍTÁS KÉRDÉSEIRŐL

https://doi.org/10.61382/MJE.Ertekezesek.2026.Czine.81

Összefoglaló

Az Alkotmánybíróság az Alaptörvény hatálybalépése előtt több döntésében értelmezte a személyi szabadság jogellenes korlátozásához kapcsolódó kárigény alkotmányos alapját. Az Alkotmány 55. § (3) bekezdése kizárólag a törvénytelen letartóztatás vagy fogvatartás esetére állapította meg az állam kárfelelősségét. A testület következetesen hangsúlyozta, hogy e rendelkezés nem teremt általános, felróhatóságtól független kártalanítási kötelezettséget minden utóbb indokolatlannak bizonyult kényszerintézkedés esetére.

Az Alaptörvény IV. cikk (4) bekezdése ezzel szemben új fordulatot vezetett be az „alaptalan" szabadságkorlátozás fogalmával. Ez a módosítás érdemben kiszélesítette a kártérítéshez való jog alkotmányos alapját.

Az Alkotmánybíróság több határozatában vizsgálta, hogy az „alaptalan" korlátozás miként különül el a „törvénysértő" korlátozástól. A gyakorlat szerint az „alaptalan" korlátozás olyan eseteket is magában foglalhat, amikor a jogszerűen alkalmazott kényszerintézkedés utóbb okafogyottá vagy szükségtelenné válik. A testület értelmezése így a személyi szabadság védelmét szélesebb körben biztosítja. A kártérítési igény alkotmányos alapja ma már nem kizárólag a formális jogsértéshez kötődik. Az Alaptörvény ezzel a személyi szabadság garanciális védelmét erősítette meg.

Kulcsszavak: személyi szabadság; jogellenes szabadságkorlátozás; alaptalan szabadságkorlátozás; kártalanítás; kényszerintézkedés; jogszerűség; szükségesség és arányosság

Bevezetés

Az Alkotmánybíróság az Alaptörvény hatálybalépését megelőzően több ízben vizsgálta a személyi szabadság korlátozása miatti kárigényhez való jogot.[1] Az Alaptörvénynek a személyes szabadság korlátozása miatt járó kártérítésre vonatkozó rendelkezése az Alkotmány szövegéhez képest érdemben módosult. Az Alkotmány 55. § (3) bekezdése ugyanis azt mondta ki, hogy az, aki törvénytelen letartóztatás vagy fogvatartás áldozata volt, kártérítésre jogosult. Ehhez képest az Alaptörvény IV. cikk (4) bekezdése úgy rendelkezik, hogy akinek szabadságát alaptalanul vagy törvénysértően korlátozták, kárának megtérítésére jogosult.

Az Alkotmánybíróság korábbi gyakorlatában az Alkotmány 55. § (3) bekezdése értelmezésével összefüggésben rámutatott, hogy e rendelkezés a kifejezetten törvénysértő (nem a törvényben meghatározott okokból és nem a törvényben meghatározott eljárás alapján történt) előzetes letartóztatás vagy más, akár a büntetőhatalom gyakorlásához kötődő, akár egyéb, rendészeti, egészségügyi fogva tartás esetére állapítja meg az állam kárfelelősségét. A testület a 104/2009. (X. 30.) AB határozatban kifejezetten kimondta, hogy „az Alkotmány 55. § (3) bekezdéséből nem következik az állam kötelezettsége arra, hogy a felróhatóság vizsgálata nélküli kárfelelősségi alakzat keretében kompenzálja a szabadságelvonással vagy korlátozással járó valamennyi, az állami büntető igény érvényesítése során eljáró szervezetek részéről alkalmazott, utóbb […] indokolatlannak bizonyult büntetőeljárási kényszerintézkedések […] elszenvedőit".[2]

Az Alaptörvény hatálybalépése után (2012. január 1.) az Alkotmánybíróságnak több ügyben kellett már értelmeznie az Alaptörvény IV. cikk (4) bekezdésének azon – az Alkotmány 55. § (3) bekezdésében nem szereplő – fordulatát, amely szerint a személyi szabadságnak nemcsak törvénysértő, hanem „alaptalan" korlátozása is az érintett kárának a megtérítését vonja maga után.

1. A személyi szabadság alaptalan korlátozása miatti kártalanítás jogtörténeti hagyományai

A magyar történeti alkotmány konszolidált értelmezésének minimumához tartozik annak elfogadása, hogy a 19. században végbement polgári átalakulást konstituáló törvények a történeti alkotmány részét képezik. E törvények teremtették meg – nem

[1] A legfontosabb döntések: 66/1991. (XII. 21.) AB határozat, 5/1999. (III. 31.) AB határozat, 36/2000. (X. 27.) AB határozat, 13/2003. (IV. 9.) AB határozat, 41/2003. (VII. 2.) AB határozat, 65/2003. (XII. 18.) AB határozat, 104/2009. (X. 30.) AB határozat.

[2] ABH 2009.894.

jelentéktelen előzmények után – azt a szilárd jogintézményi alapot, amelyre a modern jogállam épül.[3] A kiegyezés után elfogadott, a Büntető Törvénykönyvről szóló 1878. évi V. tc. és a Bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. tc. (a továbbiakban: Bp.) a személyes szabadság és sérthetetlenség elvét volt hivatva megvalósítani.

A Bp. normaszövegéhez fűzött indokolásban a jogalkotó hangsúlyozta, hogy „[a] törvényhozásnak, mely büntetést állapít meg a bűnösre, mulhatatlan kötelessége egyszersmind, hogy kártalanítást állapítson meg az ártatlanul sanyargatottnak". Erre tekintettel a Bp. előírta, hogy az ártatlanul előzetes kényszerintézkedésekkel vagy büntetéssel sújtott személyek szabadon bocsátásán túlmenően gondoskodni kell megfelelő kártalanításukról is. A Bp. megalkotásakor ugyanakkor élénk vita bontakozott ki abban a kérdésben, hogy a jogtalanul elítéltek kártalanítása feladata lenne-e az államnak. Ezen álláspont szerint az állam csupán a büntetőjogi igényét érvényesíti („felségjogait gyakorolja") az olyan esetekben is, amikor ennek valaki „vétlen" áldozatává válik.[4]

A Bp. által érvényesített új jogpolitikai szemlélet mögötti elvi megfontolásokat Finkey Ferencz akként foglalta össze: „[a] mint az államnak joga és kötelessége a büntető hatalom gyakorlása, ép úgy jogi kötelessége a bűnvádi eljárás során az eljáró hatóságok és közegek tévedése, rosszakarata vagy hanyagsága által ártatlan személyeknek okozott szenvedések és károk orvoslása, lehető helyrepótlása. Az állam ily kártalanítási kötelezettségének elismerésével és törvénybeigtatásával a Bp. mintegy betetőzi és megkoronázza a terhelt jogos érdeke s az egyéni szabadság védelme iránti nemes törekvését és uj bizonyságot szolgáltat arról, hogy a bűnvádi eljárási jog tényleg az egyéni szabadságjogok egy biztosítéka."[5]

A Bp. 576. §-a ennek megfelelően kimondta, hogy „[a]nnak, a kit a biróság a vád alól jogerősen felmentett, vagy a ki irányában az eljárást jogerősen megszüntette; kártalanitásra igénye van akkor, ha a biróság részéről elrendelt előzetes letartóztatást, vagy vizsgálati fogságot oly cselekmény miatt állott ki: 1. melyet nem ő követett el; 2. mely elkövetve egyáltalában nem volt; 3. melyet ő elkövetett ugyan, de a mely a törvény értelmében nem bűncselekmény".

A Bp. 578. §-a pedig arról rendelkezett, hogy „[a]nnak, a ki jogerős itélet alapján szabadságvesztés-büntetést szenvedett vagy pénzbüntetést fizetett le, illetőleg a kitől a pénzbüntetést behajtották, kártalanitásra van igénye: 1. ha ujrafelvétel folytán jogerős itélettel felmentették; 2. ha az ujrafelvétel folytán jogerős itélettel kisebb büntetést állapitottak ellene, mint a milyent a hatályon kivül helyezett itélet alapján elszenvedett".

[3] 33/2012. (VII. 17.) AB határozat, Indokolás [76].

[4] Király Tibor: *Büntetőeljárási jog.* Budapest, Osiris, 2008. 666.

[5] Finkey Ferencz: *A magyar büntetőeljárás tankönyve.* Budapest, Politzer Zsigmond és fia kiadása, 1908. 564.

A Bp. hivatkozott rendelkezései tehát már 1896-ban előírták, hogy az ártatlanul előzetes kényszerintézkedéssel vagy büntetéssel sújtott személyeket egyéni szabadságuk alaptalan korlátozása miatt kártalanítani kell.

2. A személyi szabadság alaptalan korlátozása miatti kárigény megítélése az Alkotmány 55. § (3) bekezdése alapján

Az Alaptörvény hatálybalépését megelőzően az Alkotmány 55. §-a szabályozta a személyi szabadság korlátozásának alkotmányos garanciáit. Az Alkotmány 55. § (3) bekezdése szerint „[a]z, aki törvénytelen letartóztatás vagy fogvatartás áldozata volt, kártérítésre jogosult".[6] E rendelkezést az 1989. évi XXXI. törvény iktatta az Alkotmányba. A törvény miniszteri indokolása utalt arra, hogy a jogalkotó a nemzetközi egyezmények[7] szellemében szabályozta újra az alapvető jogokat és kötelezettségeket. Ennek ellenére az Alkotmány csak a személyi szabadság törvénytelen korlátozása esetére írt elő kártérítési kötelezettséget, míg a jogszerű eljárásban, de alaptalanul elrendelt intézkedések miatti kártalanításról nem rendelkezett.

Ennek ellenére az Alkotmánybíróság még működése kezdetén a személyi szabadság korlátozásának arányossága körében értékelte a jogszerű eljárásban, de alaptalanul elrendelt intézkedések miatti kártalanítási kötelezettséget. Az Alkotmánybíróság érvelése szerint „[a]z arányosság értékeléséhez hozzátartozik az is, hogy a korlátozás folytán esetleg bekövetkező és eleve ki nem küszöbölhető sérelmek elfogadható mérvű enyhítésére garanciák legyenek".[8] Ezt követően ugyanakkor az Alkotmánybíróság a kártalanítási kötelezettséget nem az Alkotmány 55. § (3) bekezdéséből, hanem az Alkotmány 7. § (1) bekezdéséből,[9] az Alkotmány 57. § (2) bekezdésén alapuló ártatlanság vélelméből,[10] majd az Alkotmány 57. § (3) bekezdésén alapuló védelemhez való jogból[11] vezette le. Ez utóbbi határozatában az

[6] Az Alkotmány 55. §-ának részletes elemzéséről lásd Tóth Gábor Attila: 55. § [A személyi szabadsághoz való jog]. In: Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja.* Budapest, Századvég, 2009. 1947–1995.

[7] A nemzetközi dokumentumok körében elsősorban a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának (a továbbiakban: PPJNE) 9. cikkét és az Emberi Jogok Európai Egyezményének (a továbbiakban: EJEE) 5. cikkét szükséges kiemelni. Az Alaptörvény IV. cikkéhez hasonlóan e rendelkezések szabályozzák a személyi szabadság korlátozásának garanciális elemeit. A PPJNE 14. cikk (6) bekezdése és az EJEE 7. kiegészítő jegyzőkönyvének 3. cikke egyaránt tartalmaz rendelkezést a büntetőügyekben utóbb tévessé vált bírói döntések miatti kártalanítási kötelezettségről.

[8] 66/1991. (XII. 21.) AB határozat, ABH 1991.342.

[9] Lásd: 936/D/1997. AB határozat.

[10] Lásd: 30/1995. (V. 25.) AB határozat.

[11] Lásd: 41/2003. (VII. 2.) AB határozat.

Alkotmánybíróság kifejtette, hogy „szükségtelenül korlátozza a védekezéshez való jogot, amikor nem kellően differenciált szabályozással zárja ki a kártalanításból azt, aki az eredményes felderítés meghiúsítása végett a hatóság megtévesztésére törekedett".[12]

Az Alkotmánybíróság ezt követő gyakorlata során több döntésében is rámutatott arra, hogy az Alkotmány 55. § (3) bekezdése és a kártalanítás szabályai között nincs összefüggés, ezért a kártalanításból kizárás szabályai nem járhatnak az Alkotmány e rendelkezésének sérelmével.

Az Alkotmánybíróság hangsúlyozta, hogy az Alkotmány 55. § (3) bekezdése a kifejezetten törvénysértő (nem a törvényben meghatározott okokból és nem a törvényben meghatározott eljárás alapján történt) előzetes letartóztatás vagy más, akár a büntetőhatalom gyakorlásához kötődő, akár egyéb, rendészeti, egészségügyi fogva tartás esetére állapítja meg az állam kárfelelősségét, amelynek részletes szabályai, feltételei és korlátai a polgári jog területére tartoznak. Ezzel szemben a kártalanítás (visszatérítés) intézménye az állam büntetőhatalmának gyakorlása során előforduló tévedések orvoslását szolgálja; feltételeit és korlátait a büntetőeljárási jogszabályok határozzák meg.[13]

Az Alkotmánybíróság a fent idézett határozatában kifejtette továbbá: „A kártalanítás intézménye legáltalánosabban […] az Alkotmány 2. § (1) bekezdésben normatív tartalommal megállapított jogállamiságra vezethető vissza. Az állam kártalanítási kötelezettségének alapja ugyanis nem az eljárási kényszerintézkedés (vagy a büntetés) jogtalansága, hanem az, hogy a jogállam nem háríthatja el a büntetőhatalom gyakorlásából adódó felelősséget olyan esetben, amikor valaki formailag jogszerűen, de érdemben alaptalanul szenved joghátrányt a büntető igazságszolgáltatásban."[14]

Az Alkotmánybíróság a fentiekben kifejtett szempontokra hivatkozott a 104/ 2009. (X. 30.) AB határozatban is, amelyben a testület megállapította: az Alkotmány 55. § (3) bekezdéséből nem következik az állam kötelezettsége arra, hogy a felróhatóság vizsgálata nélküli kárfelelősségi alakzat keretében kompenzálja a szabadságelvonással vagy -korlátozással járó valamennyi, az állami büntetőigény érvényesítése során eljáró szervezetek részéről alkalmazott, utóbb – a büntetőjogi felelősség megállapításának hiánya vagy kisebb mértéke következtében – indokolatlannak bizonyult büntetőeljárási kényszerintézkedések és büntetőjogi szankciók elszenvedőit. Ugyanakkor a jogalkotóval szembeni alkotmányos kötelezettségként

[12] 41/2003. (VII. 2.) AB határozat, ABH 2003.430, 440.
[13] 41/2003. (VII. 2.) AB határozat, ABH 2003.430, 436–437.
[14] 41/2003. (VII. 2.) AB határozat, ABH 2003.430, 445.

határozta meg a kártalanítási igény tényleges érvényesítését szolgáló szabályok megalkotását.

Az Alkotmánybíróság gyakorlata alapján látható, hogy a testület működésének kezdetén az alaptalanul (ártatlanul) elszenvedett szabadságelvonásért járó kártalanítás alkotmányos megalapozásának nem volt egységes dogmatikai háttere. Az Alkotmánybíróság későbbi gyakorlatában az vált következetes értelmezéssé, hogy az Alkotmány 55. § (3) bekezdése és a kártalanítás szabályai között nincs összefüggés. Ugyanakkor a testület a jogállamiságból fakadó alkotmányos követelményként határozta meg, hogy a jogszerű eljárásban alaptalanul elszenvedett szabadságkorlátozásért kártalanítás jár.

3. A személyi szabadság alaptalan korlátozása az Alaptörvény alapján

3.1. Mit jelent a személyi szabadság alaptalan korlátozása?

Az Alaptörvény IV. cikk (4) bekezdése a szabadság korlátozásának két esetét szabályozza: a törvénysértő és az alaptalan korlátozást. Törvénysértő a korlátozás, ha nem a törvényben meghatározott okokból és nem a törvényben meghatározott eljárás alapján történt. Ez esetben a lefolyt eljárás nem tekinthető jogszerűnek, és a közhatalmi intézkedés jogellenes.

Ehhez képest alaptalan a szabadság korlátozása akkor, ha a törvényesen elrendelt és végrehajtott, ámde utóbb tartalmilag megalapozatlanná vált közhatalmi intézkedés eredményeként sérül az egyén személyi szabadsága. Ilyen esetben nem beszélhetünk jogellenes közhatalmi intézkedésről, hanem a formálisan jogszerű közhatalmi intézkedés válik tartalmilag mégis megalapozatlanná.

Az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint ugyanis a kifejezetten törvénysértő (nem a törvényben meghatározott okokból és nem a törvényben meghatározott eljárás alapján történt) letartóztatás vagy más, akár a büntetőhatalom gyakorlásához kötődő, akár egyéb, rendészeti, egészségügyi fogva tartás esetére állapítja meg az állam kárfelelősségét, amelynek részletes szabályai, feltételei és korlátai a polgári jog területére tartoznak. Ezzel szemben a kártalanítás (visszatérítés) intézménye az állam büntetőhatalmának gyakorlása során előforduló tévedések orvoslását szolgálja; feltételeit és korlátait a büntetőeljárási jogszabályok határozzák meg.

Az Alkotmánybíróság hangsúlyozza gyakorlatában, hogy a kártalanítás intézménye legáltalánosabban a jogállamiságra vezethető vissza. Az állam kártalanítási kötelezettségének alapja ugyanis nem az eljárási kényszerintézkedés (vagy a büntetés) jogtalansága, hanem az, hogy a jogállam nem háríthatja el a büntetőhatalom gyakorlásából adódó felelősséget olyan esetben, amikor valaki formailag

jogszerűen, de érdemben alaptalanul szenved joghátrányt a büntető igazságszolgáltatásban.

3.2. Mi a kártalanítás jogalapja az alaptalan szabadságkorlátozás miatt?

Az Alaptörvény IV. cikk (4) bekezdése a kár megtérítésének két módját foglalja magában: egyrészt a szabadság törvénysértő korlátozása esetén a kártérítést; másrészt a szabadság alaptalan korlátozása esetén a kártalanítást.

A kártérítési igény érvényesítésénél irányadó anyagi jogi szabályokat a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvénynek (a továbbiakban: Ptk.) a szerződésen kívüli kárfelelősségről szóló rendelkezései tartalmazzák. Tekintettel arra, hogy ilyen esetben a szabadságtól való törvénysértő megfosztás a közhatalom – így jellemzően az állam büntetőhatalmának – gyakorlása során történik, a kárfelelősségre a Ptk. 6:549. § rendelkezései vonatkoznak. Emellett az Alkotmánybíróság korábbi döntésében már rámutatott arra is, hogy a Ptk. VI. könyve mellett a II. könyv is rendelkezik a kártérítés egyes speciális eseteiről a személyiségi jogok kapcsán. A Ptk. 2:42–2:50. §-ai határozzák meg az egyes személyiségi jogokat, azok tartalmát, míg a Ptk. 2:51–2:54. §-ai pedig ezen személyiségi jogok megsértésével okozott károk megtérítésének különös szabályairól rendelkeznek. A Ptk. 2:43. § *b)* pontja szerint személyiségi jog megsértése miatt indítható per a személyes szabadság megsértése esetén. A Ptk. 2:51. §-a a felróhatóságtól független szankciókról, a sérelemdíjról pedig a 2:52. § rendelkezik. A sérelemdíj feltétele a Ptk. 2:52. § (2) bekezdése szerint a jogsértés tényének igazolása.[15]

A kártalanítási igény érvényesítésének alapvető szabályait szintén a Ptk. VI. könyve tartalmazza azzal, hogy a Ptk. 6:564. §-a kifejezésre juttatja azt az alapvető tételt, hogy önmagában a károkozás jogszerűsége nem alapoz meg kártalanítási jogkövetkezményt, ahhoz ugyanis a jogellenesség hiánya mellett kifejezett jogszabályi rendelkezés szükséges.

A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) jelenleg hatályos 845. §-a a kártalanítás jogcímeit differenciáltan szabályozza.[16] A kártalanítás jogalapja szerint négy csoport különíthető el. Az első csoportba azok az esetek tartoznak, amikor a kártalanítás jogalapja, hogy a terhelttel szemben alkalmazott kényszerintézkedés elrendelését követően a nyomozó hatóság vagy az ügyészség utólag – a Be.-ben meghatározott okból – megszünteti az eljárást [Be.

[15] 18/2023. (VIII. 3.) AB határozat, Indokolás [65].

[16] Ennek részletes elemzéséről lásd Belegi József: CVIII. Fejezet – Az alaptalanul alkalmazott szabadságkorlátozásért járó kártalanítás. In: Belovics Ervin – Erdei Árpád (szerk.): *A büntetőeljárási törvény magyarázata*. Budapest, HVG-ORAC, 2018. 1066–1079.

845. § (1) bekezdés]. A második csoportba – a törvényben meghatározott kivételekkel – azok az esetek tartoznak, amikor kényszerintézkedés elrendelését követően a bíróság a terheltet jogerősen felmenti vagy az eljárást megszünteti [Be. 845. § (2) bekezdés]. A harmadik csoportot azok az esetek alkotják, amikor a bíróság ugyan jogerősen megállapítja a terhelt bűnösségét, de a korábban alkalmazott kényszerintézkedés tartama meghaladja a jogerősen kiszabott büntetés tartamát vagy számát, illetve jogerősen alkalmazott intézkedés tartamát [Be. 845. § (3) bekezdés]. A negyedik csoportba pedig azok az esetek tartoznak, amikor a jogerős ítélet szerinti szabadságvesztést, elzárást, javítóintézeti nevelést, illetve kényszergyógykezelés végrehajtását követően a bíróság rendkívüli jogorvoslat alapján a terheltet jogerősen felmenti [Be. 845. § (4) bekezdés].

A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény 133/A. §-a szabályozza a kártalanítás eseteit. A hatályos szabályokat a 2022. évi L. törvény 140. §-a alakította ki. A korábbi szabályok módosításával a jogalkotó egyrészről egyértelművé tette, hogy a kártalanításnak nem szükségszerű feltétele, hogy a szabálysértési eljárást megszüntető döntés szülessen. A jogalkotó a büntetőeljárás szabályaihoz közelítve megteremtette a kártalanítás lehetőségét akkor is, ha a jogerős döntést követő felülvizsgálat alapján az elkövetővel szemben jogerősen enyhébb büntetést szabtak ki, vagy intézkedést alkalmaztak, vagy a meg nem fizetett pénzbírság, helyszíni bírság szabálysértési elzárásra átváltoztatása esetén annak végrehajtása alaptalan volt. Emellett – szintén a büntetőeljárás szabályaival egyezően – a hatályos szabályozás kiterjesztette a kártalanítási igényként érvényesíthető igények körét a szabadság alaptalan korlátozása, illetve elvonása miatt bekövetkezett nem vagyoni sérelemért járó sérelemdíjra is.

Amint ezt az Alkotmánybíróság már több ponton is kiemelte, a személyi szabadság alaptalan korlátozása miatti kártalanítási igény nem korlátozódik a büntetőeljárási és a szabálysértési jog területére, hanem szélesebb körben érvényesül. Erre tekintettel állapított meg jogalkotó általi mulasztással előidézett alaptörvényellenességet az Alkotmánybíróság a 23/2023. (X. 25.) AB határozatban. A szabályozás ugyanis nem tette lehetővé, hogy az érintettek kártalanítási igényt érvényesítsenek akkor, ha a sürgősségi és kötelező pszichiátriai gyógykezelésük elrendelésére alaptalanul került sor.

Az Alkotmánybíróság következetes értelmezése szerint az Alaptörvény IV. cikk (4) bekezdéséből következő megtérítési igény közvetlenül az Alaptörvényen alapul. Ezt az igényt az érintett attól függően érvényesítheti, hogy a kár jogszerű vagy nem jogszerű eljárásban keletkezett. A jogellenes károkozás miatti kártérítési igény a Ptk.-nak a szerződésen kívül okozott kárért való felelősség általános szabálya alapján érvényesíthető. A jogszerű károkozás miatti kártalanítási igény azonban

– tekintettel a Ptk. 6:564. §-ára – kizárólag akkor érvényesíthető, ha azt jogszabály előírja. A jogalkotónak ezért az Alaptörvényből fakadó kötelezettsége, hogy minden olyan esetben meghatározza a kártalanítási igény érvényesítésének szabályait, ha jogszerű eljárásban közhatalmi intézkedés következtében a személyi szabadság alaptalan korlátozására került sor.

3.3. Az Alaptörvény IV. cikk (4) bekezdésének sérelmére alapított ügyek az Alkotmánybíróság jelenlegi gyakorlatában

Az Alkotmánybíróság az Alaptörvény IV. cikk (4) bekezdését a 7/2022. (IV. 26.) AB határozatban, a 18/2023. (VIII. 3.) AB határozatban és a 23/2023. (X. 25.) AB határozatban értelmezte, és ezekben az ügyekben dolgozta ki az alaptalanul elszenvedett szabadságelvonásért járó kártalanítás alkotmányos hátterét.

A 7/2022. (IV. 26.) AB határozat alapjául szolgáló ügyben az első fokon eljáró bíróság megszüntette az indítványozó mint felperes által a Magyar Állam ellen kártérítés megfizetése iránt indított pert. A bíróság indokolása szerint a felperes hivatkozásával szemben a korábban hatályos büntetőeljárásról szóló törvény (a továbbiakban: 1998-as Be.) 583. § (5) bekezdésében foglalt tájékoztatási kötelezettség elmulasztása nem érinti az 1998-as Be. 583. § (1) bekezdésében foglalt jogvesztő határidő kezdetét. Mivel a felperes a keresetet a jogvesztő határidő elteltét követően terjesztette elő, a bíróság a pert megszüntette. A Miskolci Törvényszék az elsőfokú végzést helybenhagyta. Az Alkotmánybíróság határozatában megállapította, hogy az ügyészség azzal, hogy az 1998-as Be. 583. § (5) bekezdésében előírtaknak megfelelően nem tájékoztatta az indítványozót a kártalanítás érvényesítésére vonatkozó szabályokról, alaptörvényi garanciát sértett. Tekintettel arra, hogy az 1998-as Be. 583. § (5) bekezdésében írt tájékoztatási kötelezettség elmulasztásának nincs semmilyen jogkövetkezménye, nem az eljáró bíróságoknak a kártalanítási igényt elkésettség miatt elutasító végzései üresítették ki az 1998-as Be. 583. § (5) bekezdésében írt szabályt, hanem a jogszabályi hiányosság. Az Alkotmánybíróság ugyanakkor a hatályon kívül helyezett jogszabály alaptörvény-ellenességét akkor állapíthatja meg, ha a jogszabályt konkrét esetben még alkalmazni kellene. Jelen esetben azonban ez a feltétel nem teljesült, így alaptörvény-ellenesség kimondására az érintett jogszabályok tekintetében nem volt törvényi lehetőség. Az Alkotmánybíróság ugyanakkor megjegyezte, hogy a szabályozás Alaptörvénnyel való összhangja és egyúttal belső koherenciája azáltal lenne maradéktalanul biztosítható, ha a szabadságtól megfosztás alkotmányossága által megkívánt ezen garancia megsértéséhez olyan jogkövetkezmény kapcsolódna, amely a kártalanítási igény előterjesztésére nyitva álló határidő számítására kihatással lenne.

A 18/2023. (VIII. 3.) AB határozat alapjául szolgáló ügyben az indítványozóra az ellene indult szabálysértési hatósági eljárásban pénzbírságot szabtak ki, amelyet harminc napon belül kellett megfizetnie. A határozat rendelkező része alapján a pénzbírság megváltható közérdekű munkavégzéssel, ehhez az indítványozónak a fizetési határidő lejártát követő nyolc napon belül kell a munkaügyi központnál jelentkeznie. Amennyiben egyiknek sem tesz eleget, a pénzbírságot elzárásra változtatja az illetékes járásbíróság. Az indítványozó a számára kiszabott közérdekű munkát elvégezte, a munkavégzés elvégzéséről szóló igazolást azonban adminisztratív mulasztás miatt nem továbbították a szabálysértési hatóságnak. Az illetékes szabálysértési hatóság ezért a pénzbírságot tizenkét nap szabálysértési elzárásra átváltoztatta. Az indítványozó a szabálysértési elzárást letöltötte. Ezt követően értesítette az illetékes járási hivatal a szabálysértési hatóságot, hogy megtalálták a munkavégzésről szóló igazolást. Ennek eredményeként az eljáró szabálysértési bíróság az átváltoztatásról szóló végzést hatályon kívül helyezte, és az átváltoztatást mellőzte.

Az Alkotmánybíróság határozatában megállapította, hogy az alkotmányjogi panasz alapjául szolgáló ügyben az indítványozó a Szabs. tv. kártalanításra vonatkozó differenciálatlan szabályozása következtében a vele szemben végrehajtott alaptalan szabadságkorlátozásért nem tudott kártalanítási igényt érvényesíteni. Figyelemmel a Szabs. tv. bagatell büntetőjogi természetére, valamint az Alaptörvény IV. cikk (4) bekezdésének alapjogi tartalmára és korlátozásával szembeni alkotmányos követelményekre, az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a Szabs. tv. kártalanításra vonatkozó rendelkezéseinek Alaptörvényből levezethető lényeges tartalma hiányos. Erre tekintettel az Alkotmánybíróság mulasztásban megnyilvánuló alaptörvény-ellenességet állapított meg, amelynek megszüntetésére határidő tűzésével hívta fel az Országgyűlést.

A 23/2023. (X. 25.) AB határozat alapjául szolgáló ügyben az indítványozó kötelező intézeti gyógykezelését rendelték el. Az indítványozó utólagosan személyiségi jogi pert indított, kérve annak megállapítását, hogy az eljáró bíróság megsértette személyiségi jogait azzal, hogy kötelező pszichiátriai intézeti gyógykezelését alaptalanul rendelte el. Az eljáró bíróság elutasította az indítványozó keresetét, és döntésében kifejtette, hogy a személyiségi jog jogellenes korlátozása kizárt akkor, amikor kifejezett jogszabályi engedély alapján lépi át valaki e jogok határát. Ezen felül úgy ítélte meg, hogy egy utólagosan törvénysértőnek talált bírósági döntés alapján elszenvedett kényszerintézkedés önmagában nem alapozza meg a személyiségi jogsértést. Az Alkotmánybíróság határozatában megállapította: az Alaptörvény IV. cikk (4) bekezdése garanciális jelleggel rögzíti, hogy akinek szabadságát alaptalanul vagy törvénysértő módon korlátozták, kárának megtérítésére jogosult.

Ezzel az alaptörvényi rendelkezéssel nem áll összhangban az, hogy a törvényi szabályozás kizárólag arra az esetre vonatkozik, amikor a közhatalmi jogkörben okozott kárért való felelősség feltételei fennállnak. Az Alkotmánybíróság ezért arra a megállapításra jutott, hogy ezen alaptörvényi garanciális elvárásnak a hatályos szabályozás nem biztosít hatékony igényérvényesítési eljárási keretet. Erre tekintettel felhívta a jogalkotót, hogy az alapjogsértő helyzetet orvosolja.

4. Nemzetközi kitekintés

Az Alaptörvény IV. cikk (4) bekezdése a korábbi alkotmányos szabályozáshoz képest új alkotmányi szintű szabály. E rendelkezés egyértelművé teszi, hogy az alaptalan vagy törvénytelen szabadságelvonás miatt az államnak kártalanítási, illetve bírósági jogkörben okozott kár esetén kártérítési kötelezettsége keletkezik. Az Alaptörvény normaszöveg-javaslatához fűzött indokolás értelmében az Alaptörvény IV. cikke a nemzetközi egyezményekre is figyelemmel határozza meg a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz való jog korlátozásának garanciális elemeit.

Az Európai Emberi Jogi Egyezmény két cikke is vonatkozik az Egyezménybe ütköző fogva tartás miatti vagyoni kompenzációra, amelyet az államoknak biztosítaniuk kell. Az egyik az 5. cikk 5. bekezdése, a jogellenes fogva tartásról, a másik a 7. kiegészítő jegyzőkönyv 3. cikke, a bírói hiba miatti kártalanításhoz való jogról, vagy másképpen a téves ítélet folytán történő elítélés miatti fogva tartásról szól.

Az 5. cikk 5. bekezdése az Egyezmény elfogadása óta (1950) létezik, míg a 7. kiegészítő jegyzőkönyv 3. cikke szerinti kompenzációs jogalap csak évtizedekkel később, 1988-ban került az Egyezménybe. Az utóbbi rendelkezés esetjoga rendkívül szerény az 5. cikk 5. bekezdése szerinti esetjoghoz képest, mert az elmarasztalások inkább ez utóbbi alapján történnek. Az EJEB hangsúlyozta, hogy a 7. számú kiegészítő jegyzőkönyv 3. cikkének célja, hogy kártérítési jogot biztosítson azoknak a személyeknek, akiket igazságszolgáltatási tévedés következtében ítéltek el, amennyiben az ilyen ítéletet a hazai bíróságok új vagy újonnan felfedezett tény alapján hatályon kívül helyezték.[17]

Kompenzációt nem minden felmentés esetén ítélnek meg automatikusan. Erre csak akkor kerülhet sor, ha az egyént jogerős ítélettel kellett elítélni bűncselekmény elkövetése miatt, valamint az ítéletet később hatályon kívül kellett helyezni, vagy a személyt kegyelemben kellett részesíteni. A határozat hatályon kívül helyezésének vagy a kegyelemnek új vagy újonnan felfedezett tényen kell alapulnia, amely meg-

[17] Lásd Poghosyan és Baghdasaryan kontra Örményország, (22999/06), 2012. június 12., 49. pont.

győzően bizonyítja, hogy igazságtalan ítélet született. Az egyénnek ténylegesen el kellett szenvednie a büntetést (például szabadságvesztést) az ítélet eredményeként."[18]

A két egyezményi cikk teljes összevetése meghaladja ezen elemzés kereteit. Ki kell azonban emelni a fő különbséget. Mindkét rendelkezés az elítélés utáni fogva tartásra vonatkozik, de az Egyezmény 7. jegyzőkönyv 3. cikke szerinti kompenzációs jogra olyan esetekben lehet hivatkozni, amikor a jogerős ítélet nyilvánvalóan tévesnek bizonyult új tények vagy újonnan nyilvánosságra hozott bizonyítékok miatt (perújítás). Az 5. cikk 5. bekezdésére pedig akkor, ha az ítélet meghozatala során olyan súlyos eljárási hibákat követtek el, amelyeket később rendkívüli (például felülvizsgálati) jogorvoslattal orvosoltak.[19]

Ennek következtében – a kiterjedtebb bírói gyakorlat miatt – inkább az 5. cikk 5. bekezdéséhez kapcsolódó esetjog szolgál fontosabb tanulságokkal, így azt elemzem.

Az 5. cikk szabályai nagyon általánosnak tűnnek, de az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) esetjogában meghatározza azokat az elveket, amelyek részletesen kibontják az Egyezmény 5. cikkének egyes rendelkezéseit. Az 5. cikk 1. pontja rögzíti: „Mindenkinek joga van a szabadságra és a személyi biztonságra". Ennek feltételeit a hazai hatóságoknak biztosítaniuk kell. Az Egyezmény természetesen felsorolja azokat a kivételeket is, amelyek a hazai hatóságok számára a bűnüldöző, a közrendvédelmi és általában a társadalom érdekeit védő fogva tartásokat lehetővé teszi. Ez a felsorolás azonban nem példálózó, hanem taxatív, vagyis minden más, ezen kívüli fogva tartás még a hatóságok részére sem megengedett, és egyezményellenes. Következménye pedig a vagyoni kompenzáció, amelyet az államoknak biztosítaniuk kell.

Az Egyezménnyel összhangban álló fogva tartásokat a cikk hat csoportba osztja. Eszerint szabadságától csak törvényben meghatározott eljárás útján lehet megfosztani valakit bírósági határozat vagy törvényi kötelezettség végrehajtása érdekében (5. cikk 1/b), illetve őrizetbe venni abból a célból, hogy az illetőt a hatáskörrel rendelkező hatóság elé állítsák bűncselekmény elkövetésének alapos gyanúja miatt, vagy ha ez a bűncselekmény elkövetésének, illetve a szökésnek a megakadályozásához szükséges (5. cikk 1/c.). A kiskorúakra külön rendelkezés vonatkozik, ahol törvényes őrizetbe vétel alkalmazható nevelési felügyelet céljából vagy hatóság elé

[18] 7. Kiegészítő Jegyzőkönyv 3. Cikk – Kártalanításhoz való jog bírói hiba esetén. Ha büntetőügyben hozott jogerős elmarasztaló ítéletet utóbb megsemmisítenek, vagy az elítéltet kegyelemben részesítik azért, mert új vagy újonnan feltárt tények bizonyítják, hogy bírói tévedés történt, azt a személyt, aki ezen ítélet folytán büntetést szenvedett el, kártalanítani kell az adott államban érvényes törvényeknek vagy joggyakorlatnak megfelelően, hacsak be nem bizonyítják, hogy a tények nem kellő időben való felfedése teljesen vagy részben az elítéltnek róható fel.

[19] Małgorzata Wasek-Wiaderek: *European standard of compensation for wrongful convictions.* Routledge, 2023. 192. DOI: https://doi.org/10.4324/9781003229414-11

állítás érdekében (5. cikk 1/d). Külön kiemeli az Egyezmény a közegészségügyi és szociális okokat, mert fogva tartást lehet elrendelni fertőző betegségek terjedésének megakadályozása céljából, továbbá „elmebetegek", alkoholisták, kábítószer-élvezők vagy csavargók részére (5. cikk 1/e), valamint idegenrendészeti intézkedések biztosítása céljából (5. cikk 1/f). Idetartoznak az elítélés utáni fogva tartások is (5. cikk 1/a), vagyis a szabadságvesztési típusú büntetések (például elzárás) abból a szempontból, hogy ha valaki például jogalap nélkül „túlüli" a kiszabott büntetést.

Az Egyezmény 5. cikk 5. bekezdése rendelkezik arról, hogy a hazai hatóságok által a fogva tartások ezen körének túllépése, megsértése esetére milyen jogorvoslatot, vagyoni kompenzációt kell biztosítani a sérelem áldozata számára. Az (5) bekezdésben meghatározott kompenzációhoz való jog azonban feltételezi, hogy valamelyik bekezdés megsértését belföldi hatóság vagy az EJEB megállapította. Amennyiben a belföldi hatóság nem állapítja meg az 5. cikk bármely más rendelkezésének közvetlen vagy lényegi megsértését, az EJEB-nek magának kell először rögzítenie az ilyen jogsértés fennállását.[20] Az (5) bekezdés alkalmazhatósága tehát nem függ a jogellenesség belföldi bizonyításától, és attól, hogy a jogsértés nélkül az érintett személyt szabadon engedték volna.[21]

A letartóztatás vagy fogva tartás a hazai jog szerint törvényes lehet, de mégis sértheti az 5. cikket, ami az 5. cikk (5) bekezdésének alkalmazhatóságát eredményezi.[22] Az 5. cikk (5) bekezdése alapján nem csupán látszatdeklarációra van szükség a hazai jogban, hanem közvetlen és érvényesíthető jogot kell teremteni a kompenzációra a nemzeti bíróságok előtt.[23]

Az 5. cikk (5) bekezdésében foglaltak akkor teljesülnek, ha lehetőség van kompenzáció iránti kérelem benyújtására.[24] Ezen jog hatékony gyakorlását kellő bizonyossággal kell biztosítani.[25] A kérelmek elbírálásakor a hazai hatóságoknak az 5. cikk szellemében, túlzott formalizmus nélkül kell értelmezniük és alkalmazniuk a hazai jogot,[26] vagyis kellő rugalmasságot kell tanúsítaniuk a kérelem elbírálásakor.

Nagyon fontos kitétel, hogy a kompenzációhoz való jog elsősorban vagyoni jellegű, de nem biztosít jogot a fogva tartott személy szabadon bocsátására, amelyre az Egyezmény 5. cikkének (4) bekezdése vonatkozik.[27] A letartóztatás, a vizsgálati fogság idejének a büntetésbe való beszámítása nem minősül az 5. cikk (5) be-

[20] Nechiporuk és Yonkalo kontra Ukrajna (42310/04), 2011. április 21., 227. és 229. pontok.
[21] Blackstock kontra Egyesült Királyság (59512/00), 2005. június 21., 51. pont.
[22] Harkmann kontra Észtország (2192/03), 2006. július 11., 50. pont.
[23] A. és társai kontra Egyesült Királyság [GC], (3455/05), 2009. február 19., 229. pont.
[24] Michalák kontra Szlovákia (30157/03), 2011. február 8., 204. pont.
[25] Ciulla kontra Olaszország (11152/84), 1989. február 22., 44. pont.
[26] Fernandes Pedroso kontra Portugália (59133/11), 2018. június 12., 137. pont.
[27] Bozano kontra Franciaország, a Bizottság (9990/82), 1984. május 15-i határozata.

kezdésében előírt kompenzációnak, mivel nem pénzügyi jellegű.[28] A büntetés csökkentése azonban az 5. cikk (5) bekezdése értelmében vett reparációt jelenthet, ha azt kifejezetten a szóban forgó jogsértés orvoslására ítélték meg, és az mérhető és arányos hatással volt az érintett személy által letöltött büntetésre.[29]

Az 5. cikk (5) bekezdése nemcsak a vagyoni kár megtérítésére vonatkozó jogot foglalja magában, hanem az 5. cikk egyéb rendelkezéseinek megsértése következtében az érintett személy által elszenvedett lelki szenvedés, szorongás és frusztráció miatti kompenzációs jogot is.[30]

Az 5. cikk (5) bekezdése nem tiltja meg a szerződő államoknak, hogy a kompenzáció megítélését attól tegyék függővé, hogy az érintett személy képes-e bizonyítani a jogsértésből eredő kárt.[31] Az Egyezmény 5. cikkének (5) bekezdése nem jogosítja fel a kérelmezőt egy meghatározott összegű kompenzációra.[32] Az 5. cikk (5) bekezdésének megsértése megállapításakor az EJEB figyelembe veszi az Egyezmény 41. cikke szerinti saját gyakorlatát hasonló ügyekben, valamint az ügy ténybeli elemeit, például a felperes fogva tartásának időtartamát.[33] Az a puszta tény, hogy a nemzeti hatóságok által megítélt összeg alacsonyabb, mint az a kártérítés, amelyet az EJEB hasonló ügyekben ítélt volna meg, önmagában nem jelenti az 5. cikk (5) bekezdésének megsértését.[34] Azonban az elhanyagolható vagy a jogsértés súlyosságához képest teljesen aránytalan kompenzáció nem felelne meg az 5. cikk (5) bekezdésében foglalt követelményeknek, mivel ez a rendelkezés által garantált jogot elméletivé és illuzórikussá tenné.[35]

Összefoglalva tehát, az EJEB gyakorlata szerint az Egyezmény 5. cikk (5) bekezdése egy önálló és általános kompenzációs jogot biztosít azoknak, akiket az 5. cikk (a szabadsághoz és biztonsághoz való jog) bármely korábbi bekezdését sértő módon fosztottak meg szabadságuktól. Fő jellemzői az alábbiak:

– A kompenzációs igény járulékos jellegű, mivel érvényesítésének előfeltétele, hogy az 5. cikk (1)–(4) bekezdéseinek egyike bizonyítottan sérüljön. Ez a jogsértés megállapítható közvetlenül az EJEB által, vagy a hazai bíróságok (például az Alkotmánybíróság vagy rendes bíróságok) által.

– A tagállamok kötelesek olyan belső jogi utat biztosítani, ahol az érintett vagyoni jellegű kompenzációt követelhet. Ez a jog nem lehet elméleti; a gyakorlatban

[28] Włoch kontra Lengyelország (2. sz.), (33475/08), 2011. május 10., 32. pont.
[29] Porchet kontra Svájc (határozat) (36391/16), 2019. október 8., 18–25. pontok.
[30] Sahakyan kontra Örményország (66256/11), 2015. november 15., 29. pont.
[31] Wassink kontra Hollandia (12535/86), 1990. szeptember 27., 38. pont.
[32] Damian-Burueana és Damian kontra Románia (6773/02), 2009. május 26., 89. pont.
[33] Vasilevskiy és Bogdanov kontra Oroszország (52241/14, 74222/14), 2018. július 10., 23. pont.
[34] Mehmet Hasan Altan kontra Törökország (13237/17), 2018. március 20., 176. pont.
[35] Vasilevskiy és Bogdanov kontra Oroszország (52241/14 74222/14), 2018. július 10., 22. és 26. pontok.

is hatékonynak kell lennie. Ha a hazai jog nem ismeri el a kártalanítás jogát egy konkrét 5. cikkes jogsértés esetén, az önmagában az 5. cikk (5) bekezdésének sérelmét jelenti.

– A kártalanítás kiterjed a nem vagyoni kárra is. Az államoknak van némi mérlegelési jogköre a kártérítés összegének meghatározásakor, azonban az összeg nem lehet annyira alacsony, hogy az kiüresítse a jog lényegét.

– A kompenzációra való jogosultság akkor is fennáll, ha a hatóságok nem követtek el szándékos mulasztást vagy súlyos gondatlanságot, de a fogva tartás mégis törvénysértőnek minősült (például egy eljárási hiba vagy a határidők túllépése miatt).

Míg a 41. cikk (igazságos elégtétel) az EJEB általi közvetlen kártérítés-megállapításról szól, az 5. cikk (5) bekezdése a hazai jogrendszeren belüli kompenzációs kötelezettséget írja elő. Ha a hazai út nem biztosított vagy hatástalan, az EJEB mindkét cikk alapján megállapíthatja a felelősséget.

Magyarországot egy ügyben marasztalták el amiatt, mert a kérelmező nem kapott lehetőséget kártérítésre.

A Somogyi kontra Magyarország ügyben egy olasz bíróság fegyveres rablásért nyolc év börtönbüntetésre ítélte a kérelmezőt, és néhány év múlva a büntetésének a további végrehajtását átadták Magyarországnak. A Legfelsőbb Bíróság úgy ítélte meg, hogy a magyar jogban az olasz büntetés legjobb megközelítése lenne, ha a kérelmezőre börtönbüntetésének fennmaradó részére „közepes büntetést" (börtönt) szabnak ki, majd a feltételes szabadlábra helyezés a büntetés háromnegyedének letöltése után lehetséges. Szabadulása után a kérelmező kártérítést követelt amiatt, hogy a bíróság az olasz és a magyar büntetés-végrehajtási szabályok helytelen egyeztetése miatt 2006. március 17-én helyezte csak feltételes szabadlábra, míg enyhébb rezsimben már 2005 novemberében szabadulhatott volna. Kártérítést is követelt amiatt, hogy tévesen töltött két évet és öt hónapot egy szigorúbb rezsimű börtönben.

Az EJEB emlékeztetett arra, hogy az 5. bekezdés szerinti kártérítéshez való jog azt feltételezi, hogy a többi bekezdés valamelyikének megsértését akár egy hazai hatóság, akár az Egyezmény intézményei megállapították. Jelen ügyben a Bíróság megállapította, hogy a kérelmező fogva tartása megsértette az Egyezmény 5. cikkének (1) bekezdését (elítélés utáni átszámítás téves volta miatt hosszabb ideig volt börtönben). A kapcsolódó felelősség megállapítására irányuló keresete azonban sikertelen volt. A Legfelsőbb Bíróság úgy ítélte meg, hogy a Regionális Bíróságnak a kérelmező kárára történő helytelen jogalkalmazása – lényegében a súlyosság hiánya miatt – nem eredményezett kártérítési felelősséget. Az EJEB számára azonban a kérelmező jogellenes fogva tartásához vezető helytelen jogértelmezés képezte a jelen kérdés lényegét. A Legfelsőbb Bíróságnak a hibázó bíróság részéről „súlyos

gondatlanságot" megkövetelő határozata – és ez nem volt ilyen szintű – miatt azonban a kérelmezőnek nem járt kártérítés az Egyezmény 5. cikkének (5) bekezdése alapján.[36]

5. Összegzés

A fenti áttekintés alapján látható, hogy a hatályos alkotmányos szabályozás egy hosszabb jogtörténeti fejlődés eredményeként alakult ki, összhangban a jogállamiság elveinek magyarországi elfogadásával és kiteljesedésével. Az Alaptörvény IV. cikk (4) bekezdése e történeti hagyományokra és a nemzetközi jogi szabályozásra is tekintettel már nem hagy kétséget afelől, hogy a személyi szabadságnak nemcsak törvénytelen, hanem alaptalan korlátozása is vagyoni kompenzációt von maga után. Ennek legfőbb indoka pedig, hogy a jogállam nem háríthatja el a büntetőhatalom gyakorlásából adódó felelősséget olyan esetben, amikor valaki formailag jogszerűen, de érdemben alaptalanul szenved joghátrányt a büntető igazságszolgáltatásban.

Felhasznált irodalom

Belegi József: CVIII. Fejezet – Az alaptalanul alkalmazott szabadságkorlátozásért járó kártalanítás. In: Belovics Ervin – Erdei Árpád (szerk.): *A büntetőeljárási törvény magyarázata*. Budapest, HVG-ORAC, 2018. 1066–1079.

Finkey Ferencz: *A magyar büntetőeljárás tankönyve*. Budapest, Politzer Zsigmond és fia kiadása, 1908.

Király Tibor: *Büntetőeljárási jog*. Budapest, Osiris, 2008.

Małgorzata Wasek-Wiaderek: *European standard of compensation for wrongful convictions*. Routledge, 2023. DOI: https://doi.org/10.4324/9781003229414-11

Tóth Gábor Attila: 55. § [A személyi szabadsághoz való jog]. In: Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja*. Budapest, Századvég, 2009. 1947–1995.

[36] Somogyi kontra Magyarország (5770/05), 2011. január 11., 27–28. pontok.

Abstract

Reflections on Issues Related to Compensation for Unjustified Restrictions on Personal Liberty

Before the Fundamental Law entered into force, the Constitutional Court examined several times the constitutional basis of compensation claims arising from unlawful deprivation of liberty. Article 55(3) of the former Constitution granted compensation only in cases of unlawful arrest or detention. The Court consistently held that this provision did not impose a general obligation on the state to compensate all individuals subjected to coercive measures later found unnecessary. In contrast, Article IV (4) of the Fundamental Law introduced a new phrase, providing compensation also for "groundless" restrictions of liberty. This amendment significantly broadened the constitutional basis of the right to compensation. The Constitutional Court has since clarified the distinction between "unlawful" and "groundless" deprivation of liberty. According to its case law, a restriction may be "groundless" even if it was lawful at the time of its imposition but later proved unnecessary. This interpretation expands the constitutional protection of personal liberty. The right to compensation is no longer tied exclusively to formal illegality. The Fundamental Law thus strengthens the guarantees surrounding the protection of personal freedom.

Keywords: *personal liberty; unlawful deprivation of liberty; groundless restriction of liberty; compensation; objective state liability; coercive measure; legality; necessity and proportionality*

Dr. F. Rozsnyai Krisztina
egyetemi tanár, dékánhelyettes
Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Közigazgatási Jogi Tanszék,
a Magyar Jogász Egylet Közjogi Szakosztályának elnöke

A JÓ KÖZIGAZGATÁSHOZ VALÓ JOG ÉRVÉNYESÜLÉSÉÉRT ÉS A KÖZTERÜLET KÖZCÉLÚ HASZNÁLATÁNAK VÉDELMÉÉRT VALÓ JOGALKOTÓI FELELŐSSÉG METSZÉSPONTJA

https://doi.org/10.61382/MJE.Ertekezesek.2026.FRozsnyai.99

Összefoglaló

A jó közigazgatáshoz való jog „megfelelő ügyintézéshez való jog" elnevezéssel – az Alapjogi Charta jó közigazgatáshoz való joggal kapcsolatos rendelkezéseit részben átvevő szöveggel – az Alaptörvényben biztosított alapjogunk. Jelen tanulmányban nem azt kívánjuk felvázolni, hogy e jog biztosításához, illetve a közigazgatás jó működéséhez a hatalmi ágak megosztásának a rendszerében az egyes hatalmi ágak hogyan, milyen eszközökkel tudnak hozzájárulni, azt biztosítani. Vizsgálódásunk legfőbb fókuszpontja az ex ante perspektíva lesz, azon belül is elsősorban azt vizsgáljuk, miben áll a jogalkotó felelőssége: mit tud tenni azért, hogy a közigazgatás jó működése megfelelő jogszabályi környezet révén eleve biztosított legyen. A konkrétság érdekében ehhez referenciaterületnek a közterület-használatot választottuk. A vizsgálódás eredményeként a jogvédelmi háló több lyukára mutat rá a tanulmány, amelyek befoltozása a közhasználatban álló nemzeti vagyonra vonatkozó szabályozás fejlesztésén túl elsősorban az általános közigazgatási eljárásjogi szabályozás hatályának újragondolása révén lehetséges. Ez az igényérvényesítés, az ex post jogvédelem párhuzamosságait és hiányait is csökkenthetné.*

Kulcsszavak: hatékony jogvédelem; közigazgatási bírói út; közigazgatási eljárásjog; közterület-használat; megfelelő ügyintézéshez való jog

1. Bevezetés: a jó közigazgatáshoz való jog és a jogalkotói felelősség

A cím az alaptörvényi rendelkezések mellett az Európai Unió Alapjogi Chartája 41. cikkében foglalt jó közigazgatáshoz való jogra utal, amelynek rendelkezéseit – szelek-

* A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának segítségével készült.

tíven – átvevő alaptörvényi rendelkezés szűkebbre lett szabva.[1] Hogy ez tudatos döntés lehetett, arra utal például az, hogy az Alaptörvény XXIV. cikkében szereplő alapjog nem is a jó közigazgatáshoz való jog elnevezést kapta, hanem a megfelelő ügyintézés elnevezést.[2] Erről a szűkre szabottságról és a jogalkotó ebben megnyilvánuló felelősséghárításáról kíván a tanulmány részletesebben szólni. Ehhez bevezetésként a megfelelő ügyintézéshez való jogot helyezi el a közigazgatás alapelvei között, illetve a közigazgatási tevékenységgel szembeni jogvédelmi rendszerben, hogy aztán az előrehozott jogvédelem magyar közigazgatási jogban játszott szerepét vizsgálja az általános szabályok szintjén, majd pedig a kiválasztott referenciaterületen, a közterület-használatban, ahol viszont már láthatóvá válik, hogy a jogalkalmazás hogyan kísérli meg mégiscsak kitágítani a megfelelő ügyintézés alkotmányos követelményének érvényesülési körét, illetve hogy az *ex ante* jogvédelem hiányai hogyan vezetnek még mindig inkább a másodlagos jogvédelmi eszközök, a polgári perek igénybevételéhez.

1.1. A megfelelő ügyintézéshez való jog és a közigazgatás alapelvei

Kiindulásként álljon itt Fazekas Marianna megállapítása: „tartalmilag sem lehet egyenlőségjelet tenni a »megfelelő/tisztességes/gondos ügyintézéshez való jog« és a »jó közigazgatáshoz való jog« közé. Ez utóbbi ugyanis felfogásom szerint sokkal több követelményt ölel fel, így mindenekelőtt a közigazgatás jogszerűségéhez, joghoz kötöttségéhez kapcsolódó elvárásokat és a hatékony jogorvoslathoz való jogot, sőt, még a hatékonysági követelményeket is. Ezért a saját szóhasználatomban a »jó közigazgatáshoz való jog« a közigazgatással szemben támasztható valamennyi jogi és hatékonysági kritériumot magában foglalja, és ennek egyik vetülete (része) a tisztességes ügyintézéshez való jog."[3]

A jó közigazgatás szóösszetétel tehát egyszerre utal a közigazgatással szemben megfogalmazott két legmeghatározóbb követelményre, amelyek a közigazgatás alapelveivé is sűríthetők: a jogszerűségre és az eredményességre.[4] A jogszerűség elvéből következik, hogy a közigazgatás csak törvényi felhatalmazás alapján cselekedhet, hatásköreit csak azok céljával összeegyeztethető módon gyakorolhatja, betartja és betartatja a jogszabályokat, az egyén jogvédelemben részesül a közigaz-

[1] F. Rozsnyai Krisztina: A közigazgatási perjog néhány alapelvi aspektusa. *Acta Humana,* 2019. (1), 120–121. DOI: https://doi.org/10.32566/ah.2019.1.6

[2] Lásd a terminológiai sokféleségről összefoglalóan Fazekas Marianna: Az Alaptörvény hatása a közigazgatási eljárásjogra. *Közjogi Szemle,* 2017. (2), 32.

[3] Fazekas: *Az Alaptörvény hatása a közigazgatási eljárásjogra.* 32.

[4] Az eredményességnek ugyan nem szinonimája a hatékonyság, de gyakorta utóbbi szerepel, hiszen az egyes konkrét helyzetekben nem az eredmény, hanem az út maga a lényeg.

gatással szemben, és a közigazgatási szerveknek legalább közvetett demokratikus legitimációval kell rendelkezniük. Az eredményesség (hatékonyság) elvébe sűríthetők a közigazgatási tevékenység tartalmi követelményei: a közcélok megvalósítása, a közérdek védelme a lehető legkevesebb ráfordítással, de kellő szakértelemmel és operativitással. E két elv látszólag ellentmondásban áll egymással, azonban helyes értelmezés mellett kiegészítik egymást: éppen e két elv együttes követelménye hozta létre a modern közigazgatást, a bürokráciát a felvilágosult abszolutizmus, majd az iparosodás korában.[5]

A hatalmi ágak megosztásának a rendszerében mind a három hatalmi ágnak van felelőssége abban, hogy a közigazgatás ennek a két elvnek megfelelően működjön: a legalitás elve érvényre jusson, és a közjó megvalósuljon, a köz érdekei és a magánérdekek között helyes egyensúly legyen. A tanulmány fókuszpontjában álló jogalkotó felelőssége itt legalább kettős: egyrészt ő maga teremti meg a közigazgatás mozgásterét és kötelezettségeit, működésének kereteit, másrészt az ő feladata olyan ellenőrző mechanizmusok kiépítése, amelyek a fékek és ellensúlyok rendszereként biztosítják, hogy a közigazgatás valóban e két alapelv szerint működjön.[6]

A működés kereteit nemcsak az államszervezetre vonatkozó rendelkezések jelölik ki, a jogszerűség és eredményesség követelményei az Alaptörvény (a továbbiakban: AT.) különböző alapjogi rendelkezéseiben is megjelennek. A közigazgatás működését témánk szempontjából különösen három rendelkezés érinti. Egyfelől a már említett, az AT. XXIV. cikkében foglalt megfelelő ügyintézéshez való jog. Másfelől a XXVI. cikknek is van ilyen olvasata, amely a hatékony működést, a közszolgáltatások színvonalának emelését és a közügyek jobb átláthatóságát fontos közcélként jelöli meg.[7] Részben ide kapcsolhatjuk továbbá a közszolgáltatásokhoz való hozzáférés biztosítását és a köztérhasználat szempontjából ugyanezen XXII. cikk „közterület közcélú használatának védelmét" célzó állami kötelezettségeket[8] is. Ezeket a közcélokat az állam elsősorban – többféle – közigazgatási szerepvállalással[9] igyekszik teljesíteni.

A törvényhozás legfontosabb eszköze e közcélok megvalósítása során maga az Alaptörvény és a törvények megalkotása: ezek szabják meg nemcsak a közcélok megvalósításához kapcsolódó anyagi jogi tartalmat, hanem a közigazgatási rendszer fel-

[5] Fazekas Marianna: *Közigazgatási jog. Általános rész I.* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2019. I. fejezet.

[6] Uo. II–III. fejezet.

[7] Hasonlóan Fazekas: *Az Alaptörvény hatása a közigazgatási eljárásjogra.* 32.

[8] XXII. cikk (1) Magyarország törekszik arra, hogy az emberhez méltó lakhatás feltételeit és a közszolgáltatásokhoz való hozzáférést mindenki számára biztosítsa.

[9] Lásd például Horváth M. Tamás: *Helyi közszolgáltatások szervezése.* Budapest – Pécs, Dialóg Campus, 2002.; Fazekas Marianna: *Közigazgatási jog. Általános rész II.: A közszolgáltatások szervezése.* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2017.

építésének és működésének legfontosabb elemeit is, meghatározva egyúttal mind a jogszerűség tartalmi kereteit, mind az eredményességi elvárásokat. A törvényhozó emellett a költségvetési törvény és az államháztartásra vonatkozó szabályok elfogadásával megszabja a közigazgatási cselekvés pénzügyi korlátait – ezek bár az eredményességet és a hatékonyságot már közvetlenül erősen behatárolják, e vizsgálat körén kívül esnek.[10] Ennek a keretrendszernek a mikénti kialakítása nem áll most vizsgálatunk középpontjában; számos más tankönyv és szakkönyv foglalkozik ezzel.[11]

1.2. A megfelelő ügyintézéshez való jog a közigazgatási tevékenységgel szembeni jogvédelmi rendszerben

Államszervezeti oldalról a magyar jogalkotó a közigazgatás felelősségének érvényesítését többrétű intézményrendszer kiépítésével igyekszik teljesíteni. Az alkotmányos szabályozás keretei között az Alaptörvény maga rögzíti a jogállamiság, a hatalommegosztás és az alapvető jogok védelmének elveit; a különböző ellenőrzési mechanizmusok ezekre az alkotmányos alapokra épülnek. Vagyis nemcsak a Kormány felelős az Országgyűlésnek, hanem meg is fordíthatjuk ezt a tételt: az Országgyűlés mint jogalkotó felelős azért, hogy olyan jogszabályi keretek legyenek érvényben, amelyek a közigazgatás jó működését garantálják. Ha ugyanis ezek hiányoznak, akkor nem lesz miért felelősségre vonni a közigazgatást, és az ellenőrzés csak látszólagos.

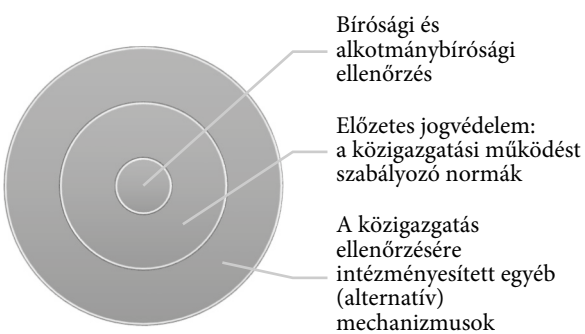

1. ábra. A közigazgatással szembeni jogvédelem „rétegei”

[10] A jogalkotásra magára is természetesen számos tényező hat: a közigazgatás döntés-előkészítő munkája, az uniós és nemzetközi kötelezettségek megvalósítása, ezeket sem tudjuk itt vizsgálat tárgyává tenni.

[11] Fazekas: *Közigazgatási jog. Általános rész I.*; vagy Balázs István – Barta Attila – Árva Zsuzsanna – Pribula László – Répásiné Veszprémi Bernadett – Zákány Judit: *Annotált záróvizsga tételsor – Közigazgatási jog.* Debrecen, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2024.

A jogállamban a közigazgatás jogszerűségének legfontosabb garanciája, a felelősség érvényre juttatásának magja az, hogy kifelé irányuló tevékenységének törvényességét bíróságok vizsgálhatják. Szerepet kap egyfelől a közigazgatási bíráskodás, másfelől az alkotmánybíráskodás is. Ezek jelentik a közigazgatás feletti ellenőrzésnek és ezzel a felelősségre vonásnak a legkeményebb magját: mindkét típusú bíróság jogosult arra, hogy megsemmisítsen közigazgatási cselekményeket vagy ezek megvalósítására kötelezzen, illetve a jogszerűtlen cselekményekkel okozott jogsérelmeket egyéb módon elhárítsa. A bíróság eljárásai során a jogszerűséget vizsgálja, ugyanakkor nem mondhatjuk ki, hogy a hatékonyságot ne vizsgálná, ugyanis az eredményességnek számos olyan aspektusa van, amelyek jogi kötelezettségként is megjelennek, és így a közigazgatás tevékenysége jogszerűségének mércéivé válnak. Ilyenek például a határidők vagy a közszolgáltatások esetében a minimális szolgáltatási színvonalat meghatározó rendelkezések, de tulajdonképpen az arányosság követelménye is.

Ezzel máris a második rétegnél tartunk. A bíróságok *ex post* tevékenységét egészítik ki az ún. előrehozott jogvédelem eszközei. Ezek közül a legfontosabbak a közigazgatási cselekmények megvalósítására vonatkozó eljárási (és olykor anyagi) szabályok, amelyek az eljárásokban bástyázzák körül garanciával az eljárások külső alanyainak helyzetét, és írják elő a közigazgatás számára követendő cselekvéssorokat, szempontokat. Itt is érvényes, hogy a jogszerűség mellett a hatékonyságot is hivatottak ezek a szabályok biztosítani, de megint a jogszabályokká transzformált hatékonysági követelményekről lehet elsősorban szó.

A külső rétegben helyezhetjük el az alternatív ellenőrzési mechanizmusokat, amelyeknél változó, hogy csak a jogszerűséget vagy a hatékonyságot is vizsgálják. E mechanizmusok nem egymástól elszigetelt eszközök, hanem koherens rendszert alkotnak, egymást erősítik.

A jogalkotói felelősség e kontrollrendszer fenntartásában és továbbfejlesztésében is megnyilvánul. A magyar jogalkotó többszintű és egymást kiegészítő ellenőrzési mechanizmusok rendszerével igyekszik a közigazgatás jogszerűségét és hatékonyságát biztosítani. A különféle ellenőrzési, jogvédelmi mechanizmusok tehát a jó közigazgatáshoz való jogot – avagy Bibó István szavaival élve: a megbízhatóságot és kiszámíthatóságot, szolgálatszerűséget[12] – hivatottak biztosítani a jogszerűség és az eredményesség elvét egyaránt érvényre juttatva.

Ebből a komplex mátrixból a továbbiakban a leszűkített tartalmú megfelelő ügyintézéshez való jog érvényesüléséért való jogalkotói felelősséget fogjuk elsősorban vizsgálni, mind *ex ante,* mind *ex post* szempontból, a közterület-használat prizmáján keresztül. Ehhez először képet kell adnunk még az előrehozott jogvédelemről, illetve

[12] Bibó István: Jogszerű közigazgatás, eredményes közigazgatás, erős végrehajtó hatalom. In: *Válogatott tanulmányok*. Budapest, Magvető, 1990. 285.

a közterület-használat jogrendszerben játszott szerepéről, azt követően tudjuk azt vizsgálni, hogy a jogalkotó ezen a területen hogyan működteti a jogvédelmi hálót.

2. Az általános eljárási szabályok mint a megfelelő ügyintézésért való felelősség érvényre juttatásának legfőbb eszközei

Noha a közigazgatási per a legerősebb ellensúlya a közigazgatási tevékenységnek, nem önmagában áll: a közigazgatási eljárásjogi szabályozás volumenét tekintve jóval nagyobb jelentőséggel bír. Az eljárásjog létének célja kettős: a közigazgatás jogszerű és hatékony működésének a biztosítása a közhatalmi tevékenységek során. Könnyű belátni, hogy ezért kívánatos, hogy a közigazgatási cselekmények ilyen eljárásokban valósuljanak meg: legyen törvényi kerete minden kifelé irányuló, közigazgatási jog által szabályozott és joghatást kiváltó közigazgatási aktusnak. Ez azonban még sincs így a magyar közigazgatási jogban. Hiába volt eljárási jogintézmények szintjén már az Áe.[13] is nagyon haladó, hatályának szabályozása alapvetően az 1980-as évek viszonyait tükrözte. Mindez az egész eljárásjogra rányomta a bélyegét, noha ennek oka valójában nem magában az eljárásjogi szabályozásban, hanem a szocializmus sajátos igazgatás-szervezési berendezkedésében, illetve az arra épülő dogmatikában mélyen gyökerező eljárásjogi jogalkalmazásban keresendő. Utóbbinak sajátja a „hatósági" kitétel szűk értelmezése, és az így leszűkített fogalmi körön túl jelen lévő egyéb közhatalmi aktusok elméleti szempontból való szinte teljes figyelmen kívül hagyása, azok sok esetben irányítási vagy éppen más jogágba tartozó aktusokként való kategorizálása (mint azt a közterület-használatok kapcsán mindjárt látni lehet) mind ide vezethető vissza.[14] A rendszerváltás e fogalmi keretek terén sajnos nem eredményezett új minőséget, és a jogalkotó az uniós csatlakozás hajnalán elfogadott új eljárásjogi törvényben sem vizsgálta felül e koncepciót.[15] Ezt a mulasztást a 2016-os eljárási kodifikáció sem pótolta.[16]

[13] Az államigazgatási eljárás általános szabályairól szóló 1957. évi IV. törvény.

[14] Fazekas Marianna: A közigazgatási hatósági eljárásjog változásai 1990–2006. In: Jakab András – Takács Péter (szerk.): *A magyar jogrendszer átalakulása, 1985/1990–2005*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2007. 355–383.

[15] Kovács András György: A közigazgatási szervek közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. (Ket.) törvény hatálya alá nem tartozó egyes eljárásai. *Magyar Jog,* 2007. (7), 395–403.; F. Rozsnyai Krisztina: Europäisierung des ungarischen Verwaltungsverfahrensrechts. In: Werner Heun – Volker Lipp (Hrsg.): *Europäisierung des Rechts.* Göttingen, Universitätsverlag Göttingen, 2008. 210.

[16] Az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvény (a továbbiakban: Ákr.). A két törvényt összehasonlításban lásd Hajas Barnabás: Általános közigazgatási rendtartás. Ket. kontra Ákr. *Új Magyar Közigazgatás,* 2016. (4), 18–25.

A Kp. generálklauzulájával a jogalkotó az utólagos jogvédelem kapuit tágra nyitotta, ezzel párhuzamosan az *ex ante* jogvédelem esetében az általános hatósági jog legnagyobb problémáját, a nagyon szűk hatályt azonban nem sikerült meghaladni.[17] Az Ákr. hatálya kapcsán, azt szembeállítva a Kp.[18] generálklauzulájával, fogalmazódott meg a keserű felismerés: „az általános eljárásjogi szabályok hatályát ki kellett volna terjeszteni minden kifelé irányuló cselekvésre, nemcsak a hatósági cselekvésekre, ahogy az a közigazgatási perjogban a generálklauzula révén meg is történt végre. A szerződésekre vonatkozó szabályokat is szükséges lenne általánosan szabályozni, akárcsak az egyéb, hatóságinak nem minősített eljárásokat (mint például a köztestületi fegyelmi eljárásokat). A szervezeti integráció, a szakhatósági modell szinte teljes eltörlése még azt is felveti, hogy a hatóságon belüli döntéshozatali szabályok egy része is igényelne az ügyféli jogokkal való erős kapcsolat miatt ilyen általános eljárási szabályozást. Ehelyett azonban az Ákr.-nek még a Ket.-hez képest, a hatósági eljárások területén is szűkült a hatálya, hiszen olyan eljárások, amelyek korábban legalább privilegizált eljárásként a Ket. hatálya alá tartoztak, mint például a versenyfelügyeleti eljárás vagy az adóigazgatási eljárás, kivett eljárásokká váltak. […] Az előrehozott jogvédelem szélesítése, tehát olyan általános szabályok megalkotása, amelyek a hatósági jogalkalmazás teljes spektrumán és az egyéb kifelé irányuló közigazgatási tevékenységekben egyaránt garanciákat jelentenének, most elmaradt. Ez azonban nem tragédia, pusztán azt eredményezi, hogy egy másféle egyensúlyi helyzet alakul majd ki az eljárásjog és a perjog között, mint ami jelenleg van. A bíróságok nagyon sok esetben rá lesznek kényszerülve arra, hogy az Alaptörvény megfelelő ügyintézéshez való jogra vonatkozó szabályai alapján próbálják meg értelmezni azt, hogy például a kamarai fegyelmi ügyben, vagy akár egy támogatási eljárásban mitől lesz tisztességes az ügyintézés. A közigazgatásnak az eljárásjog előli menekülése tehát végső soron vissza is üthet, hiszen a közigazgatás mozgásterét adott esetben a joggyakorlat ilyen irányú szerves fejlődése jobban beszűkítheti. […] A bíróságok tehát mozgásba hozzák, és az eddigi fejlődés fényében várhatóan egy, e problémákat kezelni tudó új egyensúlyi helyzet kialakulásához járulnak majd hozzá, amelyben valóban hatékony tud lenni a jogvédelem."[19]

És valóban így is lett: a jogalkotói felelősséghárítás következményeit a jogalkalmazói gyakorlat kísérli meg elhárítani. A Kp. generálklauzulájának – ha úgy tetszik – spill-over hatása a jogalkalmazói gyakorlatban a közhatalmi aktusokra való nagyobb érzékenység. Ez vezet el a gyakorlatban érzékelhetően egyre inkább oda,

[17] Fazekas Marianna: Hatósági ügy – közigazgatási jogvita. *Jogtudományi Közlöny,* 2017. (10), 453–462.

[18] A közigazgatási perrendtartásról szóló 2017. évi I. törvény.

[19] F. Rozsnyai: A közigazgatási perjog néhány alapelvi aspektusa. 120–121.

hogy a jó közigazgatáshoz való jognak az Alaptörvény betűje szerint a „hatósági eljárásokra" szűkített hatályát az Alkotmánybíróság és a bíróságok a törvény szellemének megfelelőbben kezdik értelmezni – s nemcsak értelmezni, hanem rögtön a közigazgatási szerveken és a jogalkotón számon is kérni. Ennek egyik első zsengéje volt a pártfinanszírozási ügyben hozott alkotmánybírósági határozat, amelynek nóvumát aztán még kiforrottabban jelenítette meg a szolidaritási hozzájárulás[20] alkotmányosságát vizsgáló Szola2-ügyben az Alkotmánybíróság: „ha egy közigazgatási hatóság közhatalom erejével felruházott eljárást folytat, akkor arra kiterjed az Alaptörvény XXIV. Cikk (1) bekezdésének az alkalmazási hatálya…".[21]

Persze nem új keletű ez a törekvés, csak az új szabályozási környezetben, az AT. XXIV. cikke és a Kp. tárgyi hatálya fényében újabb aspektusok jelennek meg. A közigazgatási eljárásjog mint előrehozott jogvédelem követelménye azonban ilyen területeken is, már az ezredforduló előtt megjelent. Ennek legszembetűnőbb példái az önkormányzati autonómiához kötődnek. A területszervezési döntésekre vonatkozó eljárási szabályok megalkotásának szükségessége alkotmánybírósági döntésre vezethető vissza,[22] és a törvényességi felügyeleti eljárás részletes szabályait is megalkotta a jogalkotó, sőt, az a lehetőség is felmerült a gyakorlatban, hogy az is az általános hatósági eljárási törvény hatálya alá tartozik.[23]

A közhatalmi döntések és a hatósági döntések körének tulajdonképpeni szinonimaként való használata valójában az általános eljárási szabályok hatályának tágítása irányában hat: jelzi, hogy nem tartható fenn, hogy azok tárgyi hatálya nem

[20] Lásd a jogintézményről és fejlődéséről: Kecső Gábor: A szolidaritási hozzájárulás fejlődése. In: Árva Zsuzsanna – Barta Attila (szerk.): *Gondolatok a közigazgatási jogról és annak határairól. Ünnepi tanulmányok Balázs István Professzor 70. születésnapjára.* Debrecen, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2026. 498–509.

[21] 18/2024. (XI. 11.) AB határozat [89]. A [103] bekezdésben ehhez kapcsolódóan megállapította, hogy „a Kincstár a központi végrehajtó hatalom hatóságaként fizetésre kötelezi a tőle független helyi önkormányzatot. E tekintetben közhatalom birtokában tevékenykedik. Tulajdonképpen a költségvetés hatósági implementációját látja el. […] Az Áht. 83. § (3) bekezdése tehát egy olyan államháztartási jogi norma, amely a Kincstár hatósági és nem hatósági tevékenységének találkozási pontjában van. A közhatalom Kincstár általi gyakorlása a beszedési megbízás benyújtásának előfeltétele".

[22] 15/1998. (V. 8.) AB határozat (ABH 1998.132.).

[23] Erre utal, hogy 2014. január 1-jei hatállyal a Ket. hatálya alól kivett eljárássá vált a törvényességi felügyeleti eljárás. A helyi önkormányzatok törvényességi felügyeletének részletes szabályairól szóló 119/2012. (VI. 26.) Korm. rendelet eredeti szövege a törvényességi felügyeleti bírságot például hatósági határozatként kezelte. Balázs István – Balogh Zsolt Péter – Barabás Gergely – Bencsik András – Danka Ferenc – Fazekas János – Fazekas Marianna – F. Rozsnyai Krisztina – Fürcht Pál – Hoffman István – Hoffmanné Németh Ildikó – Kecső Gábor – Króneisz Gábor – Nagy Marianna – Szalai Éva: *A Magyarország helyi önkormányzatairól szóló törvény magyarázata.* Negyedik, hatályosított kiadás, Budapest, ORAC Kiadó Kft., 2023. 538.

terjed ki minden közhatalmi és más eljárásrend alá nem tartozó közigazgatási cselekmény megvalósítására. Tegyük hozzá, ezt a szűk értelmezést ma már semmi nem támasztja alá, hacsak nem az általános eljárási szabályok elsődlegességének némiképpen tarthatatlan kívánalma, amely kontraproduktívan éppen hogy az Ákr. hatályának folyamatos szűkítését eredményezi. Annak érdekében ugyanis, hogy az elsődlegesség látszatát fenn lehessen tartani, a jogalkotónak folyamatosan engedményeket kellett tennie, mert egyfajta „közigazgatási szervi szabadságharccá" vált a kivett eljárási minőség elérése. Ezt mi sem mutatja jobban, mint az Ákr.-ben kivett eljárásként szabályozott ügyek felsorolása. Egy magára valamit adó szerv nem tartozhat az általános eljárási törvények hatálya alá, hanem inkább ugyanazokat a szabályokat a „saját" ágazati törvényébe kívánja belefoglalni. A hatály kiterjesztése mellett az általános eljárási szabályok érvényesülésének, azaz az eljárási törvény tárgyi hatályának védelme is igen fontos feladata lett volna a törvényhozásnak. A Kúria részéről a jogalkalmazásban ez a törekvés az Ákr. hatálybaléphét követően ugyan megjelent,[24] de azt a Kúria jogegységi tanácsa csírájában elfojtotta.[25]

Természetesen az általános eljárási szabályok hatálya jelen formájában nem terjeszthető ki túl széles körre, hiszen a garanciális szabályozás e magas szintje nem alkalmas mindenféle közigazgatási közhatalmi eljárás szabályozására. A német példa is azt mutatja, hogy ebben az esetben egy „többsebességű" általános eljárási szabályozást kell létrehozni, amelyben a garanciális szabályoknak több rétege van, s jóval több érvényesül a hatósági ügyekben, mint példának okáért a közlekedési táblák kihelyezése kapcsán.[26]

Visszatérve a spill-over hatásokra, azt tapasztaljuk, hogy az alsóbb fokú bíróságok előtt megindult egy – az előbb jelzett alkotmánybírósági *dictum*ot szélesebb körben recipiáló – folyamat, amelynek alapján a bírák kezdik újraértelmezni az általános eljárásjogi szabályozás hatályának terjedelmét – legalábbis az elvárások szintjén. Tartalmilag tulajdonképpen nincs itt másról szó, mint annak a felismeréséről, hogy jogot, kötelezettséget megállapító, nyilvántartást vezető, tényt, jogosultságot megállapító vagy jogsértés következményeit levonó döntések meghozatala külső jogalanyokra nézve egyedi ügyben csakis valamilyen formalizált eljárásrend

[24] F. Rozsnyai Krisztina: A Kúria döntése a megfelelő ügyintézéshez való jog egyes követelményeiről. A lényeges eljárási szabályszegés fogalmának újraértelmezése. *Jogesetek Magyarázata,* 2021. (2–3), 43–52.

[25] Kúria 4/2023. KJE (Jpe.III.60.053/2022/15.). 7 közigazgatási bíró és 10 nem közigazgatási bíró döntötte ezt el…

[26] F. Rozsnyai Krisztina: Egyedi vagy általános közigazgatási aktus a közlekedési tábla? Töprengés a közúti jelzések és más, a közdolgok közhasználatára vonatkozó közigazgatási cselekmények aktustani minősítéséről. *KözigazgatásTudomány,* 2025. (1), 118–137. DOI: https://doi.org/10.5422/kt.v5i1.96

alkalmazásával lehetséges, ugyanis az Alaptörvény XXIV. cikkében foglalt megfelelő ügyintézéshez való jog másként nem tud érvényre jutni. Így némiképpen oda jutottunk vissza, ahol a 32/1990. (XII. 21.) AB határozatban megállapított jogalkotásra biztosított határidő lejárta és az 1991. évi XXVI. törvény hatálybalépése közötti időszakban voltunk, amikor az Alkotmány 70/E. §-ára alapították a bíróságok a bírósági út igénybe vehetőségét. Most pedig úgy tűnik, hogy ugyanezt a funkciót tölti be az AT. XXIV. cikke: ha nincs más eljárásrend, akkor közvetlenül az alaptörvényi követelmények érvényesülését kell a közigazgatási ügyekben eljáró bíróságnak vizsgálnia. Vagyis ez azt jelenti, hogy az *ex ante* jogvédelem terén kikényszeríti a bírósági gyakorlat a Kp. generálklauzulájához való felzárkózást.

Ugyanakkor a bírósági jogalkalmazás által „aktivált" alkotmányos követelmények rendszertani és főként jogvédelmi hatása nem összemérhető a törvényhozó által elfogadott törvényi szabályozásával. A bírósági eljárások kimenetele bizonytalan, és ráadásul igénybevételére csak az ügyek igen kis hányadában kerül sor, vagyis – hiába a közigazgatási bíráskodás regulatív funkciója[27] –, ilyen kiinduló konstellációban még a kereseteknek helyt adó ítéleteknek is csak nagyon partikuláris hatása lehet a jogalkalmazói gyakorlatra. Előbb-utóbb ezért a jogalkotónak szembe kell nézni a felelőssége kérdésével, és úgy kell alakítania a jogrendszert, hogy minden Kp. szerinti (formális) közigazgatási cselekményt a megfelelő ügyintézés követelményeinek megfelelő eljárásban kell megvalósítani.

Addig is – és erre a bírói gyakorlatban látunk jeleket – a hatósági ügy fogalmának szélesebb értelmezésével is történhet bizonyos esetekben e követelmény érvényre juttatása; legutóbb például a közszolgálati jogviszony kapcsán merült fel ez.[28] Ugyan utóbbi már fentiek szerint szétfeszítené az Ákr. fogalmi kereteit,[29] de mint említettük, vannak olyan esetek is, ahol kézenfekvőbb ez a megoldás – ami egyben a közigazgatás e döntésekért való felelősségre vonhatóságának erősödését is jelenti. A közterület-használat körében a legnyilvánvalóbb ez a fentebb leírt „térhódítás", tudniillik a tulajdonosi hatalom helyét itt graduálisan átveszi a közhatalom. E fejlődési ív közelebbi vizsgálatánál érdemes állatorvosi lóként a közterület-használatból kiindulni.

[27] A közigazgatási bíráskodás funkcióiról lásd F. Rozsnyai Krisztina: Perjogi önállósulás és különbírósági jelleg a közigazgatási bíráskodásban. *Közjogi Szemle,* 2016. (4), 6.

[28] A Fővárosi Ítélőtábla 1.Kf.700.121/2022/4. sz. határozatában, lásd Paragh Györgyi Zsuzsanna: A közszolgálati jogviták prevenciós dimenziói. A megelőző eljárás szerepe és jelentősége. *Jogtudományi Közlöny,* 2026. (Megjelenés alatt.)

[29] Ezzel szemben például a német általános közigazgatási eljárási kódex hatálya kiterjed a közigazgatási aktusként minősülő közszolgálati (szolgálatadói) aktusokra is. Fényes Marcell: Két szék közt a pad alatt? – Közszolgálati jogviták a munkajog és a közigazgatási jog szorításában. I. Rész. *Magyar Jog,* 2026. (5), 303. DOI: https://doi.org/10.59851/mj.73.05.3

Természetesen az olvasóban felvetődhet a kérdés: miként kapcsolódik a közterület-használatra vonatkozó szabályozás az *ex ante* jogvédelemhez? Ez a közhatalmi aktusok körének, illetve a hatósági eljárási törvény tárgyi hatályának fent elemzett meghatározásával áll kapcsolatban. Nem mindegy, hogy hogyan tekintünk ugyanis a közterület feletti rendelkezésre: az állam szervei tulajdonosként rendelkeznek használata felől, vagy csak a köz által meg vannak bízva e feladat ellátásával?[30] Az utóbbi esetben könnyű eljutni oda, hogy itt is a közérdek érvényre juttatása a céljuk, amit közhatalmi cselekvéssel érnek el. A jogalkotónak tehát felelőssége az is, hogy világossá tegye, hogyan kell a közterület feletti rendelkezésről a jogalkalmazónak gondolkodnia.

3. Miben áll a közterület közcélú használata?

3.1. A közterület rendeltetése

A közterület közcélú használatára, mint egy nemzeti vagyontárgy rendeltetésére nézve sem az állami vagyonról szóló 2007. évi CVI. törvény (Ávt.), sem a nemzeti vagyonról szóló 2011. évi CXCVI. (a továbbiakban: Nvt.), illetve az államháztartásról szóló 2011. évi CXCV. (Áht.) törvények nem tartalmaznak kifejezett tételesjogi rendelkezést.

Az Nvt. bevezető rendelkezéseiben meghatározza a nemzeti vagyon alapvető rendeltetését, amely a közfeladatok ellátásának biztosítása. Ezt az Nvt. négy részrendeltetésre bontja, úgymint a közérdek és a közösségi szükségletek szolgálata, a természeti erőforrások megóvása, a nemzeti értékek megőrzése és védelme, valamint a jövő nemzedékek szükségleteinek biztosítása. Ezek a célok persze elvontságukban egymással is átfedésben állnak, de határozottan állíthatjuk, hogy a közterületek közcélú használatának biztosítása legalább az elsőbe (közösségi szükségletek szolgálata) mindenképpen beletartozik. Az egyes vagyonelemekre nézve az azokat szabályozó törvények konkretizál(hat)ják a rendeltetést. A Kkt.[31] például a 3. § (1) bekezdésében így rögzíti a közutak (azaz a közterület legfőbb fajtája) közhasználatának lehetőségét: „A közúti közlekedésben mindenkinek joga van részt venni; a közutat és a közforgalom elől el nem zárt magánutat közlekedés céljából gyalogosként vagy – meghatározott feltételek teljesítése esetén – járművezetőként bárki igénybe veheti." Ezen túl, a közterületekre nézve több definíció is

[30] Lásd az angolszász „public trust" koncepcióról részletesen: Joseph L. Sax: The Public Trust Doctrine in Natural Resource Law: Effective Judicial Intervention. *Michigan Law Review,* 1970. 471–566.

[31] A közúti közlekedésről szóló 1988. évi I. törvény.

létezik, hiszen nagyon sok életviszony kapcsán merül fel a használatuk. A legáltalánosabb jelleggel a régi építési törvény[32] ragadta meg a kérdést, s e tárgyban eredetileg két mondatot tartalmazott. Egyfelől rögzítette a 2. § 12. pontjában, hogy a közterület olyan terület, amelyet rendeltetésének megfelelően bárki használhat, illetve meghatározta a közterület legfontosabb rendeltetéseit.[33] E példálózó felsorolás utóbb egy külön rendelkezésként részletesebb, immár zárt felsorolássá bővült.[34] A közlekedés és a közművek elhelyezése mellett megjelent egyfelől a telkek megközelítése, a pihenés pedig több fogalommá diverzifikálódott, a helyébe lépett a kikapcsolódás, a szórakozás, a sporttevékenység és a szabadidő-eltöltés. Új rendeltetésként jelent meg ekkor a közösségi joggyakorlás.[35]

A 2024. október elsején hatályba lépett, a magyar építészetről szóló 2023. évi C. törvény (a továbbiakban: Méptv.) csak a fogalommeghatározást tartotta meg, a rendeltetésre vonatkozó rendelkezés nem szerepel az új törvényben.[36] Csak találgathatunk, hogy miért van ez így. Egy lehetséges magyarázat lehet erre a fentiek alapján, hogy valójában csak a közlekedés (és annak alfajaként a telkek megközelítése) és a rekreáció minősülnek rendeltetésszerű használatnak, hiszen az összes többi rendeltetés szerinti használathoz engedély, bejelentés, tudomásulvétel társul. Ezt támasztja alá a német dogmatika is, amely csak e két rendeltetést ismeri.[37]

[32] Az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény (a továbbiakban: Étv.).

[33] 2000-től kezdődően módosított számozással Étv. 2. § 13. pont: „Közterület: közhasználatra szolgáló minden olyan állami vagy önkormányzati tulajdonban álló földterület, amelyet a rendeltetésének megfelelően bárki használhat, és az ingatlan-nyilvántartás ekként tart nyilván. Egyéb ingatlanoknak a közhasználat céljára átadott területrészére – az erről szóló külön szerződésben foglaltak keretei között – a közterületre vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni. Közterület rendeltetése különösen: a közlekedés biztosítása (utak, terek), a pihenő és emlékhelyek kialakítása (parkok, köztéri szobrok stb.), a közművek elhelyezése."

[34] A felsorolást az Étv. 54. § (4) bekezdésébe, a fogalommeghatározásban található rendeltetések egyidejű hatályon kívül helyezése mellett, a 2010. évi CXVI. törvény 6. § (2) bekezdése iktatta be 2011. január 1-jével.

[35] Azt egyfelől a *d)* pont jelenítette meg, a felvonulás, a gyülekezés, illetve egyéb közösségi megnyilvánulások formájában, illetve az *e)* pont, amely a közterületnek a közös emlékezésben mint kollektív tevékenységben, illetve a kulturális közösség erősítésében betöltött szerepét hangsúlyozza.

[36] A Méptv. tartalmaz két olyan fogalommeghatározást, amelyben a közhasználatúság megjelenik. Az egyik a Méptv. 16. §-ának 72. pontjában található közhasználatú építmény, építményrész, terület, tájépítészeti alkotás fogalma. Ez a részfunkciók megragadásán keresztüli fogalommeghatározási kísérlet. E rendelkezésnek már a nyelvtani értelmezése is igen nagy kihívás elé állítja az olvasót, s úgy tűnik, inkább a közforgalmúság lett volna itt a helyesebb kifejezés.

[37] Hans-Jürgen Papier: *Recht der öffentlichen Sachen.* 3. Auflage, Berlin – New York, De Gruyter, 1998. 38–39.; Ulrich Stelkens: Öffentliche Sachen im Gemeingebrauch. In: Wolfgang Kahl – Markus Ludwigs (Hrsg.): *Handbuch des Verwaltungsrechts – Band VII: Aufgaben, Organisation und öffentliche Sachen.* Heidelberg, C. F. Müller, 2025. 1186.

További érv lehet, hogy nem lehet a közterületek rendeltetését ilyen általánosságban szabályozni, az a konkrét életviszonyok kapcsán végezhető el.

Ahogy a fent idézett szabályt követően a Kkt. is felsorolja, hogy mely tevékenységek tilosak, és melyek azok a használatok, amelyek főszabályként szintén tilosak, de kivételesen – engedéllyel, bejelentés alapján – mégis gyakorolhatók, úgy tartalmaznak erre nézve más jogszabályok, elsősorban önkormányzati rendeletek is rendelkezéseket. Maga az AT. XXII. cikkének (2) és (3) bekezdése is e megfontolásból született, azzal az indokolással, hogy „az életvitelszerűen megvalósuló közterületi tartózkodás sérti a közterületek közcélú használatát, ami ellen indokolt fellépni". A különböző tiltó és korlátozó rendelkezések elemzése révén kapunk tehát képet a közterület használatának lehetséges módjairól.

3.2. A közterület-használat lehetséges módjai és ezek egymáshoz való viszonya

Ha a közterület használati módjait így rendszerezzük, alapvetően háromféle jogszerű használatot különböztethetünk meg. A rendeltetésszerű használatok a közönséges használatba tartoznak, és tipikusan szabadon, engedély vagy bejelentés nélkül tanúsítható magatartásokat ölelnek fel. A különös használatok pedig nem rendeltetésszerű használatokat takarnak, amelyek tipikusan engedélyhez vagy bejelentéshez kötöttek: ilyenkor nem közlekedésre vagy rekreációra használja valaki a közterületet, hanem valamilyen más tevékenységre. Ez lehet gazdasági tevékenység (taxival várakozik, fagylaltot árul, idegenvezetést végez, bolhapiacot szervez stb.), de más célt is szolgálhat (tüntetés, szoborállítás, futóverseny, utcabál stb.). Ezekben közös, hogy akadályozzák mások rendeltetésszerű, azaz közcélú közterület-használatát.[38] E két mód között helyezkedik el a helyben lakók általi, avagy szomszédsági használat. A különös használatokhoz hasonlóan erre nézve is léteznek jogszabályi rendelkezések,[39] amelyek azt lehetővé teszik, de a használat ugyanakkor rendeltetésszerű, tehát ugyanúgy közlekedésre és rekreációra használja a szomszéd is a közterületet, csak számára ez más jelentőséggel bír (például meg tudja-e az ingatlanát a közútról közelíteni). Azt tehát, hogy hol húzódik a közönséges és a különös használat közötti határ, valójában a közterület rendelte-

[38] Ezek sok esetben „magán", azaz profitorientált célú használati módozatok vagy pedig kollektív használati módok.

[39] Egy adott közterülettel határos ingatlan jogszerű használójának bizonyos – gyakran jogszabály által kifejezetten garantált – előjogai vannak a közönséges használókhoz viszonyítva (például a telküknek megközelíthetőnek kell lenniük a közterületről). Ezeket az előjogokat bizonyos többletkötelezettségek is kísérik, mint például a járdatisztántartás vagy síkosságmentesítés.

tése szabja meg: ami rendeltetésszerű használat, az közönséges használat, ami pedig azon túlmutat, az különös használat. A logika megfordítva is alkalmazható: közönségesnek tekinthető minden engedélymentes használat, különösnek pedig minden, ami engedély- vagy bejelentésköteles. Mindkét megközelítésben közös, hogy ezek mind jogszerű használati formák, azokkal szemben áll a jogellenes használat, amelyet a jog kifejezetten tilt.[40]

4. A közterület-használat formái közötti konkurencia megfelelő mederbe terelése és a jó közigazgatáshoz való jog összefüggései

4.1. Dióhéjban a közterület-használat módjai közötti lehetséges feszültségmezőkről

Mivel a közdolgok véges közjavak, hamar túlhasználat alakulhat ki, s a különböző használati módok térben és időben egyszerre is jelen lehetnek, ami nehezen kezelhető konfliktushelyzeteket eredményez. Ezeket kell a jogalkotónak és a jogalkalmazónak valahogy mederben tartania. Így tudja megvalósítani azt a felelősséget, amelyet az AT. XXII. cikke telepít rá a közterület közcélú használatának védelmére irányuló kötelezettség révén.

A közterület-használat során jelentkező konkurenciamezők három fő típusba sorolhatók.

Egyfelől a közhasználaton belül is számos használat konkurál egymással, másfelől a közhasználat akár a különös, akár a szomszédsági használattal is összeütközésbe kerülhet. A különös használat persze sokszor nem konkurál a közhasználattal, hanem éppen javítja annak minőségét (gondoljunk a vattacukorárus standjára, a taxidrosztra vagy egy kávézó teraszára, de akár egy utcabálra, köztéri koncertre is), miközben az adott területen konkrétan mégis korlátozza vagy akár ellehetetleníti azt. Nincs azonban szükségszerű kapcsolat e kettő – a közhasználat minőségének javítása és annak helyi ellehetetlenítése – között. A különös használatok pedig egymással is versenyeznek: nemcsak az egyforma, hanem az eltérő rendeltetésű különös használatok is kiszoríthatják egymást, és még nehezebb helyzetek keletkeznek a hosszú távú különös használatok révén, amelyek tartósan ellehetetleníthetnek minden más használati formát. S mindezen jogszerű használati formákat fenyegeti, illetve ellehetetleníti a jogellenes közterület-használat – és legfőképpen a hatósági mulasztás, ha az ilyen magatartásokkal szemben a közigazgatás nem vagy nem hatékonyan lép fel.

[40] Így például az Alaptörvény XXII. cikk (3) bekezdése vagy a Kkt. 7. § (1) bekezdése.

A használati módok közötti konkurencia feloldása nem csupán dogmatikai, hanem elsősorban jogalkotói felelősségi kérdés, mivel a konfliktusok tényleges kezelése azon áll vagy bukik, hogy a jogalkotó milyen eljárási és anyagi jogi eszközöket biztosít a közigazgatás számára a konkuráló használatok közötti helyes egyensúlyhelyzetek kialakításához, illetve a jogellenes használat elleni fellépéshez. A jognak megfelelő eszközöket kell biztosítania e konfliktusok megfelelő kezeléséhez, amely rendszerben az *ex ante* és *ex post* jogvédelmi eszközöknek különös jelentősége lesz.

4.2. A magántulajdoni koncepció okozta nehézségek a közhasználat és a „magán" használati módok közötti egyensúly megteremtésében

A közterület egészen a közelmúltig tipikusan az önkormányzat, illetve az állam magántulajdonaként „koncipiálódik".[41] Ezt tükrözi vissza a közterület több törvényben is használt, ún. statikus fogalma,[42] amelynek konstitutív eleme a nemzeti vagyonhoz tartozás és az ingatlan-nyilvántartásban e minőség megjelölése. Még inkább visszatükrözi ezt a Kkt. és a közterület-használatot rendező önkormányzati rendeletek fogalomkészlete, amely nem közjogi, hanem magánjogi fogalmakkal operál: az önkormányzat hozzájárul a közterület különös használatához, nem pedig engedélyezi azt. Bár az elmúlt több mint egy évtizedben egy lassú közjogiasodási folyamatnak lehettünk a tanúi, amely a jogalkalmazásban a parkolás kérdése kapcsán indult el,[43] és egyes kivételszabályok elfogadásán túl[44] mára oda jutott, hogy a Kúria 1/2022. KPJE határozatában kimondta, hogy a közterület-használati jogviszony közjogi jogviszony.[45] Az 1/2022. KPJE tulajdonképpen azt a fontos dogmatikai változást tükrözi – bár nem indokolja meg olyan alaposan, mint tette azt például a Kúria Önkormányzati Tanácsának Köf.5.033/2017/4. sz. határozata –, hogy a tulajdonosi hatalom helyére a közhatalom lépett: a közterület használatának engedélyezéséről az önkormányzat nem tulajdonosként, hanem a közérdek, közcélok érvényre juttatójaként dönt.

[41] Hoffman István: Közutakra és közterületekre vonatkozó sajátos vagyongazdálkodási szabályok. In: Hoffman István (szerk.): *Kézikönyv az önkormányzati vagyongazdálkodásról.* Budapest, HVG-ORAC, 2016. 195–197.

[42] F. Rozsnyai Krisztina: Közterület-igazgatás. In: Lapsánszky András (szerk.): *Közigazgatási jog: Szakigazgatásaink elmélete és működése.* Budapest, Wolters Kluwer, 2020. 311.

[43] Horváth M. Tamás: Kérjük, fizessen! Parkolási közszolgáltatás és jogviszonyok. *Alkotmánybírósági Szemle,* 2010. (2), 46–53.

[44] Ilyenek például a filmforgatásra vonatkozó szabályok.

[45] Erről a folyamatról lásd részletesen Horváth M. Tamás: Boncasztalon. *Jogtudományi Közlöny,* 2023. (10), 454–462.

Ezzel visszaérkezünk az előrehozott jogvédelem és a jogalkotó felelősségének kérdéséhez: a jogalkotóknak mind központi, mind helyi szinten feladatuk lett volna, hogy mind a megfelelő ügyintézés és ezzel a hatékony jogvédelem biztosítása érdekében a közterület-használatra vonatkozó szabályokat a jogegységi határozat megállapításaihoz igazítsák. Sőt, már jóval korábban, amikor a gyakorlatban jelentkeztek ezen anomáliák, és például a filmforgatásra partikuláris szabályokat alkottak, kellett volna a központi jogalkotónak az Alkotmánybíróság által ekvivalensnek tekintett közjogi és magánjogi konstrukciók közötti hintázást[46] – sőt magát a jogágválasztási szabadságot – megszüntetnie. Ez jobban összhangban állna az Alaptörvény XXII. cikk (2) bekezdésében megfogalmazott felelősséggel is: a közterület közcélú használatának védelmét nem a jogellenes használati módok elleni fellépés szolgálja csupán, hanem a közcélú használatot korlátozó, sőt adott esetben tartósan ellehetetlenítő különös használatok formalizált eljárásokban történő engedélyezése is. Ezek az eljárások tudják biztosítani a kétféle használat mögött álló érdekek – a közcél, illetve a partikuláris (magán)érdekek – megfelelő mérlegelését, illetve a közterületek használatáért versengő személyek egyenlő esélyeit és mindezen érdekek megfelelő jogvédelmét, tehát a jogszerű használati módok harmonikus együtt-létezését.

Mivel azonban a jogegységi határozat csak a bíróságokra kötelező, a Kkt. és az önkormányzati rendeletek terminológiája és szabályozási filozófiája egyelőre változatlan. Az 1/2022. KPJE-hez való igazodás azonban csak elvétve, elsősorban az új önkormányzati szabályozások megalkotása esetében történt meg, amelyek megalkotására jórészt a Kúria Önkormányzati Tanácsa megsemmisítő vagy törvénysértést megállapító határozatai nyomán került sor.[47] A bíróságokra maradt tehát a jogegységi határozat érvényre juttatása, immár egyedi ügyekben. Ezt segíti elő az a tény, hogy a közút használatával kapcsolatos jogviták újabban már a közigazgatási ügyszakban is meg-megjelennek.

4.3. A közútkezelői engedélyek problematikája

Az egyik e szempontból releváns ügycsoportban a Pázmány-campus építéséhez kapcsolódóan a Kkt. közútkezelői hozzájárulásra vonatkozó szabályozása került középpontba. A Kkt. sajátos, „hintázó" megoldást alkalmaz: az alapügyet magán-

[46] Siket Judit: Lehet-e „hintázni" a köz- és magánjogi jogviszonyok között? A helyi közhatalom gyakorlója tulajdonosi szerepben. *FORUM: Acta Juridica et Politica,* 2021. (3), 377–384.

[47] Így például Köf.5.026/2025/4., Köf.5017/2021/6., Köf.5033/2017/4. sz. határozatok.

jogi, a „jogorvoslati szakot" pedig közigazgatási jogi úton kezeli, ami miatt a közútkezelői hozzájárulás jogági besorolása a tételes jogban máig zavaros. Noha elméletileg egyértelműen hatósági tevékenységről van szó, a tulajdonosi pozíció jut inkább kifejezésre a terminológiában: azt hozzájárulásként definiálja a jogalkotó. Ez – a közterület-használatra vonatkozó önkormányzati rendeletekben található terminológiával egybehangzóan – magánjogi jogviszonyra utal. Ugyanakkor megjelenik a Kkt. 36. § (2) bekezdésében a közhatalmi jellegre utalás is: az igénybevételt kérő a hozzájárulás megtagadása miatt vagy a megállapított feltételekkel szemben a közlekedési hatósághoz – jelenleg a vármegyei, fővárosi kormányhivatalhoz – fordulhat, amely az igénybevételt engedélyezheti, illetőleg a feltételeket módosíthatja. Fellebbezést a kormányhivatalhoz nem engedhetett a jogszabály, hiszen az csak államigazgatási hatósági ügyben lenne lehetséges. Ez a tulajdonosi joggyakorlás gondolatán túl az általános önkormányzati feladattelepítési szabályokkal sem lenne összeegyeztethető.[48] Mégis, a közjogias jelleget erősíti ez a sajátos jogorvoslati forma, azt sejtetve, hogy az önkormányzat itt nem tulajdonosi, hanem közhatalmi pozícióban dönt. Leginkább ez teremthet ugyanis alapot arra, hogy a jogszabály alapján a közlekedési hatósághoz lehessen jogorvoslatért fordulni. A kormányhivatal magánjogias terminológiával körülírt jogköre tartalmilag identikus a másodfokú hatóság megváltoztatási jogkörével.

Tovább erősíti a közjogias jelleget a Kkt. szabályozása a közút nem közlekedési célú igénybevétele kapcsán, ugyanis amennyiben valamilyen engedélyköteles tevékenység folytatása (például építési tevékenység) érdekében kerül arra sor, akkor az adott engedélyezési ügyben eljáró hatóság dönt a közlekedési hatóság „nyilatkozata" alapján. Ez tartalmilag egy sajátos együttdöntési jogkör, amely hasonlít a hatósági eljárásjogból ismert szakhatósági modellhez, abban is, hogy ha a közútkezelő a megadott határidőn belül nem nyilatkozik, akkor azt beleegyezésnek kell tekinteni.[49]

A Pázmány-campus építéséhez kért közterület-használati engedélyek eseteiben az amúgy is bonyolult szabályozást tovább bonyolította azoknak nemzetgazdasági szempontból kiemelt üggyé minősítése, aminek folytán a Hajdú-Bihar Megyei Kormányhivatal vezetője járt el az önkormányzat helyett. Jogosan érvelt a közútkezelő Fővárosi Önkormányzat azzal, hogy ez az autonómiájába való jelentős beavatkozás.[50] A jogalkotó részéről az alkotmányellenesség vádját elkerülendő még

[48] Lásd Hoffman István: Az átruházott államigazgatási feladat- és hatáskörök szabályozása Magyarországon – nemzetközi kitekintéssel. *Közjogi Szemle,* 2013. (2), 19–24.

[49] Kkt. 42/A. § (2a) bekezdése.

[50] Ennek volumenét a Méptv. 194. §-a, illetve annak 2025. júliustól hatályos módosítása már önmagában is érzékelteti.

azzal sem lehet alappal érvelni, hogy (államigazgatási) hatósági ügynek tekintette a Kormány a közútkezelői hozzájárulás megadását.[51]

A Fővárosi Törvényszék az alkotmányossági problémával nem foglalkozott, a kérdést – helyesen – a közigazgatási perjogi szabályok megfelelő értelmezésével oldotta meg. A Fővárosi Önkormányzat keresete alapján megállapította, hogy a közútkezelői hozzájárulás megadásáról való döntés a Kp. 4. § (1) bekezdése generálklauzulájának alkalmazási körébe esik, és a hozzájárulást a hatósági eljárási szabályok szerint kellett volna kiadni, tehát a tulajdonos önkormányzatot ügyfélként be kellett volna vonni. Mivel ez nem történt meg, a közútkezelői hozzájárulás megadása semmis.[52]

A Kúria végzése[53] viszont ördögi kört hoz létre. Eszerint a közútkezelői hozzájárulás megadása nem hatósági ügy, az hatósági üggyé csak akkor válik, amikor a megtagadott hozzájárulás „pótlása" iránt a közlekedési hatósághoz fordul a hozzájárulást kérő személy.[54] Ugyanakkor a Kp. 4. § (2) és (7) bekezdése szempontjából ezt a Kúria mégsem hatósági eljárásnak, hanem jogorvoslati eljárásnak minősítette, amikor azzal érvelt, hogy mivel a Fővárosi Önkormányzat közvetlenül a közútkezelői hozzájárulást megadó döntést támadta meg, a jogszabály szerint intézményesített pert megelőző közigazgatási eljárást nem merítette ki, ezért a keresetlevele visszautasításának lett volna helye.

Azt nem vette figyelembe a Kúria, hogy ezt a „jogorvoslati eljárást" a Kkt. szabályai szerint csak a kérelmező indíthatja meg, abban az esetben, ha a közlekedési hatóság megtagadja a hozzájárulás megadását, vagy az sérelmes rá nézve.[55] A Fővárosi Önkormányzat nem kérelmezői pozícióban volt, és a nemzetgazdasági szempontból kiemelt ügyben való eljárás már eleve egy államigazgatási szervhez tartozott, ami a közútkezelői hozzájárulás magánjogias koncepcióját végképp felülírta, s csak erősíti a hatósági ügykénti minősítést. A Kúria az 1/2022. KPJE-t

[51] Még a Méptv. 194. § új (2a) bekezdése alapján sem, amely a kormányhivatalnak az önkormányzat helyetti kijelölhetőségét kimondja. Lásd Balázs et al.: *A Magyarország helyi önkormányzatairól szóló törvény magyarázata*. 106–107.

[52] Főv. Törvényszék 102.K.704.091/2024/11. számú ítélete.

[53] Valójában a BH 2026.5.107 számon közzétett, a Kúria Kfv.VI.37.729/2025/7-1. sz. végzése, amelyben kifejtett jogi álláspontot a konkrét bemutatott ügyben követte a Kúria Kfv.IV.37.773/2025/8. sz. végzése.

[54] A Kúria Kfv.III.37.112/2025/7. számú precedensképes határozatában ezt még explicite nem mondta ki, csak implikálta, amikor az Ákr. alapelveit alkalmazhatónak vélte a közútkezelői hozzájárulás módosítása iránti kérelem ügyében [44].

[55] Kkt. 42/A. § (2) bekezdése. „Ha a közút kezelője a feltételek teljesítéséhez is köthető hozzájárulását megtagadja, vagy a kérelmező az előírt feltételeket sérelmesnek tartja, a kérelmező a közlekedési hatósághoz fordulhat, amely a tevékenységet engedélyezheti és feltételekhez kötheti vagy a közút kezelője által előírt feltételeket módosíthatja."

sem alkalmazta, noha közterület-használati jogviszonyról van itt szó, amely a jogegységi határozat szerint közjogi jogviszonynak minősülne. Nemcsak szemérmesen hallgatott a közútkezelői hozzájárulás jogi természetéről, hanem egyenesen azt állapította meg, hogy ez a kérdés lényegtelen.[56]

Dogmatikailag a Fővárosi Törvényszék által képviselt megoldás a helyes, amely a fenti sajátosságokra tekintettel egyszerűen a hozzájárulás közigazgatási cselekménnyé minősítése révén biztosította a bírói utat, és követelte meg a megfelelő ügyintézésre alapozva a közútkezelő – és ezzel forgalomszabályozó, tehát nem elsősorban tulajdonjogában, hanem sokkal inkább feladatkörében érintett – önkormányzat eljárásba való bevonását. Természetesen rendelkezésre állt volna a Fővárosi Önkormányzat által a beadványaiban javasolt tisztább (de nem csak időben bizonytalanabb) megoldás: az alkotmányellenesség miatti konkrét normakontrolleljárás Alkotmánybíróság előtti kezdeményezése. Ám utóbbit a Kúria a visszautasítást eredményező álláspontja ellenére sem tartotta szükségesnek, inkább – noha közigazgatási cselekménynek minősítette végzésében a hozzájárulást – úgy foglalt állást, hogy a (ténylegesen igénybe nem vehető) közigazgatási eljárás ki nem merítése miatt bírói útnak az ügyben nincs helye, s vissza kellett volna a keresetlevelet utasítani.

A Kp. preambuluma és 2. § (1) bekezdése szerinti jogvédelmi feladatára nagyobb figyelemmel volt a Fővárosi Ítélőtábla egy másik ügyben, ahol egy önkormányzati rendelet polgári jogias közterület-használati szabályozását már az Ákr.-be ütközés miatt vélte törvénybe ütközőnek, és egy taxiállomás-használati hozzájárulás visszavonása miatt az Önkormányzati Tanácshoz fordult konkrét normakontrollért.[57] Ugyanígy lehetett volna az Alkotmánybíróságtól konkrét normakontrollt kérni a Kkt. alkalmazandó szabályozása tekintetében is.

Látható már ebből a két esetből is, hogy a közterület-használat engedélyezésének nem a jogrendszer többi elemével összhangban való szabályozása jogalkalmazási zavarokhoz vezet, és erőteljesen veszélyezteti mind a jogegységet, mind a jogállamiság alapvető értékét jelentő hatékony jogvédelmet. Ez pedig a közterület közcélú használata szempontjából is szuboptimális egyedi helyzetekhez vezet.[58]

[56] „[39] A közigazgatási bírósághoz fordulás lehetőségének vizsgálata szempontjából a három szintből álló rendszerben nincs jelentősége annak, hogy az első szinten keletkezett közútkezelői hozzájárulás milyen jogi természetű, azaz, hogy abban a közjogi vagy a magánjogi elemek dominálnak-e, a közúthasználati jogviszony magánjogi vagy közjogi jogviszony-e."

[57] FIT 1.Kpkf.751.853/2025/2. végzés a 31/2013. (IV. 18.) Főv. Kgy. rendelettel szemben.

[58] Lásd például a Kúria Köf.5.033/2017/4. sz. határozatát.

5. Következtetések

A fenti esetek azt mutatják, hogy a közterület-használatok mögötti érdekkonfliktusok megfelelő kezelésére a jogalkotó nem alakított ki egyelőre optimális szabályozást. Ez azt eredményezi, hogy nem a közigazgatási jogi – avagy a közterület közcélú használatára összpontosító – logika érvényesül sok esetben, hanem magánjogias megoldások születnek, legyen szó akár a közterület különös használatáról, akár a közhasználat és a szomszédos használat ütközéseiről. Ezek a konfliktusok azonban – az 1/2022. KPJE határozattal egyezően – közjogi megoldásokat igényelnek, méghozzá a 21. századnak megfelelő módon, az érdekeltek bevonásával, vagyis a megfelelő ügyintézés elvének érvényre juttatása mellett. Jelenleg a közhasználattal kapcsolatos konfliktusok megoldásában az előzetes *(ex ante)* jogvédelem nagyrészt hiányzik, normatív szintű rendezés hiányában alapvetően utólagos *(ex post),* egyedi ügyek elbírálásán keresztül valósul meg, jelentős részben nem is a közjogi logikát alkalmazó bírói mérlegelésen alapulva.

Tehát lenne még mit csomózni a jogvédelmi hálón, így például az általános eljárási szabályok tárgyi hatályának fokozatos bővítése révén. A közterület-használat területén fontos előrelépés lenne, ha a különös használatokat érintő közhatalmi döntések esetében egyértelművé válna a helyi jogalkotók és a jogalkalmazók számára, hogy itt hatósági ügyekről van szó. Ez megvalósítható ágazati törvényi szinten is, akár a Kkt., illetve a Méptv. módosítása útján, ami maga után vonhatná az önkormányzati rendeletek módosításait is.

E két irányban tett elmozdulás nem pusztán technikai jogalkotói feladat: a megfelelő ügyintézéshez való jog érvényre juttatása szempontjából a törvényhozó felelőssége, hogy ne hárítsa a jogvédelem biztosítását kizárólag a bíróságokra. Amit a Kp. generálklauzulája és az AT. XXIV. cikke alapján a bíróságok egyes ügyekben kimondanak, azt általános jelleggel a jogalkotónak kell rögzítenie, és így a megfelelő előzetes jogvédelmet biztosítania, hogy a jogvédelmi háló intakt legyen.

Felhasznált irodalom

Balázs István – Balogh Zsolt Péter – Barabás Gergely – Bencsik András – Danka Ferenc – Fazekas János – Fazekas Marianna – F. Rozsnyai Krisztina – Fürcht Pál – Hoffman István – Hoffmanné Németh Ildikó – Kecső Gábor – Króneisz Gábor – Nagy Marianna – Szalai Éva: *A Magyarország helyi önkormányzatairól szóló törvény magyarázata.* Negyedik, hatályosított kiadás, Budapest, ORAC Kiadó Kft., 2023.

Balázs István – Barta Attila – Árva Zsuzsanna – Pribula László – Répásiné Veszprémi Bernadett – Zákány Judit: *Annotált záróvizsga tételsor – Közigazgatási jog.* Debrecen, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2024.

Bibó István: Jogszerű közigazgatás, eredményes közigazgatás, erős végrehajtó hatalom. In: *Válogatott tanulmányok*. Budapest, Magvető, 1990. 271–294.

F. Rozsnyai Krisztina: A Kúria döntése a megfelelő ügyintézéshez való jog egyes követelményeiről. A lényeges eljárási szabályszegés fogalmának újraértelmezése. *Jogesetek Magyarázata,* 2021. (2–3), 43–52.

F. Rozsnyai Krisztina: Közterület-igazgatás. In: Lapsánszky András (szerk.): *Közigazgatási jog: Szakigazgatásaink elmélete és működése.* Budapest, Wolters Kluwer, 2020. 310–328.

F. Rozsnyai Krisztina: Egyedi vagy általános közigazgatási aktus a közlekedési tábla? Töprengés a közúti jelzések és más, a közdolgok közhasználatára vonatkozó közigazgatási cselekmények aktustani minősítéséről. *KözigazgatásTudomány,* 2025. (1), 118–137. DOI: https://doi.org/10.5422/kt.v5i1.96

F. Rozsnyai Krisztina: Europäisierung des ungarischen Verwaltungsverfahrensrechts. In: Werner Heun – Volker Lipp (Hrsg.): *Europäisierung des Rechts.* Göttingen, Universitätsverlag Göttingen, 2008. 199–211.

F. Rozsnyai Krisztina: A közigazgatási perjog néhány alapelvi aspektusa. *Acta Humana,* 2019. (1), 107–122. DOI: https://doi.org/10.32566/ah.2019.1.6

F. Rozsnyai Krisztina: Perjogi önállósulás és különbírósági jelleg a közigazgatási bíráskodásban. *Közjogi Szemle,* 2016. (4), 3–9.

Fazekas Marianna: Hatósági ügy – közigazgatási jogvita. *Jogtudományi Közlöny,* 2017. (10), 453–462.

Fazekas Marianna: Az Alaptörvény hatása a közigazgatási eljárásjogra. *Közjogi Szemle,* 2017. (2), 31–41.

Fazekas Marianna: *Közigazgatási jog. Általános rész I.* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2019.

Fazekas Marianna: *Közigazgatási jog. Általános rész II.: A közszolgáltatások szervezése.* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2017.

Fazekas Marianna: A közigazgatási hatósági eljárásjog változásai 1990–2006. In: Jakab András – Takács Péter (szerk.): *A magyar jogrendszer átalakulása, 1985/1990–2005.* Budapest, Gondolat Kiadó, 2007. 355–383.

Fényes Marcell: Két szék közt a pad alatt? – Közszolgálati jogviták a munkajog és a közigazgatási jog szorításában. I. Rész. *Magyar Jog,* 2026. (5), 297–306. DOI: https://doi.org/10.59851/mj.73.05.3

Hajas Barnabás: Általános közigazgatási rendtartás. Ket. kontra Ákr. *Új Magyar Közigazgatás,* 2016. (4), 18–25.

Hoffman István: Az átruházott államigazgatási feladat- és hatáskörök szabályozása Magyarországon – nemzetközi kitekintéssel. *Közjogi Szemle,* 2013. (2), 19–24.

Hoffman István: Közutakra és közterületekre vonatkozó sajátos vagyongazdálkodási szabályok. In: Hoffman István (szerk.): *Kézikönyv az önkormányzati vagyongazdálkodásról.* Budapest, HVG-ORAC, 2016. 188–206.

Horváth M. Tamás: *Helyi közszolgáltatások szervezése.* Budapest – Pécs, Dialóg Campus, 2002.

Horváth M. Tamás: Kérjük, fizessen! Parkolási közszolgáltatás és jogviszonyok. *Alkotmánybírósági Szemle,* 2010. (2), 46–53.

Horváth M. Tamás: Boncasztalon. *Jogtudományi Közlöny,* 2023. (10), 454–462.

Kecső Gábor: A szolidaritási hozzájárulás fejlődése. In: Árva Zsuzsanna – Barta Attila (szerk.): *Gondolatok a közigazgatási jogról és annak határairól. Ünnepi tanulmányok Balázs István Professzor 70. születésnapjára.* Debrecen, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2026. 498–509.

Kovács András György: A közigazgatási szervek közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. (Ket.) törvény hatálya alá nem tartozó egyes eljárásai. *Magyar Jog,* 2007. (7), 395–403.

Hans-Jürgen Papier: *Recht der öffentlichen Sachen.* 3. Auflage, Berlin – New York, De Gruyter, 1998.

Paragh Györgyi Zsuzsanna: A közszolgálati jogviták prevenciós dimenziói. A megelőző eljárás szerepe és jelentősége. *Jogtudományi Közlöny.* (Megjelenés alatt.)

Joseph L. Sax: The Public Trust Doctrine in Natural Resource Law: Effective Judicial Intervention. *Michigan Law Review,* 1970. 471–566.

Siket Judit: Lehet-e „hintázni" a köz- és magánjogi jogviszonyok között? A helyi közhatalom gyakorlója tulajdonosi szerepben. *FORUM: Acta Juridica et Politica,* 2021. (3), 377–384.

Ulrich Stelkens: Öffentliche Sachen im Gemeingebrauch. In: Wolfgang Kahl – Markus Ludwigs (Hrsg.): *Handbuch des Verwaltungsrechts – Band VII: Aufgaben, Organisation und öffentliche Sachen.* Heidelberg, C. F. Müller, 2025. 1183–1229.

Abstract

The Legislature's Responsibility at the Intersection of the Right to Good Administration and the Protection of Common Use of Public Space

The right to good administration is a fundamental right guaranteed by the Fundamental Law, with a provision that partially incorporates the rules on the right to good administration set forth in the Charter of Fundamental Rights of the European Union. This paper does not intend to outline how the various branches of the system of separation of powers can contribute to ensuring this right and the proper functioning of public administration, or by what means they can do so. The primary focus of its analysis will be the "ex ante" perspective; within that, we will examine, first and foremost, the legislature's responsibility: what it can do to ensure, from the outset, that the proper functioning of public administration is guaranteed through an appropriate legal framework. For the sake of specificity, we have chosen the use of public spaces as our reference area. As a result of this analysis, the study highlights several gaps in the legal protection framework; plugging these gaps is possible not only through the development of regulations concerning national assets in public use but primarily through a reevaluation of the scope of general administrative procedural law. This could also reduce the overlaps and lacunae in the enforcement of claims, that is, in "ex post" legal protection.

Keywords: *right to good administration; administrative procedure; effective legal protection; judicial review; public space use*

Dr. Horváth István
habilitált egyetemi docens, tanszékvezető
Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Munkajogi és Szociális Jogi Tanszék,
a Magyar Jogász Egylet Munkajogi és Szociális Jogi Szakosztályának elnöke

FELELŐSSÉG A MUNKAJOGBAN – VÁLTOZÓ SZABÁLYOK, ÚJ KÉRDŐJELEK

https://doi.org/10.61382/MJE.Ertekezesek.2026.Horvath.123

Összefoglaló

A felelősséget – Eörsi Gyula professzor megfogalmazásával élve – társadalmi értelemben valamely felróhatóan elkövetett társadalomra veszélyes magatartás váltja ki.[1] A munkajogi felelősség ennél még komplexebb is, hiszen a munkáltatóknak a vétkességen túlmenően sok esetben olyan következményekért is helyt kell állniuk, amelyek a kockázatvállalás határát súrolják. Írásom a kárfelelősség intézményeinek meghatározó elemeit vizsgálja. Először a munkavállalói kártérítési felelősség korábbi és a hatályos munkajogi szabályozás közötti két változását tekintem át, majd a munkáltató kárfelelősség alóli mentesülésének módosult kondícióit elemzem. Ezt követően a kártérítési felelősség egy különös területének, a jogellenes munkaviszony-megszüntetés jogkövetkezményeinek korábbi és hatályos szabályait vetem össze, a kritika mellett módosítási javaslatot is megfogalmazva.

Kulcsszavak: azonnali hatályú felmondás; átalány-kártérítés; átlagkereset; elháríthatatlanság; ellenőrzési kör; előreláthatóság; elvárhatóság; felmondás; felmondási idő; gondatlanság; jogkövetkezmény; kárenyhítési kötelezettség; kártérítési felelősség; kollektív szerződés; kormánytisztviselő; köztisztviselő; mentesülés; munkabér; munkaszerződés; munkavállalói biztosíték; munkaviszony-megszüntetés; működési kör; szándékosság; távolléti díj; vétkesség

[1] Eörsi Gyula: *Kötelmi jog. Általános rész.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003. 239.

1. A munkavállalói kárfelelősség – „munkáltató-barát" változások

Az 1992. évi XXII. törvény a Munka Törvénykönyvéről (a továbbiakban: 1992-es Mt.) helyébe lépő 2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről (a továbbiakban: Mt.) a munkavállalói felelősség tekintetében a munkáltatók számára kedvezőbb rendelkezéseket tartalmaz. Ezek közül emelünk ki két meghatározó változást.

1.1. Általános kártérítési felelősség – elmozdulás a reparáció irányában

Az általános, az ún. vétkességen alapuló felelősség törvényi szabályaiban meghatározó a teljes kártérítés irányába történő változás. A munkajogi rendszerváltozást hozó, a szociális-piacgazdaság követelményeihez igazodó 1992-es Mt. megőrizte a szocialista szabályozásnak a munkavállalói kárfelelősséget korlátozó sajátosságát. A vétkességi felelősség esetében a kártérítés mértéke alapvetően nem az okozott kártól, hanem a károkozó magatartáshoz kapcsolódó tudati viszonytól függött. A munkavállaló ugyanis csak a szándékos kötelezettségszegés esetén felelt a teljes kárért, míg gondatlansága esetén felelőssége korlátozott volt. Az 1992-es Mt. általános szabálya szerint gondatlan károkozás esetén a kártérítés mértéke a munkavállaló egyhavi átlagkeresetének ötven százalékát nem haladhatta meg. Ennél magasabb mérték kollektív szerződésben vagy munkaszerződésben volt megállapítható a károkozás, illetve a károkozó körülményeire, így különösen a vétkesség fokára, a károkozás jellegére, gyakoriságára, valamint a munkavállaló beosztására tekintettel. A kártérítés mértékét a kollektív szerződés legfeljebb hathavi, a munkaszerződés – figyelemmel a munkavállaló korlátozott vagy kizárt alkupozíciójára – legfeljebb másfél havi átlagkeresetig határozhatta meg (1992-es Mt. 167. §).

Mi jelenti a 2012-ben életbe lépett Mt.-ben az előbbiekben említett módosulást a reparáció irányába? Bár a kártérítés mértéke nem haladhatja meg a négyhavi távolléti díj összegét, szándékos vagy súlyosan gondatlan károkozás esetén ugyanakkor a munkavállaló a teljes kár megtérítésére kötelezhető. Az Mt.-ben megállapított szintnél magasabb mértékű kárfelelősség viszont már kizárólag kollektív szerződésben szabályozható; élve a felhatalmazással, gondatlan károkozás esetén a kártérítés mértéke legfeljebb a munkavállaló nyolchavi távolléti díjának összege lehet [Mt. 179. § (3) bekezdés és 191. § (2) bekezdés].

A számokat összevetve – azon túlmenően, hogy a számítás alapjaként az átlagkereset helyébe a távolléti díj lépett – az Mt. általános szabálya egyrészt megnégyszerezi a kártérítés lehetséges összegét, másrészt elválasztja a gondatlanság két esetét. Indirekt módon derül ki az idézett törvényszövegből, hogy a négyhavi távolléti díj összegére vonatkozó korlátozás az enyhe gondatlansággal okozott kárra

vonatkozik. A szó szoros értelmében ráfizethet ugyanakkor a munkáltató, ha az Mt. szövegét „beollózva" állapodik meg a szakszervezettel a kollektív szerződésben, hogy „gondatlan károkozás esetén a kártérítés mértéke legfeljebb a munkavállaló nyolchavi távolléti díjának összege lehet". Ebben ugyanis benne foglaltatik a teljes kártérítési kötelezettséggel járó súlyos gondatlansággal okozott kár is, és ha ennek összege a nyolchavi távolléti díj összegét meghaladná, ez a munkajogi konstrukció keretei között nem térül meg a munkaadónak.

Ennek apropóján utalok arra, hogy joghézagnak tekinthető: az Mt. sem definíciót, sem utalószabályt nem tartalmaz a szándékosság és a gondatlanság fogalmára. A Legfelsőbb Bíróság 1996-ban kiadott 25. számú Munkaügyi Kollégiumi állásfoglalásából (módosította az MK 148. számú állásfoglalás) tudjuk meg, a munkavállaló szándékosan okoz kárt a munkáltatónak, ha előre látja cselekményének (mulasztásának) károsító következményeit, és azokat kívánja (közvetlen szándék), vagy azokba belenyugszik (eshetőleges szándék). Miután ez egybecseng a büntetőjogi meghatározással, indokolt lenne az Mt.-ben legalább egy utalás a Büntető Törvénykönyvre (a továbbiakban: Btk.), hogy mely magatartás minősül szándékosnak, és melyik gondatlannak. A munkaügyi gyakorlat ugyanis a Btk. terminológiáját követi, miszerint

– súlyos gondatlanság, ha valaki előre látja cselekményének lehetséges következményeit, de könnyelműen bízik azok elmaradásában,

– enyhe gondatlanság, ha az elkövető cselekménye lehetséges következményeit azért nem látja előre, mert a tőle elvárható figyelmet vagy körültekintést elmulasztja (Btk. 8. §).

Ez utóbbi elhatárolásnak a kárfelelősség lehetséges mértékén túl az azonnali hatályú felmondásnál (Mt. 78. §) is „perdöntő" jelentősége van, hiszen az e jogcímen történő megszüntetés egyik lehetséges indoka szerint a munkaviszonyból származó lényeges kötelezettséget jelentős mértékben szándékosan vagy súlyos gondatlansággal kell megszegni. Ha a gondatlanság csak enyhe, kizárt a négyhavi távolléti díj összegét meghaladó teljes kártérítés, és a munkaviszony mindkét alanyának azonnali hatályú felmondása jogellenes lesz.

1.2. Jogalkotási forrás a Monarchia közszolgálatából – a munkavállalói biztosíték

Az 1992-es Mt. nem szabályozta a fenti alcímben szereplő, a munkáltatói kártérítési követelés kielégítését könnyítő jogintézményt. A forrás a dualizmus magyar közszolgálati szabályozása. Az 1897. évi XX. törvénycikk az állami számvitelről (a továbbiakban: 1897. évi XX. törvénycikk), miszerint a pénz, anyag vagy egyéb értékek kezelésével és ennek közvetlen ellenőrzésével foglalkozó „állami közegek" felelősségük

fedezésére kötelesek voltak szolgálati biztosíték jogcímen fizetésük 2/3-ának megfelelő összeget készpénzben letenni. Minden előléptetésnél „a nyert fizetési többlet" 2/3-ával a szolgálati biztosítékot ki kellett egészíteni. A biztosítékot a szolgálat megkezdése, mai terminológiával élve a munkába állás előtt kellett letenni, kérelemre akár havi részletekben is kifizethető volt (1897. évi XX. törvénycikk 53–54. §).

A letett szolgálati biztosítékot az állam „gyümölcsöztette", és abból a letevő állami köztisztviselőnek kamatot fizetett. A biztosíték a szolgálati viszonyából származó állami követelések fedezetére bármikor részben vagy egészben bevonható volt. Ilyen esetben – ha még a köztisztviselő szolgálatban állt – köteles volt kiegészíteni, illetve pótolni a szolgálati biztosítékot. A biztosítékot csak akkor kellett visszafizetni, ha az azt letevőnek a jogviszonya megszűnt, és tartozása nem volt (1897. évi XX. törvénycikk 55–57. §).

A munkavállalói biztosíték az 1897. évi XX. törvénycikkben foglaltak nyomán került az Mt.-be a következő, részben a szabályozás köz-, illetőleg magánjogi karakteréből fakadó eltérésekkel. Szemben a szolgálati biztosítékkal, e biztosíték nem a törvény erejénél fogva, hanem a felek – még ha sokszor formális – írásbeli megállapodása alapján fizetendő. Az előfeltétel az eltérő jogszabályi szóhasználat ellenére alapvetően azonos: a munkavállaló

a) munkaköre ellátása során más munkavállalótól vagy harmadik személytől pénzt, más értéket vesz át, vagy részükre ilyen kifizetést, átadást teljesít, vagy

b) az *a)* pontban foglaltak teljesítését közvetlenül ellenőrzi [Mt. 189. § (1) bekezdés].

Különbség van a biztosíték összegében: a fizetés 2/3-ától, mint fix összegtől eltérően az Mt. a munkavállaló egyhavi alapbérében állapítja meg a biztosíték maximumát. Ugyancsak eltér a dualizmus szabályozásától, hogy az alapbér növekedése nem járhat a biztosíték összegének kiegészítésével. Az 1897. évi XX. törvénycikk csupán a biztosíték „gyümölcsöztetéséről" rendelkezett, de eltérően az Mt.-től nem írta elő annak a munkaadó által választott hitelintézetnél vagy pénzügyi vállalkozásnál e célra elkülönített számlán történő elhelyezését [Mt. 189. § (2)–(3) bekezdés]. A kamatfizetést ugyan mindkét jogszabály előírta, jelentős különbség viszont, hogy az állam tisztviselőjét a kamat a biztosíték letételének tartama alatt is megillette, a munkavállaló ezzel szemben a biztosíték részére történő visszafizetésekor kapja csak meg a jegybanki alapkamattal növelt összeget. További eltérés, hogy az Mt. szerint nemcsak a munkaviszony megszűnése okán, hanem akkor is visszajár a biztosíték, ha a munkavállaló munkaköre úgy változik, hogy a biztosítékadásnak az Mt. fentebb idézett 189. § (1) bekezdése szerinti feltétele már nem áll fenn; például az étterem fizetőpincére szakácsként dolgozik tovább.

Végezetül hasonlóság, hogy a szolgálati biztosíték a szolgálati jogviszonyból származó állami követelések, a munkavállalói biztosíték kizárólag a munkáltatói kártérítési igény kielégítésének fedezeteként volt és jelenleg is ezen célból felhasz-

nálható [Mt. 189. § (4)–(5) bekezdés]. Ugyanakkor az 1897. évi XX. törvénycikkel szemben a törvény erejénél fogva a munkavállaló nem köteles kiegészíteni vagy újra fizetni a biztosítékot arra tekintettel, hogy a kárigényét ennek összegéből a munkaadó a munkabérből való levonás szabályai szerint vonja le.

A következő körülmény már a hatályos szabályozás ellentmondását jelzi. Az indokolatlanul fragmentált szabályozású közigazgatásban – mind a 2011. évi CXCIX. törvény a közszolgálati tisztviselőkről (a továbbiakban: Kttv.), mind a 2018. évi CXXV. törvény a kormányzati igazgatásról (a továbbiakban: Kit.) hatálya alatt a köz- és a kormánytisztviselők mellett foglalkoztatnak munkavállalókat is, alapvetően az Mt. szabályai szerint. E törvények ambivalenciája, hogy egyrészt a Kttv. és a Kit. nem teszi lehetővé biztosíték megfizettetését vagy kinevezésben történő kikötését a közpénzek felett közvetlenül diszponáló köztisztviselők és kormánytisztviselők esetében. Ugyanakkor az egyébként közhatalmat egyáltalán nem gyakorló munkavállalók tekintetében a biztosíték alkalmazása az Mt. alapján lehetséges. Most idézzük fel, hogy eredetileg hol is született meg ez a jogintézmény…

2. A munkáltató mentesülése a kárfelelősség alól – Mely változással járt a működési kör helyébe lépett ellenőrzési kör?

A munkáltató anyagi felelőssége változatlanul hagyományosan objektív alapú, azaz a vétkesség és felróhatóság vizsgálatára tekintet nélküli.[2] Az 1992-es Mt. általános szabálya szerint a munkáltató a munkavállalónak munkaviszonyával összefüggésben okozott kárért vétkességére tekintet nélkül, teljes mértékében felelt [korábbi Mt. 174. § (1) bekezdés]. A helyébe lépett törvény már cizelláltabban szabályoz. Egyrészt megállapítja, hogy a munkáltató köteles megtéríteni a munkavállalónak a munkaviszonnyal összefüggésben okozott kárt, másrészt viszont a teljes kár megtérítésének kötelezettsége alól kivételt teremt: nem kell megtéríteni azt a kárt, amellyel kapcsolatban a munkáltató bizonyítja, hogy bekövetkezése a károkozás idején nem volt előre látható [Mt. 166. § (1) bekezdés és 167. § (1) bekezdés].

Az 1992-es Mt. abban az esetben mentesítette a munkáltatót a felelősség alól, ha bizonyította, hogy

a) a kárt működési körén kívül eső elháríthatatlan ok vagy

b) kizárólag a károsult elháríthatatlan magatartása

okozta [1992-es Mt. 174. § (2) bekezdés].

Változás az *a)* pontban foglaltak tekintetében történt. Egyrészt a „működési kör" megjelölést az „ellenőrzési kör" váltotta fel. Másfelől az „elháríthatatlan ok" helyé-

[2] Kiss György (szerk.): *Munkajog.* Budapest, Dialóg Campus, 2020. 309.

be e körön kívüli olyan körülmény került károkozóként, amellyel a munkáltatónak nem kellett számolnia, és nem volt elvárható, hogy a károkozó körülmény bekövetkezését elkerülje vagy a kárt elhárítsa [Mt. 166. § (2) bekezdés].

A munkáltató működési körét az 1992-es Mt. meghatározta. A példálózó jellegű felsorolás szerint e körbe tartoztak különösen a munkáltató által feladatai során kifejtett tevékenységgel összefüggő magatartásból, a használt anyag, felszerelés, berendezés és energia tulajdonságából, állapotából, mozgatásából és működéséből eredő okok [1992-es Mt. 174. § (5) bekezdés]. Ezzel szemben csak a T/4786. számú törvényjavaslat a Munka Törvénykönyvéről Indokolása (a továbbiakban: Indokolás) szól arról, meddig terjed az ellenőrzési kör határa. Idetartoznak mindazok a körülmények (eszközök, energia, munkavállalók), amelyeknek működésére a munkáltatónak tevékenysége során befolyása van.[3] Mindez relatív tartalmú fogalom, hiszen azt a munkáltató tényleges ráhatása, reális befolyásolási lehetősége tükrében kell megítélni, indirekt módon érvényesítve ezzel a felelősség bizonyos felróhatósági aspektusait is.[4]

Az Indokolás szerint az általános objektív felelősség körében az Mt. a munkáltató számára – a munkajog eddigi szemléletéhez képest – új kimentési okot határozott meg, amikor a működési kör fogalmát felváltotta az ellenőrzési kör fogalmával. A jogalkotó szándéka ezzel az volt, hogy szűkítse a bírói gyakorlatban kialakult rendkívül széles körű munkáltatói kártérítési felelősséget. Az Indokolás szerint a korábbi Mt. 174. § rendelkezésén (a működési kör rendkívül széles értelmezésén) alapuló joggyakorlat olyan tényállásokban is megállapította a munkáltató kártérítési kötelezettségét, amelyekben a kár bekövetkezésére a munkáltatónak nem lehetett még közvetett befolyása sem. Ezzel pedig a munkáltatói tevékenység jellegétől függetlenül lényegében általánossá tette a polgári jog veszélyes üzemi felelősségét a munkáltatói kárfelelősség körében. Működési körön kívüliségről csak akkor lehetett szó, ha a kárt előidéző ok független volt a munkáltató tevékenységétől és körülményeitől.[5] A munkáltató kártérítési felelősségének pozitív eleme, a „munkaviszonnyal összefüggésben" és a kimentési okként meghatározott „működési kör" azonos tartalmat nyertek, azaz ha a káresemény a munkaviszonnyal kapcsolatba volt hozható, az egyben a munkáltató működési körébe tartozónak is minősült.[6] A bírói gyakorlat a működési kör fogalmát oly tágan értelmezte, hogy végeredményben a munkáltató nem menthette ki magát a felelősség alól.[7]

[3] Indokolás, 150. https://www.parlament.hu/irom39/04786/04786.pdf

[4] Kiss: *Munkajog.* 312.

[5] Indokolás, 150. https://www.parlament.hu/irom39/04786/04786.pdf

[6] Lőrincz György: Az „ellenőrzési kör" értelmezése a munkaügyi ítélkezés tükrében. *Munkajog,* 2020. (1), 1–11.

[7] Kiss György – Berke Gyula – Bankó Zoltán – Kovács Erika – Kajtár Edit: *A Munka Törvénykönyve hatása a gazdaság versenyképességére.* TÁMOP 2.5.2. „A partnerség és a párbeszéd szakmai hátterének megerősítése, közös kezdeményezések támogatása". Pécs, 2010. 162.

Az Mt. érintett szabálya egyébként megegyezik a Polgári Törvénykönyv (a továbbiakban: Ptk.) „Felelősség szerződésszegéssel okozott károkért" cím alatti rendelkezésével. E szerint a szerződésszegő mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a szerződésszegést ellenőrzési körén kívül eső, a szerződéskötés időpontjában előre nem látható körülmény okozta, és nem volt elvárható, hogy a körülményt elkerülje vagy a kárt elhárítsa (Ptk. 6:142. §). Kiss György *Munkajog* című tankönyve mindezt bizonyos szempontból meglepő megoldásnak tekinti, hiszen a munkaviszonyból eredő munkavállalói károk (például a balesetek) jellemzően nem klasszikusan szerződésszegési karakterűek. Éppen emiatt hangsúlyozandó, hogy a nemzetközi gyakorlatban a munkahelyi egészségkárosodásokkal kapcsolatos károk térítése jellemzően szinte automatikusan, biztosítási elven történik, esetleg a munkáltatók kockázati besorolása alapján.[8]

A Ptk. idézett 6:142. §-a kockázattelepítési szabály. A szerződésszegésért való felelősség alóli kimentés feltételrendszere a fokozott veszéllyel járó tevékenységgel okozott károkért való felelősség kimentési feltételeihez áll közel. E felelősség szabályai a „belső" *vis maior* esetében nem teszik lehetővé a felelősség alóli mentesülést. A szerződést szegő fél a kártérítési felelősség alól csak akkor mentesül, ha az elháríthatatlan körülmény az ellenőrzési körén kívül esik. Önmagában az, hogy a szerződést megszegő fél az adott körülményt nem képes befolyásolni, illetve nem képes arra hatást gyakorolni, nem eredményezi azt, hogy a körülményt ellenőrzési körön kívül esőnek kell tekinteni. Ebből következően ellenőrzési körbe eső lehet az olyan „belső" objektív körülmény is, amely a szerződésszegő által nem volt befolyásolható, és amely gondos ellenőrzéssel sem volt elhárítható.[9]

2.1. Ellentmondás az egyik kimentési feltételben – Miként fogalmazható meg elvárhatóság azzal kapcsolatban, amivel nem kell számolni?

Az „és" szó használata jelenti számomra az Mt. értelmezése során a fentebb jelzett ellentmondást. A jogi nyelvben az „és" kötőszó egy alapvető és szigorú logikai operátor (konjunkció). Amikor egy jogszabály két vagy több feltételt az „és" szóval köt össze, az azt jelenti, hogy minden egyes feltételnek egyidejűleg és maradéktalanul teljesülnie kell a joghatás vagy kötelezettség megvalósulásához. Ha a jogsza-

[8] Kiss: *Munkajog.* 312.

[9] Új Ptk. Tanácsadó Testület véleménye – A Ptk. 6:142. § alkalmazásában hogyan kell értelmezni az „ellenőrzési körön kívül eső" mentesülési okot? Lehet-e ellenőrzési körön belüli az olyan objektív körülmény, amely a szerződésszegő által nem volt befolyásolható, és amely a gondos ellenőrzéssel sem volt elhárítható?

bály szerint egy jogosultsághoz az „A" és a „B" feltétel szükséges, akkor sem „A", sem önmagában „B" nem elegendő. Mindkettőre szükség van.[10]

Az Mt. szerint a munkáltató akkor mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a kárt az ellenőrzési körén kívül eső olyan körülmény okozta,

– amellyel nem kellett számolnia, és

– nem volt elvárható, hogy a károkozó körülmény bekövetkezését elkerülje vagy a kárt elhárítsa [Mt. 166. § (2) bekezdés *a)* pont].

Kiemelek két meghatározó kifejezést a törvényszövegből. Az egyik, „amivel nem kellett számolni", a jogszabályszövegekben a mentesülési és az előreláthatósági (releváns kauzalitási) szabályok alapköve. A munkáltatónak nem kellett számolnia, tehát számára elháríthatatlan az olyan külső behatás, amelyet a technika, a műszaki lehetőségek adott szintje mellett a rendelkezésre álló idő alatt nem lehet megakadályozni. Ennek megítélése objektív körülményeken (például az adott szakmában elérhető technika, műszaki fejlettség) kell, hogy nyugodjon, nem a munkáltató adott helyzetéből kell kiindulni. Azt kell vizsgálni, hogy létezik-e olyan eszköz, megoldás, amellyel a kár elhárítható lett volna.[11]

A másik, a törvényszövegből kiemelt kategória az elvárhatóság hiánya. Ez olyan mentesülési alapelv, amely általában a jogban kizárja a felelősséget. Azt jelenti, hogy az adott személlyel szemben jogilag nem volt elvárható az a magatartás, amellyel a kárt vagy a jogsértő állapotot elkerülhette volna.[12]

Az általam feltételezett ellentmondás kérdőmondatba „csomagolva": A kárfelelősség alóli mentesülés konjunktív feltételeként miként értelmezhető az elvárhatóság olyan károkozó körülmény bekövetkezésének elkerülése vagy a kár elhárítása kapcsán, amellyel a munkáltatónak eleve nem kellett számolnia?! Azaz az előreláthatóság hiánya kizárja az elvárhatóság számonkérhetőségét. Mindez nemcsak logikai, hanem véleményem szerint tételes jogi ellentmondás is. A Ptk. 6:521. §-a szerint nem állapítható meg az okozati összefüggés azzal a kárral kapcsolatban, amelyet a károkozó nem látott előre, és nem is kellett előre látnia. Az Mt. pedig megállapítja, nem kell megtéríteni azt a kárt, amellyel kapcsolatban bizonyítja, hogy bekövetkezése a károkozás idején nem volt előre látható [Mt. 167. § (1) bekezdés]. Ebben az esetben talán megfelelőbb lenne a vagylagos szabályozás. Akkor

[10] Tóth J. Zoltán: A jogértelmezéshez használt módszerek a mai magyar felsőbírósági gyakorlatban. *Magyar Jog,* 2012. (4), 193–208.

[11] Kiss: *Munkajog.* 314.

[12] Wellmann Barna Bence: *Mentesíthet-e a hét szűk esztendő a teljesítés alól? Avagy a nemzetközi adásvételi szerződések egyes felelősségi kérdései.* Győr, Széchenyi István Egyetem, 2017. https://dfk-online.sze.hu/images/optimi%20nostri/2017/wellmann.pdf

mentesülne a munkaadó a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a kárt az ellenőrzési körén kívül eső olyan körülmény okozta,

– amellyel nem kellett számolnia, vagy

– nem volt elvárható, hogy a károkozó körülmény bekövetkezését elkerülje vagy a kárt elhárítsa.

2.2. Az ellenőrzési kör szélesítése – a kimentési feltételek „összemosása" az ítélkezési gyakorlatban

A példaként hozott jogeset felperese gépjárművezető, öt kollégájával együtt Üzbegisztánba teljesítettek fuvarfeladatot. A felperes a fuvarfeladat során az alperes képviselőjeként járt el: ő tartotta a kapcsolatot az alperes irányítójával és a megbízóval. Az üzbegisztáni telephelyére történt megérkezést követően a megrendelő tulajdonosa az alperes munkavállalóit vacsorára hívta meg a telephelyen lévő étkezőbe. Üzbegisztánban a megrendelők jellemzően vacsorameghívással fogadják a gépjárművezetőket. Az alperesnek tudomása volt arról, hogy a munkavállalói ilyen jellegű vacsorákon részt szoktak venni. A felperes és munkatársai a vacsorameghívást elfogadták, a vacsorát követően viszont rosszul lettek. Végezetül felperes egészségi állapotában olyan változás következett be, amelyre tekintettel részére rokkantsági ellátást állapítottak meg.

A jogerős ítélet a felperes keresetét elutasította. Írásom témája szempontjából a II. fokú döntésből kiemelendő: az Mt. 166. § (2) bekezdés *a)* pontja szerinti mentesülési körülmények fennálltak. Az ítéleti indokolás utalt arra, hogy az ellenőrzési kör arra a körre szorítja a munkáltató kártérítési felelősségét, amelyben lehetősége, egyben kötelezettsége is a károk megelőzése érdekében szükséges intézkedések megtétele. Az ellenőrzési körön minden olyan objektív tényt és körülményt érteni kell, amelynek alakítására bármilyen lehetősége volt a munkáltatónak. Arra a körülményre ugyanakkor, hogy a munkáltató telephelyétől több ezer kilométer távolságban milyen minőségű ételt szolgálnak fel a gépkocsivezetőknek, az alperesnek semmilyen ráhatása nem volt. Ez az ellenőrzési körön kívül esett.

Az elháríthatatlansággal összefüggésben a jogerős ítélet kiemelte: az alperes a károsodás bekövetkezését akkor háríthatta volna el, ha megtiltja, hogy a gépkocsivezetők eleget tegyenek a meghívásnak, azonban a vacsora tényéről az alperesnek nem volt tudomása. A vendéglátás Üzbegisztánban sem volt általános, így az alperesnek a meghívással számolnia sem kellett, ezért nem volt lehetősége és oka ilyen utasítás kiadására. A II. fokú bíróság nem értett egyet azzal a felperesi érveléssel, miszerint köztudomású, hogy a keleti országokban a higiénés körülmények miatt nagyobb a fertőzésveszély, így kockázatos az ottani ételek fogyasztása is, ezért az

alperesnek a megelőzés érdekében intézkednie kellett volna. Az az elvi lehetőség ugyanis, hogy a keleti ételek fogyasztása esetén fennállhat a károsodás absztrakt veszélye, nyilvánvalóan nem jelenti azt, hogy annak bekövetkezésével a munkáltatónak számolnia is kellett. A jogerős ítélet szerint az alperestől abban az esetben lett volna elvárható, hogy a hasonló betegségek megelőzése érdekében intézkedést tegyen, ha korábban már előfordult volna hasonló eset.

A Kúrián a per 180 fokos fordulatot vett. A „harmadfokú" ítélet megállapította: az alperes a felperes üzbegisztáni munkavégzésével összefüggésben bekövetkezett egészségkárosodásáért kártérítési felelősséggel tartozik. Az ítélet indokolása elöljáróban hivatkozik egy korábbi kúriai döntésre, miszerint önmagában a munkáltató telephelyén kívül végzett munka vagy szolgáltatás ellátása nem eredményezi a kár ellenőrzési körén kívüli bekövetkeztét (EBH 2016.M.9.). A tanúk vallomásaiból is a Kúria arra a következtetésre jutott, hogy az alperes – annak ellenére, hogy tudott az üzbegisztáni gyakorlatról – nem tett semmilyen intézkedést. Nem hívta fel a munkavállalók figyelmét a közegészségügyi, higiénés körülmények különbözőségéből adódó várható veszélyekre, azokról nem adott tájékoztatást. Nem alkotott szabályzatot vagy utasítást a megvendégelésekkel összefüggésben, továbbá nem végzett kockázatértékelést az egészségkárosodás lehetőségével kapcsolatban. Ezen tényeket a jogerős ítélet nem értékelte megfelelően. Kétségtelen tény a Kúria döntése szerint, hogy a felszolgált étel minőségére a munkáltatónak nincs közvetlen ráhatása, befolyása, azonban az adott esetben a vacsora a termelés kockázatába eső tényként értékelendő. A munkáltató által ismert, partnere által a közöttük lévő szerződés teljesítéséhez kapcsolódóan nyújtott vendéglátás, azaz a megrendelőnél, a helybeli szokásoknak megfelelően adott vacsorán való munkavállalói részvétel a munkáltató üzleti érdekébe és gazdasági működésének kockázatába tartozik. A munkavállaló ezzel összefüggő megbetegedése esetén a munkáltató megalapozottan nem hivatkozhat arra, hogy a bekövetkezett kárt az ellenőrzési körén kívül eső körülmény okozta (EBH 2019.M.20.).

A kúriai döntés is alapjaiban azt a kérdést tárgyalja, hogy miként kell értelmezni a munkáltató ráhatását, illetve befolyását mint az ellenőrzési kör megállapíthatósága kiemelkedő feltételeit. A perben a káreseménynek az alperesi munkáltató ellenőrzési körében való bekövetkezését elsősorban arra tekintettel állapította meg a Kúria, hogy a munkáltató összességében nem tett meg mindent a perbeli egészségkárosodás megelőzése érdekében. Ez a megítélés pedig óhatatlanul felveti: vajon nem mosódtak-e össze az Mt. 166. § (2) bekezdés tényállásának objektív és szubjektív elemei. A kimentés objektív feltétele az ellenőrzési körön kívüliség. A szubjektív feltétel az ellenőrzési körön kívül eső káresemény esetén annak bizonyítása, hogy a károkozó körülménnyel a munkáltatónak „nem kellett számolnia", és az „nem volt elkerülhető" vagy „nem volt elhárítható".

3. A jogellenes munkaviszony-megszüntetés jogkövetkezményei – változások, ellentmondások és néhány javaslat

Első lépésként összevetem az 1992-es és a hatályos Mt. munkavállalói és munkáltatói jogellenes munkaviszony-megszüntetés jogkövetkezményeire vonatkozó szabályait, kimutatva ezúttal is a változás tendenciáját. Ezt követi két alapvető szabályozási ellentmondás bemutatása. A közigazgatás – egyébként Mt. hatálya alatt álló – munkavállalóira e kérdésben a Kttv. és a Kit. rendelkezéseit kell alkalmazni, melyek szabályozási logikája alapvetően ellentétes az Mt.-vel. Hozzátéve, hogy e két közszolgálati törvény az Mt.-vel összevetve – a jogintézmény funkcióját tekintve – egyben megfelelőbben szankcionálja a munkaviszony jogellenes munkáltatói megszüntetését. Kritikámat néhány jogalkotási javaslattal is igyekszem „fűszerezni".

3.1. A munkavállalói jogellenes munkaviszony-megszüntetés – változó átalány-kártérítés határozatlan és határozott idejű munkaviszony esetén

Az 1992-es Mt. megjelölte azon rendelkezéseket (az alaki kötöttségre, a rendkívüli felmondásra és a munkaviszony megszűnéséhez kapcsolódó munkakörátadásra vonatkozó szabályok megsértése, felmondási idő le nem töltése), melyek esetében a munkavállalónak a felmondási időre járó átlagkeresetének megfelelő összegű átalány-kártérítést kellett megfizetnie. Amennyiben a munkavállaló munkaviszonyának megszüntetése kizárólag azért volt jogellenes, mert a felmondási idő egy részét nem töltötte le, megtérítési kötelezettsége a le nem töltött idővel vált arányossá [1992-es Mt. 101. § (1) bekezdés].

A korábbi és a hatályos szabályozást összevetve, a következőktől függ, mely jogsértés esetén kellett vagy szükséges jelenleg „mélyebben zsebébe nyúlnia" a munkavállalónak. Az Mt., eltérően a korábbi szabályozástól, nem állapítja meg a jogsértés eseteit. Ebből következően a felmondási idő bármely csekély tartamú le nem töltése is kiváltja azt a jogkövetkezményt, miszerint a munkavállaló, ha a határozatlan idejű munkaviszonyát jogellenesen szüntette meg, köteles a munkavállalói felmondás esetén irányadó felmondási időre járó távolléti díjnak megfelelő összeget megfizetni [Mt. 84. § (1) bekezdés].

E körülménnyel együtt azonban jelentős az esélye, hogy az esetek egy meghatározó részében a korábbi Mt. súlyosabban szankcionálta a jogellenes munkavállalói megszüntetést. Ezt alapvetően két jogszabályi rendelkezésre alapozom. Az egyik: az átlagkeresetet kellett figyelembe venni, melynek számítási módja alapján annak összege általában meghaladta az Mt. szerinti távolléti díjét. Az 1992-es Mt. általános szabálya szerint az átlagkereset-számítás alapjául az utolsó négy naptári ne-

gyedévre kifizetett munkabérek szolgáltak. Munkabérnek pedig a munkavállaló részére a munkaviszonya alapján közvetlenül vagy közvetve nyújtott pénzbeli és természetbeni (szociális) juttatás minősült [1992-es Mt. 142/A. § (3) bekezdés; 152. § (4) bekezdés]. Illusztrációként felidézve egy legfelsőbb bírósági döntést: a prémium a teljesítménybér egyik fajtája, ezért munkabérként kell számításba venni, és a törvény, valamint az ítélkezési gyakorlat értelmében az átlagkereset-számítás szempontjából munkabérnek minősül a jutalom is (BH 1995.377.).

Ennél az Mt. „szűkmarkúbb", ami ez esetben mégis a munkavállalót védi, hiszen jelentős eséllyel csökkenti az átalány-kártérítés számítási alapját. A távolléti díj összegébe időbérben történő díjazás esetén ugyanis az alapbér mellett csak a vasárnapi, a műszak-, az éjszakai, a készenléti és az ügyeleti pótlék számít be [Mt. 148. § (1) bekezdés]. Ennek folytán például az Mt.-ben nem kodifikált, hanem kollektív szerződésben vagy a munkaadó szabályzatában megállapított, akár rendszeresen biztosított díjazások – így az ítélet szerinti prémium és jutalom – nem növelik a távolléti díj összegét. Amennyire előny ez a munkavállalónak, annyira válik hátránnyá, ha ő indít pert a munkáltatói jogellenes munkaviszony-megszüntetés jogkövetkezményeinek alkalmazásáért (lásd erről részletesen a „3.2. A munkáltatói jogellenes munkaviszony-megszüntetés jogkövetkezményei – átbillenés a ló túloldalára" cím alatt írtakat!).

A másik körülmény, amely „könnyít" az átalány-kártérítésen a korábbi szabályozáshoz képest, a felmondási idő hossza. Ha – nem kalkulálva a kollektív szerződésben vagy a felek megállapodásában kiköthető, az Mt.-nél hosszabb felmondási idővel – a törvényi szabályokra szorítkozunk, az Mt. szerint a felmondási idő harminc nap, és ennek tartama csak munkáltatói felmondás esetén kezd növekedni [Mt. 69. § (1)–(2) bekezdés]. Ezzel szemben az 1992-es Mt. alapján az ugyancsak minimumként meghatározott harmincnapos felmondási idő a munkaadói mellett munkavállalói felmondás esetén is a munkáltatónál munkaviszonyban töltött időtartammal arányosan, lépcsőzetesen növekedett. Törvényi maximuma legalább húsz év munkaviszony esetén kilencven nap volt [1992-es Mt. 92. § (1)–(2) bekezdés].

Ha példaként veszünk egy, a munkáltatónál tíz éve fennálló határozatlan idejű munkaviszonnyal rendelkező munkavállalót, jogellenes munkaviszony-megszüntetés esetén csupán a felmondási idő eltérő hosszára figyelemmel közel kétszer annyi átalány-kártérítésre volt kötelezhető a munkavállaló az 1992-es Mt. alapján, mint a hatályos szabályok szerint. A felmondási ideje ugyanis ötvenöt nap volt [1992-es Mt. 92. § (2) bekezdés *d)* pontja], szemben az Mt. egységes harmincnapos felmondási idejéhez képest. És a különbséget még jó eséllyel növeli, hogy az átlagkereset összegébe valamennyi olyan díjazás is beszámított, amit a távolléti díj megállapításakor szükséges figyelembe venni, ugyanakkor mindez megfordítva

már nem igaz. A távolléti díj kalkulálásakor ugyanis az Mt.-ben nevesített jogcímeken kívül esnek az átlagkereset részét képező, a munkabér fogalmába tartozó, akár a törvényben nem is szabályozott bérelemek, például az idézett ítélet szerinti prémium és jutalom.

A határozott idejű munkaviszony jogellenes megszüntetésénél viszont nagyobb esélye van, hogy az előző törvényhez képest a hatályos szabályozás szerint magasabb összegű az átalány-kártérítés. Ekkor ugyanis a munkavállaló a határozott időből még hátralévő időre járó, de legfeljebb háromhavi távolléti díjnak megfelelő összeget köteles megfizetni [Mt. 84. § (2) bekezdés].

Ezzel szemben a korábbi Mt. ettől a határozatlan idejű munkaviszonyra irányadó szabályok alkalmazását rendelte el azon megszorítással, hogy ha a határozott időből még hátralévő időtartam rövidebb, mint a felmondási idő, a munkáltató csak a hátralévő időre járó átlagkereset megfizetését követelheti [korábbi Mt. 101. § (2) bekezdés]. Mindkét törvény általános szabálya szerint a határozott idejű munkaviszony leghosszabb lehetséges tartama öt év. Így az 1992-es Mt. szerint jó eséllyel a jogellenes munkaviszony-megszüntetés esetén a munkavállaló a törvény szerinti harmincnapos vagy – legalább három éve fennálló határozott idejű munkaviszonya alapján – harmincöt nap felmondási időre járó átlagkeresetével felelt. Ezt csökkenthette, ha a határozott idő lejártáig hátralévő időtartam harminc vagy harmincöt napnál rövidebb volt.

Ehhez képest időarányosan számítva, az Mt. alapján a korábbi törvény szerinti harminc vagy harmincöt napi felmondási időre járó átlagkereset közel háromszorosának, háromhavi távolléti díjjal azonos összeg megfizetésére kötelezhető a munkavállaló, amit ugyancsak a határozott időből három hónapnál rövidebb tartam redukálhat. Ezt a különbséget csökkenti, ha az átlagkeresetbe a távolléti díjba nem számító jogcímeken is kapott bért a munkavállaló.

A hatályos szabályozás szakirodalmi kritikáját idézve, az nem nyújt megfelelő védelmet a munkáltatónak. Egy javaslat szerint az Mt. 84. § (1) bekezdése szerinti egyhavi távolléti díjnak megfelelő összegű átalány-kártérítést fel kellene emelni legalább három-, vagy négyhavi távolléti díjra. Egy ilyen emelt összeg mint kárátalány alkalmas lenne annak biztosítására, hogy az igényérvényesítés költsége ne okozzon további veszteséget a munkáltatónak.

A javaslat szerint a módosítás elsődleges hozadéka azonban a munkavállaló jogszerű magatartásra való ösztönzése lenne. Továbbá a fizetési felszólítással érvényesíthető igény felső határát – amennyiben az jogellenes munkaviszony-megszüntetéshez kapcsolódik – a minimálbér háromszorosa helyett hathavi távolléti díjnak megfelelő összegben kellene megállapítani. Harmadsorban, súlyozni kellene a munkavállaló jogellenes munkaviszony megszüntetésének eseteit. Ennek részeként

a felmondási idő le nem töltése önálló tényállásként lenne szabályozható akként, hogy ebben az esetben háromhavi távolléti díjat fizessen a munkavállaló.[13]

3.2. A munkáltatói jogellenes munkaviszony-megszüntetés jogkövetkezményei – átbillenés a ló túloldalára

Mára az általános szabályból különös lett. Az 1992-es Mt. ugyanis generális jelleggel rögzítette: ha a bíróság megállapítja, hogy a munkáltató a munkavállaló munkaviszonyát jogellenesen szüntette meg, a munkavállalót – kérelmére – eredeti munkakörében kellett továbbfoglalkoztatni. A munkáltató kérelmére ugyanakkor a bíróság mellőzte a munkavállaló eredeti munkakörbe történő visszahelyezését, ha mindez a munkáltatótól nem volt elvárható. Ettől eltérően ugyanakkor kötötte a bíróságot felperes munkavállaló visszahelyezési kérelme az 1992-es Mt.-ben nevesített jogsértések esetén. Így ha a munkáltató

a) intézkedése a rendeltetésszerű joggyakorlás követelményébe, az egyenlő bánásmód követelményébe, illetve felmondási tilalomba ütközött, vagy

b) a munkajogi védelemben részesülő választott szakszervezeti tisztségviselő munkaviszonyát a felsőbb szakszervezeti szerv előzetes egyetértése nélkül, illetve a rendkívüli felmondásra vonatkozó rendelkezésekbe ütköző módon szüntette meg [1992-es Mt. 100. § (1)–(3) bekezdés].

Az 1992-es Mt.-hez képest a hatályos szabályozás különös jogkövetkezményként fogalmazza meg felperesi kérelemre a munkaviszony helyreállíthatóságát. E tekintetben ugyanakkor a végeredmény igen hasonló korábbi Mt.-vel. Egyrészt a pervesztes alperes ugyancsak nem kérheti a bíróságtól a kérelem teljesítésének mellőzését, másrészt ugyanakkor a kérelmezés vonatkozásában az Mt. kisebb eltéréseket tartalmaz elődjéhez képest. Bővült a munkaviszony helyreállítását kérelmezhetők köre a munkaviszony megszüntetésekor a munkavállalói képviselőnek minősülőkkel [Mt. 83. § (1) bekezdés *b)* pont]. A védelemre megjelölt választott szakszervezeti tisztségviselőn kívül munkavállalói képviselő: az üzemi tanács tagja, az üzemi megbízott, a munkavédelemről szóló törvény szerinti munkavédelmi képviselő, a gazdasági társaság felügyelő bizottságának munkavállaló képviselője is [Mt. 294. § (1) bekezdés *e)* pont].

Továbbá egy tétellel bővült azon jogsértések köre, amikor a munkaviszony helyreállítása kérelmezhető: ha munkavállaló a munkaviszony közös megegyezéssel történő megszüntetését vagy erre irányuló saját jognyilatkozatát sikerrel támadta meg [Mt. 83. § (1) bekezdés *c)* pont].

[13] Molnár Bence: És ki védi meg a munkáltató érdekeit? A munkavállalói jogellenes munkaviszony megszüntetés szankciói. *Magyar Munkajog,* 2019. (1), 33., 35.

Az igazán markáns eltérés a két kódex szabályozása között, hogy az Mt. egy kivételtől eltekintve kíméli a következő „könyvelési tételek" szerint a munkáltató költségvetését.

a) Az első tétel: az 1992-es Mt. alapján, ha a munkavállaló nem kérte vagy a munkáltató kérelmére a bíróság mellőzte az eredeti munkakörbe történő visszahelyezést, az ítélet a munkáltatót – az eset összes körülményeinek, így különösen a jogsértés és annak következményei súlyának mérlegelésével – legalább két-, legfeljebb tizenkét havi átlagkeresetnek megfelelő összeg megfizetésére kötelezte [1992-es Mt. 100. § (4) bekezdés]. Ez a tétel az Mt.-ből kimaradt, a munkáltató számára nincs kártérítési következménye, ha az Mt. különös jogkövetkezményének, a munkaviszony helyreállításának kérelmezési lehetőségével a pernyertes felperes nem él.

b) A második tétel: az 1992-es Mt. kimondta, hogy ha a visszahelyezés elmaradt, a munkaviszony a megszüntetésének jogellenességét megállapító határozat jogerőre emelkedése napján szűnt meg. Ekkor az alperes munkaadónak meg kellett térítenie a munkavállaló elmaradt munkabérét (egyéb járandóságait) és felmerült kárát, kivéve a munkabérnek (egyéb járandóságnak), illetve a kárnak azt a részét, ami máshonnan megtérült [1992-es Mt. 100. § (5)–(6) bekezdés]. Amint egy, az idézett rendelkezéshez kapcsolódó ítélet megállapítja: a munkaviszony munkáltató által történt jogellenes megszüntetése esetén az elmaradt munkabér megállapítása végett a munkaviszony megszűnéséig eltelt teljes időszakban kiesett, valamint másutt elért keresetet (jövedelmet) kell egymással szembe állítani, nem pedig az egyes részidőszakok keresetét külön-külön (EBH 1999.150.).

Az Mt. szerint ugyan a munkáltató köteles megtéríteni a munkaviszony jogellenes megszüntetésével összefüggésben okozott kárt, azonban – a munkáltatói kárfelelősség szabályától eltérően – ez mégsem teljes kártérítést jelent. A legnagyobb „kártétel", az elmaradt jövedelem címén igényelhető kártérítés ugyanis nem haladhatja meg a munkavállaló tizenkét havi távolléti díjának összegét [82. § (1)–(2) bekezdés]. Elöljáróban, amint azt a 3.1. pontban kifejtettem, a távolléti díjra vonatkozó számítási szabályok folytán a felső határ általában nem az egyéves jövedelem. Ezzel kapcsolatban az Mt.-t sokszor éri az a kritika, miszerint indokolatlan, hogy a bár a munkáltató kártérítési felelőssége alapvetően és hagyományosan teljes körű (például egy munkabaleset miatt felmerülő egészségkárosodás tekintetében), addig a jogellenes munkaviszony-megszüntetés esetében maga a jogszabály húz egy határt, amelynek mértékéig a munkáltató felel.[14]

Kétségtelen ugyanakkor – az érem másik oldalaként –, hogy az 1992-es Mt. alapján az elmaradt munkabér összege a munkáltatói károkozástól teljesen függet-

[14] Rátkai Ildikó: Never Ending Story? – Avagy meddig tart a munkáltató kártérítési felelőssége jogellenes munkaviszony-megszüntetés esetén? *Munkajog,* 2022. (4), 16–22.

len körülménytől, az igazságszolgáltatás „sebességétől", azaz attól is függött, hogy mennyi idő alatt születik meg a jogerős ítélet. A szakirodalom sarkos megfogalmazását idézve, a jogi szabályozás nem indulhat ki abból, hogy a munkavállaló a jogellenes-megszüntetés következtében akár élete végéig tétlenül reagáljon a kialakult helyzetre, azzal számolva, hogy kártérítés címén a korábbi jövedelmét időkorlát nélkül megkapja.[15]

c) A harmadik tétel: felperesként a munkavállaló a tizenkét havi távolléti díj összegében meghatározott, tételes elszámoláson alapuló jövedelempótló kártérítés helyett követelheti a munkáltatói felmondás esetén irányadó felmondási időre járó távolléti díjnak megfelelő összeget, azaz egyfajta átalány-kártérítést. Ennek tipikus esete, ha a munkavállalónak eleve nincs elmaradt jövedelme, mert már a felmondási idő alatt másik munkaviszonyt létesített, amelyben távolléti díja meghaladja a jogellenesen megszüntetett munkaviszonyban e jogcímen számított összeget.

d) A negyedik tétel: ellentétben a hatályos szabályozással, a felperes munkavállalónak nem volt kárenyhítési kötelezettsége. Az 1992-es Mt. szerint a munkabérnek (egyéb járandóságnak), illetve a kárnak csak azt a részét nem kellett megtéríteni, ami máshonnan megtérült [korábbi Mt. 100. § (6) bekezdés]. Ezt a rendelkezést egészítette ki az Mt. a munkaviszony jogellenes munkáltatói megszüntetése esetére is alkalmazandó azon szabállyal, miszerint nem kell megtéríteni a kárnak azt a részét, amely abból származott, hogy a munkavállaló kárenyhítési kötelezettségének nem tett eleget [Mt. 167. § (2) bekezdés]. Ha az alperes munkáltató a perben bizonyítani tudja mindezt, e körülmény is csökkenti az elmaradt jövedelem összegét.

e) Az ötödik tétel: a jövedelemszámítás alapja. Az 1992-es Mt. szerint ez az átlagkereset vagy az elmaradt munkabér volt, amelynek kiszámításakor minden díjazási jogcímen történt kifizetést figyelembe kellett venni. Az Mt. interpretációjához kapcsolódó 3/2014. (III. 31.) KMK véleménye a munkaviszony munkáltató általi jogellenes megszüntetése jogkövetkezményeinek egyes kérdéseiről [a továbbiakban: 3/2014. (III. 31.) KMK vélemény] írásom témájában a következő következtetésekre jutott:

– Az elmaradt jövedelem címén igényelt kártérítés mértéke korlátozott, ezért ilyen igény érvényesítése esetén az elmaradt jövedelem kárelemeinek vizsgálata előtt a tizenkét havi távolléti díj mint felső összeghatár meghatározása lehet indokolt.

– Az elmaradt jövedelemnek az Mt. 169. § (1) és (2) bekezdésében[16] meghatározott elemei tételenként érvényesíthetők az egyes jogcímek és azok összegszerűsége megjelölésével.

[15] Lőrincz György: *A jogellenes munkaviszony megszüntetés szabályozásának dilemmái.* Kézirat. 2015. 12. o.

[16] Mt. 169. § (1) bekezdés: A munkaviszony körében az elmaradt jövedelem megállapításánál az elmaradt munkabért és annak a rendszeres juttatásnak a pénzbeli értékét kell figyelembe venni,

– Az elmaradt jövedelem felső mértékének mint összeghatárnak a megtartása az e jogcímen belül a keresetben előterjesztett egyes tételek összegeinek összeadásával vizsgálható. A limit szempontjából az elmaradt jövedelem egyes tételeinek sorrendjét és összegszerűségét a keresetben előterjesztettek szerint lehet figyelembe venni.

Összességében az elmaradt jövedelem megállapításánál az elmaradt munkabért és annak a rendszeres juttatásnak a pénzbeli értékét kell figyelembe venni, amelyre a munkavállaló a munkaviszony alapján a munkabéren felül jogosult. De ha az elmaradt munkabérébe a távolléti díjba nem beszámítható jogcímen (például prémium) fizetett összegek is beletartoznak, mindez azt jelenti, hogy a tizenkét havi távolléti díj felső határként megszabott összege ténylegesen alacsonyabb az ezen időszakra, valamennyi jogcímen járó tizenkét havi ténylegesen biztosított díjazáshoz képest.

Mindez azonos azzal az esettel, amikor a felperes a munkaviszony helyreállítását kérheti, mivel megtérítendő elmaradt munkabére a távolléti díjjal azonos összeg [Mt. 83. § (3) bekezdés]. Kétségtelen ugyanakkor, hogy ebben az esetben nincs a tizenkét havi távolléti díj összegének megfelelő limit.

Összevetve az 1992-es Mt. és a hatályos Mt. szabályozását, mindkettőben találhatók kritikus megoldások. Az 1992-es Mt.-ben az, hogy a pernyertest megillető elmaradt munkabér kárenyhítési kötelezettség nélkül a per hosszától, a jogerős ítélet megszületéséhez szükséges időtől is függött. Mindez egyébként elképzelhetetlen más, a munkáltató kártérítési felelősségét érintő ügyben: például egy keresőképtelenséget okozó munkahelyi baleset esetén az elmaradt jövedelem összegének megállapítása egyáltalán nem azon múlik, hogy a kereset benyújtását követően mennyi idő elteltével hoz jogerős ítéletet a bíróság; ezt ugyanis kizárólag baleset folytán elmaradt jövedelem határozza meg.

Az Mt. kétségtelenül megszüntette a per elhúzódásából és a kárenyhítési kötelezettség hiányából eredő indokolatlanul magas összegű jövedelempótló kártérítés ítéleti megállapításának esélyét, viszont ezen összeg tizenkét havi távolléti díjban történő limitálása a tényleges jövedelemveszteség megtérítésére nem feltétlenül elegendő, így e rendelkezés ellentmond a teljes kártérítés elvének. A tizenkét havi távolléti díj mint limit kifejezetten aggályos lehet uniós jogi szempontból azokban a jogi kérdésekben, amelyeknél az EU-jog tilalmazza a kártérítési szankció felső határát (például negatív diszkrimináció). Összességében az Mt. szankciórendszere

---

amelyre a munkavállaló a munkaviszony alapján a munkabéren felül jogosult, feltéve, ha azt a károkozás bekövetkezését megelőzően rendszeresen igénybe vette.

(2) A munkaviszonyon kívül elmaradt jövedelemként a sérelem folytán elmaradt egyéb rendszeres, jogszerűen megszerzett jövedelmet kell megtéríteni.

alapján a munkavállaló potenciális anyagi igénye egyharmada, legfeljebb fele lehet az 1992-es Mt. szerint követelhető összegnek.[17]

3.3. Munkaviszony a közigazgatásban – akár kétszer annyiba is kerülhet a jogellenes munkáltatói megszüntetés

Mind a Kttv., mind a Kit. hatálya szerinti közigazgatási szerveknél foglalkoztatott munkavállalók munkaviszonyban állnak, az Mt. szabályai szerint. Találunk ugyanakkor különös rendelkezéseket, melyek – többek között – a munkaviszony jogellenes megszüntetésének jogkövetkezményei vonatkozásában az Mt. helyett a Kttv. és a Kit. – egyébként tartalmukat tekintve azonos – rendelkezéseit rendelik alkalmazni [lásd a Kttv. 258. § (7) bekezdését és a Kit. 278. § (6) bekezdését!]. Rendhagyó módon, már a rendelkezések közötti meghatározó különbségek áttekintése előtt megelőlegezem: a munkáltató jogellenes munkaviszony-megszüntetése esetében az Mt. hatálya alatti verseny- és nonprofit szférában is alapvetően megfelelőbben töltené be funkcióját a két közigazgatási törvény szabályozási konstrukciója.

Alapvetően megállapítható a tartalmi azonosság az Mt. 83. § (1) bekezdése, valamint a Kttv. 193. § (1) bekezdése és a Kit. 116. § (1) bekezdése között abban a tekintetben, hogy mely esetben kérhető az eredeti munkakörében történő továbbfoglalkoztatás (lásd erről részletesen a 3.2. pontban írtakat). Jelentős eltérés ugyanakkor, hogy ezekben az esetekben (például felmondási tilalomba vagy a joggal való visszaélés tilalmába ütköző munkaviszony-megszüntetés) is kérelmezheti a perveszte alperes a jogviszony helyreállításának mellőzését, amennyiben a továbbfoglalkoztatás a munkáltatótól nem várható el. A Kttv. példálózó jellegű felsorolása alapján különösen ebbe a körbe tartozik, ha a munkavállaló munkaköre megszűnt, azt betöltötték, a szervnél létszámcsökkentést hajtanak végre az ítélet jogerőssé válásakor vagy a szervnél nincs üres álláshely [Kttv. 193. § (2) bekezdés]. A másik közszolgálati törvény mindettől annyiban tér el, hogy még példálózó jellegű felsorolást sem tartalmaz [Kit. 116. § (2) bekezdés].

Azon túlmenően, hogy a kárenyhítési kötelezettség terhe mellett meg kell téríteni a pernyertesnek az elmaradt illetményét (alapbérét), egyéb járandóságait, továbbá a jogviszony jogellenes megszüntetésével összefüggésben felmerült kárát is, ha az eredeti munkakörébe való visszahelyezést nem kéri, vagy a bíróság mellőzi azt alperesi kérelemre, az ítélet a munkáltatót – az eset összes körülményeinek, így különösen a jogsértés és annak következményei súlyának mérlegelésével – a munka-

[17] Gyulavári Tamás – Kártyás Gábor (szerk.): *A munkaügyi perek számának csökkenése Magyarországon: okok és lehetséges megoldások.* Budapest, Friedrich Ebert Stiftung Budapesti Irodája, 2023. 27.

vállaló legalább két-, legfeljebb tizenkét havi alapbérének megfelelő összeg megfizetésére kötelezi [Kttv. 193. § (3)–(4) bekezdés, Kit. 116. § (3)–(4) bekezdés]. Meglehetősen ambivalens, hogy az Mt.-vel azonos időszakban megalkotott Kttv., valamint az Mt. életbe lépését követő hatodik évben megszületett Kit. az 1992-es Mt. szabályozási konstrukciójához „nyúlt vissza". A jogalkotó differenciál, kifejezetten előnyös helyzetbe hozva az azonosan munkaviszonyban állók közül a verseny- és nonprofit szférával szemben a közigazgatásban foglalkoztatottakat, azokat tehát, akik itt vesztették el jogellenesen munkaviszonyukat.

Amennyiben pedig eleve nem is kérhetné munkaviszonya helyreállítását a volt munkavállaló, a jogkövetkezmény meghatározásában az Mt.-hez képest három jelentős eltérést regisztrálhatunk. Egyrészt a tételesen kiszámított jövedelempótló kártérítés helyett a pernyertesnek átalány-kártérítés jár. Másrészt ennek összegét az eset összes körülményeinek, így különösen a jogsértés és annak következményei súlyának mérlegelése alapján állapítja meg a bíróság. Ezzel szemben az Mt. hatálya alatti munkáltató jogellenes munkaviszony megszüntetése jogkövetkezményeként fizetendő kártérítés összegét egyáltalán nem befolyásolja a jogsértés súlya. Például az, hogy azért jogellenes az azonnali hatályú felmondás, mert egy nappal a szubjektív jogvesztő határidő letelte után közölték azt, vagy mert annak indokolása teljesen valótlan. Harmadrészt az átalány-kártérítés összege az említett szempontok alapján legalább két-, legfeljebb huszonnégy havi alapbérnek megfelelő összegben kerül megállapításra, figyelemmel arra is, hogy a felperes eleget tett-e kárenyhítési kötelezettségének [Kttv. 193. § (5)–(6) bekezdés, Kit. 116. § (5)–(6) bekezdés]. Figyelemmel az Mt. tizenkét havi távolléti díjban rögzített jövedelempótló kártérítési maximumára, a közigazgatásból jogellenesen elbocsátott munkavállalónak akár ezen összeg kétszeresét is megítélheti azonos jogsértés jogkövetkezményeként a bíróság. A különbség csupán annyi, hogy egy gazdasági társaság, illetőleg egy polgármesteri hivatal vagy minisztérium volt-e az „elkövető"…

Felhasznált irodalom

Eörsi Gyula: *Kötelmi jog. Általános rész.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003.

Gyulavári Tamás – Kártyás Gábor (szerk.): *A munkaügyi perek számának csökkenése Magyarországon: okok és lehetséges megoldások.* Budapest, Friedrich Ebert Stiftung Budapesti Irodája, 2023.

Kiss György – Berke Gyula – Bankó Zoltán – Kovács Erika – Kajtár Edit: *A Munka Törvénykönyve hatása a gazdaság versenyképességére.* TÁMOP 2.5.2. „A partnerség és a párbeszéd szakmai hátterének megerősítése, közös kezdeményezések támogatása". Pécs, 2010.

Kiss György (szerk.): *Munkajog.* Budapest, Dialóg Campus, 2020.

Lőrincz György: *A jogellenes munkaviszony megszüntetés szabályozásának dilemmái.* Kézirat. 2015.

Lőrincz György: Az „ellenőrzési kör" értelmezése a munkaügyi ítélkezés tükrében. *Munkajog,* 2020. (1), 1–11.

Molnár Bence: És ki védi meg a munkáltató érdekeit? A munkavállalói jogellenes munkaviszony megszüntetés szankciói. *Magyar Munkajog,* 2019. (1), 27–35.

Rátkai Ildikó: Never Ending Story? – Avagy meddig tart a munkáltató kártérítési felelőssége jogellenes munkaviszony-megszüntetés esetén? *Munkajog,* 2022. (4), 16–22.

Tóth J. Zoltán: A jogértelmezéshez használt módszerek a mai magyar felsőbírósági gyakorlatban. *Magyar Jog,* 2012. (4), 193–208.

Wellmann Barna Bence: *Mentesíthet-e a hét szűk esztendő a teljesítés alól? Avagy a nemzetközi adásvételi szerződések egyes felelősségi kérdései.* Győr, Széchenyi István Egyetem, 2017. https://dfk-online.sze.hu/images/optimi%20nostri/2017/wellmann.pdf

Abstract

Liability in Labor Law – Changing Rules, New Questions

Responsibility – to use Professor Gyula Eörsi's formulation – is triggered, in a social sense, by conduct that is culpably committed and poses a danger to society. Liability under labor law is even more complex than this, since in many cases employers must bear responsibility not only for culpable conduct but also for consequences that border on the limits of risk-taking. This article examines the key elements of the institutions of liability for damages. First, I review two changes in employee liability for damages that have occurred under both previous and current labor law regulations; then, I analyze the modified conditions for an employer's exemption from liability for damages. Subsequently, I will compare the former and current rules governing a specific area of liability for damages – namely, the legal consequences of unlawful termination of employment – and, in addition to offering a critique, I will also propose amendments.

Keywords: *termination without notice; lump-sum compensation; average earnings; inevitability; scope of control; predictability; expectability; termination by notice; notice period; negligence; legal consequences; duty to mitigate damages; liability for damages; collective agreement; government official; civil servant; exemption; wages; employment contract; employee guarantees; termination of employment relationship; scope of operations; intentionality; absence fee; culpability*

Dr. Kajtár Gábor
egyetemi tanár
Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Nemzetközi Jogi Tanszék

UBI SOCIETAS IBI JUS – JOGKÖVETÉS ÉS FELELŐSSÉG A NEMZETKÖZI JOGBAN

https://doi.org/10.61382/MJE.Ertekezesek.2026.Kajtar.143

Összefoglaló

A 20. század második fele nemzetközi jogi szempontból a felelősség korának is nevezhető. Néhány évtized alatt szofisztikált felelősségi rendszer jött létre a nemzetközi jogban is: az államfelelősség doktrínája kiteljesedett, az egyén és a nemzetközi szervezetek felelősségi koncepciója megjelent, és jelentős fejlődésnek indult, továbbá a nemzetközi jog többi alanyának is egyre inkább nemzetközi jogi felelősséggel kell szembenéznie nemzetközi jogsértés esetén. Jelen tanulmány az államfelelősség néhány jellegzetes felelősségi kérdésére fókuszál, ugyanakkor az egész nemzetközi jogi felelősségi rendszer fontosabb jellegzetességeire is felhívja a figyelmet. Bár a nemzetközi jogra is igaz, hogy „ahol jog van, ott jogorvoslat is van", egy kicsit másként működik ez a nemzetközi jogban. Másként, de ugyanazért a célért, nevezetesen egy normakövető és kiszámíthatóan működő (nemzetközi) társadalom fenntartásáért.

Kulcsszavak: államfelelősség; jóvátétel; elégtétel; betudás; jogkövetés

1. A (nemzetközi) felelősség kora

„Ubi homo, ibi societas. Ubi societas, ibi ius. Ergo: ubi homo, ibi ius." Az Arisztotelésznek tulajdonított szillogizmus, amely szerint „Ahol ember van, ott van társadalom. Ahol társadalom van, ott van jog is. Azaz ahol ember van, ott van jog is" tétel[1] a nemzetközi jogban, vagyis az államok nemzetközi társadalmában[2] is iga-

[1] Frank J. Garcia: Between Cosmopolis and Community: The Emerging Basis for Global Justice. *NYU International Law and Politics,* 2013. (1), 1–53.

[2] Hedley Bull: *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics.* 3rd ed., New York, Columbia University Press, 2002.

zolható tétel. Ez immár évezredek óta igaz.[3] Modern formájában azonban – miszerint *ubi ius ibi remedium est,* azaz ahol jog van, ott van jogorvoslat is – a modern nemzetközi jog sajátja.

Hugo Grotius már a 17. század elején azzal érvelt, hogy „…a természetjog szerint az a kötelem keletkezik, hogy amennyiben valakinek kárt okoztak, azt természetszerűen kártalanítani kell".[4] Ugyanakkor a nemzetközi kapcsolatokban meglehetősen későn alakult ki az az igény, amely az alanyok közötti viszony jogi szabályozását tette szükségessé.[5] Koskenniemi ezért szögezi le elvi éllel, hogy az államfelelősség elengedhetetlen feltétele annak, hogy a nemzetközi jog valóban jog legyen.[6]

Az 1945 utáni nemzetközi jog története a nemzetközi jogi felelősség fejlődésének története; mondhatni, a felelőtlenség végül felelősséget szült. Bár nemzetközi jog évezredek óta,[7] és jelenlegi formájában is évszázadok óta létezik, a felelősség kérdése egészen a 20. századig nem volt központi eleme, hangsúlyos vonása a nemzetközi jognak. Voltak elsődleges normák, államok jogait és kötelezettségeit rögzítő szokásjogi és szerződési szabályok, de hogy pontosan mi történik nemzetközi jogsértés esetén, nem volt egyértelmű. Nemzetközi bírói fórumok hiányában ez nem volt meglepő, és így az sem, hogy elsősorban az önsegély volt jellemző az államok jogérvényesítése terén.[8]

A II. világháború borzalmai, pontosabban az államok és vezetőik, valamint tisztségviselőik által elkövetett égbekiáltó, felfoghatatlan bűnök logikusan vezettek a nemzetközi felelősségi rendszer kialakulásának felgyorsulásához. Ebben közrejátszott a nemzetközi jog alanyai számának növekedése, valamint az államok és a gazdasági aktorok közötti interakció és ezáltal az interdependencia ugrásszerű növekedése. Amit korábban *ad hoc* jelleggel, retorziókkal és represszáliákkal nagyjából el lehetett intézni, azt 1945 után morális, gazdasági és politikai okokból már nem lehetett.

[3] Lásd például Sulyok Gábor: II. Ramses és III. Hattusilis szerződése az örök békéről és testvériségről. *Jog, Állam, Politika,* 2014. (2), 3–22.

[4] Hugo Grotius: *A háború és a béke jogáról, I. kötet, XVII. fejezet (A jogellenesen okozott kárról és az ebből keletkező kötelemről), I. rész.* Budapest, Pallas Stúdió, 1999. 439.

[5] Hedley Bull korszakos művében mutat rá arra, hogy még egy anarchikusnak tűnő „társadalomban" is szükség van rendező elvekre, olyan szabályokra, amelyek az államokat, vagy legalábbis egyes csoportjaikat társadalmakba rendezik. Lásd Bull: *The Anarchical Society.*

[6] Martti Koskenniemi: Doctrines of State Responsibility. In: James Crawford – Alain Pellet – Simon Olleson (eds): *The Law of International Responsibility.* Oxford, OUP, 2010. 46.

[7] Lásd például Sulyok Gábor: Lagas és Umma területi vitája. *Jogtörténeti Szemle,* 2013. (1), 17–27.

[8] Karl Josef Partsch: Self-preservation. In: Rudolf Bernhardt (ed.): *Encyclopedia of Public International Law.* Vol. 4. North-Holland Publishing Co., 1982. 217.

Az egyének nemzetközi büntetőjogi felelőssége a nürnbergi perekkel vette kezdetét mai modern formájában.[9] Bár a természetes személy máig nem vált teljes mértékben a nemzetközi jog alanyává, nemzetközi büntetőjogi felelőssége – ha csak egy szűk körben is: a háborús és emberiesség elleni bűncselekmények, a népirtás, valamint az agresszió bűncselekménye tekintetében – közvetlenül a nemzetközi jogból ered. Ennek jelentősége nem elhanyagolható, az államok ugyanis meg tudtak abban állapodni, hogy néhány kirívó bűncselekmény esetében, függetlenül az államok belső jogától vagy a nemzetközi jog implementációjától, az egyén büntetőjogilag közvetlenül felelőssé válik.

Az államok felelőssége nemzetközi jogsértésekért hosszabb időre nyúlik vissza, a nemzetközi jog legfontosabb jogalanyainak felelősségi szabályainak összefoglalója, kvázi kodifikációja azonban a 20. század második feléig hiányzott. A Nemzetközi Jogi Bizottság már első, 1949-es ülésén kiválasztotta az államfelelősség témáját mint kodifikálandó területet. Az ENSZ Közgyűlése 1953-ban bízta meg a bizottságot a munkával,[10] amely 1955-ben meg is kezdődött. García Amador lett az első Special Rapporteur (6 jelentés), őt 1963-tól követte Robert Ago (8 jelentés), majd pedig Willem Riphagen 1979-től (7 jelentés), miután Ago a Nemzetközi Bíróság tagja lett. 1987-től Gaetano Arangio-Ruiz vezette a munkákat 1997-ig (8 jelentés), amikor James Crawford vette át a feladatot a tervezet végleges befejezéséig, 2001-ig (4 jelentés). Az ENSZ Közgyűlése 2001-ben fogadta el a Nemzetközi Jogi Bizottság államfelelősség-tervezetét (ARSIWA),[11] amelynek természetesen önmagában ettől még nem lett kötelező ereje; azonban számos rendelkezésének szokásjogi erejét a hágai Nemzetközi Bíróság több esetben is megerősítette.[12]

A nemzetközi szervezetek a 19. század második felében jelentek meg, ezután jelentőségük és számuk rohamosan növekedésnek indult. A nemzetközi kapcsolatokban betöltött szerepük növekedésével nemcsak nemzetközi jogalanyiságuk szilárdult meg, de nemzetközi jogi felelősségük kérdése is szükségszerűen felmerült. A Nemzetközi Jogi Bizottság 2001-ig nyitva hagyta két fontos kérdés tisztázását is: miben más és pontosan hogyan valósul meg a nemzetközi szervezetek felelőssége nemzetközi jogsértésekért, valamint hogy a nemzetközi szervezetekben tagsággal rendelkező államok miként és mennyiben felelnek a szervezet nemzetközi jogsér-

[9] Korábban is voltak kísérletek állami vezetők felelősségre vonására, de ezek dogmatikai jelentősége csekély.

[10] General Assembly resolution 799 (VIII) of 7 December 1953.

[11] General Assembly resolution 56/83 of 12 December 2001.

[12] Legal Consequences of the Separation of the Chagos Archipelago from Mauritius in 1965, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 2019 (I), pp. 138–139, para. 177; Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 2004 (I), p. 195, para. 140.

tő cselekedeteiért. Épp ezért döntött úgy a Nemzetközi Jogi Bizottság, hogy 2002-ben folytatja a munkáját; ennek lett eredménye a 2011-ben az ENSZ Közgyűlése elé terjesztett ARIO.[13]

A nemzetközi jog alanyainak a köre tovább bővült, ezzel a nemzetközi jogi felelősség köre is. Önrendelkezési joguknál fogva a népek is a nemzetközi jog alanyává váltak, egyben kötelezettségeik és felelősségük is megjelent. A nemzeti felszabadító mozgalmaknak nemcsak jogaik lettek (például megfigyelő státus nemzetközi szervezetekben, nemzetközi fegyveres konfliktusban elfoglalt pozíció), hanem érdemi emberi jogi és humanitárius jogi kötelezettségeik is. A multinacionális vállalatok és a katonai biztonsági cégek nemzetközi jogi felelősségi kérdése az elmúlt két évtizedben került a vizsgálódás középpontjába.[14] Az egész nemzetközi közösség felelősségének kérdése is felmerült a védelmi felelősség elveként, a humanitárius intervenció mint jog ellenpárjaként. A koncepció ugyanis nem jogként, hanem kötelezettségként viszonyul a harmadik államokban bekövetkező humanitárius katasztrófákhoz, ezzel jól tükrözve korunk felelősség-központú trendjét.[15]

Jelen írás azt kívánja demonstrálni az államok felelősségének példáján keresztül, hogy a felelősség kérdése korunkra a nemzetközi jogban is központi jelentőségű kérdéssé vált, és ennek dogmatikája is robbanásszerű fejlődésen megy keresztül napjainkban.

2. Államfelelősség a modern nemzetközi jogban

A Nemzetközi Jogi Bizottság államfelelősség-koncepciója a testület legnagyobb teljesítményének és egyben sikertörténetének is tekinthető. A nemzetközi jogi felelősségi rezsimek fejlődésébe és az 1945 után megindult kodifikációs munkálatokba illeszkedve a bizottságnak több évtizedes mély dogmatikai és koncepcionális viták után sikerült egy koherens, a legtöbb állam számára elfogadható, átfogó államfelelősségi rendszert lefektetnie. A Nemzetközi Jogi Bizottság sem látta előre, hogy az ARSIWA-t ennyire gyakran és ilyen sokféle nemzetközi bíróság és nem-

[13] A nemzetközi szervezetek felelősségéről a magyar szakirodalomban lásd Kis Kelemen Bence – Mohay Ágoston – Pánovics Attila: A nemzetközi szervezetek felelőssége: koncepcionális értelmezési kérdések. In: Kajtár Gábor – Sonnevend Pál (szerk.): *A nemzetközi jog, az uniós jog és a nemzetközi kapcsolatok szerepe a 21. században. Tanulmányok Valki László tiszteletére.* Budapest, Eötvös Kiadó, 2021. 285–298.

[14] A Business and human rights szakirodalom virágzik, a katonai biztonsági cégek felelősségéről bővebben lásd Gábor Kajtár: Private Security Companies. In: Christina Binder et al. (eds): *Elgar Encyclopedia of Human Rights.* Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2022. 82–88.

[15] Lásd bővebben Szalai Anikó: A védelmi felelősség koncepciója, avagy van-e új a nap alatt? *Pro Futuro,* 2013. (1), 67–78.

zetközi választottbíróság fogja alkalmazni. Egy bő évtizeden belül több mint százszor hivatkoztak rá nemzetközi bírói fórumokon.[16]

Az államfelelősség így a nemzetközi jog egyik alapvető elvévé vált, amely a nemzetközi jogrendszer jellegéből, az államok szuverenitásából és az államok jogi egyenlőségéből ered. Az államfelelősség intézménye a kezdetektől fogva a nemzetközi joggal együtt fejlődött, és a nemzetközi jog létének legmarkánsabb bizonyítéka, hatékonyságának leghitelesebb mércéje.[17]

Az államfelelősség jogintézménye biztosítja, hogy ha egy állam egy másik állammal szemben a nemzetközi joggal ellentétes cselekedetet követ el, azért felelnie kell. Ennek alapján a két állam között nemzetközi felelősségi viszony jön létre. A legfontosabb kérdés az, hogy a jogsértő államnak miért kell felelnie, vagyis mi a célja, eredménye az államfelelősségnek.[18] Az államfelelősség alapszabálya, hogy a nemzetközi kötelezettség megsértése nyomán jóvátételi igénnyel lehet fellépni.[19]

Az államfelelősség joganyaga másodlagos kérdéseket és normákat érintő elveket tartalmaz, vagyis a nemzetközi jog anyagi szabályainak, elsődleges, jogokat és kötelezettségeket megállapító normáinak megsértése nyomán felmerülő eljárási és egyéb következményekről rendelkezik.[20] A kodifikáció során az elsődleges és másodlagos normák megkülönböztetésének az volt a célja, hogy lehetővé tegye a Nemzetközi Jogi Bizottság számára, hogy kizárólag az államfelelősség strukturális szabályaival foglalkozzon, és kizárhasson a vizsgálódásából minden elsődleges kötelezettséget meghatározó szabályt.[21]

Azzal, hogy az ARSIWA másodlagos szabályokat tartalmaz, a következő területeket szabályozza: a nemzetközi jog szerepét szemben a nemzeti jogéval annak eldöntésében, hogy egy adott magatartás jogsértő-e; annak eldöntését, hogy egy

[16] James Crawford: Investment Arbitration and the ILC Articles on State Responsibility. *ICSID Review – Foreign Investment Law Journal,* 2010. (1), 128. DOI: https://doi.org/10.1093/icsidreview/25.1.127

[17] Alain Pellet: The Definition of Responsibility in International Law. In: James Crawford – Alain Pellet – Simon Olleson (eds): *The Law of International Responsibility.* Oxford, OUP, 2010. 3. DOI: https://doi.org/10.1093/law/9780199296972.003.0001

[18] Rosalyn Higgins: *Problems and Process: International Law and How We Use It.* Oxford, OUP, 1995. 147.

[19] Az Állandó Nemzetközi Bíróságnak a Chorzów üzem ügyében hozott híres döntése alapján „…a nemzetközi jog elve, átfogó eszméje, hogy a kötelezettségvállalás bármilyen megszegése magában foglalja a jóvátételi kötelezettséget", PCJI Series A (1928), 29. o. Lásd még James Crawford – Simon Olleson: The nature and forms of international responsibility. In: Malcolm D. Evans: *International Law.* 2nd ed., Oxford, OUP, 2006. 452.

[20] Robert Rosenstock: The ILC and State Responsibility. *AJIL,* (2002) 4., 793. DOI: https://doi.org/10.2307/3070678

[21] Eric David: Primary and Secondary Rules. In: James Crawford – Alain Pellet – Simon Olleson (eds): *The Law of International Responsibility.* Oxford, OUP, 2010. 28. DOI: https://doi.org/10.1093/law/9780199296972.003.0003

adott cselekedet államcselekedetnek tekinthető-e, azaz betudható-e egy államnak; annak eldöntését, hogy mikor és mennyi ideig állt fenn a nemzetközi jogsértő cselekedet; annak eldöntését, hogy egy állam mikor felelős egy másik állam magatartásáért; meghatározni azokat a körülményeket, amikor fennáll egy jogsértést kizáró körülmény; meghatározni az államfelelősség pontos tartalmát, azaz az új másodlagos jogviszonyt és annak következményeit; meghatározni azokat az anyagi jogi és eljárásjogi feltételeket, amelyek egy állam nemzetközi felelősségének felhívásához szükségesek.

Azaz az ARSIWA adottnak veszi az államokra vonatkozó szubsztantív szabályokat, és kizárólag az államfelelősség másodlagos szabályait hivatott szabályozni. Az államfelelősség-tervezet elfogadott struktúrájának és logikájának lényege épp az, hogy egy nemzetközi jogi kötelezettség megszegése automatikusan, az államfelelősség mechanizmusánál fogva kivált egy másodlagos kötelezettséget vagy akár kötelezettségek egész sorát.[22] Így az új, másodlagos (államfelelősségi) jogviszony létrejöttéhez nincs szükség a jogsértő állam beleegyezésére, és az nem is feltétlenül csak az elsődleges jogviszony felei között jöhet létre.[23] Erre az automatizmusra azért van szükség, mert központi törvényhozó, általánosan érvényesülő normák és átfogó kötelmi jogi kódex hiányában a nemzetközi jogban gyakorlatilag lehetetlen lenne másként megoldani, hogy egy-egy határozatlan számú és rendkívül sokszínű normaszegéshez adekvát és az államok által minden egyes esetre elfogadott jogkövetkezményt, továbbá ehhez kapcsolódó mechanizmust rendeljenek.[24] Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ne lenne néhány olyan terület, amelynek ne lenne meg a saját mechanizmusa, de ilyet nem lehet minden egyes jogterületre és normaszegésre egyenként alkotni.[25]

Az államfelelősség rendszere három alapvető elvre épül. Egyrészt, hogy az állam minden nemzetközi jogsértő cselekedete az adott állam nemzetközi felelősségével jár. Másrészt, hogy nemzetközi jogsértő cselekedetnek minősül egy cselekvésből vagy mulasztásból álló magatartás, ha a magatartás betudható az államnak, és megvalósítja az állam valamely nemzetközi kötelezettségének megszegését. Har-

[22] James Crawford: The ILC's Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts: A Retrospect. *AJIL,* (2002) 4., 876. DOI: https://doi.org/10.2307/3070683

[23] Lásd például az *erga omnes* kötelezettségek körét vagy az olyan, főleg környezetvédelmi vagy emberi jogi felelősségi rendszereket, ahol az egyén lép be az új jogviszonyba.

[24] Crawford: The ILC's Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts: A Retrospect. 877.

[25] Az ARSIWA 55. cikke tartalmazza az ún. *lex specialis* szabályt, amely alapján az államfelelősségkoncepció kimondottan *lex generalis*ként alkalmazandó. Azaz speciális területeken (emberi jogok, WTO, tengerjog, beruházásvédelem stb.) nincs akadálya különös rendelkezéseket alkotni és alkalmazni.

madrészt, hogy az állam cselekedetének nemzetközi jogsértőként való minősítésében a nemzetközi jog szabályai irányadók.

Az ARSIWA 1–3. cikkei az államfelelősségi rendszer alapelveit fektetik le, azok külön nemzetközi jogi kötelezettséget és speciális betudási mércéket sem tartalmaznak önmagukban. Az 1. cikk, amely szerint az állam minden nemzetközi jogsértő cselekedete az adott állam nemzetközi felelősségével jár, azt a kezdetben általános jogelvként,[26] mára pedig általánosan szokásjogi normaként[27] tekintett szabályt rögzíti, hogy a nemzetközi jog megsértése az állam nemzetközi felelősségét vonja maga után. Ez a felelősség egy vagy több állammal, nemzetközi szervezettel, egyéb entitással,[28] vagy a nemzetközi közösség egészével[29] szemben is fennállhat.

A 2. cikk az államfelelősség strukturális elemeit tartalmazza (nemzetközi jogi kötelezettség, jogellenes cselekvés vagy mulasztás, betudhatóság), és szokásjogi erővel rendelkezik.[30] A 3. cikk értelmében a nemzetközi jogsértés kizárólag a nemzetközi jog szabályai alapján döntendő el, azaz „nincs hatással e minősítésre, ha a belső jog ugyanezt a cselekedetet jogszerűnek minősíti".[31]

A 2. cikk két kötelező elemének fennállta külön-külön vizsgálandó, azokat analitikailag meg kell különböztetni. Azaz önmagában vizsgálandó egy cselekedet államnak történő betudhatósága, és az, hogy az adott cselekedet sérti-e az állam fennálló nemzetközi kötelezettségeit. Az egyedüli és lényeges kapcsolat a két elem között az, hogy adott esetben a cselekedetet nem közvetlenül az állam követi el.

A 2. cikk taxatív szerkezeti felsorolása egyben azt is jelenti, hogy az államfelelősség megállapításához nincs szükség vétkességre és kárra sem.[32] A vétkesség kérdésének kizárásában az államok egyetértettek. Az államfelelősség objektív felelősségi rezsim, amelyben az államok szándéka vagy gondatlansága nem releváns.

[26] Factory at Chorzów, Jurisdiction, Judgment No. 8, 1927, PCIJ, Series A, No. 9., 21.

[27] Lásd például Bős–Nagymaros-ügy, 47. bekezdés.

[28] Az ARSIWA 1–3. cikkeinek érdekessége, hogy nem csupán államok egymás közötti viszonyára vonatkozik, hanem az államok minden nemzetközi jogsértő cselekedetére, függetlenül attól, hogy kivel szemben sértették meg. Lásd *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries.* Text adopted by the International Law Commission at its fifty-third session, in 2001, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (A/56/10). The report, which also contains commentaries on the draft articles, appears in the *Yearbook of the International Law Commission,* 2001. Vol. II, Part Two, 33. (a továbbiakban: ARSIWA kommentár).

[29] Az *erga omnes* kötelezettségekről lásd Barcelona Traction-ügy, 33. bekezdés.

[30] Lásd például Teheráni túszügy (1980), 56. bekezdés.

[31] ARSIWA 3. cikk második fordulata. Az államfelelősség harmadik alapelve is szokásjogi erővel rendelkezik, lásd Treatment of Polish Nationals, Advisory Opinion, 1932, PCJI, Series A/B, No. 44, 4.

[32] ARSIWA kommentár 36.

A fenti szabály természetesen nem jelenti azt, hogy a kár nem lehet része az államfelelősségnek, csupán azt, hogy az nem szükséges hozzá, azt az ARSIWA másodlagos szabályai nem kívánják meg, így nem is tartalmazzák. A kár és annak követelménye a nemzetközi jog elsődleges normáira tartozik, azaz minden egyes szubsztantív kötelezettség tartalmazhat ilyen elemet.

Crawford kiemeli, hogy bár az immateriális kár és a nemzetközi jogi sérelem első ránézésre ugyanazt jelenthetik, koránt sincs erről szó. Amennyiben egy állam ugyanis megsérti egy másik állammal, államok egy csoportjával vagy az egész nemzetközi közösséggel szemben fennálló nemzetközi jogi kötelezettségét, az a sértett fél jogának vagy jogos érdekének a sérelméhez vezet, míg károkozás esetén mindenképp valamilyen eredményről van szó. A híres Rainbow Warrior-ügyben nem véletlenül érvelt azzal Franciaország, hogy a francia elkövetők elengedésével további kárt már nem okoztak Új-Zélandnak. Eközben Franciaország mégis megsértette egy újabb nemzetközi kötelezettségét, amikor nem a korábbi megállapodás szerint járt el.[33]

A fentiek alapján az államfelelősség koncepciójának alkotóelemei egy három plusz kettes konstrukcióval írhatók le. Alapesetben az államfelelősséghez: (I) egy nemzetközi kötelezettség fennállta, (II) az ezt megszegő (tevőleges vagy mulasztásos) magatartás, és (III) ennek az államnak való betudása szükséges. (1) Kár esetén pedig, ami nem feltétlenül feltétele az államfelelősségnek,[34] szükség van a magatartás és a kár közötti (2) okozatiságra.

3. A betudás

Dogmatikai összetettségében a fenti körből kiemelkedik a betudás kérdésének kötelező eleme és az okozatiság kérdésének fakultatív eleme.[35] Annak kötelező jellege miatt, továbbá, mivel az okozatiság kérdését az ARSIWA nem szabályozza,[36] jelen írás csupán a betudás néhány fontosabb kérdését mutatja be.

[33] James Crawford: *State Responsibility. The General Part.* New York, CUP, 2013. 55–57.

[34] Crawford – Olleson: The nature and forms of international responsibility. 465–466.; Pellet: The Definition of Responsibility in International Law. 9.

[35] A kár szükségessége nem az államfelelősség másodlagos normáitól függ, hanem az elsődleges normáktól. Ha az elsődleges norma a megszegés követelményeként előírja a károkozást, úgy arra szükség lesz az az államfelelősség megállapításához is.

[36] Részletesen lásd Pusztai Dávid Miklós: *Causation in the Law of State Responsibility.* PhD Thesis. University of Cambridge Repository, 2017. DOI: https://doi.org/10.17863/CAM.13857. Lásd még Vladyslav Lanovoy: Causation in the Law of State Responsibility. *British Yearbook of International Law,* 2022. brab008, DOI: https://doi.org/10.1093/bybil/brab008

A betudás azért jellegzetesen nemzetközi jogi kérdés, mert az állam mint absztrakt entitás jogokat szerezni, kötelezettségeket vállalni és azokat megsérteni is csak képviselőin keresztül képes.[37] Tekintettel arra, hogy az államok csak azokért a nemzetközi jogot sértő cselekményekért felelősek, amelyeket ők követtek el, államfelelősség megállapítására csak akkor kerülhet sor egy konkrét jogsértő cselekmény kapcsán, ha az az államnak betudható volt.

Betudhatóság hiányában csak akkor merülhet fel egy állam felelőssége, ha az államnak nemzetközi jogi kötelezettsége volt arra, hogy a cselekmény ellen fellépjen, azt megelőzze vagy megakadályozza, illetve megbüntesse. De ez sem jelent kivételt a betudhatóság alól, mert az előírt magatartás elmaradása esetén nem a nemzetközi jogba ütköző cselekmény lesz az államnak betudható, hanem csupán az állami szervek saját mulasztása.[38]

Az államfelelősség terén a betudást olyan eljárásnak tekintjük, amelynek során összekapcsoljuk a cselekményt kifejtő természetes személy magatartását vagy mulasztását egy állammal abból a célból, hogy így az állam nemzetközi jogsértését meg lehessen állapítani, és az ennek megfelelő jogkövetkezményt azonosítani lehessen. Azaz a betudás kérdése határolja el egymástól államfelelősségi szempontból a magán- és a közszektort.[39] Így a betudás kérdése is az „act of state", azaz az államcselekedet kérdésére keresi a választ, az ARSIWA alapján államfelelősségi szempontból.[40] A betudási okok alkotják azokat az összekapcsolásra lehetőséget adó tényállásokat, körülményeket, amelyek alapján az államnak történő betudás államfelelősségi célból bekövetkezhet.

A Nemzetközi Jogi Bizottság államfelelősség-koncepciójának külön fejezete sorolja fel taxatíve azokat az okokat (4–11. cikkek), amelyek alapján egy cselekményt be lehet tudni egy államnak. Idetartozik a *de jure* vagy *de facto* állami szerv magatartása (4. cikk), a kormányzati hatalom elemeit gyakorló személy vagy egység cselekménye (5. cikk), egy másik állam által az állam rendelkezésére bocsátott szervek magatartása (6. cikk), a hivatalos hatóságok hiányában vagy helyett kifejtett olyan cselekmény, amely a kormányzati hatalom elemeit gyakorolja a hivatalos hatóságok hiányában vagy helyett (9. cikk), és az olyan felkelő mozgalmak magatartása, amelyek egy állam új kormányává válnak (10. cikk).[41]

[37] Az Állandó Nemzetközi Bíróság ismert megfogalmazása szerint „States can only act by and through their agents and representatives", German Settlers in Poland Case, PCIJ Ser. B, no. 6 (1923) 22.

[38] Lásd Crawford – Olleson: The nature and forms of international responsibility. 461.

[39] Crawford: *State Responsibility.* 45.

[40] Crawford: *State Responsibility.* 113.

[41] A felkelő mozgalmak egységes betudási koncepciójának kritikájáról lásd Patrick Dumberry: New State Responsibility for Internationally Wrongful Acts by an Insurrectional Movement. *EJIL,* (2006) 3., 605–621. DOI: https://doi.org/10.1093/ejil/chl016

Főszabály szerint magánszemélyek vagy magánentitások (az államhoz, illetve a közhatalom gyakorlásához nem kapcsolható) magatartásáért, cselekedetéért az államok nem felelnek. Csak akkor lehet valamely személy vagy entitás magatartását a nemzetközi jog szerint az adott állam cselekedetének tekinteni, ha a kifejtett magatartás betudható az államnak. Ez alapvetően két körben lehetséges. Egyrészt akkor, amikor a 8. cikk alapján a személy vagy a személyek csoportja az adott állam utasításai szerint, irányítása vagy ellenőrzése alatt cselekedett, illetve a 11. cikk alapján, amennyiben és amilyen mértékben az állam a kérdéses magatartást sajátjának elismeri és elfogadja.

A Nemzetközi Jogi Bizottság szerint az ARSIWA 8. cikke is szokásjogot tükröz: „Egy személy vagy személyek egy csoportjának magatartását államcselekedetnek kell tekinteni a nemzetközi jog szabályai szerint, amennyiben a személy vagy a személyek csoportja ténylegesen az adott állam utasításai alapján vagy irányítása vagy ellenőrzése alatt cselekszik a magatartás tanúsításakor".

Ahhoz, hogy a magatartás, amely az állam irányítása vagy ellenőrzése alatt áll, betudható legyen ennek az államnak, a potenciálisan gyakorolt általános ellenőrzés nem elegendő.[42] A 8. cikk a Nemzetközi Bíróság gyakorlata alapján[43] a hatékony ellenőrzés mércéjéből indult ki, amelyben azt követeli meg, hogy a felek között a cselekmények részmozzanataira is kiterjedő hatékony ellenőrzés valósuljon meg.[44] A hatékony ellenőrzés magas mércéje – ugyanabból a logikából fakadva – visszaköszön az államok és nemzetközi szervezetek (például KFOR, UNMIK, NATO) közötti megosztott felelősség megállapításánál is, ahol a bírói gyakorlat azt vizsgálja, hogy végső soron ki gyakorolta a fennhatóságot és ellenőrzést az adott magatartás felett.[45]

A 8. cikk rendelkezése diszjunktív módon tartalmazza a specifikusabb utasítás, illetve az általánosabb irányítás és ellenőrzés kritériumait. Közös mindegyikben,

[42] A „general control" és „high degree of dependency" nem elegendő, mert ez önmagában még nem zárja ki, hogy az elkövetők a nemzetközi jogba ütköző cselekményeket önmaguktól ne tudják elkövetni.

[43] Nicaragua-ügy, 115. bekezdés.

[44] „…in each and every case the person or persons had really been charged by the state organs to carry out that specific act." Commentary 2001, 107. pont // ILC, 2001: 104 és Crawford 2002, GA Res. 56/83, 2002. január 28.

[45] Lásd Agim Behrami and Bekir Behrami v. France, Application no. 71412/01 és Ruzhdi Saramati v. France, Germany and Norway, Application no. 78166/01, 2007. május 2., illetve Al-Jedda v. Egyesült Királyság (Application no. 27021/08), 2011. július 7. Bővebben lásd Ray Murphy – Siobhán Wills: United Nations Peacekeeping Operations. In: André Nollkaemper – Ilias Plakokefalos (eds): *The Practice of Shared Responsibility in International Law.* New York, CUP, 2017. 585–612.; Marten Zwanenburg: North Atlantic Treaty Organization-Led Operations. In: André Nollkaemper – Ilias Plakokefalos (eds): *The Practice of Shared Responsibility in International Law.* New York, CUP, 2017. 639–668.

hogy tényleges kapcsolatot kívánnak meg a felek között. A rendelkezés célja annak elkerülése, hogy az államok felelősségük elkerülése érdekében a *de jure* vagy *de facto* állami szervekből „kiszervezhessenek" olyan cselekményeket, amelyek nemzetközi jogot sértenek.

Az állami utasítás azokra az esetekre terjed ki, amikor az állam konkrét utasítást ad egy személynek vagy entitásnak egy magatartás megvalósítására. Ez tipikusan lehet egy magánjogi szerződés keretében is, amelyben az állam egy magánbiztonsági cégnek specifikus utasításokat is ad. Az irányítás és ellenőrzés esetét a bírói gyakorlat nem különbözteti meg, csupán annak mértékére, hatékonyságára koncentrál.[46]

A 8. cikk diszjunktív követelményeinek teljesülését esetről esetre kell vizsgálni, de abban mind a Nemzetközi Bíróság, mind a Nemzetközi Jogi Bizottság egyetért, hogy a hatékony ellenőrzés kritériumának teljesüléséből kell kiindulni.[47] Az utasításnak, illetve irányításnak vagy ellenőrzésnek pedig azzal a cselekménnyel (vagy külön-külön minden egyes olyan cselekménnyel) kapcsolatban kell megvalósulnia, amelynek nemzetközi jogba ütközése és betudhatósága kérdéses.

A Nicaragua-ügyben a nicaraguai kontrák és az Egyesült Államok kapcsolatának természeténél a Nemzetközi Bíróság a hatékony ellenőrzés megvalósulását vizsgálta. Megállapította, hogy a nemzetközi jogot potenciálisan sértő cselekmény elkövetője (személy vagy csoport) felett az államnak nem kell teljes ellenőrzést gyakorolnia, másrészt viszont – ezzel szorosan összefüggő okból – az állam utasításának, illetve a hatékony ellenőrzésnek vagy irányításnak nem általánosan, hanem az elkövető személy vagy csoport minden egyes jogsértő cselekményével kapcsolatban kell fennállnia.[48] Csak ebben az esetben beszélhetünk betudásról államfelelősségi szempontból, azaz ekkor lesz a magánaktorok magatartásáért felelős az ellenőrzést gyakorló állam.

Az ARSIWA 11. cikke alapján az állam által sajátjának elismert és elfogadott magatartás is szolgálhat betudási okként: „Azt a magatartást, amelyet nem lehet egy államnak betudni, az előző cikkek alapján mégis az adott állam cselekedetének kell tekinteni a nemzetközi jog szabályai szerint, amennyiben és amilyen mértékben az állam a kérdéses magatartást sajátjának ismeri és fogadja el".[49]

Az állam által sajátjának elismert és elfogadott magatartás olyan magatartások betudhatóságára vonatkozik, amelyek az ARSIWA 4–10. cikkei alapján egyébként nem tudhatók be az államnak. Alátámasztva az alapelvet, hogy a magánszemélyek magatartása nem tudható be az államnak, csak szűk és kivételes körben teszi lehe-

[46] Crawford: *State Responsibility.* 144–146.
[47] ARSIWA kommentár 47.
[48] Nicaragua-ügy 400. bekezdés.
[49] ARSIWA 11. cikk.

tővé a 11. cikk alkalmazhatóságát is. A „sajátjának ismeri és fogadja el" konjunktív kettős feltétel ugyanis nem teljesül puszta igenléssel és verbális támogatással, annál jelentősen többről van szó. Szükséges, hogy az állam kvázi szentesítse a magatartást, a jóváhagyás bélyegével lássa el, ezzel mintegy fenn is tartva a kialakult helyzetet. Mindez nem jelenti azt azonban, hogy a kifejezett elfogadás mellett ne lehetne egy helyzetet hallgatólagosan is elismerni a 11. cikk értelmében.[50]

Ennek klasszikus példája a teheráni túszügy (1980), ahol Khomeini ajatollah politikája jelentős részben épült az Egyesült Államok elleni fellépésre. A teheráni nagykövetség elfoglalásának másfél éves fenntartása kizárólag azért volt lehetséges, mert a legfőbb vezető verbálisan támogatta az akciót, azt Irán új politikájának részévé tette, és a kialakult helyzetet tartósan elismerte. A Nemzetközi Bíróság döntése, amelyben Iránt a későbbi 11. cikk logikája szerint tette felelőssé a nagykövetséget elfoglaló magánszemélyek tetteiért, az ezirányú szokásjog kialakulásának fontos állomásának tekinthető.[51]

Másik példaként pedig említhető az Eichmann-ügy, amelyben ugyan Izrael arra hivatkozott, hogy a náci háborús bűnös elrablásában kizárólag önkéntesek vettek részt, de Eichmann őrizetbe vétele, büntetőügyének letárgyalása, majd pedig az ítélet végrehajtása értelmezhető Izrael részéről utólagos elismerésnek és elfogadásnak is, amely kiváltotta volna nemzetközi felelősségét Argentína szuverenitásának megsértéséért.[52]

Az ARSIWA 4–11. cikkeiből kibontakozik egy átfogó betudási rendszer, amelyet a Nemzetközi Jogi Bizottság az állami gyakorlat sok évtizedes elemzése alapján állított össze. Az ARSIWA betudási tesztjeire elmondható, hogy egymást kölcsönösen kizárják, azaz egymástól függetlenül léteznek, és megalapozzák az állam betudhatóságát. Egyik teszt sem függ össze a nemzetközi jogsértés tényével, azaz attól külön vizsgálandó kérdés. Végül kiemelendő, hogy a Nemzetközi Jogi Bizottság minden tesztet kizárólag államfelelősségi kontextusban állapított meg, azaz megfogalmazásuk során arra jutott, hogy ezek a betudási mércék az állami gyakorlatban az állam felelősségének megállapítása céljából válaszolják meg azt a kérdést, hogy az adott cselekedet betudható-e az államnak.[53]

[50] ARSIWA kommentár 54.

[51] Teheráni túszügy, 74. bekezdés.

[52] Bírói döntés hiányában lásd Crawford: *State Responsibility.* 183.

[53] Azaz ennek a betudásnak nincs automatikusan köze immunitási, beruházásvédelmi vagy olyan *jus ad bellum* kérdésekhez, amelyekben szintén vizsgálandó a cselekedet állami jellege, csak épp más szempontból. Bővebben lásd Kajtár Gábor: *Betudás a nemzetközi jogban. A másodlagos normák szerepe a beruházásvédelemtől a humanitárius jogig.* Budapest, ORAC, 2022.

4. A nemzetközi jogsértő cselekmény jogkövetkezményei az ARSIWA alapján

Tekintettel arra, hogy a belső joghoz hasonlóan a nemzetközi jogban sem maradhatnak el az egyes jogsértések jogkövetkezményei, minden állam felelős a neki betudható nemzetközi jogsértő magatartásért.[54] A tervezet második része szigorúan lefekteti a nemzetközi államfelelősség tartalmát, amikor taxatíve rögzíti a nemzetközi jogsértés lehetséges jogkövetkezményeit: „Az államnak az első rész rendelkezései szerinti nemzetközi jogsértése által kiváltott nemzetközi jogi felelőssége az ebben a részben megállapított jogkövetkezményeket eredményezi".[55]

Azaz az állam nemzetközi jogsértő cselekedeteinek *lex generalis* jogkövetkezményei kizárólag azok lehetnek, amelyek az ARSIWA második részében szerepelnek. Ezek a tervezet 29–38. cikkei szerint: a teljesítés folyamatos kötelessége, az abbahagyás és meg nem ismétlés, valamint a jóvátétel (helyreállítás, kártérítés és elégtétel). Minden más jogkövetkezmény túlmutat az államfelelősség körén, és *lex specialis*ként, vagy elsődleges normaként érvényesül.[56]

Az ARSIWA második része alapján a nemzetközi jogsértést elkövető állam köteles: a folyamatos teljesítésre (29. cikk); a nemzetközi jogsértő cselekedet abbahagyására és meg nem ismétlésére (30. cikk); továbbá a teljes jóvátételre azért a sérelemért,[57] amelyet a nemzetközi jogsértéssel okozott (31. cikk).

A jóvátétel állhat az eredeti helyzet helyreállításából, amennyiben a teljes helyreállítás nem lehetetlen fizikailag, és nem jár aránytalan teherrel (35. cikk). A felelős állam köteles a jogsértéssel okozott kár megtérítésére, abban a mértékben, amilyen mértékben a kárt nem teszi jóvá helyreállítással. A kártérítésnek ki kell terjednie minden anyagilag felbecsülhető kárra, beleértve az elveszett hasznot, amennyiben azt megállapítják (36. cikk).[58] A nemzetközi jogsértő cselekményért felelős állam köteles elégtételt adni a jogsértéssel okozott sérelemért, amennyiben a sérelem nem tehető jóvá helyreállítás vagy kártérítés útján (37. cikk).

[54] ARSIWA 1. és 2. cikkek.

[55] ARSIWA 28. cikk.

[56] Azaz más betudási szabályok érvényesülhetnek, más lehet a felelősség mértéke, és mások lehetnek a jogkövetkezmények is. Az önvédelem jogánál például sem felelősségről, sem jóvátételről nincs szó, a fegyveres támadás jogkövetkezménye, hogy önvédelmi helyzetet teremt.

[57] „A sérelem magába foglal minden kárt, anyagit és erkölcsit egyaránt, amelyet az állam nemzetközi jogsértése okozott." 31. cikk (2) bekezdés.

[58] Az ARSIWA 38. cikke rendelkezik a kamat mértékéről: „1. A jelen fejezet alapján járó minden főösszeg után kamatot kell fizetni, ha az a teljes jóvátételhez szükséges. A kamat mértékét és számításának módját úgy kell megállapítani, hogy ez az eredmény biztosított legyen. 2. A kamat a főösszeg kifizetésének időpontjától jár addig az időpontig, amikor teljesítették a fizetési kötelezettséget."

Az elégtétel jellegzetesen nemzetközi jogi megoldás. Az elégtétel állhat a kötelezettségszegés elismeréséből, sajnálkozás kifejezéséből, formális bocsánatkérésből vagy bármely más alkalmas módból. Fontos ugyanakkor rámutatni, hogy az elégtétel a sérelemhez képest nem lehet aránytalan, és nem lehet megalázó a felelős államra nézve. Az elégtétel elsőre gyenge jogkövetkezményként hathat, de a szuverén államok közösségében különös jelentősége, súlya van egy-egy fontosabb gesztusnak, nyilvános elítélésnek vagy *jus cogens* sértés kimondásának.

5. Ubi ius ibi remedium est, avagy jogkövetkezmény, de másként

A nemzetközi jogban számos esetben nem történik meg a belső jog klasszikus forgatókönyve. Joghatóság hiányában jellemzően nem alakul ki nemzetközi peres eljárás a felek között, ha mégis, akkor a bíróság számos esetben nem állapít meg kártérítést. Jogosan merül fel a kérdés, hogy mennyiben érinti ez a nemzetközi jog hatékonyságát, a kártérítési rendszer nem megfelelő működését.

Anélkül, hogy a fenti kérdést maradéktalanul megválaszolnám ebben az írásban, néhány példával, majd pedig két anekdotával szeretném illusztrálni a modern nemzetközi jog felelősségi rendszerének működőképességét. Összességében kijelenthető, hogy az államok immunitásuk esetében, illetve pozíciójukat jogilag veszélyeztető bírósági joghatóság hiányában is mindent megtesznek, hogy nemzetközi jogi felelősségüket tagadják, vagy pozíciójuk jogszerűségét igazolják.

2022. február 24-én Oroszország az Ukrajna elleni súlyos agresszió megindítása napján az ENSZ Alapokmány 51. cikke értelmében önvédelmi cselekményként jelentette támadását az ENSZ BT-nek.[59] Ebben a terjedelmes levélben Putyin elnök fontosnak tartotta, hogy oldalakon keresztül részletesen érveljen Oroszország pozíciójának jogszerűsége mellett, önvédelemre, súlyos és tömeges emberi jogi jogsértésekre és humanitárius intervencióra, behívásra történő beavatkozásra, valamint népirtásra is hivatkozva. Oroszország egy pillanatig sem állította, hogy nem vonatkozik rá az általános erőszaktilalom *jus cogens* normája, és egy pillana-

[59] „A tagok az önvédelem e jogának gyakorlása során foganatosított rendszabályaikat azonnal a Biztonsági Tanács tudomására tartoznak hozni és ezek a rendszabályok semmiképpen sem érintik a Biztonsági Tanácsnak a jelen Alapokmány értelmében fennálló hatáskörét és kötelességét abban a tekintetben, hogy a nemzetközi béke és biztonság fenntartása vagy helyreállítása végett az általa szükségesnek tartott intézkedéseket bármikor megtegye." ENSZ Alapokmány, 51. cikk második fordulata.

tig sem volt közömbös abban a kérdésben, hogy nyilvánvaló jogsértést követett el, vagy jogilag igazolható katonai műveletbe kezdett.[60]

Dzsamál Hasogdzsi újságíró 2018. október 2-án tűnt el, miután bement Szaúd-Arábia isztambuli konzulátusára, de többet nem jött ki onnan. Szaúd-Arábia sokáig tagadta, hogy Hasogdzsi a konzulátusán halt volna meg. Kezdetben azt állították, hogy elhagyta a konzulátust, majd, hogy baleset, illetve dulakodás következtében vesztette életét. Miután egyre több bizonyíték került elő, és a nemzetközi figyelem is egyre nagyobb lett, Szaúd-Arábia elismerte az újságíró megölését, testének feldarabolását és egy helyi erdőben történő elrejtését. Az ügy következtében 18 szaúdi állampolgárt vettek végül őrizetbe, és többeket 20 év börtönre ítéltek.[61] Az ügy során végig látható volt, hogy az érintett állam végig tagadta a jogsértést, majd pedig nyilvánosan és demonstratívan is felelősségre vonta az elkövetőket, bár egyetlen nemzetközi bíróságnak vagy más állam bíróságának sem volt joghatósága az ügyben.

Egy török F-16-os vadászgép 2015. november 24-én lelőtte az orosz légierő egyik Su-24-es vadászgépét a török–szír határon. Törökország addigra többször figyelmeztette Oroszországot a török légtér tiszteletben tartására, az oroszok által elkövetett sorozatos határsértések miatt. Bár az orosz gépek rendszeresen beléptek rövid időre a török légtérbe, küldetéseiket a szomszédos Szíriában teljesítették.[62] Ugyan a török légtér sérült, az orosz vadászgép lelövése aránytalan (és jogellenes) volt, amely Oroszországot érzékenyen érintette. Az incidens során végül Erdoğan elnök sajnálkozását fejezte ki, amelyet Putyin elnök bocsánatkérésként értelmezett és elfogadott.[63] Az ügy ezzel rendeződött, a két ország közötti viszony normalizálódott.

2007-ben a boszniai népirtás-ügyben a Nemzetközi Bíróságnak arról kellett döntenie, hogy a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság megsértette-e a népirtás bűntettének megelőzéséről és megbüntetéséről szóló 1948-as egyezményt.[64] A testület megállapította, hogy a srebrenicai népirtás tekintetében Szerbia megsértette az egyezményt (az abban foglalt megelőzési kötelezettségét, illetve nemzetközi jogot sértett akkor is, amikor nem hajtotta végre a bíróság ideiglenes intézkedését).

[60] Letter dated 24 February 2022 from the Permanent Representative of the Russian Federation to the United Nations addressed to the Secretary-General. S/2022/154, 24 February 2022.

[61] Jamal Khashoggi: All you need to know about Saudi journalist's death. *BBC,* 24 February 2021, https://www.bbc.co.uk/news/world-europe-45812399

[62] Turkey's downing of Russian warplane – what we know. *BBC,* 1 December 2015, https://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-34912581

[63] Alec Luhn – Ian Black: Erdoğan has apologised for downing of Russian jet, Kremlin says. The Guardian, 27 June 2016, https://www.theguardian.com/world/2016/jun/27/kremlin-says-erdogan-apologises-russian-jet-turkish

[64] Bosznia-Hercegovina v. Szerbia és Montenegró ügye, ICJ Reports 2007. 43.

A Nemzetközi Bíróság külön kiemelte, hogy ezek a megállapítások, köztük a népirtás elleni egyezmény megsértésének kimondása megfelelő jóvátételt jelentenek a felperes számára.[65] Szerbia érthető okokból mindent megtett a peres eljárás során, hogy ezt a kimenetelt mindenképpen elkerülje.

6. Összegzés

A nemzetközi kapcsolatokban trendszerűen megfigyelhető, hogy az államok mindent megtesznek nemzetközi jogi pozíciójuk erősítéséért, a vélt vagy valós jogsértés tagadásáért és a lehetséges nemzetközi jogi jogkövetkezmények elkerüléséért. Teszik ezt különösen annak fényében, hogy a nemzetközi jog is egyfajta jellineki értelemben vett erkölcsi minimumként[66] értelmezhető az államok egymás közötti viszonyában. Ennek tükrében egy-egy súlyos jogsértés kimondása valóban szolgálhat jóvátételként egy olyan szuverének közötti világban, ahol az elsődleges jogalanyok jogi egyenlőségét és más államok joghatósága alóli mentességét alapokmányi szinten mondja ki az ENSZ.[67]

A fentiektől függetlenül érthető a nemzetközi joghoz és annak felelősségi rendszeréhez való szkeptikus hozzáállás. Ian Brownlie néhai oxfordi nemzetközi jogászprofesszor egyetemi óráin hosszasan érvelt a nemzetközi jog jogi jellege mellett, ahogy ez minden nemzetközi jogot tanuló diák számára ismerős a tanév elejéről. Hiszen maguk a nemzetközi jogászok sem tagadják, hogy a nemzetközi jog is jog, csak másképp.[68] Brownlie azonban, aki számos ügyben képviselt államokat államközi választottbírósági eljárásokon, illetve a hágai Nemzetközi Bíróság előtt, elegánsan zárta le minden alkalommal a dilemmát az egyetemi óráin: „Ha a nemzetközi jog nem jog, kérem, magyarázzák meg a bankszámlám egyenlegét".[69]

A másik anekdota, amelyet cambridge-i tanulmányaim idején hallottam, James Crawfordhoz, a néhai cambridge-i professzorhoz kötődik. Egy választottbírósági eljárás lezárását követően a bahreini király olyannyira elégedett volt Crawford

[65] Bosznia-Hercegovina v. Szerbia és Montenegró ügye, ICJ Reports 2007. 471. bekezdés. Az ítélet kritikáját lásd Christian Tomuschat: Reparation in Cases of Genocide. *Journal of International Criminal Justice,* 2007. (4), 905–912. DOI: https://doi.org/10.1093/jicj/mqm040

[66] Takács Péter: Államelmélet a XIX–XX. században. Georg Jellinek elmélete. *Pro Publico Bono, Állam- és Közigazgatás-tudományi Szemle,* 2011. (2), 1–7.

[67] ENSZ Alapokmány 2(1) és 2(7) cikkek.

[68] Kardos Gábor: Herbert L. A. Hart a nemzetközi jogról. In: Kajtár Gábor – Kardos Gábor (szerk.): *Nemzetközi jog és európai jog: új metszéspontok. Ünnepi tanulmányok Valki László 70. születésnapjára.* Budapest, Saxum – ELTE ÁJK, 2011. 86.

[69] Lásd például John Louth – Merel Alstein: Challenges for international law. *OUPblog,* 3 December 2012, https://blog.oup.com/2012/12/challenges-for-international-law/

munkájával, hogy kézfogás közben némileg meggondolatlanul kijelentette: azt soha nem fogja tudni megfelelően meghálálni. James Crawford azonban készséggel segített e probléma megoldásában: ennek eredményeként 2002-ben a Cambridge-i Lauterpacht Centre egy új villaépülettel, a Bahrain House-szal bővült az uralkodó nagylelkű támogatásának köszönhetően. Az épület falát ma is a király olajfestménye díszíti.[70]

A fenti történetek, szórakoztató jellegükön túl, egy fontos dologra igyekeznek rámutatni. A nemzetközi jog betartása, vagy annak látszata, valamint a nemzetközi jog betartatása, egy-egy nemzetközi jogsértés kimondatása a joghatósággal rendelkező fórummal dollármilliókat is megér az államoknak. Márpedig aligha adnának ki ekkora összegeket szuverén államok, ha nem hinnének a nemzetközi jog eszményében, jogkövetkezményeiben és azok végső értékítéletében.

Felhasznált irodalom

Hedley Bull: *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics.* 3rd ed., New York, Columbia University Press, 2002.

James Crawford – Simon Olleson: The nature and forms of international responsibility. In: Malcolm D. Evans: *International Law.* 2nd ed., Oxford, OUP, 2006. 451–478.

James Crawford: Investment Arbitration and the ILC Articles on State Responsibility. *ICSID Review – Foreign Investment Law Journal,* 2010. (1), 127–199. DOI: https://doi.org/10.1093/icsidreview/25.1.127

James Crawford: *State Responsibility. The General Part.* New York, CUP, 2013.

James Crawford: The ILC's Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts: A Retrospect. *AJIL,* (2002) 4., 874–890. DOI: https://doi.org/10.2307/3070683

Eric David: Primary and Secondary Rules. In: James Crawford – Alain Pellet – Simon Olleson (eds): *The Law of International Responsibility.* Oxford, OUP, 2010. 27–34. DOI: https://doi.org/10.1093/law/9780199296972.003.0003

Patrick Dumberry: New State Responsibility for Internationally Wrongful Acts by an Insurrectional Movement. *EJIL,* (2006) 3., 605–621. DOI: https://doi.org/10.1093/ejil/chl016

Frank J. Garcia: Between Cosmopolis and Community: The Emerging Basis for Global Justice. *NYU International Law and Politics,* 2013. (1), 1–53.

Hugo Grotius: *A háború és a béke jogáról, I. kötet, XVII. fejezet (A jogellenesen okozott kárról és az ebből keletkező kötelemről), I. rész.* Budapest, Pallas Stúdió, 1999.

Rosalyn Higgins: *Problems and Process: International Law and How We Use It.* Oxford, OUP, 1995.

[70] Lauterpacht Centre for International Law (History), https://www.lcil.cam.ac.uk/about-centre/history

Jamal Khashoggi: All you need to know about Saudi journalist's death. *BBC,* 24 February 2021, https://www.bbc.co.uk/news/world-europe-45812399

Gábor Kajtár: Private Security Companies. In: Christina Binder et al. (eds): *Elgar Encyclopedia of Human Rights.* Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2022. 82–88.

Kajtár Gábor: *Betudás a nemzetközi jogban. A másodlagos normák szerepe a beruházásvédelemtől a humanitárius jogig.* Budapest, ORAC, 2022.

Kardos Gábor: Herbert L. A. Hart a nemzetközi jogról. In: Kajtár Gábor – Kardos Gábor (szerk.): *Nemzetközi jog és európai jog: új metszéspontok. Ünnepi tanulmányok Valki László 70. születésnapjára.* Budapest, Saxum – ELTE ÁJK, 2011. 86–99.

Kis Kelemen Bence – Mohay Ágoston – Pánovics Attila: A nemzetközi szervezetek felelőssége: koncepcionális értelmezési kérdések. In: Kajtár Gábor – Sonnevend Pál (szerk.): *A nemzetközi jog, az uniós jog és a nemzetközi kapcsolatok szerepe a 21. században. Tanulmányok Valki László tiszteletére.* Budapest, Eötvös Kiadó, 2021. 285–298.

Martti Koskenniemi: Doctrines of State Responsibility. In: James Crawford – Alain Pellet – Simon Olleson (eds): *The Law of International Responsibility.* Oxford, OUP, 2010. 45–52. DOI: https://doi.org/10.1093/law/9780199296972.003.0005

Vladyslav Lanovoy: Causation in the Law of State Responsibility. *British Yearbook of International Law,* 2022. brab008, DOI: https://doi.org/10.1093/bybil/brab008

John Louth – Merel Alstein: Challenges for international law. *OUPblog,* 3 December 2012, https://blog.oup.com/2012/12/challenges-for-international-law/

Alec Luhn – Ian Black: Erdoğan has apologised for downing of Russian jet, Kremlin says. The Guardian, 27 June 2016, https://www.theguardian.com/world/2016/jun/27/kremlin-says-erdogan-apologises-russian-jet-turkish

Ray Murphy – Siobhán Wills: United Nations Peacekeeping Operations. In: André Nollkaemper – Ilias Plakokefalos (eds): *The Practice of Shared Responsibility in International Law.* New York, CUP, 2017. 585–612.

Karl Josef Partsch: Self-preservation. In: Rudolf Bernhardt (ed.): *Encyclopedia of Public International Law.* Vol. 4. North-Holland Publishing Co., 1982. 217–219.

Alain Pellet: The Definition of Responsibility in International Law. In: James Crawford – Alain Pellet – Simon Olleson (eds): *The Law of International Responsibility.* Oxford, OUP, 2010. 3–16. DOI: https://doi.org/10.1093/law/9780199296972.003.0001

Pusztai Dávid Miklós: *Causation in the Law of State Responsibility.* PhD Thesis. University of Cambridge Repository, 2017. DOI: https://doi.org/10.17863/CAM.13857

Robert Rosenstock: The ILC and State Responsibility. *AJIL,* (2002) 4., 792–797. DOI: https://doi.org/10.2307/3070678

Sulyok Gábor: II. Ramses és III. Hattusilis szerződése az örök békéről és testvériségről. *Jog, Állam, Politika,* 2014. (2), 3–22.

Sulyok Gábor: Lagas és Umma területi vitája. *Jogtörténeti Szemle,* 2013. (1), 17–27.

Szalai Anikó: A védelmi felelősség koncepciója, avagy van-e új a nap alatt? *Pro Futuro,* 2013. (1), 67–78.

Takács Péter: Államelmélet a XIX–XX. században. Georg Jellinek elmélete. *Pro Publico Bono, Állam- és közigazgatás-tudományi Szemle,* 2011. (2), 1–7.

Christian Tomuschat: Reparation in Cases of Genocide. *Journal of International Criminal Justice,* 2007. (4), 905–912. DOI: https://doi.org/10.1093/jicj/mqm040

Turkey's downing of Russian warplane – what we know. *BBC,* 1 December 2015, https://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-34912581

Marten Zwanenburg: North Atlantic Treaty Organization-Led Operations. In: André Nollkaemper – Ilias Plakokefalos (eds): *The Practice of Shared Responsibility in International Law.* New York, CUP, 2017. 639–668.

Abstract

Ubi societas ibi ius – Compliance and Responsibility in International Law

From the perspective of international law, the second half of the 20th century can be described as the era of responsibility. Within a few decades, a nuanced system of responsibility emerged in international law: the doctrine of state responsibility reached maturity, concepts regarding the responsibility of individuals and international organizations emerged and underwent significant development, and other subjects of international law also faced international responsibility in the event of an internationally wrongful act. This study focuses on certain characteristic issues concerning state responsibility while also highlighting key features of the broader system of international legal responsibility. Although the principle that "where there is a right, there is a remedy" applies to international law as well, it functions somewhat differently in this context – differently, yet for the same ultimate purpose: maintaining a (global) society that adheres to legal norms and operates predictably.

Keywords: *state responsibility; attribution; reparation; satisfaction; compliance with international law*

Dr. Kovács Orsolya
ügyvéd

ADÓJOG ÉS FELELŐSSÉG RENDSZERSZINTŰ MEGKÖZELÍTÉSBEN

https://doi.org/10.61382/MJE.Ertekezesek.2026.Kovacs.163

Összefoglaló

A jelen tanulmány az adójogi felelősség fogalmát a modern jogállami felfogás keretei között vizsgálja, hangsúlyozva, hogy az nem korlátozódhat kizárólag az adózók magatartására. Olyan integrált szemléletet javasol, amely a jogalkotói, a jogalkalmazói és az adózói oldal egyidejű és azonos mélységű kölcsönhatását elemzi. Ez a rendszerszintű megközelítés nemcsak a tudományos elemzést mélyíti el, hanem a közigazgatási peres eljárásokban is alapvető jogértelmezési szempontokat helyezhet előtérbe.

Kulcsszavak: adójogi felelősség; közteherviselés; jogbiztonság; normavilágosság; visszaható hatály tilalma; elévülés

1. Bevezetés

Az adójogi felelősség fogalma hagyományosan az adózók magatartásához kapcsolódik, a modern jogállami felfogás szerint azonban az nem korlátozódhat kizárólag az adóalanyokra.[1] Az adórendszer működésének vizsgálata, ezen belül az adójogi felelősség elemzése megköveteli az adójogi normák megalkotásának és alkalmazásának egyidejű, azonos mélységű vizsgálatát, vagyis a jogalkotói, a jogalkalmazói és az adózói nézőpont együttes figyelembevételét. Ez a megközelítés ugyanakkor nemcsak jelen tanulmány erejéig működhet: ezen integrált szemlélet egy-egy közigazgatási peres eljárásban is olyan szempontokat helyezhet előtérbe, amelyek alapvetően változtathatják meg az érintett jogkérdés megítélését. Az adójogi felelősség kérdése tehát rendszerszintű kategória, amely rendszernek valamennyi eleme hatással van egymásra – s mely hatás nem egyirányú, sokkal inkább kölcsönhatás.

[1] Lásd Ercsey Zsombor: Felelősség az adójogban. In: Szuchy Róbert (szerk.): *Az üzleti jog egyes modern kihívásai.* Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2017. 114–200.

A felelősség kérdése funkcióhoz, feladathoz és kötelezettséghez társítható fogalom, ekként vizsgálandó az adórendszerhez kötött felelősség kérdése is. Az adórendszer számos funkciója közül a legfőbb a fiskális funkció, azaz az állam működésének biztosítása és annak finanszírozása (lásd egészségügy, oktatás, közlekedési infrastruktúra, honvédelem, igazságszolgáltatás stb.). Ezen túl ki kell emelni még az újraelosztási (redisztributív), (vö. családi adókedvezmények, szociális juttatások), a gazdaságszabályozó (ösztönző) (vö. beruházási kedvezmények, ágazati támogatások), a magatartásbefolyásoló (lásd népegészségügyi termékadó) funkciókat is. Végezetül az adórendszer lényeges feladata vagy éppen következménye (akár pozitív externáliája) a jogállami legitimáció; azaz az adórendszer igazságossága, átláthatósága és kiszámíthatósága hozzájárulhat az állam legitimitásához.

Ezen funkciók vonatkozásában az adójogi felelősség kérdésének a legfőbb jogforrása Magyarország Alaptörvénye (a továbbiakban: Alaptörvény), mely nemcsak az adójogi felelősség mibenlétét, de azokat is meghatározza, akiket ez a felelősség terhel.

Az Alaptörvény XXX. cikk (1) bekezdése értelmében „Mindenki köteles jövedelmi és vagyoni viszonyainak megfelelően a közterhekhez hozzájárulni". Ez a rendelkezés az, amely az állam működésének pénzügyi alapját teremti meg, és amely rendelkezés egyben meghatározza a közteherviselési kötelezettség jogalapját és címzettjeit is: a bekezdésből levezethető a közteherviselés anyagi jogi és eljárásjogi alapjai megteremtésének a feladata, a közteherviselés intézményesítésének és az intézmények általi érvényesítésének, végezetül pedig annak viselésének kötelezettsége.

Ebben a tanulmányban az így beazonosítható három felelősi körből gondolatébresztésként a jogalkotói és jogalkalmazói felelősségi kérdésekkel foglalkozom.

2. Adójogi felelősség és a jogalkotó

A jogalkotó feladata a közteherviselés anyagi jogi és eljárásjogi alapjainak megteremtése, ugyanakkor a közteherviselést célzó adójogi szabályozási szabadság nem korlátlan.

A XXX. cikk (1) bekezdésből eredően az Alaptörvény nemcsak megköveteli a közteherviselést mint általános, mindenkit terhelő alkotmányos kötelezettséget, de ahhoz rögtön korlátot is rendel: a teherviselés a fizetőképességhez igazodó kötelezettség kell, hogy legyen. Az arányosság és a konfiskáló jelleg tilalma alkotmányos alapú: sem adó, sem az ahhoz kapcsolódó szankció nem lehet sem konfiskáló (elkobzó), sem aránytalan – ezáltal is biztosítva az igazságos adóztatás célját: az együttműködő adózókat, akik a legalacsonyabban tartható beszedési költségek mellett biztosítják a legszükségesebb közcélok elérhetőségét.

2.1. Jogbiztonság

A XXX. cikk (1) bekezdéséből a jogalkotóra kirótt feladat kereteit az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdéséből eredeztetett jogállamiság és jogbiztonság adja meg, e körben a jogalkotóval szemben az adórendszer kialakításakor kiemelt szempontként érvényesül *(i)* a normavilágosság és a kiszámíthatóság követelménye, mely szerint az adójogszabályoknak egyértelműnek, értelmezhetőnek kell lenniük, továbbá *(ii)* a visszaható hatály tilalma.

2.1.1. Normavilágosság, kiszámíthatóság

„Az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésében foglalt jogállamiság egyik feltétlen ismérve a jogbiztonság. A jogbiztonság pedig az államtól, és elsősorban a jogalkotótól azt várja el, hogy a jog egésze, egyes részterületei és egyes szabályai is világosak, egyértelműek és a norma címzettjei számára is értelmezhetők és követhetők legyenek."[2] Hivatkozom ehelyütt továbbá az Alkotmánybíróság közelmúltbeli döntésére is, amely a jogalkotóval szembeni kifejezett elvárásként határozza meg a norma megfogalmazása (az idézetben: mondatfűzése) tekintetében a grammatikai hibátlanságot és a norma logikai egységének és közérthetőségének a biztosítását.[3]

A jogbiztonság és normavilágosság körében releváns, Alkotmánybíróság által megfogalmazott követelmény, hogy „A jogszabályokat a magyar nyelv szabályainak megfelelően, világosan és közérthetően kell megszövegezni".[4] Ezen túl a jogszabály szövegének a jogalkalmazás során felismerhető normatartalmat kell hordoznia,[5] azaz a normavilágosságból következik, hogy a jog egészének, egyes részterületeinek, egyes jogszabályoknak és jogintézményeknek is világosnak, egyértelműnek, működésüket tekintve kiszámíthatónak és előreláthatónak kell lenniük a norma címzettjei számára,[6] hiszen a jogbiztonság teremti meg a jogalanyok azon lehetőségét, hogy magatartásukat ténylegesen a jog előírásaihoz tudják igazítani.[7]

Más a normavilágosság és a jogbiztonság alkotmányossági mércéje akkor, ha a címzettektől elvárható valamilyen speciális, az értelmezéshez szükséges szakérte-

[2] 34/2014. (XI. 14.) AB határozat, Indokolás [116], [120], ezeket idézi és fenntartja a 3134/2023. (III. 27.) AB határozat [22] bekezdése.
[3] 3134/2023. (III. 27.) AB határozat.
[4] 9/2025. (IX. 25.) AB határozat.
[5] 3106/2013. (V. 17.) AB határozat, 34/2014. (XI. 14.) AB határozat.
[6] 3106/2013. (V. 17.) AB határozat, Indokolás [8]; 24/2013. (X. 4.) AB határozat, 10/2018. (VII. 18.) AB határozat.
[7] 3208/2013. (XI. 18.) AB határozat, 10/2018. (VII. 18.) AB határozat.

lem, és más, ha a norma általánosságban érinti a jogalanyokat.[8] Ez utóbbi szempont pedig az adójog területén kiemelt jelentőséggel bír, tekintettel arra, hogy az adójog értelmezéséhez szakértelem és speciális ismeret szükséges.

Az Alkotmánybíróság gyakorlatában[9] az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdéséből fakadó normavilágosság követelménye a szankciókat, joghátrányokat tartalmazó normák tekintetében is kiemelt jelentőséggel bír, az adójogi típusú normák pedig – a bennük foglalt jövedelemelvonó, befizetéseket előíró tartalom miatt – ilyennek tekintendők.[10] Ekként a pénzügyi következményeket, szankciókat tartalmazó jogszabályi rendelkezéseknek alkalmasnak kell lenniük arra, hogy a potenciális érintettek az elvárható mértékben előre láthassák a magatartásuk várható (lehetséges) következményeit.

2.1.2. A visszaható hatály tilalma

Az Alkotmánybíróság a jogalkotóval szemben elvárt visszaható hatályú jogalkotás tilalma tekintetében a 2/2022. (II. 10.) határozatában adójogi relevanciával bíró ügyben tekintette át a gyakorlatát, kiemelve, hogy „valamely jogszabály nem csupán akkor minősülhet az említett tilalomba ütközőnek, ha a hatálybalépés visszamenőlegesen történt, hanem akkor is, ha a jogszabály rendelkezéseit – erre irányuló kifejezett rendelkezés alapján – a jogszabály hatálybalépése előtt létrejött jogviszonyokra is alkalmazni kell".

A kérdéses ügyben a releváns jogkérdés az adó megállapításához való jog elévülése volt, mely jogkérdéssel a Szegedi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság kereste meg az Alkotmánybíróságot – a felperesi adózó képviseletében benyújtott indítványomra.

Az anyagi jogi elévülés főszabály szerinti időtartama az adójogban 1991. január 1. óta változatlanul 5 év. Az adózás rendjéről szóló 2017. évi CL. törvény (a továbbiakban: Art.) 202. § (1) bekezdésében hatályos szabályt még a 2003-as Art.-t[11] megelőző adóeljárási törvény vezette be a lényeget tekintve a jelenlegivel azonos tartalommal [vö. az adózás rendjéről szóló 1990. évi XCI. törvény 95. § (1) bekezdés]. A hatályos rendelkezés úgy szól, hogy az „adó megállapításához való jog annak a naptári évnek az utolsó napjától számított 5 év elteltével évül el, amelyben az adó-

[8] 3336/2024. (IX. 23.) AB határozat.
[9] 4/2023. (V. 16.) AB határozat.
[10] 20/2020. (VIII. 4.) AB határozat, és hasonló értelemben a 3046/2024. (II. 23.) AB határozat, 3041/2021. (II. 19.) AB határozat.
[11] Az adózás rendjéről szóló 2003. évi XCII. törvény.

ról bevallást, bejelentést kellett volna tenni, illetve bevallás, bejelentés hiányában az adót meg kellett volna fizetni".

Az 5 éves időtartamot meghosszabbító és az elévülés nyugvását kiváltó okok, továbbá bizonyos bűncselekmények esetében az időtartamot eltérítő szabályok, valamint a nemzetközi vitarendezési eljárásra vonatkozó speciális előírások folyamatosan jelentek meg az adóeljárási kódex(ek)ben. A jogalkotó 2012. január 1-jei hatálybalépéssel emelte a 2003-as Art. 164. § (13) bekezdés *c)* pontjába azt a szabályt, miszerint az adó megállapításához való jog elévülésének időtartama meghosszabbodik, amennyiben az adóhatósági határozat bírósági felülvizsgálata során a bíróság új eljárás lefolytatását rendeli el.

Eredetileg a meghosszabbodás 6 hónapos időtartamot fedett le.[12] E törvénymódosításhoz speciális átmeneti rendelkezést fűzött a jogalkotó. A 6 hónapos meghosszabbodást a 2003-as Art. 189. § (2) bekezdésébe a Módtv. 359. §-ával iktatott rendelkezés értelmében a 2012. január 1-jén vagy azt követően indult eljárásokban kellett először alkalmazni. Tehát azon korábban indult adóeljárásokban, amelyek még folyamatban voltak az új szabály hatálybalépése napján, az elévülés időtartama egy utóbb hozott bírósági döntés következtében nem növekedett meg 6 hónappal. Az átmeneti rendelkezés ugyanakkor nem szólt kifejezetten arról, hogy a megismételt eljárás esetén az alapeljárás vagy a megismételt eljárás kezdő időpontja az irányadó. A bírósági gyakorlat azzal a tartalommal válaszolta meg ezt az értelmezési kérdést, hogy mivel az alapeljárás a megismételt eljárással egységet képez, az alapeljárás kezdő időpontja a releváns (Kfv.V.35.270/2014/5., Kúria Kfv.I.35.195/2014/4.). Ezzel azt az eredményt érték el, hogy annak ellenére sem hosszabbodott meg az elévülés 6 hónappal, hogy a megismételt adóeljárás 2012. január 1-jét követően indult, feltéve, hogy az alapeljárás ezen időpont előtt vette kezdetét.

Összegezve: a folyamatban lévő adóeljárásokra nem hatott ki az adó megállapításához való jog elévülésének Módtv. szerinti meghosszabbodása. Ehhez képest a jogalkotó a 6 hónapos időtartamot 12 hónapra emelte 2015. január 1-jével,[13] de továbbra is hatályában fenntartotta a 2003-as Art. Módtv. 359. §-ával megállapított 189. § (2) bekezdését. Ezt a bírói gyakorlat úgy értékelte, hogy az alapeljárás és a megismételt eljárás egységére alapított törvényértelmezés továbbra is fenntartható, azaz a folyamatban lévő adóeljárásokban érvényesített anyagi jogi adókötelezett-

[12] Vö. egyes adótörvények és azzal összefüggő egyéb törvények módosításáról szóló 2011. évi CLVI. törvény (a továbbiakban: Módtv.) 347. §-a.

[13] Az egyes adótörvények és azokkal összefüggő más törvények, valamint a Nemzeti Adó- és Vámhivatalról szóló 2010. évi CXXII. törvény módosításáról szóló 2014. évi LXXIV. törvény 225. § 23. pontja.

ségeket vagy akár jogosultságokat az elévülés 12 hónapos meghosszabbodása sem érintette.

Az Art. a meghosszabbodás 12 hónapos időtartamát megőrizte [lásd Art. 203. § (7) bekezdés *c)* pont]. Ezt a rendelkezést azonban – hasonlóan az Art. szabályainak túlnyomó többségéhez – a törvényalkotó úgy léptette hatályba 2018. január 1-jén, hogy kifejezetten rendelkezett arról, hogy azt nemcsak a hatálybalépését követően indult eljárásokban, hanem a megismételt eljárásokban is alkalmazni kell. Ezzel – az alap- és megismételt eljárás egységének elvét megbontva – azt az eredményt érte el a jogalkotó, hogy annak ellenére hosszabbodott meg az elévülés immár 12 hónappal a folyamatban lévő eljárásokban, hogy az alapeljárás még 2012. január 1-jét megelőzően indult, és a törvénysértést is ezt megelőzően követte el az adózó, feltéve, hogy a megismételt eljárás 2018. január 1-jét követően kezdődik.

Az adott ügyben az Alkotmánybíróság kiindulásként rámutatott, hogy a visszaható hatálynak az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdése nem minden esetben akadálya. A visszaható hatály tilalma ugyanis abban az értelemben is viszonylagos, hogy az nem terjed ki a kedvező hatást kifejtő visszaható hatályú jogalkotásra. Ez utóbbi esetben más alkotmányossági kérdések merülhetnek fel, így különösen az, hogy megkülönböztetéstől mentesen kell az előnyöket biztosítani.

Ugyanakkor az Alkotmánybíróság a kérdéses ügyben nem tekinthetett el az ügy sajátosságaitól, és vizsgálata alapján arra jutott, hogy a hátrányt okozó visszaható hatály tilalmának a sérelme akkor merül fel, amikor egy jogi norma oly módon lép hatályba, hogy hátrányosan megváltoztatja a hatálybalépés időpontjában már fennálló tényállás anyagi jogi jellegű jogkövetkezményét a folyamatban lévő eljárásokban. Ebben az esetben további kérdésként tekintette, hogy a tilalom megsértésének oka valóban a jogalkotásból eredeztethető-e, vagy a jogalkalmazó szervek visszaható hatályú jogalkalmazást előíró kifejezett jogszabályi rendelkezés hiányában jutottak arra az eredményre, amely kimeríti a tilalomban foglaltakat. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a tilalom megsértése akkor tudható be a jogalkotónak, amikor annyira konkrétan, illetve olyan mereven határozza meg a hátrányt okozó szabály visszaható hatályú alkalmazási kötelezettségét az anyagi jogi jellegű jogviszonyokban, hogy az kizárja az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésével összeegyeztethető jogértelmezést.

Összegzésként az Alkotmánybíróság szerint a sérelmezett szabály teljesen egyértelmű normatartalmat hordozott: az Art. rendelkezéseit a hatálybalépését (2018. január 1.) követően indult és megismételt eljárásokban kell alkalmazni, és megállapította, hogy az Art. 271. § (1) bekezdése nem hagyott értelmezési mozgásteret a hátrányt okozó visszaható hatályú szabály alkalmazásának elkerülésére, ekként a normaszövegrészt megsemmisítette.

2.2. Alapjogok korlátozása

A fentiek értelmében a jogalkotó adójogi felelőssége a világos és előre megismerhető normák megalkotása a törvényesség elve alapján, mely normák megalkotásakor a jogalkotó ugyanakkor – az Alaptörvény által felhatalmazottan – az alapjogok korlátozására is jogosult: ezen alapjog-korlátozást az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdése alapján gyakorolhatja.

Ilyen alapjog-korlátozási szempontokat vet fel az adóbírság intézménye, amely az adójogi felelősség egyik legsúlyosabb következménye. Az Art. szabályozza, alapvető jellemzője, hogy az adóhiányhoz kötött, százalékos mértékben meghatározott és differenciált (50% és 200%).

Az adóbírság az Alkotmánybíróság következetes gyakorlata szerint egy sajátos, kettős természetű jogintézmény. Az adóbírság elsődlegesen közigazgatási jogkövetkezménynek minősül, ugyanakkor represszív jellegére tekintettel nem nélkülözi a büntetőjogi szankciókhoz hasonló funkciókat sem. E kettősség indokolja, hogy az Alkotmánybíróság az adóbírság alkotmányossági vizsgálata során bizonyos büntetőjogi garanciákat – különösen a tisztességes eljárás követelményeit – analóg módon alkalmazott. A vizsgálata során az Alkotmánybíróság több alapjogi rendelkezésből indult ki, érintve a jogbiztonság kérdését [(B). cikk, a normavilágosság, a kiszámíthatóság és a visszaható hatály tilalma], a tisztességes eljáráshoz való jogot (Alaptörvény XXVIII. cikk), továbbá a tulajdonhoz való jogot (XIII. cikk). Az adóbírság ugyanis szükségképpen vagyoni jellegű beavatkozást jelent, amely az adózó tulajdoni pozícióját közvetlenül érinti.

Az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint az adóbírság alkotmányosságának egyik kulcseleme az arányosság követelménye. A testület következetesen hangsúlyozza, hogy a szankció mértékének arányban kell állnia a jogsértés súlyával, valamint az adózó magatartásának felróhatóságával. Ennek megfelelően önmagában nem alkotmányellenes a magas – akár az adóhiány jelentős százalékában meghatározott, például 200%-os mértékű – bírság, amennyiben annak alkalmazása törvényi keretek között történik, és a jogalkalmazó számára biztosított a mérlegelés lehetősége. Az arányossági kontroll tehát nem absztrakt mértékhatárokhoz kötődik, hanem az egyedi ügy körülményeinek értékelését, azaz az e körben releváns tényállás bizonyítását is megköveteli.

2.3. A jogalkotó kontrollja

Jelen tanulmány ezen fejezetében az Alaptörvény 37. cikk (4) bekezdése szerinti hatásköri korlát mibenlétét és annak az Alkotmánybíróság határozataiban megje-

lenő gyakorlatát elemeztem. A tanulmány kéziratának lezárását követően azonban 2026. július 18. napján az Alaptörvény 17. módosítása hatályon kívül helyezte az Alaptörvény 37. cikk (4) és (5) bekezdéseit, ekként a tanulmány ezen fejezete immár egy nem hatályos jogszabályhely elemzését tartalmazza.

A jogalkotó adójogi felelősségének kontrolljában az Alkotmánybíróság kulcsszerepet játszik – ekként ezen kontroll eszközeiként tekinthetünk az utólagos normakontrollra, amely lehet absztrakt [Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés *e)* pont], illetve lehet bírói kezdeményezésre induló konkrét normakontroll [Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés *b)* pont], valamint alkotmányjogi panasz is [Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés *c)* pont].

Ugyanakkor az Alaptörvény 17. módosításáig a fenti kontrollok kérdése/lehetősége adóügyekben korlátozott volt. A jogalkotó ugyanis 2010. november 19-i hatállyal módosította az Alkotmányt, amelynek 32/A. § (2) bekezdése rögzítette az ún. hatásköri korlátot. Később az Alaptörvény is rögzítette a 37. cikk (4) bekezdésében, hogy „Mindaddig, amíg az államadósság a teljes hazai össztermék felét meghaladja, az Alkotmánybíróság a 24. cikk (2) bekezdés *b)–e)* pontjában foglalt hatáskörében a központi költségvetésről, a központi költségvetés végrehajtásáról, a központi adónemekről, az illetékekről és járulékokról, a vámokról, valamint a helyi adók központi feltételeiről szóló törvények Alaptörvénnyel való összhangját kizárólag az élethez és az emberi méltósághoz való joggal, a személyes adatok védelméhez való joggal, a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához való joggal vagy a magyar állampolgársághoz kapcsolódó jogokkal összefüggésben vizsgálhatja felül, és ezek sérelme miatt semmisítheti meg. Az Alkotmánybíróság az e tárgykörbe tartozó törvényeket is korlátozás nélkül jogosult megsemmisíteni, ha a törvény megalkotására és kihirdetésére vonatkozó, az Alaptörvényben foglalt eljárási követelmények nem teljesültek."

A fenti hatásköri korlátot azonban lazították az Alkotmánybíróságnak ezen felülvizsgálatot kizáró hatásköri korlátozás bevezetéséig hozott határozatai,[14] amelyek a mai napig relevánsak (lásd az adózás igazságossága, a jogbiztonság és az arányosság tárgykörében hozott döntéseit stb.).

Hangsúlyozni kell azonban, hogy ezen hatásköri korlát sem jelentett teljes korlátozást: valójában az Alkotmánybíróság kimunkált gyakorlata szerint vizsgálandó szempontok alapján minden egyes esetben érdemben döntött egy-egy adójogszabály vonatkozásában a tényleges korlát fennállásáról, így az Alkotmánybíróság hatásköre az adójogot érintően szélesebb, mint gondolnánk. Az Alkotmánybíróság ugyanis ezen hatásköri korlát fennállásával kapcsolatban vizsgálta:

[14] Vö. Ercsey: Felelősség az adójogban. 114–200.

„*(i)* az államadósság aktuális mértékét;

(ii) hogy az Alkotmánybíróság előtt folyamatban lévő eljárás az Alaptörvény 24. cikk *b)–e)* pontjai szerinti hatáskörök egyikébe tartozik-e[15] – a hatásköri korlát alól kivétel például az adott jogszabály nemzetközi szerződésbe ütközésének vizsgálati lehetősége;

(iii) hogy a támadott jogszabályi rendelkezések olyan tárgykört érintenek-e, amelyre a klauzula kiterjed;

(iv) hogy a támadott jogszabályi rendelkezések jogforrási státusa törvényi-e – ekként például az önkormányzati rendeleti szinten meghatározott adó nem esik a korlátozás alá;

(v) hogy az indítvány olyan alapjogokra hivatkozik-e, amelyek érintettsége esetén az Alkotmánybíróság akkor is eljárhat, ha a támadott jogszabályi rendelkezések főszabály szerint nem lennének vizsgálhatók;

(vi) hogy a támadott jogszabályi rendelkezések vonatkozásában teljesültek-e a megalkotásukra és kihirdetésükre az Alaptörvényben foglalt eljárási követelmények."[16]

Fontos szempont, hogy a hatásköri korlátot megszorítóan kellett értelmezni, és a hatáskör fennálltának vizsgálata minden esetben tartalmi és nem formai.[17] Továbbá hangsúlyos, hogy az Alkotmánybíróság a tárgyi hatály megszorító értelmezése mellett az alaptörvényi rendelkezéseket [lásd fenti felsorolás *(v)* pontját], amelyekre indítvány alapítható, kiterjesztően értelmezte.[18]

E körben az Alkotmánybíróság azt is rögzítette, hogy „[35] 2.2. Az Alaptörvény 37. cikk (4) bekezdésében lefektetett szabály célja a költségvetésre, a zárszámadásra és az államháztartás egyes bevételi forrásaira vonatkozó törvényi szabályok

[15] (2) Az Alkotmánybíróság

a) az Alaptörvénnyel való összhang szempontjából megvizsgálja az elfogadott, de ki nem hirdetett törvényeket;

b) bírói kezdeményezésre soron kívül, de legkésőbb kilencven napon belül felülvizsgálja az egyedi ügyben alkalmazandó jogszabálynak az Alaptörvénnyel való összhangját;

c) alkotmányjogi panasz alapján felülvizsgálja az egyedi ügyben alkalmazott jogszabálynak az Alaptörvénnyel való összhangját;

d) alkotmányjogi panasz alapján felülvizsgálja a bírói döntésnek az Alaptörvénnyel való összhangját;

e) a Kormány, az országgyűlési képviselők egynegyede, a Kúria elnöke, a legfőbb ügyész vagy az alapvető jogok biztosa kezdeményezésére felülvizsgálja a jogszabályoknak az Alaptörvénnyel való összhangját;

f) vizsgálja a jogszabályok nemzetközi szerződésbe ütközését;

g) az Alaptörvényben, illetve sarkalatos törvényben meghatározott további feladat- és hatásköröket gyakorol.

[16] 3214/2023. (V. 5.) AB határozat.

[17] 18/2024. (XI. 11.) AB határozat [31], valamint 3385/2024. (XI. 8.) AB határozat [20].

[18] 3385/2024. (XI. 8.) AB határozat.

alkotmányossági kontrolljának átmeneti szűkítése" [22/2013. (VII. 19.) AB határozat].

Ennek alapján az Alaptörvény 37. cikk (4) bekezdése szerinti hatásköri korlát értelmezésénél egyrészt az volt a kérdés, hogy mely közterhek minősülnek a 37. cikk (4) bekezdésében említett, a központi költségvetés bevételi forrását képező központi közterheknek, vagyis hogy egy adott ügyben az Alkotmánybíróság esetleges határozata közvetlenül befolyásolná-e a központi költségvetés bevételeit.[19] Kérdés volt emellett az is, hogy az adott központi közteher milyen kapcsolatban áll az államadóssággal, amelynek mértéke indokolta az Alaptörvény 37. cikk (4) bekezdése szerinti hatásköri korlátozás bevezetését.

Az Alkotmánybíróság a 3214/2023. (V. 5.) AB határozatában, amikor a fenti szempontok közül a tárgyköri feltételt vizsgálta, kimondta: „[48] […] nem elegendő a közpénzügyi hatáskör-korlátozó klauzulában szereplő köztehertípusokkal összevetni a támadott rendelkezések szerinti fizetési kötelezettséget, hanem arról is meg kell győződni, hogy az a központi költségvetést érinti-e." […] [51] A költségvetéssel való összefüggés másik esete az, hogy az adott fizetési kötelezettséget nem a költségvetési törvény hozza létre, de az a költségvetés bevételi oldalán szerepel. […] Erre az indokolásra alapozva az Alkotmánybíróság […] kimondta, hogy […] az nem a központi adónemekre vonatkozó szabályozáson belül helyezkedik el, és nem tartozik közvetlenül a központi költségvetés bevételei körébe, ezért a […] az Alkotmánybíróság érdemben vizsgálta […] [52]."

A központi bevételhez kapcsolódó hatásköri korlát vonatkozásában az Alkotmánybíróság további szűkítést is alkalmazott: soha nem az egész törvény mint jogforrás, hanem egyes rendelkezések tekintetében vizsgálódott, megfelelve ezáltal is az Alaptörvény 37. cikk (4) bekezdése szerinti zártkörű lista szerinti felsorolásnak. Ennek megfelelően a testület adott ügyekben például nem sorolta a hatásköri korlát hatálya alá a helyi adókról szóló 1990. évi C. törvény, a személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. törvény, valamint az illetékekről szóló 1990. évi XCIII. törvény adott ügyekben sérelmezett normáit.

Ugyanígy az Alkotmánybíróság nem sorolta az Art.-t sem a hatásköri korlátozás alá eső törvények közé [vö. 3334/2019. (XII. 6.) AB határozattal]. A 2/2022. (II. 10.) AB határozat értelmében „Az Art. nem rendelkezik sem központi, sem más adónem központi feltételeiről, sem illetékről, sem járulékról, sem vámról. A központi költségvetésről és annak végrehajtásáról sem szól. Az Art. alapvetően azokat a szabályokat rögzíti, amelyeknek megfelelően a különböző közterhek jogszerűen teljesíthetők."

[19] 3311/2014. (XI. 21.) AB határozat.

A mindenkori Art. alapvetően egy adóeljárási kódex azzal, hogy magában foglal néhány anyagi jogi hatást kifejtő jogintézményt is (lásd elévülés). Márpedig az Alkotmánybíróság 3264/2017. (X. 19.) AB határozatában, valamint a 3040/2021. (II. 19.) AB határozatában rögzítette, hogy eljárásjogi kérdések a hatásköri korlättól függetlenül vizsgálhatók, továbbá a 2/2022. (II. 10.) AB határozatban azt is rögzítette, hogy eljárásjogi szabályokon túl vizsgálhatók az Art.-ben rögzített anyagi jogi joghatást kifejtő jogintézmények is. Ekként vizsgálható volt az adó megállapításához való jog elévülése is, amely anyagi jogi kötelezettség megszüntetését kiváltó időmúlás jogkövetkezményét rögzíti, azaz nem valamelyik közteher, hanem „valamennyi közteher megfizetésének a kötelezettségét szünteti meg".[20]

A hatásköri korlát vonatkozásában kérdés lehetett még, hogy adójogi fogalommeghatározások képezhetik-e az Alkotmánybíróság vizsgálódásának a tárgyát; ezek olyan fogalmak, amelyek nem rendelkeznek semmilyen adófizetési kötelezettségről, és nem magatartási szabályok.[21]

Összegzésként elmondható, hogy bár a hatásköri korlát a jogalkotás vonatkozásában az Alkotmánybíróság felülvizsgálati lehetőségét leszűkítette, mégis egyes esetekben van egy bizonyos mozgástér, amelyet esetről esetre vizsgálni javasolt.

3. Adójogi felelősség és a jogalkalmazó

Az adójogban a jogalkalmazás kiemelt jelentőségű, mivel a szabályok gyakran absztraktak, ekként csak egyedi ügyekben konkretizálódnak, ahol a kulcsszereplő az adóhatóság, illetve az eljáró közigazgatási bíróságok. E szervek működése közvetlenül befolyásolja az adózók adójogi felelősségének a megállapítását, ezért indokolt sajátos „intézményi felelősségük" vizsgálata.

Fontos szempont a II. fejezethez kapcsolódóan: a jogalkotó és jogalkalmazó felelőssége kölcsönhatásban áll egymással, a két felelősségi szint több ponton érintkezik. Egy homályos tartalmú adójogi norma széles mérlegelési lehetőséget biztosíthat a jogalkalmazó számára, ami jogalkalmazói kockázatot eredményezhet; e kockázat kiküszöbölése érdekében jogalkotói beavatkozás válhat szükségessé.

Az adójogi jogalkalmazás elsődleges szereplője a Nemzeti Adó- és Vámhivatal (a továbbiakban: NAV), tevékenységét elsődlegesen az adózás rendjéről szóló 2017. évi CL. törvény szerint gyakorolja, ugyanakkor az adóhatóság nem pusztán „bevételmaximalizáló szerv", hanem közhatalmi jogosítványokkal bíró, ám jogállami kötelezettségekhez kötött hatóság.

[20] 2/2022. (II. 10.) AB határozat.
[21] Vö. 3113/2021. (IV. 14.) AB végzés [18]–[23] pontjaival.

3.1. A törvényesség és joghoz kötöttség elve

A jogalkalmazó felelőssége a jogállami kötelezettségek megtartása tekintetében – a jogalkotó felelősségéhez képest – számok alapján vizsgálható. E körben az adóhatóság évente megjelenő évkönyve ad áttekintést az adószakmai ellenőrzésekről. Az évkönyv külön fejezetben foglalkozik a jogszerűség kérdésével, amelyben számszerűen bemutatja az adóügyekben a jogalkalmazó határozataival szembeni jogorvoslatok eredményességét. A NAV legutóbbi hozzáférhető évkönyvei a 2024-es és a 2025-ös, ennek releváns számai az alábbiak:

1. táblázat.

Jogszerűségi arányok 2024		Jogszerűségi arányok 2025	
Fellebbviteli jogorvoslat	5336 indított eljárás 5202 döntés 88%-os jogszerűség	Fellebbviteli jogorvoslat	5780 indított eljárás 5639 döntés 89,7%-os jogszerűség
Közigazgatási perek	834 indított eljárás 586 ítélet 82,1% a NAV javára	Közigazgatási perek	800 indított eljárás 572 ítélet 89,2% a NAV javára
Kúriai felülvizsgálati perek	198 indított eljárás 77,4% a NAV javára	Kúriai felülvizsgálati perek	172 indított eljárás 80,9% a NAV javára
NAV elnöki jogorvoslat	183 indított eljárás 162 érdemi döntés 93,4%-os jogszerűség	NAV elnöki jogorvoslat	151 indított eljárás 148 érdemi döntés 98%-os jogszerűség

Az adóhatóság alsófokú szervei 2024-ben 11 millió, 2025-ben 11,7 millió elsőfokú érdemi döntést hoztak, ugyanakkor mindösszesen 5202, illetve 5639 érdemi döntést hozott jogorvoslat eredményeként a NAV Fellebbviteli Igazgatóság, melyből 2024-ben 88%-ban, 2025-ben 89,7%-ban minősítette jogszerűnek az elsőfokú hatósági döntéseket. Becslésként az mondható tehát, hogy 11 millió döntésből mindösszesen 624, illetve 581 döntés bizonyult jogellenesnek.

A NAV Fellebbviteli Igazgatóság jogerős döntésével szemben indult eljárásban 586, illetve 572 ítélet született, melynek 82,1%-a, illetve 89,2%-a helyben hagyta a jogerős hatósági határozatot. 2024-ben a 586 ítéletből 198 esetben, 2025-ben 572 ítéletből 172 esetben nyújtottak be felülvizsgálati kérelmet – ahol a Kúria 2024-ben 77,4%-ban, 2025-ben 80,9%-ban ítélt az adóhatóság javára –, azaz 2024-ben a 198 esetből 153 esetben, 2025-ben pedig 80 esetben helyben hagyta az elsőfokú bíróság

keresetet elutasító döntését. A fennmaradó ügyekben pedig feltehetően hatályon kívül helyezte a bíróság jogerős határozatát, és szükség esetén az ügyben eljárt bíróságot új eljárás lefolytatására utasította, vagy oly módon változtatta meg a jogerős határozatot, hogy a közigazgatási cselekményt semmisítette meg, és a közigazgatási szervet kötelezte új eljárás lefolytatására.

Megjegyzem, hogy a NAV elnöke jogorvoslati döntéseiben 2024-ben 93,4%-ban, 2025-ben 98%-ban minősítette jogszerűnek a NAV Fellebbviteli Igazgatóságának döntéseit (2024-ben 183 ilyen eljárás folyt, 162 érdemi döntés született, 2025-ben 151 ilyen eljárás volt, ahol 148 érdemi döntés született). Adalékként: 2024-ben 688, 2025-ben 765 panasz érkezett az adóhatósághoz, legtöbbje adó- és illetékügyet érintett; 2025-ben a kivizsgált panaszok 82,6%-a megalapozatlannak bizonyult.

A 2024-es és 2025-ös számok szerinti tendencia az adóhatóság erősödő jogszerűségi arányait mutatja. Ugyanakkor még egy aspektussal egészen biztosan árnyalható a jövőbeli számokról való gondolkodás: a közigazgatási perrendtartásról szóló 2017. évi I. törvény (a továbbiakban: Kp.) 2025. december 31-i hatállyal módosult. A módosítást követően a Kúriának 2025. december 31-től módjában áll, hogy maga hozza meg a jogszabályoknak megfelelő határozatot, feltéve, hogy a felülvizsgálati kérelem alapján megindult eljárásban a döntéshez szükséges tények megállapíthatók. Ezzel kapcsolatban annyi rögzíthető, hogy az eddig született ítéletekben, amelyekben a Kúria a Kp. 121. § (1) bekezdés második fordulata szerint élt a megváltoztatás lehetőségével, minden esetben – összesen négy ügyben – az elsőfokú bíróság határozatát változtatta meg oly módon, hogy megsemmisítette az alperesi határozatot, és új eljárásra utasította az adóhatóságot.

Kérdés, hogy az adóhatóság döntéseinek jogszerűtlenségét megállapító bírósági ítéletek fényében, melyek voltak azok az adóhatóság részéről megállapított jogszabálysértések, amelyek indokolták az adóhatóság határozatának megsemmisítését, illetve hatályon kívül helyezését.

A jogalkalmazó felelőssége alapvetően a tisztességes eljárás biztosításában, a tényállás megalapozott feltárásában és az arányos döntéshozatalban jelenik meg.

Jogforrásként az Alaptörvény XXIV. cikke szolgál, mely szerint „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy ügyeit a hatóságok részrehajlás nélkül, tisztességes módon és ésszerű határidőn belül intézzék. A hatóságok törvényben meghatározottak szerint kötelesek döntéseiket indokolni." Ugyanígy a jogalkalmazó adóhatóság felelősségét keretező jogszabály az adóigazgatási rendtartásról szóló 2017. évi CLI. törvény, melynek alapelvei és eljárásjogi szabályai tükrében ítélhető meg az adóhatóság tevékenysége.

Ezen alapelvek a törvényesség (legalitás) elve,[22] a szakszerű és hatékony eljárás elve,[23] a megkülönböztetés és „részrehajlás" tilalma,[24] az egyedi elbírálás elve,[25] a méltányos eljárás elve,[26] a tájékoztatási kötelezettség, az adózói jogok gyakorlásának előmozdítása,[27] a közérthetőség elve,[28] a jóhiszemű eljárás követelménye és az együttműködési kötelezettség elve. Hangsúlyozom ugyanakkor, hogy az alapelvek fontossága mellett az adóhatóság döntésének jogszerűtlensége nem állapítható meg kizárólag alapelvi sérelem alapján; a határozat érdemi vizsgálata nem mellőzhető.

Az adóigazgatási eljárás során tehát minden résztvevőnek a rá irányadó szabályok szerint kell eljárnia. A joghoz kötöttség elve alapján a jogalkalmazó az eljárása során köteles megtartani és másokkal is betartatni a jogszabályok rendelkezéseit, a törvényben biztosított méltányosság gyakorlásának lehetőségén túl köteles garantálni, hogy a konkrét adóügyi tényállás teljes körű felderítése mellett alapvető fontosságú, hogy az adózó jogai és kötelezettségei érvényesülhessenek – és itt az egyensúly és arány kérdése elengedhetetlen. E körben az adóhatóság felelőssége az is, hogy az adózónak a jogszabályok megtartásához szükséges tájékoztatást megadja, az adóbevallás és adóbefizetés rendjét megismertesse, és hogy méltányosan járjon el. Az adóhatóság felelőssége tehát kettős, amely látszólagosan ellenirányú: felelős az adóbevételek beszedéséért, ugyanakkor a felelőssége áll fenn az adózók jogainak tiszteletben tartásáért is.

Ehhez kapcsolódó szempont, hogy az adóhatóság ma már olyan korszerű technológiákkal rendelkezik, amelyek a rendelkezésére álló hatalmas adathalmaz strukturálását, hasznosítását nagymértékben segítik. Ez az adóhivatal szolgáltató funkcióját erősítheti, és az ügyintézési lehetőségeket megkönnyítheti. Ekként adott esetben képesnek kell lennie arra, hogy egy esetleges adózói hiba esetén tájékoztassa az adózót, és lehetőséget adjon hibás kérelmének javítására és ismételt beadá-

[22] Az adózó, az eljárás egyéb résztvevője és az adóhatóság e törvénynek és más jogszabályoknak megfelelően gyakorolhatja jogait és teljesíti kötelezettségeit.

[23] Az adóhatóság a szakszerűség, a hatékonyság és a költségtakarékosság érdekében úgy szervezi meg a tevékenységét, hogy – a tényállás tisztázására vonatkozó követelmények sérelme nélkül – az eljárás a lehető leggyorsabban lezárható legyen, és az adózónak, az eljárás egyéb résztvevőjének és az adóhatóságnak a legkevesebb költséget okozza.

[24] Az adóhatóság minden ügyben jóhiszeműen, megkülönböztetés nélkül, a jogszabályoknak megfelelően köteles eljárni és intézkedni.

[25] Az adóhatóság az eljárás során az érintett ügyre vonatkozó tényeket veszi figyelembe, minden bizonyítékot súlyának megfelelően értékel, döntését valósághű tényállásra alapozza.

[26] Az adóhatóság köteles méltányosan eljárni, és ha a törvényben meghatározott feltételek fennállnak, az adótartozást mérsékli, illetve fizetési könnyítést engedélyez.

[27] Az adóhatóság az adózónak a jogszabályok megtartásához szükséges tájékoztatást megadja, az adóbevallás, az adóbefizetés rendjét vele megismerteti, az adózót jogainak érvényesítésére figyelmezteti.

[28] Az adóigazgatási eljárásban az adózókkal való kapcsolattartás nyelvezetének egyszerűnek és közérthetőnek kell lennie.

sára – szankció alkalmazása nélkül. Ezen megközelítést maga az Európai Bíróság minősítette a megfelelő, tisztességes ügyintézés elve alapján az adóhatósággal szemben elvárhatónak (C-396/20).[29]

Az adóhatóság felelőssége a jogértelmezés körében is fennáll. Nemcsak a következetes gyakorlat az, ami elvárt, hanem az előreláthatóság biztosítása is, amely mindenképpen kettős látásmódot követel. Egyrészt az adóhatóság szolgáltatói szemléletének erősítését, azaz az adóhatóság felelősségi körében vizsgálható azon jogalkotóval szemben is fennálló normavilágossági követelményt, amely az adóhatóság vonatkozásában többletigényt támaszt. Másrészt e normavilágosság mellett a normaszöveg megértéséhez szükséges, az adózó oldalán fennálló szakértelem hiányát is valamelyest az adóhatóságnak feladata pótolni. Továbbá az előreláthatóság kérdéskörében vizsgálandó az ún. visszatekintési torzítás jelensége is, mely szerint egy-egy adójogi tényállás megítélése nem függhet az időközben bekövetkezett joggyakorlat változásától. Ez azt jelenti tehát, hogy egy adójogi tényállás számonkérhetősége, értelmezése az adójogi tényállás megtörténtének időpontjára vetítetten létező és hozzáférhető ismeretanyagtól függhet.

3.2. Kártérítési felelősség

Az adóhatóság kártérítési felelőssége jogsértő eljárása esetén speciális szabályok szerint vizsgálható: az érvényesíteni kívánt kártérítési igénynek az anyagi jogi előfeltételeit a Ptk. határozza meg azzal, hogy a polgári perrendtartás a közigazgatási per hiányát perakadályként szabályozza.

Mielőtt megnézzük ennek a jogi hátterét, ténykérdés, hogy a NAV legutóbb publikált évkönyve szerint 2025-ben három közigazgatási jogkörben okozott kár megtérítésére irányuló per zárult le, mintegy 211 millió forint pertárgyérték mellett. Az egyik ügyben a bíróság a felperes 170 ezer forintos követelését érdemben elutasította, míg a másik két esetben visszautasításra és megszüntetésre került sor. Az év végén a folyamatban lévő öt per közül az egyik kiemelt értékű, ez a vádemelés és adóhatósági megállapítás nélkül zárult ügyekkel hozható összefüggésbe: itt a felperes mintegy 1,5 milliárd forint kártérítést kér a hivatal nyomozati tevékenysége, valamint az adóhatósági eljárásban foganatosított foglalások, ideiglenes biztosítási intézkedések kapcsán.

[29] Judgment of the Court (Third Chamber) of 21 October 2021 (request for a preliminary ruling from the Kúria – Hungary) – CHEP Equipment Pooling NV v Nemzeti Adó- és Vámhivatal Fellebbviteli Igazgatósága (Case C-396/20).

Ehhez képest 2024-ben egy közigazgatási jogkörben okozott kár megtérítése iránti per zárult le, melyben több mint 233 millió forint kártérítésre kötelezték a NAV-ot, és mindösszesen hat új ilyen per indult. Összehasonlításként 2023-ban öt közigazgatási jogkörben okozott kár megtérítésére irányuló polgári per zárult le, melyből négy ügyben csaknem 1,9 milliárd forint megtérítésére irányuló keresetet utasítottak el a bíróságok, egy esetben a NAV-ot elmarasztaló döntés született arra hivatkozással, hogy az adóhatóság nem tárta fel teljeskörűen a tényállást a közigazgatási eljárásban, így a vissza nem térített adó összegével a felperesnek kárt okozott.

2022-ben hat közigazgatási jogkörben okozott kár megtérítése iránt indult polgári per zárult le: öt ügyben csaknem 537 millió forint megtérítésére irányuló kereseteket utasítottak el, és egy ügyben perbeli egyezség született, melyben a NAV 3 millió forint kifizetését vállalta.

Ezen számok a fenti statisztikákban bemutatott össz-ügyszámokhoz képest rendkívül alacsony számú ilyen típusú keresetet mutatnak – a megnyert perek pedig rendkívül alacsony összegű megtérítésre kötelezést mutatnak, mégis érdekes megnézni ezen kártérítési felelősség anyagi jogi előfeltételeit.

A Ptk. 6:548. § (1) bekezdése alapján a kártérítési felelősség anyagi jogi előfeltétele, hogy a kár közigazgatási perben nem volt elhárítható. Ugyanakkor a Pp. 24. § (3) bekezdése szerint a közigazgatási jogkörben okozott kár megtérítése iránti igény érvényesíthetőségének feltétele, hogy a közigazgatási ügyben eljáró bíróság – ha a közigazgatási bírói út biztosított – a jogsértést jogerősen megállapítsa.

A közigazgatási jogkörben okozott kár fogalmi körébe a Ptk. szerint a közhatalom gyakorlása és a hatósági feladatok ellátása során történő károkozás tartozik, viszont a közhatalom gyakorlása során az egyedi ügyben hozott döntések jogalkalmazási vagy jogértelmezési tévedései csak akkor járnak kártérítési felelősséggel, ha azok kirívóan súlyosak. Ilyen kirívó súlyosságú jogsértésnek minősült, amikor a hatóság a bíróság korábbi hatályon kívül helyező ítéletében megfogalmazott egyértelmű utasításának mellőzésével hozta meg a kérelmet ismételten elutasító döntését. Ugyanakkor más ügyben nem állapították meg az adóhatóság felelősségét az adójogszabályok eltérő – utóbb tévesnek bizonyult – értelmezésén alapuló határozat meghozataláért, mivel az alkalmazandó jogszabályok rendelkezéseit teljesen és nyilvánvalóan egyértelműnek nem lehetett tekinteni.[30]

A bíróságok számos esetben hangsúlyozták, hogy nem lehet szó a felróhatóság körén kívül eső téves jogalkalmazásról, ha a jogszabály rendelkezése teljesen és nyilvánvalóan egyértelmű, a ténymegállapítás és a döntés pedig nem mérlegelés eredménye. Ekként ha a hatóság a jogszabály egyértelmű, több értelmezési lehető-

[30] BDT 2004.1042.

séget nem megengedő rendelkezését hagyja figyelmen kívül, menthető jogalkalmazási tévedésről nem lehet szó.

Alapvetően kérdés, hogy károkozás esetén (lásd nem menthető jogalkalmazási tévedés) mi lehet a kár, tekintettel arra, hogy egy megnyert adóügy esetén a megfizetett adóhiány, adóbírság és késedelmi pótlék késedelmi kamattal növelt összegben visszajár. Ekként kárként valójában az adózó részéről a jogérvényesítése során felmerült egyéb költségek (ügyvédi munkadíj, esetleges szakértői díjak stb.) lehetnek érvényesíthetők, ugyanakkor – a fenti statisztikák alapján is látható módon – nagyon csekély számú az ilyen adóhatósággal szemben érvényesített kárigény. Abban a csekély számú ügyben is, amelyből következtetést vonhatunk le, a károk sokkal inkább az adóhatóságnak az adótartozáshoz kapcsolódóan foganatosított végrehajtási cselekményei, illetve költségvetési csalás okán folyamatban lévő büntetőeljárásban foganatosított intézkedései (inkasszó, lefoglalás, lefoglalt áru értékesítése, zár alá vétel stb.) eredményeként bekövetkezett vagyoni, illetve nem vagyoni károk voltak.

3.3. Bíróságok

Egy rövid gondolat erejéig vizsgálható a bíróságok felelőssége az adójoghoz kapcsolódóan, tekintettel arra, hogy a bíróságok gyakorolják az adójogi döntések feletti kontrollt, amelynek célja az egységes jogértelmezés, a jogvédelem biztosítása és a hatósági önkény korlátozása.

A bíróságok e vonatkozásban nem formális, hanem érdemi kontrollt gyakorolnak – biztosítva az alá-fölé rendeltségen alapuló adójogi jogviszonyban a fegyveregyenlőséget, a bizonyítás jogszerűségét, alakítva jogértelmezési tevékenységükkel az adójog tartalmát. A bíróságok által az adójog tartalmának értelmezése korlátozottan történhet azzal, hogy a bíróságok „kapuőr" szerepet töltenek be az alkotmányosság érvényesítésében – a bírói kezdeményezés jogának fényében.

Fontos szempont a két szerv, az adóhatóság és a bíróságok kapcsolata is. Kérdés, hogy felelősségük hogyan viszonyul egymáshoz. Az adóhatóság elsődleges funkciója ugyanis a jogalkalmazás, ehhez képest a bíróságok felelőssége ennek kontrollja. Ekként az elsődleges döntéshozó maga a jogalkalmazó, a bíróságok mindösszesen felülvizsgálati jogosultsággal bírnak, jogvédelmi céllal. A két szerv felelőssége tehát komplementer, együtt biztosítják a jogállami működést.

Az, hogy a bíróságok ezt a szerepkört milyen módon töltik be, szintén számszerűsíthető, vö. fenti táblázatban foglalt számokkal. Arra vonatkozó konkrét adat azonban nehezen nyerhető ki a kérdéses adatbázisokból, hogy a Kúria felülvizsgálati határozatai milyen arányban voltak hatályon kívül helyező ítéletek, amelyek az ügyben eljárt elsőfokú bíróságot utasították új eljárás lefolytatására, illetve

milyen arányban semmisítették meg a megtámadott közigazgatási cselekményt, és kötelezték az adóhatóságot új eljárás lefolytatására.

Felhasznált irodalom

Ercsey Zsombor: Felelősség az adójogban. In: Szuchy Róbert (szerk.): *Az üzleti jog egyes modern kihívásai.* Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2017. 114–200.

Abstract

Tax law and liability: A systemic perspective

This study explores the concept of tax liability through a modern, rule-of-law approach, arguing that it extends beyond the conduct of taxpayers. It proposes an integrated approach that examines the simultaneous and equally profound interactions among the legislator, the judiciary/authorities and taxpayers. This systemic framework not only enhances academic analysis but also introduces crucial perspectives into administrative litigation.

Keywords: *tax liability; contribution to public burdens; legal certainty; normative clarity; prohibition of retroactivity; statute of limitations*

Dr. Lehoczki Zóra Zsófia
ügyvéd

VEZETŐ TISZTSÉGVISELŐK HITELEZŐKKEL SZEMBENI FELELŐSSÉGE

https://doi.org/10.61382/MJE.Ertekezesek.2026.Lehoczki.181

Összefoglaló

A jelen tanulmány célja a vezető tisztségviselők felelősségének, azon belül is különösen a hitelezőkkel szembeni felelősségnek a bemutatása a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény vonatkozó rendelkezéseinek összefoglaló ismertetésével, valamint a vonatkozó bírósági gyakorlat áttekintésével. A tanulmány a jogszabályi háttér egyes rendelkezéseit az azokhoz kapcsolódó bírósági joggyakorlaton és jogértelmezésen keresztül mutatja be, egyes esetekben csak a bírósági határozat elvi megállapításának rögzítésével, más esetekben az adott ügy tényállásának és az eljáró bíróságok által adott indokolásoknak a részletesebb bemutatásával akként, hogy egyes döntésekhez a szerző személyes észrevételeket is fűz.

Kulcsszavak: vezető tisztségviselő; hitelezők; felelősség; fizetésképtelenség; vagyoncsökkenés

1. Bevezetés

A vezető tisztségviselők tevékenysége és felelőssége, különösen a hitelezőkkel szembeni felelősség egy komplex és erre tekintettel gyakran vizsgált és elemzett témakör.[1] A komplexitás egyik fő oka, hogy a vezető tisztségviselők hitelezőkkel

[1] A vezető tisztségviselők felelősségét dolgozzák fel többek között a következő tanulmányok: Csehi Zoltán: A vezető tisztségviselő polgári jogi felelősségének alapjai és irányai az új Polgári Törvénykönyv alapján. In: Csehi Zoltán – Szabó Marianna (szerk.): *A vezető tisztségviselő felelőssége.* Budapest, CompLex Kiadó, 2014. 9–50.; Kisfaludi András: A jogi személy vezető tisztségviselőjének felelőssége az új Polgári Törvénykönyvben. In: Csehi Zoltán – Koltay András – Landi Balázs – Pogácsás Anett (szerk.): *(L)ex Cathedra et Praxis – Ünnepi kötet Lábady Tamás 70. születésnapja alkalmából.* Budapest, Pázmány Press, 2014. 307–338.; Barta Judit – Majoros Tünde: A vezető tisztségviselő társasággal szembeni és harmadik személynek okozott károkért való felelősségének neuralgikus kérdései. *Miskolci Jogi Szemle,* 2015. (2), 5–16.; Török Tamás: A vezető tisztségviselő hitelezőkkel szembeni felelősségével kapcsolatos álláspontok. *Polgári Jog,*

szembeni felelősségére vonatkozóan három jelentős jogszabály is tartalmaz rendelkezéseket, nevezetesen a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.),[2] a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény (a továbbiakban: Cstv.),[3] valamint a cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény (a továbbiakban: Ctv.).[4] A vezető tisztségviselők hitelezőkkel szembeni felelőssége tárgyában a Kúria elnöke 2016. január 20-án joggyakorlat-elemző csoport felállításáról döntött, aminek három fő indoka volt. Egyrészt az, hogy viszonylag nagy számban indultak ebben a tárgykörben perek (amit az is igazol, hogy a joggyakorlat-elemző csoport a vezető tisztségviselők felelősségét megállapító 180 jogerős ítéletet vizsgált).[5] Másrészt a már eredetileg is bonyolult szabályozás többször módosult, harmadrészt pedig az egyes jogkérdések értelmezésében bizonytalanság volt tapasztalható.[6] A joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleményét a Kúria Polgári Kollégiuma 2017. február 6-án fogadta el (a továbbiakban: Összefoglaló Vélemény).

Álláspontom szerint a hitelezőkkel szembeni felelősség szabályozásának szükségességét és gyakorlati jelentőségét többek között az indokolja, hogy a gazdasági válsághelyzetek, a gazdasági társaságok fizetési nehézségei vagy a piaci bizonytalanságok idején fokozottan felmerülhet annak kockázata, hogy a vezető tisztségviselők a társaság rövid távú fennmaradását előtérbe helyezve olyan döntéseket hoznak, amelyek potenciálisan a hitelezői követelések kielégítésére is szolgáló társasági vagyon csökkenéséhez vezetnek. Így ezen felelősségi szabályozás részben preventív funkciót tölt be, ugyanis arra ösztönzi a vezető tisztségviselőket, hogy a fizetésképtelenséggel fenyegető helyzet veszélyének felismerését követően a társaság vagyoni helyzetének javítására vagy legalábbis megőrzésére, a veszteségek mini-

2016. (11); Bodzási Balázs: A jogi személyek körében felmerülő felelősségi kérdésekről, különös tekintettel a vezető tisztségviselőkre. *Gazdaság és Jog,* 2013. (6), 8–13.; Nochta Tibor: A vezető tisztségviselők magánjogi felelősségének mércéjéről és irányairól az új Ptk. alapján. *Gazdaság és Jog,* 2013. (6), 3–8.; Németh Erika: A vezető tisztségviselő jogállása és felelőssége a társasági modellek és a vezetői szerepvállalás tükrében. *MTA Law Working Papers,* 2023. (8), https://jog.tk.elte.hu/mtalwp/a-vezeto-tisztsegviselo-jogallasa-es-felelossege-a-tarsasagi-modellek-es-a-vezetoi-szerepvallalas-tukreben; Auer Ádám: A vezető tisztségviselő felelőssége a 21. századi elvárások tükrében. In: Auer Ádám (szerk.): *Nizsalovszky Magánjogi Kollokvium I.* Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2025. 121–156.

[2] Ptk. 3:118. §.

[3] Cstv. 33/A. §.

[4] Ctv. 118/B. §.

[5] Lásd Török Tamás: A vezető tisztségviselők hitelezőkkel szembeni felelőssége. *Gazdaság és Jog,* 2017. (6), 3–9.

[6] Lásd „A vezető tisztségviselők hitelezőkkel szembeni felelőssége" tárgykörben felállított joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleménye, elérhető az alábbi linken: https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemeny_6.pdf

malizálására és észszerű, a társasági bevételeket potenciálisan növelő döntések meghozatalára törekedjenek.

Ugyanakkor a vezető tisztségviselők hitelezőkkel szembeni felelőssége egyúttal a gazdasági forgalom biztonságának fontos garanciája is. A hitelezők bizalmát növelheti, és a gazdasági forgalmat ösztönözheti az a szabályozás, amely szerint a társaság vezetése nem élhet vissza annak az előnyeivel, hogy a társaság vagyona az, ami a tartozások kiegyenlítésére szolgál, és a hitelezői érdekeket súlyosan sértő, a hitelezői követelések megtérülését csorbító magatartás esetén a nem megfelelően eljáró vezető tisztségviselők felelősségének megállapítására és marasztalásukra is sor kerülhet.

Harmadrészt a hitelezőkkel szembeni felelősséget kimondó szabályozás – a vezető tisztségviselők társasággal szembeni felelősségének szabályozásával együtt – hozzájárulhat ahhoz, hogy a vezető tisztségviselői pozíció betöltésének elfogadása, valamint az ilyen minőségben történő döntéshozatal felelősebben és tudatosabban történjen.

A vezető tisztségviselők hitelezőkkel szembeni felelősségének teljes körű bemutatása egy jóval hosszabb terjedelmű tanulmányt igényelne. Az 1. lábjegyzetben is hivatkozottak szerint – amely lista csak a releváns szakirodalom egy kis szeletét öleli fel – számos szerző foglalkozott és foglalkozik a témakör minél szélesebb aspektusból történő bemutatásával, így jelen tanulmány témájának a szűkítése szükségképpen indokolt.

A fentiekben említett három jogszabály rendelkezései közül a Ptk. és a Cstv. szabályai szorosan összekapcsolódnak, tekintettel arra, hogy a Ptk. 3:118. §-ában meghatározott anyagi felelősségi szabály alkalmazásának eljárási kereteit a Cstv. 33/A. §-a határozza meg. Ahogyan azt a Szegedi Ítélőtábla is rögzítette „[a]z új Ptk. 3:118. §-a – eltérően a már nem hatályos Gt. korábbi rendelkezéseitől –, nem tartalmaz utalást a külön jogszabály alkalmazására, maga mondja ki a vezető tisztségviselő felelősségét, és meghatározza annak feltételeit, viszont nem tér ki az igényérvényesítés eljárási rendjére. Valójában azonban nem kétféle felelősségi szabály alapján alkalmazható kétféle jogról, és nem kétféle igényérvényesítésről van szó, hanem egy alanyi jogról és annak meghatározott eljárási rend szerinti érvényesítéséről. Ezért a Ptk. 3:118. §-ában megjelölt felelősségi szabályt – a Ptk. elsőbbségét hangsúlyozva – együttesen kell alkalmazni a Cstv. 33/A. §-ában szereplő felelősségi szabályokkal."[7] Ezen értelmezés összhangban áll a Cstv. 33/A. § (14) bekezdésében foglalt rendelkezéssel is.

[7] Szegedi Ítélőtábla Pf.21.125/2017/3. számú ítélete, amely a Polgári Jog című folyóiratban PJD 2019.25. számú döntésként is közzétételre került.

Tekintettel a két hivatkozott jogszabályhely szükségszerű együttes alkalmazására, valamint az Összefoglaló Vélemény elfogadása óta eltelt közel tíz évre, továbbá az ezen időszak alatt a témakörben született jelentős felsőbírósági ítéletekre, jelen tanulmányom a Ptk. és a Cstv. hivatkozott rendelkezéseire és elsősorban azok közelmúltbeli bírói gyakorlatára fókuszál néhány döntés bemutatásán és elemzésén keresztül, röviden kitérve a vezető tisztségviselők társasággal szembeni felelősségének bemutatására is. Tekintettel a szerteágazó joggyakorlatra és a Cstv. 33/A. §-a szerinti eljárásrend számos aspektusára, jelen tanulmányomban bemutatott bírósági döntések csak a releváns jogszabályi rendelkezések egyes részeinek és fordulatainak bemutatását és elemzését fedik le.

2. A vezető tisztségviselők gazdasági társasággal szembeni felelősségéről

A vezető tisztségviselők felelősségének vizsgálata során két fő irányt kell megkülönböztetni, egyrészt a vezető tisztségviselőknek a gazdasági társasággal szembeni felelősségét, másrészt pedig a vezető tisztségviselőknek a harmadik személyekkel (potenciálisan elsősorban a hitelezőkkel) szembeni felelősségét.

A gazdasági társasággal szemben az ügyvezetési tevékenysége során a társaságnak okozott károkért a vezető tisztségviselő a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősség szabályai szerint felel.[8] Azaz a vezető tisztségviselő belső felelősségére a kimentés tekintetében a deliktuálisnál jóval szigorúbb kontraktuális felelősség szabályai irányadók, mivel a jogalkotó álláspontja szerint azok a célok, amelyeket a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség szabályainak megszigorításával a jogalkotó el kívánt érni, az ilyen pozíciót betöltő személyek vonatkozásában is irányadók, tekintettel arra, hogy a vezető tisztségviselői pozíció betöltése egy előzetesen mérlegelt és tudatosan vállalt döntés eredménye.[9]

A vezető tisztségviselővel szemben a kártérítési igény érvényesítéséről a gazdasági társaság legfőbb szerve dönt.[10] Abban az esetben pedig, ha a társaság felszámolás alá kerül, az igényérvényesítésről szóló döntés meghozatala a felszámoló jogosultsága, tekintettel arra, hogy a társaság vagyonáról szóló döntési jog a felszámolót illeti meg.[11]

[8] Lásd a Ptk. 3:24. § (1) bekezdését.

[9] Kisfaludi András: Gazdasági társaság. In: Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez.* 2026. március 1. időállapotú, 2026. évi Jogtár-formátumú kiadás, a Ptk. 3:24. §-hoz fűzött magyarázat.

[10] Lásd a Ptk. 3:109. § (3) bekezdését.

[11] Vö. a Cstv. 34. § (2) bekezdésével.

Kiemelt jelentőséggel bírhat a szigorúbb felelősségi rezsim alkalmazása azon vezető tisztségviselők vonatkozásában, akik a magyar nyelvet nem értik és nem beszélik, hiszen a kellően gondos és körültekintő ügyvezetői magatartást ezen körülménytől függetlenül nekik is tanúsítaniuk kell. A Szegedi Ítélőtábla a Gf.30.232/2024/6. számú ítéletének tényállása szerint a magyar nyelvet nem beszélő és nem értő vezető tisztségviselő érdemi ügyvezetési tevékenységet ténylegesen nem látott el a társaságnál, hanem mindig a magyar nyelvet értő és beszélő házastársa kérésére írta alá a társasággal kapcsolatos iratokat; egyébként a tényleges pénzkezelést és a társaság működésével kapcsolatos döntéshozatalt a házastársa végezte, aki elhunyt egy autóbalesetben. A külföldi vezető tisztségviselő a felszámolóbiztos felhívása ellenére nem adta át a felszámoló részére a cég iratait; a társaság készpénzvagyonnal is rendelkezett, azonban azt sem adta át. Így a felszámoló által képviselt gazdasági társaság keresetében kérte az át nem adott készpénzvagyonnak megfelelő összeg megfizetésére kötelezni a volt vezető tisztségviselőt.

Az alperes ellenkérelmében előadta, hogy ellenőrzési körén kívül eső okból nem történt meg a pénzátadás, ezért mentesül a kárfelelősség alól. E körben hivatkozott arra, hogy a tényleges ügyvezetést tragikus hirtelenséggel elhunyt néhai házastársa látta el. A Fővárosi Törvényszék ítéletében a kereseti követelés szerint kötelezte az alperest, ítéletének indokolásában kifejezetten elutasítva az alperes védekezését, amely éppen a vezető tisztségviselő kifejezetten hanyag magatartását támasztja alá, hiszen elmulasztotta az ügyvezetésével működő gazdasági társaság pénzmozgásainak figyelemmel kísérését. Az elsőfokú bíróság hozzátette, hogy a vagyonátadási kötelezettség még a néhai házastárs halála előtt bekövetkezett, így az ő segítségét is igénybe vehette volna az alperes a készpénzvagyon feltárása érdekében. Az alperes fellebbezése folytán eljárt másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság ítéletét helybenhagyta. Ítéletének indokolásában a Szegedi Ítélőtábla kifejtette, hogy „[a] mennyiben az ügyvezető a társaság feletti irányítást és az ellenőrzést bármilyen okból más személynek engedi át – ideértve azt is, hogy ha a társaság tevékenységi területén használatos nyelvet nem érti: nem beszél, ír, olvas ezen a nyelven – nem mentesül a társaságnak emiatt okozott kár megtérítése alól; ellenkezőleg, teljes mértékben terheli a felelősség az ebből a jogellenes magatartásból származó, társaságot érintő esetleges károkért". Rögzítette továbbá, hogy a házastárs hirtelen halála nem tekinthető kimentési oknak, mivel az alperesi ügyvezető a társasággal szembeni szerződésszegését még házastársának életben léte alatt követte el az ügyvezetési feladatok ellenőrzés nélküli teljes átengedésével.

A vezető tisztségviselők társasággal szembeni, belső felelősségének részletesebb taglalása nélkül csak utalok arra, hogy azt a körülményt, hogy történt-e szerződésszegés, a fokozott gondosság tanúsításának elmulasztása az ügyvezetést ellátó személy részéről, valamint az, hogy az állított szerződésszegő magatartás az ügy-

vezetés körébe tartozik-e, esetről esetre, a társaság sajátosságai és a potenciálisan megszegett kötelezettség függvényében kell vizsgálni. Ezt támasztja alá a BH 2024.60. számon publikált döntés is. Ennek tényállása szerint az I. rendű alperes kettős jogviszonyban vett részt a gazdasági társaság működésében, így munkavállalóként gazdasági igazgatói, megbízási jogviszonyban pedig ügyvezetői pozíciót töltött be. Az alperes gazdasági igazgatóként volt jogosult a számlák ellenjegyzésére, valamint a munkaszerződésben előírt feladata volt a számlaszámok ellenőrzése és ebben a körben az esetleges hiba észlelésének kötelezettsége. Az ügyvezetői tisztség betöltésére vonatkozó megbízási szerződés ilyen kötelezettséget nem tartalmazott. Az alperes ügyvezetésével működő gazdasági társaság levelezési rendszerét ismeretlen elkövetők feltörték, és ennek eredményeként a társaság egyes esetekben téves bankszámlákra utalta a beszállítóit megillető összegeket. A társaság taggyűlése az alperes ügyvezetői jogviszonyának visszahívással, azonnali hatállyal történő megszüntetéséről, munkaviszonyának közös megegyezéssel való megszüntetéséről és az alperes magatartására visszavezethető kár megtérítése iránti igény érvényesítéséről határozott. A felperes keresetét kifejezetten a Ptk. 3:24. § (1) bekezdésére és a 6:142. §-ára alapította.

Az elsőfokú bíróság a gazdasági társaság által előterjesztett kártérítési keresetet elutasította, többek között arra hivatkozással, hogy az informatikai szabályzat kidolgozása, az annak megfelelő informatikai védelmi rendszer alkalmazásának kezdeményezése, a beszállítók bankszámlaváltozásának kezelésére megfelelő protokoll kidolgozása, a számlaváltozás igazolásának bekérése, a bankszámlaváltozások kezelésével, ellenőrzésével kapcsolatos utasítás nem tartozott az alperes ügyvezetői feladatai közé. A másodfokú bíróság az elsőfokú ítéletet helybenhagyta. A társaság által benyújtott felülvizsgálati kérelem alapján eljáró Kúria a jogerős ítéletet hatályában fenntartotta, és ítéletének indokolásában hangsúlyozta, hogy „[a]bban az esetben ugyanis, ha az állított károkozó magatartás nem az ügyvezetés körébe tartozik, a vezető tisztségviselőnek a jogi személlyel szembeni, a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősségét megállapítani nem lehet". A bemutatott eset egyúttal arra is rávilágít, hogy a vezető tisztségviselői jogviszonyt létrehozó megállapodás tartalma, annak kötelezettségek tekintetében történő részletezettsége is jelentősen befolyásolja a felelősség megállapíthatóságának kérdését.

3. A vezető tisztségviselők hitelezőkkel szembeni felelősségéről

Áttérve a vezető tisztségviselő harmadik személyekkel szembeni felelősségének a kérdésére, ez a felelősségi alakzat leginkább a jogutód nélküli – de nem végelszámolással történő – megszűnés kapcsán merülhet fel. A likviditási problémáktól

mentes működés során ugyanis a vezető tisztségviselő csak akkor tartozik felelősséggel harmadik személyekkel szemben, ha a kárt szándékosan okozta, és felelőssége ebben az esetben is a jogi személlyel egyetemleges.[12] Kiemelendő, hogy a Ptk. egyetemlegességet előíró, hivatkozott szabálya nem eredményezi azt, hogy az adott jogi személy felelősséggel tartozik a vezető tisztségviselője által harmadik személy(ek)nek okozott károkért, hiszen ebben az esetben a gazdasági társaságot valójában csak helytállási kötelezettség terheli. A törvény ezzel a szabállyal lényegében megfelelő fedezetet kívánt teremteni a károsulti követelések kielégítéséhez.[13]

3.1. A Ptk. 3:118. §-ában meghatározott anyagi felelősségi szabály

A Ptk. 3:118. §-a kimondja, hogy „[h]a a gazdasági társaság jogutód nélkül megszűnik, a hitelezők kielégítetlen követelésük erejéig kártérítési igényt érvényesíthetnek a társaság vezető tisztségviselőivel szemben a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség szabályai szerint, ha a vezető tisztségviselő a társaság fizetésképtelenségével fenyegető helyzet beállta után a hitelezői érdekeket nem vette figyelembe. Ez a rendelkezés végelszámolással történő megszűnés esetén nem alkalmazható."

Az idézett felelősségi szabály érvényesülésének a jogszabályszöveg szerint három konjunktív előfeltétele van: *(i)* a társaság jogutód nélkül megszűnik (ide nem értve a végelszámolás útján történő megszűnés esetét); amely megszűnést követően *(ii)* kielégítetlen hitelezői követelések maradnak fenn; feltéve, hogy *(iii)* a vezető tisztségviselő a hitelezői érdekeket nem vette figyelembe a fizetésképtelenséggel fenyegető helyzet bekövetkeztét követően. Emellett ténylegesen van egy kvázi negyedik konjunktív előfeltétel is – amelyre alább térünk ki –, nevezetesen az, hogy a vezető tisztségviselő felelőssége a Cstv. 33/A. § (1) bekezdése alapján jogerősen megállapításra kerüljön. Noha ezen előfeltétel jelentős mértékben összecseng a *(iii)* pont szerinti előfeltétellel, ugyanakkor a jogerős megállapító ítélet léte – a Cstv. szerinti kétlépcsős igényérvényesítésre tekintettel – szükségképpeni előfeltétele a kártérítés iránti igény érvényesítésének.

A korábbi szabályozáshoz képest ugyanakkor jelentős eltérés, hogy a vezető tisztségviselőnek a hitelezői érdekek figyelembevételével, nem pedig a hitelezői érdekek elsődlegessége alapján kell eljárnia a fizetésképtelenséggel fenyegető helyzet beállta után. Álláspontom szerint ezen változás mindenképpen kedvező a

[12] Lásd a Ptk. 3:24. § (2) bekezdését.

[13] Mohai Máté: *Felelősség és helytállási kötelezettség a társaságok jogában*. Doktori értekezés. Pécs, 2017. 98.

társaságok számára, hiszen nem várja el a vezető tisztségviselőtől a társasági érdekek háttérbe szorítását, épp ellenkezőleg, biztosítja, hogy az ügyvezetés olyan észszerű döntéseket hozzon a fizetésképtelenséggel fenyegető helyzet bekövetkezte esetén, amelyek egyaránt szolgálják a társaság továbbműködésének és vagyonmegőrzésének, illetve vagyongyarapodásának a biztosítását és ezáltal a hitelezői érdekeket is.

3.2. A Cstv. 33/A. §-a és az ahhoz kapcsolódó közelmúltbeli joggyakorlat

3.2.1. Kétlépcsős perlési struktúra

A Cstv. 33/A. §-a egy kétlépcsős perlési struktúrát ír elő, melynek első lépcsője a vezető tisztségviselő felelősségének megállapítása, míg második szintje a megállapított felelősség alapján a vezető tisztségviselővel szemben a kártérítési igény érvényesítése. Ezen kétlépcsős perlésnek egyaránt megvannak az előnyei és a hátrányai. Előnyként említhető, hogy a megállapítási perben számos jelentős körülményt már meghatároznak (így például a fizetésképtelenséggel fenyegető helyzet bekövetkeztének a pontos időpontja, a vezető tisztségviselő hitelezői érdekeket sértő magatartása és az azzal szükségképpen okozati összefüggésben álló vagyoncsökkenés, vagy a hitelezői követelések teljes kielégítésének meghiúsulása). Ezeket a marasztalási perben eljáró bíróságnak már nem kell vizsgálnia.

A kétlépcsős pernek azonban számos hátránya is van. Az egyik leginkább jelentős hátrány, hogy a marasztalási per megindítására csak a felszámolási eljárás jogerős lezárásáról hozott határozat Cégközlönyben történő közzétételét követően kerülhet sor. Tekintettel a felszámolási eljárások esetenként jelentős elhúzódására, amelyhez több tényező (így például a hitelezői kifogások számossága) is hozzájárulhat, a hitelezőknek esetenként csak a vezető tisztségviselő felelősségének megállapításától számított több év elteltével van lehetőségük a marasztalási per megindítására. Ez jelentős hátrányt jelenthet a hitelezők számára akár csak egy időközben bekövetkező jelentős inflációra tekintettel. Alább még kitérek arra, hogy a jelenleg hatályos szabályozás alapján maga a marasztalási per is jelentősen elhúzódhat.

Nem tartja indokoltnak és célszerűnek a kétlépcsős perlést Csőke Andrea sem. Álláspontja szerint „[a] jogintézmény lényegét tekintve – azaz, hogy mivel az adós felszámolás hatálya alá eső vagyonát csökkentette a vezető tisztségviselő, ezért annak a növekedését kellene elérni – az lenne a tiszta megoldás, ha megszűnne a kétlépcsős per, és egyből marasztalásra lehetne perelni a vezető tisztségviselőt az

adós – azaz a felszámolás hatálya alá eső vagyon – javára a felszámolási eljárás tartama alatt a Cstv. 33/A. § (1) bekezdésében meghatározott feltételek esetén".[14]

3.2.2. A megállapítási per

A vezető tisztségviselő felelősségének megállapítására irányuló kereset[15] a felszámolási eljárás jogerős befejezéséig terjeszthető elő (BH 2018.231.). A BH 2014.279. számon közzétett döntésben rögzítettek szerint a felszámolási eljárás jogerős lezárásán azt az időpontot kell érteni, amikor az adós társaság felszámolásának megszüntetéséről szóló végzésről valamennyi érintett hitelező tudomást szerezhet, tehát amikor az erről szóló jogerős bírósági határozat a Cégközlönyben közzétételre kerül.

A bíróságtól azon személyek felelősségének megállapítása kérhető, akik a gazdálkodó szervezet vezetői voltak a felszámolás kezdő időpontját megelőző három évben. A rendelkezés ezen fordulatára tekintettel a Cstv. 33/A. § (1) bekezdése alaptörvény-ellenességének megállapítása és megsemmisítése is felmerült egy, a Fővárosi Törvényszék által kezdeményezett eljárásban. A Törvényszék álláspontja szerint az alkalmazandó Cstv. 33/A. § (1) bekezdése nem egyértelmű abban a tekintetben, hogy a hároméves időszak csak az alperesként perbe vonható személyek körének meghatározása körében bír-e relevanciával, vagy a vizsgálandó időszakot is kijelöli. A bíróság álláspontja szerint a polgári jog és a büntetőjog területén alkalmazandó elévülési szabályokkal ellentétben a Cstv. 33/A. § (1) bekezdése nem határozza meg egyértelműen, hogy egy-egy magatartásért adott személy meddig köteles helyt állni, ami az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdés szerinti jogbiztonság sérelmét eredményezi. Az Alkotmánybíróság 3462/2022. (XI. 17.) AB határozatával az indítványt elutasította. Indokolásában rögzítette, hogy „a Cstv. 33/A. § (1) bekezdése, illetve annak a három éves időtartamot előíró szabálya, amit az indítványozó Törvényszék kifogásolt, nem minősül homályos, illetve ellentmondásos normának, aminek alkalmazásához a jogszabály-értelmezés ne lenne elegendő. A Cstv. 33/A. § (1) bekezdése – az irányadó bírói gyakorlatra is figyelemmel – nem tekinthető a jogalkalmazók számára értelmezhetetlen szabálynak." Utalt arra, hogy a kérdéskörre önálló témaként már az Összefoglaló Vélemény sem tért ki, ami szintén arra enged következtetni, hogy a kérdéses fordulat kapcsán nem merülnek fel jogalkalmazási bizonytalanságok.

[14] Csőke Andrea: *Nagykommentár a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvényhez.* 2026. január 1. időállapotú, 2026. évi Jogtár-formátumú kiadás, a Cstv. 33/A. §-hoz fűzött magyarázat.

[15] Lásd a Cstv. 33/A. § (1) bekezdését.

A megállapítási perben a felperesnek kell bizonyítania a fizetésképtelenséggel fenyegető helyzet bekövetkeztének időpontját, az alperesi magatartás és a vagyoncsökkenés mértéke közötti okozati összefüggést és a vagyoncsökkenés mértékét (BDT 2020.4121.I.). A vezető tisztségviselőnek pedig azt kell bizonyítania, hogy az adott helyzetben elvárható valamennyi intézkedést megtette a hitelezői veszteségek csökkentése érdekében.[16] Amennyiben a gazdasági társaság vezető tisztségviselője a fizetésképtelenséggel fenyegető helyzet bekövetkeztétől[17] kezdve ügyvezetési feladatait nem a hitelezők érdekeinek figyelembevételével látja el, személyes felelőssége megállapítható.

3.2.3. Felelősségi tényállások

A Cstv. 33/A. § (1) bekezdése ténylegesen két felelősségi tényállást nevesít, amelyek a vezető magatartásának eredménye alapján különböznek egymástól. A törvényi tényállás első fordulata szerint akkor felel a vezető tisztségviselő, ha hitelezői érdekeket figyelmen kívül hagyó magatartásának következtében az adós vagyona csökkent. A második fordulat szerint pedig akkor, ha magatartása a vagyoncsökkenésen kívüli más okból hiúsíthatja meg a hitelezői igények teljes mértékben történő kielégítését. A második fordulat szerinti más ok lehet különösen az adóst terhelő kötelezettségek, biztosítékok vállalása, adósságok felhalmozása, de idetartozhat a környezetkárosodás megelőzésére, a környezetkárosítás abbahagyására, illetve a kármentesítésre vonatkozó jogszabályban meghatározott kötelezettségek teljesítésének a Cstv. 33/A. § (1) bekezdésében említett elmulasztása is.[18] A Cstv. 33/A. § (1) bekezdésében szabályozott felelősségi tényállások elemei konjunktívak, tehát együttes megvalósulásuk esetén állapítható meg a felszámolás alá került gazdálkodó szervezet vezető tisztségviselőjének felelőssége (Kúria Pfv.21.076/2025/8.).

A Cstv. 33/A. § (1) bekezdésében írt vezetői magatartások tekintetében a jogkövetkezmények eltérőek, eltérő tényállást kell bizonyítani a megállapításukhoz, és eltérő összegű lehet a megállapított vezetői felelősség is. Az első fordulat esetében konkrét magatartásból eredő, meghatározott összegű vagyoncsökkenés összege alapján állapítható meg a vezető felelőssége. A második fordulat azonban a vezető tisztségviselő több elemből is összeállítható, akár folyamatosan elkövetett magatartása következményeként a hitelezői igények kielégítésének meghiúsulása esetén rendelkezik a vezetői felelősség megállapíthatóságáról (Kúria Gfv.30.315/2021/5.).

A második fordulatnak egy kiváló példája a hitelezői igények kielégítésének meghiúsulását eredményező ún. „árnyékkönyvelés". A perbeli esetben az adós

[16] Legfelsőbb Bíróság Gfv.X.30.047/2011/3.
[17] Meghatározásához lásd a Cstv. 33/A. § (3) bekezdését.
[18] Kúria Gfv.VI.30.325/2021/6.

felszámolását a Nemzeti Adó- és Vámhivatal (a továbbiakban: NAV) kezdeményezte, miután adóellenőrzéseket folytatott az adósnál, és megállapította, hogy a vizsgálattal érintett években az adós árbevétele magasabb volt a könyveiben lévőnél, az adós „árnyékkönyvelést" folytatott, és működési veszteségeit tagi kölcsönnel fedezte. Az adós a NAV határozatában kiszabott szankciók ellenére nem képzett céltartalékot, azonban a tagi kölcsönt visszafizette. A NAV ezen magatartásokra tekintettel kérte az alperes mint az adós vezető tisztségviselője felelősségének a megállapítását a Cstv. 33/A. § (1) bekezdése alapján.

Az elsőfokú bíróság a keresetnek helyt adva megállapította az alperes felelősségét, azzal, hogy hitelezői érdekeket sértő magatartásnak nem a tagi kölcsön visszafizetését, hanem azt tekintette, hogy a fizetésképtelenséggel fenyegető helyzet bekövetkeztét követően az „árnyékkönyvelés" révén elvonta az adós vagyonát.

A másodfokú bíróság az elsőfokú ítéletet helybenhagyta. Az alperes felülvizsgálati kérelmére eljárt Kúria – az Alaptörvény 28. cikkében foglalt rendelkezéssel összhangban – felhívta a Cstv. 33/A. § (1) bekezdését beiktató törvénymódosítás jogalkotói indokolását, mely szerint „a megállapítási keresetben azt kell tisztázni, hogy az adós volt vezetője a jogi személy fizetésképtelenségét fenyegető helyzetének bekövetkezését követően figyelembe vette-e a hitelezők összességének érdekeit, azaz azt, hogy az adós elleni hitelezői követelések fedezete ne csökkenjen. Ha nem vette figyelembe, ennek a ténynek akkor van jelentősége, ha ennek eredményeképpen az adós jogi személy vagyona csökkent, vagy ha más olyan körülményt idézett elő, hogy a hitelezők teljes mértékben történő kifizetése meghiúsulhat." A Kúria hangsúlyozta, hogy a jogerős ítélet helytállóan a Cstv. 33/A. § (1) bekezdésének második fordulata alapján vizsgálta a vezető tisztségviselő magatartását, és ebben a körben megállapította, hogy az „árnyékkönyvelés", amelynek jogellenességével az alperesnek tisztában kellett lennie, alkalmas volt arra, hogy a felperes követelése kielégítésének meghiúsulását idézze elő, hiszen az „árnyékkönyvelés" miatt a bevétel egy része nem került be az adós vagyonába, így nem nyújtott fedezetet a hitelezői igényekre.

A vezető tisztségviselő helytállási kötelezettsége nem a ki nem elégített hitelezői követelések teljes összegére áll fenn, hanem csak olyan mértékben, amilyen mértékben a társasági vagyon a vezető tisztségviselő felróható eljárása folytán csökkent (BDT 2012.2619.). A vagyoncsökkenés fogalma alatt a Cstv. 33/A. § (1) bekezdésének alkalmazásában az adós gazdálkodó szervezet befektetett eszközökből és forgóeszközökből álló, tehát aktív vagyonának a fizetésképtelenséggel fenyegető helyzetben bekövetkező csökkenését kell érteni (BH 2022.183.). Ezt a megállapítását a Kúria a gazdálkodó szervezet vagyonának a Cstv. 3. § (1) bekezdésének *e)* pontjában meghatározott definíciójából vezette le. Így álláspontja szerint „[a] vagyoncsökkenés fogalma tehát az adósnak a fizetésképtelenséggel fenyegető helyzet

alatti aktív vagyonához kötődik, vagyis a Cstv. 33/A. § (1) bekezdésében szabályozott felelősségi tényállás első fordulata a hitelezői követelések fedezetét jelentő aktív adósi vagyon védelmét kívánja biztosítani, illetőleg az e vagyon csökkenését eredményező, a hitelezői érdekeket figyelmen kívül hagyó vezetői magatartást kívánja szankcionálni". Így vagyoncsökkenésnek minősítette a perbeli eset tényállása szerinti tagi kölcsön visszafizetését is. A fizetésképtelenséggel fenyegető helyzetben lévő társaságok vezető tisztségviselői által a tagi kölcsönök visszafizetése kapcsán ugyanis gyakori hivatkozás (volt), hogy a kölcsön visszafizetése ténylegesen nem csökkenti a társaság vagyonát, mivel a visszafizetéssel a társaság kötelezettségállománya csökken, így ténylegesen a vagyon mértéke nem változik. Álláspontom szerint ugyanakkor helytálló és jelentős a Kúria megállapítása, amely egyértelművé teszi, hogy a Cstv. 33/A. § (1) bekezdése szerinti vagyoncsökkenés alatt az aktív vagyon negatív irányba történő változása értendő, és a tagi kölcsön visszafizetése is ilyen változást eredményez.

A hitelezői érdekeknek megfelelő eljárás bírói gyakorlata alapján megállapítható, hogy a vezető tisztségviselő nem a hitelezők érdekeinek megfelelően jár el többek között, ha *(i)* a fizetésképtelenséggel fenyegető helyzet bekövetkezése után igazolható módon létre nem jött szerződések, és teljesítési igazolások nélkül rendelkezik különböző nagyságú összegek kifizetése felől;[19] *(ii)* a társaság követelését a kötelezett elleni felszámolási eljárásban nem jelenti be, és a jogvesztő határidő elteltével a társaság követelése nem érvényesíthető, a követelés megszűnése tehát önmagában vagyonvesztést idéz elő a társaság vonatkozásában;[20] *(iii)* egy olyan külföldi, ismeretlen lakóhelyű személynek nyújt kölcsönt, aki nem fellelhető, és ezért a követelés behajthatatlan;[21] *(iv)* a tagi kölcsönköveteléssel rendelkező hitelezőt – ezen belül saját magát – előnyben részesíti a társaság külső, érdektelen (a társaságban részesedéssel nem rendelkező, illetve tisztséget nem betöltő) hitelezőivel szemben;[22] *(v)* az adós gazdasági társaság tulajdonában álló, más társaságban meglévő üzletrészt annak névértéke töredékéért értékesíti egy hozzátartozó részére.[23]

A Cstv. 33/A. § (1) bekezdése alapján nemcsak a szándékos, rosszhiszemű, kifejezetten a vagyonkimentésre irányuló magatartásra tekintettel állapítható meg a vezető tisztségviselő felelőssége, hanem akkor is, ha észszerűtlen, indokolatlan kockázatot vállalva folytatja a fizetésképtelenséggel fenyegető helyzetben a társaság tevékenységét.

[19] BH 2013.222.I.
[20] Pécsi Ítélőtábla Gf.IV.30.143/2012/7.
[21] Pécsi Ítélőtábla Pf.IV.20.470/2013/15.
[22] BH 2016.179.III.
[23] BDT 2013.3036.

Nem alapozza meg a vezető tisztségviselő felelősségét önmagában az, ha az adós gazdálkodási tevékenységét a fizetésképtelenséggel fenyegető helyzetben is folytatja úgy, hogy észszerűtlen kockázatot nem vállal, a társaság megmentése érdekében tett indokolt intézkedései azonban nem vezetnek eredményre (BH 2020.244.). Az ügy alapjául szolgáló tényállás szerint az adós gazdasági társaság jelentős tartozást halmozott fel a felperessel szemben, amely tartozás kevesebb, mint másfél év alatt nagyjából 45 millió forinttal csökkent, azonban még így is meghaladta a 100 millió forintot. Az adós vezető tisztségviselője az adóson kívül több más társaságban is tagi és ügyvezetői tisztséget töltött be, amelyek jelentős összegű kölcsönszerződéseket kötöttek egy takarékszövetkezettel, és e szerződésekből eredő kötelezettségeikért az adós készfizető kezességet vállalt. Az adós később felszámolás alá került, amelyben a hitelező igényének kielégítésére nem került sor. A felperes keresetében kérte annak a megállapítását, hogy a volt ügyvezető a feladatait a kezességi szerződések megkötésére tekintettel nem a hitelezők érdekeinek elsődlegessége alapján látta el, amelynek következtében az adós vagyona csökkent. Az elsőfokú bíróság a felperes keresetének helyt adott, álláspontja szerint ugyanis az adós a kezességi szerződések megkötésének időpontjában már fizetésképtelenséggel fenyegető helyzetben volt, azonban ennek ellenére a szerződések megkötésével észszerűtlen kockázatot vállalt. A másodfokú bíróság az elsőfokú ítéletet megváltoztatta, és a felperes keresetét elutasította. Álláspontja szerint a jogalkotó a Cstv. 33/A. § (1) és (3) bekezdései szerinti felelősségi formát arra az esetre alakította ki, ha a vezetők felróható magatartása az adós társaság vagyonában csökkenést okozott, és emiatt a hitelezők kielégítése a felszámolási vagyonból nem történhet meg. A másodfokú bíróság erre tekintettel a kezességvállalási szerződések megkötésének célzatát vizsgálta, és arra a megállapításra jutott, hogy azok megkötése abban az esetben minősülne hitelezői érdeket sértőnek, ha a vezető tisztségviselő tudatosan kötött volna olyan szerződést, hogy az adósok teljesítőképessége hiányában a kezesi szerződés alapján a személyes adósok helyett az általa képviselt adós társaság fog teljesíteni. Ugyanakkor a másodfokú bíróság álláspontja szerint az alperes célja éppen ellentétes volt. A kölcsönfelvétel célja ingatlantulajdon szerzése, majd bevétel realizálása volt annak érdekében, hogy ezek a bevételek fedezzék a tartozásait. A másodfokú bíróság továbbá a vagyoncsökkenés mint feltétel bekövetkeztét sem látta megállapíthatónak. Álláspontja szerint ugyanis az adós társaság érdekeltségi körébe tartozó társaságok részére történő biztosítékvállalás a pénzügyi-gazdasági helyzetére tekintettel indokolt volt, és nem tekinthető vagyoncsökkenést eredményező magatartásnak.

A felperes felülvizsgálati kérelmére eljáró Kúria elöljáróban rögzítette, hogy a Cstv. 33/A. §-a szerint nem csak a szándékos, rosszhiszemű, kifejezetten a vagyonkimentésre irányuló magatartására hivatkozással állapítható meg a vezető tiszt-

ségviselő felelőssége, minden egyes esetben a rendelkezésre álló adatokból kell levonni a következtetést e körben. A Kúria a vezető tisztségviselő felelőssége alóli kimentési szabályt tartalmazó Cstv. 33/A. § (3) bekezdésének értelmezése kapcsán rögzítette, hogy a hitelezői veszteségek csökkentése nemcsak a társaság tevékenységének megszüntetésével, hanem a tevékenység folytatásából új bevétel realizálásával is elérhető. E körben a vezető tisztségviselő észszerű kockázatot is vállalhat, így minden esetben az vizsgálandó, hogy a végül vagyoncsökkenést eredményező magatartás észszerű döntésnek tekintendő-e. A Kúria egyetértett az ítélőtábla megállapításaival, mely szerint az alperes nem vállalt észszerűtlen kockázatot a kezességi szerződések megkötésével, ugyanis többek között az adós tevékenysége folytatásának biztosítása érdekében kötötte meg azokat.

A döntés álláspontom szerint kiválóan rávilágít arra, hogy a Cstv. 33/A. § (1) bekezdésében foglalt követelmények teljesülését esetről esetre, az adott ügy tényállásának függvényében kell vizsgálni. A bemutatott ügyben kiemelt jelentőséggel bírt a kölcsönszerződések megkötésével és a kezességvállalással elérni kívánt cél, valamint az ügyvezetői magatartás észszerűségének vizsgálata és annak bizonyítása, továbbá az alperes mint tag és ügyvezető és az érintett társaságok közötti kapcsolat is. Így az ügyvezető felelőssége a jelentős összegű tartozás és a kezességvállalással érintett kölcsönösszegek, valamint a fizetésképtelenséggel fenyegető helyzet fennállása ellenére sem került megállapításra.

A Cstv. 33/A. § (1) bekezdése szerinti megállapítási per soha nem eredményezheti a felszámolás alatt álló adós vagyonának növekedését. A megállapítási perben meghatározott összeg erejéig a felszámolási eljárás befejezése utáni marasztalási perben léphetnek fel a hitelezők ki nem egyenlített követelésük erejéig a vezető tisztségviselővel szemben (BH 2022.78.I.). Az ennek során befolyó összeg így a hitelezőkhöz kerül.

A megállapítási kereset jogmegóvó kereset. Jogérvényesítéssel önmagában a megállapítás nem jár, azonban a megállapítás a későbbi marasztalási kereset előfeltétele. A felszámolás kezdő időpontja után az minősül hitelezőnek, és annak van a vezető tisztségviselő felelősségének megállapítására irányuló perben kereshetőségi joga, aki követelését a jogvesztő határidőn belül a felszámolónak bejelentette, és a nyilvántartásba vételi díjat befizette (BH 2017.345.).

3.2.4. Az árnyékügyvezetők felelőssége

A Cstv. 33/A. § (2) bekezdése a tényleges vezető tisztségviselők mellett az ún. árnyékügyvezetők felelősségét is megteremti annak a kimondásával, hogy a gazdálkodó szervezet vezetőjének minősül az a személy is, aki a gazdálkodó szervezet

döntéseinek meghozatalára ténylegesen meghatározó befolyást gyakorolt. Az árnyékügyvezetőnek azonban nincs egy egységesen meghatározott fogalma, annak kapcsán a bírói gyakorlat nyújt irányadó támpontokat. Az árnyékügyvezetői minőség meghatározásának irányadó szempontjainak tekintette a Kúria többek között azt, hogy az adott személy az adós társaság „napi működése körébe tartozó kérdésekben is utasításokat adott az alkalmazottaknak, tőlük visszajelentéseket várt el ezek teljesítéséről, továbbá a társaság hosszabb távú tervei megvalósítása körében is közreműködött azzal, hogy a pályázatok előkészítésével, ill. az érdemi munkával foglalatoskodott".[24]

A Győri Ítélőtábla Gf.20.145/2021/10. számú határozatában rögzítette, hogy a társaság működése során tényleges stratégiai döntéseket meghozó és nem a mindennapos operatív, adminisztratív irányítást végző személy árnyékvezetői felelőssége vethető csak fel. Ez fejeződik ki a törvény azon kitételében is, hogy az árnyékvezetőnek a döntéshozatalra kell tényleges, meghatározó befolyást gyakorolnia, nem pedig a meghozott döntések végrehajtására. A Fővárosi Ítélőtábla Gf.40.304/2020/10. számú határozatában szintén foglalkozott az árnyékvezetői minőséggel, és azt akként határozta meg, hogy „[a]z árnyékvezetői minőség (II. rendű alperes) – ahogy azt az elsőfokú bíróság által az ítélet indokolásában hivatkozott végzésében a Fővárosi Ítélőtábla már kiemelte – nem jogi, hanem ténybeli alapon nyugszik, így a felelősség nem a tagi részesedés arányán alapul, annak nem egyenes jogkövetkezménye. Az árnyékvezetői minőség teljesen független mind a tagsági, mind a vezetői jogviszonytól, ezért nincs jelentősége a felperes fellebbezésében megjelölt jogszabályi rendelkezéseknek. Mivel a II. rendű alperes nem minősül árnyékügyvezetőnek, a fellebbezésben hivatkozott magatartás (mulasztás) sem szolgálhat alapul felelősségének megállapításához. A tagsági jogviszonyból eredő kötelezettség (beszámoló elfogadása) esetleges elmulasztásához a Cstv. 33/A. § (1) bekezdése nem fűz felelősséget megalapozó jogkövetkezményt."

Az esetleges árnyékügyvezetőt azonban nem terheli az összes, a tényleges vezető tisztségviselőt terhelő kötelezettség. Ezt erősítette meg a Pécsi Ítélőtábla is a Pf.20.026/2021/5. számú határozatában annak a rögzítésével, hogy „[a]z esetleges »árnyékügyvezető« nem minősül az adós törvényes képviselőjének, így közzétételi, letétbe helyezési, mérlegkészítési, irat és vagyonátadási kötelezettség nem terheli, ezért a vélelem (bizonyítási teher átfordító hatás) vele szemben nem érvényesülhet".

Álláspontom szerint az árnyékügyvezetői minőség fennállása és az esetleges árnyékügyvezető felelőssége szintén esetről esetre, valamennyi körülmény együttes figyelembevételével vizsgálandó. Azt jelentős mértékben befolyásolja többek között az érintett gazdasági társaság formája, mérete, a tényleges ügyvezető és az

[24] BH+ 2015.479.

árnyékügyvezető közötti viszony, az esetleges árnyékügyvezető szaktudása, speciális képzettsége és számos egyéb körülmény. A bírósági gyakorlatot elemezve ugyanakkor megállapítható, hogy a vezető tisztségviselők felelősségének megállapításához képest csak elenyésző számban kerül sor az ún. árnyékügyvezetők felelősségének megállapítására a Cstv. 33/A. §-a alapján.

3.2.5. A marasztalási per

A Cstv. 33/A. §-a szerinti igényérvényesítési rend második szintje a megállapított felelősség alapján a vezető tisztségviselővel szemben a kártérítési igény érvényesítése, melynek során a megállapítási perben meghatározott összeg erejéig léphetnek fel a kielégítést nem nyert hitelezők.

A vezető tisztségviselő Cstv. 33/A. §-a szerinti felelőssége nem járulékos jelleggel, az adós és a hitelező alapjogviszonyából származó követelésért mögöttesen áll fenn a hitelezővel szemben, hanem a vezető tisztségviselő kártérítés címén felel az alapjogviszonytól elkülönült magatartásával összefüggésben az adós gazdálkodó szervezetnél keletkező vagyoncsökkenés erejéig, vagy más okból a hitelezői követelések kielégítésének meghiúsulásának mértékéig a hitelezők felszámolási eljárásban nyilvántartásba vett, de meg nem térült követeléseiért (BDT 2025.4888.).

Ezen igényérvényesítés tekintetében különös jelentőséggel bír a Cstv. 33/A. § (11) bekezdésének 2020. augusztus 1-jén történő módosítása, majd a korábbi (12) bekezdés hatályon kívül helyezése. A korábbi szabályozás szerint ugyanis a felszámolási eljárás jogerős lezárásáról hozott határozat Cégközlönyben való közzétételét követő 90 napos jogvesztő határidőn belül volt lehetősége a kielégítést nem nyert hitelezőknek a marasztalási per megindítására azzal, hogy ha a felszámolási eljárás jogerős lezárásáig nem született jogerős határozat a Cstv. 33/A. § (1) bekezdése szerinti megállapítási perben, akkor a 90 napos jogvesztő határidő kezdete a megállapítási perben született határozat jogerőre emelkedésének napját követő naptól kezdődött.

Álláspontom szerint a korábbi, jogvesztő határidőt előíró rendelkezés kiszámíthatóbbá tette a marasztalási perek lefolytatását és a hitelezők általi igényérvényesítést. A kártérítési keresetet határidőben benyújtó felpereseknek ugyanis nem kellett tartaniuk attól a 90 napos határidő elteltével, hogy a perbe újabb és újabb felperesek kerülnek be a Cstv. 33/A. § (13) bekezdése szerinti egyesítésre tekintettel, ami potenciálisan a per elhúzódását eredményezheti. Emellett a hitelezői követelések arányos kielégítésére tekintettel az egyes hitelezők által ténylegesen realizálható kártérítési összeg a felperesek számának növekedése esetén akár jelentős mértékben is csökkenhet.

4. Záró gondolatok

A jelen tanulmány írása során vizsgált bírósági határozatoknak a számossága – amelyek közül csak néhányat mutattam be – igazolja, hogy az a körülmény, amely 2016-ban részben a Kúria joggyakorlat-elemző csoport felállítását indokolta – nevezetesen a tárgykörben induló perek viszonylag nagy száma – továbbra is fennáll. A bevezetőben is írtak szerint a bemutatott határozatok tárgyukat és a vizsgált kérdéseket tekintve nem fedik le a vezető tisztségviselők hitelezőkkel szembeni felelősségének valamennyi aspektusát, különös tekintettel arra, hogy a Ctv. vonatkozó rendelkezése és annak gyakorlata nem került bemutatásra. Álláspontom szerint azonban alkalmasak egyes, az ilyen tárgyú perekben gyakran előforduló kérdések megítélése során vizsgálandó szempontoknak, valamint az ezeket érintő jelentősebb, irányadónak tekintendő felsőbírósági megállapításoknak az összefoglalására.

Felhasznált irodalom

Auer Ádám: A vezető tisztségviselő felelőssége a 21. századi elvárások tükrében. In: Auer Ádám (szerk.): *Nizsalovszky Magánjogi Kollokvium I.* Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2025. 121–156.

Barta Judit – Majoros Tünde: A vezető tisztségviselő társasággal szembeni és harmadik személynek okozott károkért való felelősségének neuralgikus kérdései. *Miskolci Jogi Szemle*, 2015. (2), 5–16.

Bodzási Balázs: A jogi személyek körében felmerülő felelősségi kérdésekről, különös tekintettel a vezető tisztségviselőkre. *Gazdaság és Jog,* 2013. (6), 8–13.

Csehi Zoltán: A vezető tisztségviselő polgári jogi felelősségének alapjai és irányai az új Polgári Törvénykönyv alapján. In: Csehi Zoltán – Szabó Marianna (szerk.): *A vezető tisztségviselő felelőssége.* Budapest, CompLex Kiadó, 2014. 9–50.

Csőke Andrea: *Nagykommentár a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvényhez.* 2026. január 1. időállapotú, 2026. évi Jogtár-formátumú kiadás.

Kisfaludi András: A jogi személy vezető tisztségviselőjének felelőssége az új Polgári Törvénykönyvben. In: Csehi Zoltán – Koltay András – Landi Balázs – Pogácsás Anett (szerk.): *(L)ex Cathedra et Praxis – Ünnepi kötet Lábady Tamás 70. születésnapja alkalmából.* Budapest, Pázmány Press, 2014. 307–338.

Kisfaludi András: Gazdasági társaság. In: Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez.* 2026. március 1. időállapotú, 2026. évi Jogtár-formátumú kiadás.

Mohai Máté: *Felelősség és helytállási kötelezettség a társaságok jogában.* Doktori értekezés. Pécs, 2017.

Németh Erika: A vezető tisztségviselő jogállása és felelőssége a társasági modellek és a vezetői szerepvállalás tükrében. *MTA Law Working Papers,* 2023. (8), https://jog.tk.elte.hu/mtalwp/a-vezeto-tisztsegviselo-jogallasa-es-felelossege-a-tarsasagi-modellek-es-a-vezetoi-szerepvallalas-tukreben

Nochta Tibor: A vezető tisztségviselők magánjogi felelősségének mércéjéről és irányairól az új Ptk. alapján. *Gazdaság és Jog,* 2013. (6), 3–8.

Török Tamás: A vezető tisztségviselő hitelezőkkel szembeni felelősségével kapcsolatos álláspontok. *Polgári Jog,* 2016. (11).

Török Tamás: A vezető tisztségviselők hitelezőkkel szembeni felelőssége. *Gazdaság és Jog,* 2017. (6), 3–9.

Abstract

Liability of executive officers towards creditors

The purpose of this study is to examine the liability of executive officers, and in particular their liability toward creditors, through a summary of the relevant provisions of Act V of 2013 on the Civil Code and Act XLIX of 1991 on Bankruptcy Proceedings and Liquidation Proceedings, as well as, in particular, a presentation of the relevant case law. The study presents certain provisions of the legal framework through the related judicial practice and legal interpretation, in some cases by merely recording the principle established in the court decision, and in others by providing a more detailed presentation of the facts of the case and the reasoning given by the courts, with the author adding personal comments on certain decisions.

Keywords: *executive officer; creditors; liability; insolvency; loss of assets*

Dr. Menyhárd Attila
egyetemi tanár
Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Közgazdaságtan és Technológiajog Tanszék,
kutatóprofesszor
Nemzeti Közszolgálati Egyetem EJKK Információs Társadalom Kutatóintézet

A FELELŐSSÉG ÚJ IRÁNYAI

https://doi.org/10.61382/MJE.Ertekezesek.2026.Menyhard.199

Összefoglaló

A kártérítési felelősség a polgári jognak a leginkább dinamikusan fejlődő területe és voltaképpen a polgári jog bölcsője is. A kártérítési felelősség története a sumér király, Ur-Nammu (i.e. 2100–2050) törvényéhez vezethető vissza, aki a törvénykönyvben meghatározott személyi sérülések okozása esetén pénzfizetési szankciót írt elő.[1] Általános az a gondolat, hogy ahol jogosultság van, ott van a jogosultság megszegése esetén érvényesíthető jogorvoslati igény (remedy) is.[2] Ez fordítva is igaz: ahol van érvényesíthető jogorvoslati igény (remedy), ott van jogosultság is. A kártérítési felelősség megállapítása így a védett jogosultságokat, ezáltal pedig a jogilag védett érdekeket és értékeket határozza meg. A kártérítési felelősség ugyanakkor elsősorban kockázattelepítési mechanizmus. A kártérítési felelősség egyre inkább externáliákat kiküszöbölő kockázatkezelési mechanizmusként működik, háttérbe szorítva a vétkes magatartás szankcionálását. Ez egyúttal válasz a technológiai fejlődés kihívásaira is. Egyre világosabb az igény az anyagi és az eljárási jog eszközrendszerének tudatos és egymásra reflektáló együtt alkalmazására különösen olyan esetekben, amelyekben az információhiány kockázatát kell allokálni. A kártérítési felelősség végső menedékként való használata erodálja a kártérítési felelősség dogmatikai határait, miközben valós társadalmi igényre ad választ, és szabályozási résekre mutat rá.

Kulcsszavak: kártérítési felelősség; anyagi és eljárási jog; technológiai fejlődés; társadalmi változások hatása

[1] Bár a törvénykönyv 300 évvel Hammurabi törvénykönyve előtt született, amely ezt a szabályt a talio elvére cserélte, mai szemmel mégis ez a korszerűbb és előremutató megoldás.

[2] John C. P. Goldberg – Benjamin C. Zipursky: *Recognizing Wrongs*. Cambridge – London, Belknap Press – Harvard University Press, 2020. 29.

1. A kártérítési felelősséget formáló hatások

A kártérítési felelősség közvetlenül képezi le a társadalmi értékrendet, továbbá társadalmi értékelést közvetít a bírósági döntéseken keresztül. Az elmúlt száz évben alapvetően két tényező befolyásolta a kártérítési felelősség alakulását. Az egyik tényezőt a társadalmi értékrend változása jelenti, a másik tényezőt pedig a technológiai változások hatása.

A társadalmi értékrend változásai azért jelentkeznek közvetlenül a kártérítési felelősséggel kapcsolatos bírósági döntésekben, mert a bírósági döntések értékközvetítő mechanizmusok. A kártérítési felelősség gyakorlatának a legpontosabb leírása a bírósági ítéletet értékelési folyamatként határozza meg.[3] Ezen a mechanizmuson keresztül a bíróság úgy dönt az ügyben, hogy azonosítja és egymáshoz képesti súlyukban mérlegeli az adott tényállásban releváns értékek zárt körét, összehasonlítja és súlyozza ezeket az ügy tényállásának a kontextusában, valamint prioritásokat és jogpolitikai célkitűzéseket határoz meg. Ebből a szempontból a jog a társadalmi értékek átadásának és érvényesítésének mechanizmusaként írható le. Mivel az egyes esetek ilyen, kizárólag értékeken alapuló értékelése nem alakítható ki úgy, hogy egy strukturált rendszer alapját képezze, jogszabályokban – azaz normákban és doktrínákban – megalapozott érvekre van szükség. Ilyen struktúra hiányában nem lenne lehetséges a szakmai diskurzus és az érvek közös megértése, és e közös megértés nélkül nem lehet meghatározni a következtetések hatályát, illetve előre jelezni a más esetekre gyakorolt következményeket. A magánjogban a normák tartalmát a bíróságok határozzák meg az írott szabályok, doktrínák és nyitott szabályok konkretizálása révén. A kártérítési felelősség teljes rendszere ilyen értékelésre nyitott szabályokon nyugszik. A bíróság a megtérítendő kár értelmezésén, az okozati összefüggésen, a bizonyítási teher telepítésén keresztül vagy éppen a felróhatóság, a veszélyes üzem, az üzembentartó és hasonló fogalmak konkretizálásával a felelősséget ki tudja terjeszteni, de korlátozni is tudja.

Ami a technológiai fejlődés hatásait illeti, ennek egyik eredménye az, hogy a károk keletkezése kevésbé kapcsolható emberi magatartáshoz. Ezáltal számos esetben nem azonosítható olyan mulasztás, amelynek a szankcionálásával hatni lehetne a magatartás potenciális tanúsítóira. Ennek a potenciális hatásnak a hiányában nincs értelme prevencióban gondolkodni, de sokszor nem azonosítható a károkozó sem. Az okozati összefüggés folyamata is átláthatatlanná válik. A felelősség alapja nem a jogellenes károkozás, hanem a társadalmi kockázat telepítése lesz.

[3] Walter Wilburg: *Entwicklung eines beweglichen Systems im Bürgerlichen Recht.* Graz, Kienreich, 1950. 1. sk.; Walter Wilburg: Zusammenspiel der Kräfte im Aufbau des Schuldrechts. *Archiv für die civilistische Praxis (AcP),* 1964. (4), 364.

A jelenleg zajló digitalizációs technológiai forradalom egyik jellegzetes kísérő szava a technológiai fejlődés „diszruptív" hatása. A felforgató technológia azt a kihívást támasztja a jogászokkal és a joggal szemben, hogy újraértékeljük és újragondoljuk az eddigi fogalmi és gondolkodási keretrendszerünket abból a szempontból, hogy mennyire tudják kezelni az új felelősségi helyzeteket. Ennek során alapkérdéseket kell feltennünk: miért kell a jognak (máshogy) reagálnia, hogyan kell ezt megtennie, és pontosan mit kell tennünk.[4]

2. Magatartás-szankció és direkt kockázattelepítés

A kártérítési felelősség kockázattelepítő szerepe általában véve, a hagyományos európai gondolkodásban és különösen a magyar jogi gondolkodásban, háttérbe szorul. Ennek oka valószínűleg az, hogy Marton Gézának az elsődlegesen kockázattelepítésen nyugvó megközelítésével szemben Eörsi Gyulának a prevenciós szemléleten alapuló megközelítése érvényesült. A jogászi gondolkodásban a felelősség hagyományosan valamely kötelezettség elmulasztásának a következménye, ezért a polgári jogi felelősség is valamely magatartáshoz kapcsolódik, amely a polgári jog szempontrendszere és mércéje szerint jogellenes, azaz károkozástól való tartózkodás követelményét előíró norma megsértésének a következménye. A kártelepítéssel szemben ilyen módon teret nyert prevenciós megközelítésnek az egyik elsődleges következménye az, hogy a kártérítési felelősséget valamely magatartás jogi következményének kezeljük; valójában kényszerűen magatartáshoz próbáljuk kapcsolni a felelősséget. Ez nem a magyar jog sajátossága, hanem általában is jellemző a tradicionális felelősségi szemléletre.

Ugyanakkor vannak olyan kártérítési felelősségi formák, amelyeknek a célja nem valamely károkozó magatartás szankcionálása, hanem valamely tevékenységgel járó kockázat telepítése. Ezek a felelősségi formák a történetiségükben és a telepített kockázat természetében is különbözők. Az épületkárokért való felelősség, az alkalmazott által okozott károkért való munkáltatói felelősség, a veszélyes üzemi felelősség vagy a termékfelelősség nem azért terhelik kártérítési kötelezettséggel a tulajdonost, munkáltatót, üzembentartót vagy a gyártót, mert nem a jog által elvárt magatartást tanúsították; nem is feltétlenül értékelendő körülmény, hogy bármely, felelősségi szempontból releváns magatartást tanúsítottak-e, vagy sem. Elsődleges szempont ennek során az externáliák elkerülése, azaz a tevékenység költségét, így a kár okozásával járó kockázatot is, oda kell telepíteni, ahol a

[4] Simon Sinek: *Start With Why.* London, Penguin Books, 2011. 20.

tevékenység előnyei jelentkeznek, vagy arra, aki a közgazdasági értelemben olcsóbb teherviselő („cheapest cost avoider").

Az alábbiakban azokat a trendeket törekszünk azonosítani, amelyek a jelen és a közeljövő kártérítési felelősségi gondolkodását meghatározzák. Ezek alapvetően olyan társadalmi és gazdasági hatásokra vezethetők vissza, amelyeknek elsődleges gyökere a tömegességben, a károsodáshoz vezető egyre bonyolultabb okfolyamatokban és a technológiai fejlődés kockázatainak a telepítésében fogalmazhatók meg, továbbá olyan értékváltozásokban, amelyek egyre inkább keresik a felelős személyét, és a kártérítési felelősség expanzióját eredményezik.

3. Információhiány és a valószínűségek szerepe

A polgári jogi felelősség természete szükségképpen hipotetikus megközelítést hordoz. A teljes kártérítés elve alapján a károsultat megillető kártérítés mértéke az az összeg, amely alkalmas őt olyan helyzetbe hozni, mintha a károkozó magatartás következményeként előállt vagyoni hátrányt nem szenvedte volna el. Ezt a hipotetikus jelleget a megtérítendő kár, továbbá a felelősség feltételként megkövetelt okozati összefüggés is hordozzák. Mind a kár, mind pedig az okozati összefüggés megállapítása során a tényleges történéseket vetjük össze azzal az alternatív helyzettel, amely nem történt meg. Ilyen értelemben a kártérítési felelősségi helyzetek szükségszerű velejárója az információhiány. Mindaddig, amíg az alternatív valóság észszerű valószínűséggel megközelíthető és meghatározható a bíróság számára, a bizonyítottság alapját képező bizonyosság relativitásán túl lehet lépni, és az észszerű kétségeken túl bizonyosnak tekintett, meg nem valósult alternatív valóságból ki lehet indulni. A társadalmi és gazdasági viszonyok növekvő komplexitása miatt ugyanakkor sok esetben távolodunk az észszerű bizonyosság megállapíthatóságától, ami a bizonyítási teherrel küzdő felperes károsult számára nehéz helyzetet eredményez. Ilyen helyzetekben az információhiány kockázatát kell a jognak telepítenie. A kártérítési felelősségi gondolkodás számára ez azért is jelent külön kihívást, mert anyagi jogi és eljárásjogi helyzeteket együtt kell tudni értelmezni, szabályozni, illetőleg doktrinálisan megközelíteni.

Az információhiány kockázatának egyik telepítési lehetősége az, hogy a jog – akár szabályozás, akár bírói gyakorlat útján – meghatározza az információ rögzítésére és megőrzésére köteles felet; így ha az információ nem áll rendelkezésre, akkor ez már önmagában kizárja a fél mentesülési lehetőségét a felelősség alól. Ilyen megfontoláson alapszik az a bírói gyakorlat, amely egészségügyi szolgáltatók ellen indított perekben a dokumentáció hiányosságát az egészségügyi szolgáltató kockázatává teszi, erősen korlátozva annak a lehetőségét is, hogy a dokumentáció hi-

ányosságát más bizonyítási eszközzel, jellemzően tanúvallomásokkal pótolja a fél.[5] A dokumentáció hiánya nem anyagi jogi szempontból alapoz meg felelősséget, hanem eljárásjogi eszközként telepíti a kockázatot, amennyiben az egészségügyi szolgáltató a dokumentációs mulasztás folytán eleve elzárja magát annak bizonyításától, hogy a szakma szabályai szerint, illetve az elvárható gondosságnak megfelelően járt el.[6] Ez a megközelítés nem korlátozódik az egészségügyi szolgáltatói felelősségre. Építési vállalkozási szerződésekből eredő jogviták esetében az építési naplóba való bejegyzés vitatásának a hiánya megfordíthatja a bizonyítási terhet;[7] indokolt lehet továbbá a fél bizonyítási lehetőségeinek a korlátozása akkor is, ha elmulasztotta az akadályoztatás tényét és annak okát az építési naplóban rögzíteni. Hasonló megközelítés lesz logikus azokban az esetekben is, amelyekben a mesterséges intelligenciát alkalmazó – akár egészségügyi szolgáltató, akár más fél – elmulasztja az emberi kontroll tényét és tartalmát rögzíteni a mesterséges intelligencia alkalmazásával hozott, illetőleg előkészített döntések során.

A valószínűségek kezelésének egyik kézenfekvő lehetősége a polgári jogi felelősség körében a valószínűségek növekedésének vagy csökkenésének az értékelése az okozati összefüggés vagy a megtérítendő kár körében (esélyelvesztés). A magyar bírói gyakorlat erősen rezisztens az esélyelvesztési doktrínával szemben. Orvosi műhibaperek esetében az újabb bírói gyakorlat elfogadja a gyógyulási esély elvesztésének a relevanciáját, más esetekben azonban nem hajlik erre. Érthető a gyakorlat tartózkodása abból a szempontból, hogy az esély elvesztésének a felelősséget megalapozó okozati összefüggésként vagy megtérítendő kárként való elismerése oldhatja az okozati összefüggés, illetőleg a megtérítendő kár bizonyításának a szükségességét. Ugyanakkor ennek az egyik következménye az, hogy valós jogsérelmek kompenzáció nélkül maradnak. Az esélyelvesztés kártérítési jogi relevanciájának az okozati összefüggést megalapozó tényezőként való elfogadása azonban nem jelentene törést abban, ahogy az okozatosságról gondolkodunk. Az okozatosság a mai gondolkodásban és gyakorlatban is valójában észszerű valószínűséget jelent. Nem tudjuk, hogy mi lett volna az alternatív valóság, de ha az okozati összefüggést bizonyítottnak tekintjük, akkor kellően biztosak vagyunk abban, hogy az alternatív tényállás a feltételezett módon alakult volna. Ezt tükrözi a bizonyítékok mérlegelése a polgári perben.

Az információhiány kockázatának az allokálására nemcsak anyagi jogi, hanem eljárásjogi eszközök is rendelkezésre állnak. A bizonyítási teher megfordítását a magyar bírói gyakorlat is megfelelő megoldásnak tekintette az információhiányos

[5] Pribula László: Pótolható-e orvosi kártérítési perekben az egészségügyi dokumentáció hiányossága tanúvallomással? *Med. Et Jur.,* 2018. (2), 4–8.
[6] Kúria Pfv.III.21.314/2021/5.; BH 2022.261.
[7] Legf. Bír. Gf.II.710/1986.; BH 1987.93.

helyzetek kezelésére. Sajátos módon, az okozati összefüggés bizonyítási terhének a megfordítását a gyakorlat esély elvesztéseként kezelte.[8] Ennek a gyakorlatban kialakított megoldásnak az eljárásjogi leképeződése lett a Polgári Perrendtartásban bevezetett bizonyítási szükséghelyzet. A bizonyítási szükséghelyzet (Beweisnotstand), általános kifejezésként azt a problémát fogalmazza meg, hogy a felperes károsult, akit a perben bizonyítási kötelezettség terhel, nem rendelkezik sem azzal az információval, sem azzal az eszközzel, amivel az alperes károkozói érdekkörben felmerülő körülményeket megismerhetné és bizonyíthatná. Erre a problémára alapvetően két megoldás van: a felperes számára biztosítani, hogy hozzáférjen az alperesnél lévő releváns információhoz vagy megfordítani a bizonyítási terhet. A „discovery" amerikai megoldása az előbbi utat követi, a magyar megoldás az utóbbit. A Ptk. felelősségi rendszere a kimentési ok kapcsán fordítja meg a bizonyítási terhet, a Polgári Perrendtartásnak a bizonyítási szükséghelyzetre vonatkozó szabályai pedig a felelősség bármely más releváns eleme kapcsán lehetőséget biztosítanak erre. A Pp. bizonyítási szükséghelyzetre vonatkozó szabályainak az előképét, a bizonyítási terhet például az okozati összefüggés kapcsán megfordító bírósági döntések adták;[9] a Pp. szabályai azonban nem az információhiányra, hanem a bizonyítási eszközhöz való hozzáférés korlátaira fókuszálnak (Pp. 265. §).

4. Mesterséges intelligencia és felelősség

4.1. A mesterséges intelligencia sajátosságai

Anélkül, hogy a mesterséges intelligencia különböző aspektusaira részletesen kitérnénk, a mesterséges intelligencia rendszerét olyan, mesterségesen előállított, algoritmikusan működő rendszernek érdemes tekinteni, amely képes az algoritmusok és az adatelemzés alapján a világban cselekedni anélkül, hogy emberi vagy nem emberi beavatkozás irányítaná. A mesterséges intelligencia antropomorfizálása valószínűleg már meg nem állítható, de társadalmi előnyökkel nem járó folyamat. Jelenleg nincsen a társadalmi értékrendben azonosítható alapja annak, hogy a mesterséges intelligenciát emberhez hasonló dolgokként határozzuk meg, vagyis úgy írjuk le, mint olyan megépített rendszereket, amelyek fizikai és mentális cselekvőképességet mutatnak, miközben biológiai értelemben véve nem élő orga-

[8] Legfelsőbb Bíróság Pfv.20.799/2010/6.; BH 2012.10.

[9] Varga István (szerk.): *A Polgári Perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja*. Budapest, HVG-ORAC, 2018. 2800. msz.

nizmusok.[10] A mesterséges intelligencia alapvetően kifinomult algoritmikus rendszer, amely képes önállóan információt fogadni és továbbítani (összekapcsoltság), külső ingerekre autonóm módon reagálni, valamint a tapasztalatokból tanulni azáltal, hogy információt fogad, értékel, felhasznál és továbbít, továbbá tanulási képessége határozza meg jövőbeli reakcióit (intelligencia).[11] A komplexitás és az adatfüggőség az ilyen rendszereknek velejáró tulajdonságai. Működésüket olyan algoritmusok irányítják, amelyek szintén kölcsönhatásba lépnek egymással, és együtt kell működniük. Úgy vannak programozva, hogy reagáljanak; tanulási képességük is be van programozva. Vagyis az emberi tényező elsősorban a mesterséges intelligencia gyártása és üzemeltetése során, valamint a mesterséges intelligencia és az emberek közötti interakció során játszik szerepet.

4.2. A döntés

Viszonylag sok szó esik a mesterséges intelligencia alkalmazásával okozott károkért való felelősségről, ugyanakkor kevésbé vizsgált kérdés az, hogy a mesterséges intelligencia használata hogyan hat az azt alkalmazó egyén felelősségére.[12] Emiatt előtérbe kerül a döntés fogalma. Ezt jól jelzi az Európai Unió Bíróságának a SCHUFA-ügyben hozott ítélete,[13] amely ugyan nem kártérítési felelősségi körben született, azonban előtérbe helyezi azt a kérdést, hogy a gépi támogatással meghozott döntések esetében mit jelent a döntés maga, azt milyen folyamatként modellezzük, és ahhoz milyen emberi, illetőleg gyártói vagy üzembentartói felelősség kapcsolódhat. Ehhez vizsgálni és azonosítani kell az emberi és a gépi tényező szerepét és határait. Az a gondolat, hogy a gépi és az emberi közreműködés elválaszthatatlansága miatt ún. felelősségi rés (liability gap) keletkezik, az álláspontom szerint azért nem mutat helyes irányba, mert a felelősség nem feltétlenül magatartásalapú, és a jog már kialakította azokat a felelősségi formákat, amelyek gépek működése esetén azok gyártóira, üzembentartóira vagy használóira tudja telepíteni a gépek által okozott károk kockázatait. Így felelősségi rés semmiképpen sem keletkezik, a kérdés csupán az, hogy meddig terjed a használó felelőssége, és hol

[10] Neil M. Richards – William D. Smart: How should the law think about robots? In: Ryan Calo – A. Michael Froomkin – Ian Kerr (eds): *Robot Law.* Edward Elgar, 2016. 3–22., 6. DOI: https://doi.org/10.4337/9781783476732.00007

[11] F. Patrick Hubbard: Allocating the risk of physical injury from "sophisticated robots": Efficiency, fairness, and innovation. In: Ryan Calo – A. Michael Froomkin – Ian Kerr (eds): *Robot Law.* Edward Elgar, 2016. 25–50., 25. DOI: https://doi.org/10.4337/9781783476732.00009

[12] Vö. Pusztahelyi Réka: Emberi döntéshozatalt segítő, illetve kiváltó mesterséges intelligencia alkalmazásával okozott károkért való felelősség. *Miskolci Jogi Szemle,* 2020. (3), 132–139.

[13] ECLI:EU:C:2023:957, C-634/21. sz. ügy.

kezdődik az üzembentartónak vagy a gyártónak a felelőssége. Ennek kapcsán szükséges lehet újraírni az elvárhatósági mércéket.

4.3. Felelősség mesterséges intelligencia alkalmazásával okozott károkért

A mesterséges intelligencia alkalmazásával okozott károkért való felelősség kapcsán alapvetően két kérdés merül fel. Az egyik kérdés az, hogy mennyire különleges az a probléma, amelyet a mesterséges intelligencia alkalmazása felelősségi szempontból jelent, azaz valóban új problémával szembesülünk, vagy csak régi, de legalábbis meglévő felelősségi problémák merülnek fel új ruhában? A másik kérdés pedig az, hogy legalább európai uniós szinten egységesíthető-e a mesterséges intelligencia alkalmazásával okozott károkért való felelősség rendszere?

Ami az első kérdésre adható választ illeti, a jog nagyon régóta ismer olyan felelősségi struktúrákat, amelyek mások vagy dolgok által okozott károk kockázatait telepítik nem magatartás-alapon. A miért-hogyan-mit kérdéssorban a miért-re keresett válasz körében elsősorban azt kell vizsgálnunk, hogy a mesterséges intelligencia alkalmazása mennyiben eredményez új kockázati helyzeteket. A mesterséges intelligencia alkalmazása kapcsán elsősorban az átláthatatlan okozati folyamatokat, az alapjogok sérelmének nagyobb kockázatát és a kockázatok tömeges jellegét tudjuk azonosítani. Úgy tűnik, hogy növekszik az információhiány, és társadalmi szinten növekszik a kockázat mértéke, azonban maga a kockázat, amely keletkezik, nem újszerű. Abból érdemes tehát kiindulnunk, hogy a kártérítési felelősség jog jelenlegi eszközrendszere alapvetően alkalmas a mesterséges intelligencia által keletkezett károkért való felelősség kezelésére. A mesterséges intelligencia alkalmazásával okozott kár a szerkezetében leginkább az állatokért való felelősségre hasonlít, ugyanakkor növekszik a technológiának való kiszolgáltatottság. Emiatt joggal kerül előtérbe a gyártó felelőssége. Az állatok, akárcsak a robotok, képesek információt fogadni és továbbítani, külső ingerekre önálló fizikai mozgással reagálni, valamint tapasztalatok alapján tanulni. Az állatok által okozott károkért való felelősséget illetően a római jog már megadta a válaszokat, és minden mai jogrendszerben léteznek megoldások erre a felelősségi helyzetre.[14] A kártérítési jog rugalmas rendszere[15] meglehetősen nyitott fogalmakra épülő elméleti keretet biztosít, amely széles mozgásteret hagy a bíróságoknak az egyes esetekben a társadalmi értékelésnek megfelelő döntéshozatalhoz.

[14] Cosima Möller: Haftungskonzepte im römischen Deliktsrecht. In: Sabine Gless – Kurt Seelmann (Hrsg.): *Intelligente Agenten und das Recht.* Nomos, 2016. 119–140.

[15] Helmut Koziol: Das bewegliche System: Die goldene Mitte für Gesetzgebung und Dogmatik. *Austrian Law Journal,* 2017. (3), 160.

Az átláthatatlan okozati folyamat sem teljesen új jelenség, valójában már a veszélyes üzemi felelősségnek is velejárója ez. Az átláthatatlan okozati folyamat valójában információhiány, amelynek kockázatát anyagi jogi és eljárásjogi eszközökkel megfelelően lehet telepíteni. Az anyagi és az eljárási jog együtt tud megfelelő választ nyújtani az ebből eredő kérdésekre. Ennek kapcsán problémát okoz, hogy a jelenlegi szakmai gondolkodást az anyagi jogi szemlélet dominálja.

4.4. Az újszerű megközelítés szükségessége

A mesterséges intelligencia által okozott károkért való felelősség ugyanakkor innovatív megközelítést igényel a felelősségi és biztosítási rendszerek terén. Ez az innovatív megközelítés azonban nem a strukturális keret szintjén, hanem jogpolitikai szinten szükséges. A technológia problémája, legalábbis a felelősségi kérdések szempontjából, annak komplexitásában és alkalmazásának idődimenziójában rejlik, azaz abban, hogy általában hosszú távon történő működésre tervezik. A komplexitás azt jelenti, hogy a mesterséges intelligencián alapuló technológia adatok elemzésén alapuló algoritmusok által vezérelve működik. A különböző fejlesztők által létrehozott algoritmusok olyan hardver- és perifériakörnyezetben lépnek kölcsönhatásba és kommunikálnak egymással, amelyeket szintén különböző szervezetek állítottak elő, miközben az ilyen komplex rendszerek üzemeltetésének eredményét olyan meglehetősen érzékeny ágazatokban, mint az egészségügy, a közlekedés vagy a biotechnológia, a feldolgozott adatok határozzák meg. Ez a komplexitás meglehetősen megnehezíti a magatartás vagy az okozati összefüggések, valamint a felelősséget megalapozó költségek és hasznok azonosítását. Megnehezíti a bizonyítékok beszerzését is a polgári eljárásokban. Ez a jelenség,[16] amely a bizonyítási teher megfordulásához vezet, nem új keletű a magánjogban és a peres eljárásokban. A technológia alkalmazásának összetettsége azonban korlátozza ennek a használhatóságát. Mivel feltételezzük, hogy az ilyen technológia hosszabb távon működik, azok a megközelítések, amelyek a felelősséget a jogsértés időpontjában értékelik, ebben a technológiai környezetben már nem tarthatók fenn. Ezért olyan megközelítésre van szükség, amely figyelembe veszi e rendszerek működésének időbeli dimenzióját és a rájuk való tartós támaszkodást.

Jogpolitikai szinten a jogrendszereknek két egymással ellentétes szempontnak kell megfelelniük. Az első az, hogy a személyeket és a vagyont védeni kell, és ezt a

[16] Wannes Vandenbussche: Dealing with Evidentiary Deficiency in Tort Law. *The International Journal of Procedural Law,* 2019. (1), 50–75.

védelmet a magánjogban elsősorban a felelősségi szabályok biztosítják. A második viszont a közérdek és az innováció támogatására irányuló közösségi igény.

A mesterséges intelligencia alapvető jellemzője az adatfüggőség, az autonómia, a kommunikáció és az interakciók. E komplex rendszer fontos elemeit monopóliumok védik, azaz az adatok feletti rendelkezési jog, a szellemi tulajdonjogok és a rendszerek feletti tulajdonjogok. E monopóliumok hátterében az innováció ösztönzése, azaz a közérdek áll. A komplexitás következményei miatt felül kell vizsgálni az ilyen monopóliumok határait, és meg kell fontolni, hogy milyen mértékben korlátozhatók ezek a monopóliumok akár a fogyasztók, akár az ilyen rendszerek működéséhez kapcsolódó más felek tekintetében. A mesterséges intelligencia meghibásodása a társadalomban a legmagasabb szinten védett érdekek, azaz az élet, az egészség és a testi épség sérelmét eredményezheti, ami a jogrendszereket egy meglehetősen szigorú felelősségre kényszerítené. Ha a felelősség kockázata túl magas, az erős ösztönzőt jelent a potenciális károkozó számára az ilyen kockázatok elkerülésére; ez azonban sokszor az innováció akadályát képezi. Az innováció a társadalmak fejlődésének kulcsfontosságú tényezője, valamint a gazdaság versenyképességének növelésében is meghatározó szerepet játszik. Ezért a jognak támogatnia kell az innovációt. Az innováció azonban szükségszerűen kockázatokkal jár. Ha ezeket a kockázatokat az innovatív technológiák fejlesztőire és alkalmazóira hárítják át, az kockázatkerülésre ösztönöz, ami gyengíti az innovatív technológiák fejlesztésére irányuló ösztönzőket. A technológiai fejlődés jogi kereteinek fontos eleme a kutatás és fejlesztés kockázatainak elosztása. Az ilyen kockázatmegosztás sarokkövei a felelősség és a biztosítás. Már most nyilvánvalónak tűnik, hogy a kockázatmegosztás, amelynek keretében a kutatóintézetek, a gyártók és a szolgáltatók felelősséggel tartoznak a mesterséges intelligencia és a biotechnológia fejlesztéséért és bevezetéséért, hamarosan eléri a határait. Az egészségügyi szektor, az élelmiszeripar és a közlekedés (beleértve a gépjárműgyártást is) az iparágak legsebezhetőbb ágazatai. Az élet, az egészség és a testi épség a társadalom legmagasabb szintjén védett értékek, és az ezekben az ágazatokban gyártott és forgalmazott termékek és szolgáltatások konkrét személyi sérülési kockázatokat hordoznak magukban. Emiatt az ilyen kockázatok megosztása rendkívül fontos, és a kártérítési jogban meglehetősen érzékeny kérdés. A probléma azonban az, hogy a hibás magatartás és az okozati összefüggés megfelelő értékelése szinte lehetetlen lesz a technológia összetettsége, valamint az ilyen termékek gyártása és szolgáltatások nyújtása mögött álló együttműködési hálózat miatt.

Az egymásnak ellentmondó követelmények a szabályozás heterogenitásához vezetnek. Ez azt jelenti, hogy minél magasabb szintű a sérült védett érdek (például személyi sérülés esetén), annál magasabb a megkövetelt magatartási standard, és

annál kockázatkerülőbb a megkövetelt döntéshozatali hozzáállás. Az alacsonyabb szinten védett érdekek (például anyagi érdekek) nagyobb kockázatot tűrnek; jó példa erre a „business judgment rule" a társaságok igazgatói felelősségének összefüggésében. Vagyis a kártérítési jog bizonyos mértékig tolerálhatja a kockázatvállalást, ha azt a védett érdekek indokolják. A kártérítési jog emellett tolerálhatja a törvényi szabályok megsértését is, ha az személyi sérülés vagy más súlyos kár megelőzéséhez szükséges volt (például a sebességkorlátozás túllépése a közúti forgalomban baleset megelőzése érdekében). Az egyik legnagyobb kihívást jelentő etikai és jogi paradoxon ezen a területen az, hogy milyen mértékben programozható a jogellenesség, és hogy előírható-e ilyen programozott jogellenesség, ha az megelőzhet baleseteket vagy más káros eseményeket.

4.5. A beleegyezés

Hasonlóképpen újragondolást igényel a beleegyezés fogalma a digitális környezetben. A beleegyezés a kártérítési felelősségnek közvetlenül is fontos eleme, mert a károsult beleegyezése jogszerűvé teszi a károkozást és ezzel kizárja a károkozás jogellenességét. A beleegyezés továbbá jogszerűvé teszi a személyiségi jogokba való beavatkozást is, így közvetve is hat a kártérítési felelősségre. A beleegyezés akkor tekinthető autonómnak és így érvényesnek, ha önkéntes, és ha kellően informált helyzetben született. A tájékozott beleegyezés (informed consent) elve nemcsak az egészségügyi szolgáltató jogviszonynak és az egészségügyi szolgáltatók felelősségének a paradigmatikus tétele, hanem általános követelmény minden olyan esetben, amikor a másik személy jogosultságaiba való beavatkozást a beleegyezés teszi jogszerűvé. Ahogy azt a MeToo mozgalom kapcsán felmerült társadalmi diskurzusok is mutatták, a beleegyezés önkéntessége és informáltsága, korlátai, visszavonhatósága olyan kérdések, amelyek társadalmi értékeléstől függenek. A beleegyezés leginkább skálán értelmezhető, ahol a skála egyik végén azok a magatartások vannak, amelyeket a másik fél beleegyezése sem tehet jogszerűvé, a másik végén pedig azok, amelyek beleegyezést nem igényelnek. A két végpont között a beleegyezés jogszerűsége további feltételek függvénye. A beleegyezés valójában az autonómia működése, annak tartalmával, korlátaival és védelmével együtt.[17]

[17] Nancy S. Kim: *Consentability: Consent and Its Limits.* Cambridge, Cambridge University Press, 2019. 73.

5. Platformok felelőssége

A jog minőségének egyik fontos jellemzője az, hogy milyen szempontok szerint képez kivételeket a szabályok alól. A jogi normák alkalmazása a minősítéstől, az értelmezéstől, valamint attól az elvtől függ, hogy ugyanazt az esetet ugyanúgy, a különböző eseteket pedig eltérően kell értékelni. A modern jogrendszerek a kivételeket jogpolitikai alapon hozzák létre,[18] és a kivételek meghatározásakor a jognak koherensnek és következetesnek is kell lennie. A technológiai fejlődés produktumai kapcsán a kérdés az, hogy az új jelenségek beilleszthetőek-e a meglévő jogi keretekbe, vagy kivételt képeznek az eddig kialakult szabályaink és a joggyakorlat alól, és új, az eddigi hasonló jelenségekhez képest eltérő követelmények alá kell, hogy vessük őket, ami a rájuk alkotott specifikus jogi keretrendszert jelenti majd. Ennek egyik jellemző példája a platformok jogi státuszának a megítélése. Nagyon komoly kérdések vetődnek fel a közösségi platformok működése, a platform-munka jogi megítélése, a platformok felelősségének a meghatározása kapcsán.

Az alábbiakban ezt a problémát az online kereskedelmi közvetítő platformok felelősségének a megítélése kapcsán vizsgáljuk. Az online kereskedelmi közvetítői platformok megjelenése felveti azt a kérdést, hogy egy kereskedelmi platform felelősségre vonható-e a platformon értékesített áruk hibáiból eredő károkért. Mivel már létezik stabil ítélkezési gyakorlat, amely megállapítja, hogy az épületekben működő fizikai piacterek (aukciós házak, vásárcsarnokok) esetében a piactér üzemeltetője nem vonható ilyen felelősségre, az elsődleges kérdés az, hogy az online piactér üzemeltetője és a fizikai piactér üzemeltetője ugyanabban a helyzetben van-e, és így felelősségüknek is azonosnak kell-e lennie; vagy a helyzetük eltérő, és ezért felelősségüknek is eltérőnek kell lennie.

Sajátos jellemzőik miatt a digitális gazdaság térnyerésével elterjedt online kereskedelmi közvetítői platformok nehezen illeszthetők be a hagyományos magánjogi keretekbe. Noha az online platformok üzemeltetői formálisan a klasszikus alkuszi pozícióhoz közelítenek, jogi státuszuk határai és az ügyletben részt vevő felek felé tételezett lojalitási kötelezettségük a mai napig tisztázatlanok. Ezek a szervezetek valójában messze túllépik a passzív közvetítés kereteit: *de facto* szabályozóként működnek a digitális piacon. Egyedülálló autonómiájuknak köszönhetően egyoldalú jogkörrel rendelkeznek a piaci feltételek kialakítására, a platformhoz való hozzáférés korlátozására (szűrés vagy kizárás útján), valamint a felhasználók piaci magatartásának kötelező jellegű monitorozására és szankcionálására.

[18] Justin Steinberg: *Dante and the Limits of the Law.* Kindle Edition. Chicago, University of Chicago Press, 2013. 128.

A felelősségre vonatkozó hagyományos teleológiai megközelítés, összhangban az uralkodó joggyakorlattal, ellenzi a platformüzemeltető felelősségre vonását, alapvetően azon jogi elvre hivatkozva, hogy a platform a jogi ügyletben nem minősül eladónak. Következésképpen az üzemeltető nem vonható felelősségre a hibás teljesítésből eredő szavatossági kötelezettségekért. A platform sem eladó, sem gyártó; ezért a szavatossági szabályok és a termékfelelősség nem vonatkoznak rá. A platform üzemeltetője ténylegesen nincs befolyással a termékgyártó magatartására, és objektíven képtelen előzetes, rendszeres ellenőrzéseket végezni a platformon keresztül értékesített termékek fizikai minőségére és biztonságára vonatkozóan. Így nem állapítható meg a felelőssége az általános deliktuális felelősségi standardok szerint sem, mert nem okoz kárt, és a felróhatósága is hiányzik. A meglévő felelősségi keretek szigorú alkalmazásából levezetett általános magánjogi következtetés szerint a platform üzemeltetője ezért nem visel felelősséget.

Ezzel szemben egyre nagyobb teret nyernek a jogpolitika és a károsult felek érdekei mentén megfogalmazott érvek, amelyek a platform közvetlen felelősségének megállapítását szorgalmazzák. Ez a megközelítés azon az előfeltevésen alapszik, hogy a platform üzemeltetője diszkrecionális jogkörrel rendelkezik annak eldöntésében, hogy mely résztvevők számára biztosít értékesítési platformot. A gazdasági elemzés módszertana alapján a platformot a „legolcsóbb kockázatviselőnek" tekintik, amely képes a kockázatokat minimalizálni és a jogsértéseket a legalacsonyabb társadalmi és tranzakciós költségek mellett megelőzni. A károsultak érdekeinek a hatékony védelme is megköveteli ezt a paradigmaváltást. A globális ellátási láncokban a platform gyakran az egyetlen elérhető, felelősségre vonható és fizetőképes fél, például abban az esetben, ha a tényleges eladó külföldi vagy csődbe ment. A platformot üzemeltető felelősségének megállapítását alátámasztó másik érv az, hogy az üzemeltető van a legjobb helyzetben a károk megtérítésére, miközben a keletkező kockázati költségeket a piacra lépő eladókkal (gyártókkal) kötött szerződésében és az alkalmazott díjazás révén internalizálni tudja.

Ezenkívül a felelősség megosztása hatékony megelőző ösztönzőként szolgálna, arra késztetve az üzemeltetőt, hogy szigorúbban ellenőrizze és korlátozza a jogsértő eladók jelenlétét a platformon, mivel az üzemeltető jelentősen kedvezőbb strukturális helyzetben van, mint a fogyasztó, a veszélyes vagy hibás termékek forgalmazásának megakadályozása tekintetében. A fentebb ismertetett, a felelősség megosztását támogató érvekkel („Pro") összhangban már most is megfigyelhető egy egyértelmű, precedensértékű változás az amerikai bírósági gyakorlatban. A Bolger v. Amazon (2020),[19] az Oberdorf v. Amazon Inc. (2019)[20] és a Loomis v. Amazon LLC (2021)[21]

[19] Bolger v. Amazon.com, LLC, D075738, 2020 WL 4692387, at 5 (Cal. Ct. App. Aug. 13, 2020).
[20] Oberdorf v. Amazon.com Inc., No. 18-1041 (3d Cir. 2019).
[21] Loomis v. Amazon.com LLC (2021), 63 Cal.App.5th 466.

ügyekben hozott haladó bírósági döntések paradigmaváltást jeleznek, mivel a bíróságok már kiterjesztették a szigorú termékfelelősséget az online piactér-üzemeltetőkre. Végső jogi következtetésként megállapítható, hogy az online kereskedelmi közvetítői platformok strukturális és funkcionális helyzete minőségileg és alapvetően eltér a hagyományos, fizikai piacok vagy aukciós házak szerepétől. Ezért jogpolitikai megfontolások alapján az online kereskedelmi platformok felelőssége – ellentétben a vásárcsarnokokkal és aukciós házakkal – megállapítható. Ez új precedenst teremt.

6. A felelősség mint végső menedék

A jogilag védett érdekek szövedéke időnként vagy helyenként hiányos: vannak olyan károkozó vagy felróható magatartások, amelyek úgy okoznak hátrányt, hogy azokat a jog nem kompenzálja. Így például léteznek olyan tulajdonjog-korlátozások, amelyek a tulajdont nem elvonják, hanem a tulajdon használatát korlátozzák. Ezek a korlátozások, mint például a távvezeték építési-kivitelezési munkáival járó zavarás tűrése, mobiltelefon-átjátszótornyok építése, személyiségi jognak nem minősülő alapjogok sérelme, az állam jogalkotási tevékenysége, nyilvánvalóan hátrányt okoznak a károsultnak, azonban a jogellenesség, a felróhatóság, vagy éppen az okozati összefüggés bizonyíthatatlansága miatt a sérelmet szenvedett félnek nincs lehetősége a kompenzációra.

Ilyen helyzetekben a kártérítési felelősség végső menedékké válik, és a bíróságok, a társadalmi igazság biztosítása iránti igény kielégítése érdekében akár inkonzekvensen is alkalmazhatják.

A Kúria 8/2025. (Jpe.IV.60.038/2024/13.) sz. Jogegységi határozata például azt a korábbi gyakorlatot szüntette meg, amely az ügyvéd olyan mulasztása esetén, amikor nem nyújtotta be a bírósághoz határidőben a keresetlevelet vagy a jogorvoslati kérelmet, sérelemdíjat ítélt meg az ügyfél felperes javára a bírósághoz való fordulás alkotmányos jogának a megsértése miatt. A Kúria jogegységi határozatának tárgyát a magyar kártérítési jogban még megoldatlan esélyelvesztés kérdése képezte. Az ügyvédek szakmai gondatlanságával kapcsolatos ügyekben jellemzően előfordul, hogy az ügyvéd elmulaszt betartani egy eljárási határidőt, vagy elmulasztja a követelés érvényesítésének jogi kereteiről szóló releváns információk átadását, és ennek következtében az ügyfél elveszíti azt a lehetőségét, hogy követelését jogi eljárás keretében érvényesítse, illetve hogy az alsóbb fokú bíróságok ítéletét a felsőbb bíróságok felülvizsgálják. Még ha az ügyvéd gondatlansága egyértelműen megállapítható is, a felperesnek bizonyítania kell a kárt, valamint a kár és az ügyvéd gondatlansága közötti okozati összefüggést is. A probléma a bizonyítékok hiánya, mivel nem lehet megítélni, mi történt volna, ha az ügyvéd időben be-

nyújtotta volna a fellebbezést, vagy megfelelően rendelkezésre bocsátotta volna a szükséges információt.

Az okozati összefüggés hagyományos megközelítés szerinti értékelése megkövetelné a bíróságtól, hogy megjósolja egy soha le nem zajlott eljárás kimenetelét, valamint egy soha meg nem hozott ítéletet. Ezt a bizonyítási módszert „árnyékpernek" nevezik, utalva arra, hogy a bizonyítékok gyűjtése során a bíróság azt értékeli, mi lett volna egy másik eljárás kimenetele. Ezt a megoldást a magyar bíróságok elutasítják a megközelítés rendkívül hipotetikus jellege miatt. Egyértelműnek tűnik, hogy egy ilyen helyzetben az ügyvéd mulasztásának a következtében az ügyfél nem az eredeti követelést veszítette el, hanem az annak érvényesítésére nyitva álló esélyét. Alapvetően vagy a bizonytalanság kockázatát kell a felek között megosztani, vagy a valószínűségeket kell értékelni. Ennek elérésére két módszer tűnik lehetségesnek. Az első az okozati összefüggésre, a második pedig a kárra (kártérítésre jogosító veszteségre) összpontosít. A magyar eljárási jog a bizonyítékok szabad értékelésének elvén alapul, vagyis a bíróság feladata a bizonyítékok mérlegelése és saját következtetéseinek levonása.

A bizonyítási mérce hagyományosan úgy tűnik, hogy a bizonyítékok olyan értékelése, amely minden észszerű kétséget kizár.[22] Bár a bíróságok az orvosi műhibaperekben hajlamosak elfogadni az esélyvesztést az okozati összefüggés megállapításának alapjaként, ezt a megközelítést nem terjesztik ki más típusú ügyekre, és nem alkalmazzák általánosan. A bíróságok bizonyíték- vagy információhiány esetén bizonyos esetekben megfordíthatják az okozati összefüggés bizonyítási terhét, ahogyan azt az orvosi műhibaügyekben is tették, de eddig ezt az „eszközt" nem alkalmazták ügyvédi szakmai gondatlanság esetén. A Pp. szabályai ezt is lehetővé tennék. A Pp. 265. §-a szabályokat tartalmaz arra az esetre, amikor a felperes nem tudja bizonyítani az állított tényeket, de az alperestől elvárják, hogy bizonyítsa, hogy az állított tények nem igazak (bizonyítási szükséghelyzet). Ilyen esetekben a bíróság az állított tényeket igaznak fogadhatja el. Mivel azonban az ügyvédek szakmai gondatlanságával kapcsolatos ügyekben az ügyvéd nincs abban a helyzetben, hogy bizonyítsa az okozati összefüggés hiányát, a bíróságok, legalábbis eddig, nem alkalmazzák ezt a szabályt ilyen esetekben.

Az okozati összefüggés vizsgálata során a bíróságok megállapíthatják, hogy az okozati összefüggés bizonyítékaként egy bizonyos valószínűségi szintet fogadnak el. Ez olyan eljárási megközelítés, amelyet a bizonyítási mérce összefüggésében kell értelmezni. A magyar bíróságok nem alkalmazzák ezt a megoldást, és továbbra is azt az elvet követik, hogy az okozati összefüggést a fent meghatározott szabványok szerint kell bizonyítani. A kárra összpontosító másik megközelítés szerint az oko-

[22] Varga: *A Polgári Perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja*. 2984. msz.

zati összefüggést az ügyvédek gondatlansága és az esélyvesztés között kell megállapítani, és az ilyen veszteség (kár) értékét az elvesztett esély valószínűsége alapján kell értékelni. Ez a megközelítés szintén megköveteli az eddig alkalmazott bizonyítási standardok felülvizsgálatát. A bíróságok eddig elutasították az esélyvesztésre vonatkozó elvek alkalmazását az orvosi műhibaügyeken túl. Ennek következménye, hogy az ügyvéd gondatlansága miatt a felperes nem részesül kártérítésben. Emiatt a bíróságok bizonyos mozgásteret találtak a nem vagyoni kártérítés megítélésében, amely az ügyfél számára az ügyvéd gondatlansága miatt elszenvedett sérelem ellentételezéseként szolgál. Ez a megoldás jogtudományi szempontból egyértelműen helytelen volt, mivel a bírósághoz fordulás nem minősülhet az ember veleszületett jogának. Másrészt a bíróságok kénytelenek voltak ezt az utat választani az igazságnyújtás biztosításának érdekében. A Kúria következtetése és az ebben az egységesítő határozatban megfogalmazott jogértelmezés helyes a jog elméleti és jogtudományi egyértelműsége szempontjából. Ugyanakkor az eredmény, miszerint a lehetőségvesztésre és a sérelemdíj megítélésére vonatkozó jogtani korlátok miatt az ügyfelek nem igényelhetnek semmiféle kártérítést ügyvédeik gondatlansága miatt, társadalmi szempontból elfogadhatatlan.

Egy másik problémakörben felmerült olyan javaslat, amely a közérdekű beruházások védelmében átértékelné a zavarás fogalmát. A javaslat lényege, hogy a közérdekű zavarás *ex lege* (törvény erejénél fogva) minősüljön szükségesnek. Ebből következően a szomszédos ingatlanok tulajdonosai kötelesek lennének tűrni a közérdekű tevékenységgel járó zavarást. Ez a megközelítés azonban azzal jár, hogy ha a jogalkotó a közérdekű zavarást szükségesnek (és ezáltal jogszerűnek) minősíti, akkor a magánjogi dogmatika szerint a szükséges zavarás jogszerű beavatkozásnak minősül. Mivel a jogszerű beavatkozás fogalmilag kizárja a jogellenességet, kártérítési kötelezettség (Ptk. 6:519. §) nem terhelheti a zavarót. Ez a megoldás látszólag védi a közérdekű beruházót (például a telekommunikációs szolgáltatót), ám teljesen védtelenül hagyja a tulajdonost. Amennyiben a zavarás jogszerűvé válik, de mellette nem jön létre egy speciális kártalanítási (kompenzációs) jogcím, a tulajdonosoknak egyoldalúan, ellentételezés nélkül kell elviselniük a tulajdonukban beálló értékcsökkenést.

A feszültségek egyik jellemző példáját a mobiltelefon-hálózatok kiépítésével kapcsolatos perek jelentik. Az átjátszótornyok felépítése szinte minden esetben jelentős mértékben csökkenti a szomszédos ingatlanok piaci és forgalmi értékét. Mivel a jogalkotó nem biztosított speciális kompenzációs rendszert ezekre az esetekre, a bírói gyakorlat kénytelen volt a kártérítési felelősség általános szabályához (Ptk. 6:519. §) nyúlni.

A jogalkalmazási bizonytalanságokat a Jpe.II.60.040/2023/8. számú jogegységi határozata rendezte, amely a következő kulcsfontosságú megállapításokat tette. Az

átjátszótornyok által okozott károk megtérítése iránti perekben a zavarás szükségességét (jogszerűségét), illetve a felróhatóság hiányát az alperesnek (a mobilcégnek) kell bizonyítania. Ha ez nem sikerül, a perbeli következmények őt terhelik. A lakosság körében az elektromágneses sugárzástól való szubjektív félelemérzetet (mint objektív társadalmi tényt) az ingatlan forgalmi értékének csökkenése körében, a vagyoni kárigény részeként értékelni kell. Nem azt vizsgálja a bíróság, hogy a sugárzás egészségügyi határérték alatt van-e, hanem azt, hogy a torony jelenléte a piacon objektíven csökkenti-e a vevők vételi hajlandóságát. Az ingatlan forgalmi értékének csökkenését mint kárt, a károkozás időpontjára vetítve, igazságügyi ingatlanforgalmi szakértői bizonyítással kell megállapítani. Az építésügyi és közigazgatási szabályok megtartása, valamint a jogerős hatósági engedélyek birtoklása önmagában nem jelenti azt, hogy az alperes eljárása polgári jogi értelemben is jogszerű lett volna. A magánjogi jogellenesség független a közigazgatási jogszerűségtől. Ez a gyakorlat ugyanakkor rendkívül problematikus helyzetet teremt. A jól működő mobiltelefon-hálózat vitathatatlanul közérdek. Ugyanakkor ezek a tornyok fizikai és földrajzi okokból ritkán építhetők fel úgy, hogy senkit se zavarjanak. Ebben a környezetben a „felróhatóság" kimentési bizonyítása szinte lehetetlen a telekommunikációs cégek számára. Végül a társaságok „állják a számlát", miközben a velük szemben támasztott kártérítési igények kimenetele teljesen kalkulálhatatlan. Mivel magánjogi kártérítésről van szó, ezt a pénzügyi terhet a cégek rendkívül nehezen vagy egyáltalán nem tudják továbbhárítani az államra (amelynek érdekében a közérdekű hálózatfejlesztés valójában zajlik). Emiatt a piaci szereplők részéről elemi igényként jelent meg a szabályozási kiszámíthatóság.

A Ptk. 5:27. §-ának alapvető problémája, hogy a jogirodalomban és a gyakorlatban sem tisztázott a természete: önálló kártalanítási jogalap vagy csupán egy deklaratív utaló szabály, amely önmagában nem alapoz meg kártalanítási igényt, és a tulajdonos csak akkor követelhet kártalanítást, ha létezik egy másik, ágazati törvény, amely erre kifejezetten feljogosítja? A szövegben szereplő, „az erre jogszabályban feljogosított személyek" fordulat egyértelműen utaló, keretjelleget sejtet, és nem a szabály autonóm alkalmazásának az irányába hat. Ráadásul a norma nem határozza meg a kötelezettet (ki fizesse a kártalanítást: az állam, a hatóság vagy a beruházó?), ami jogbizonytalanságot eredményez. Mivel a közérdekű használat és a kisajátítási jogszabályok nem nyújtanak megnyugtató megoldást a részleges értékcsökkenések kompenzálására, a bíróságok kénytelenek jogalkalmazási kerülőutakat alkalmazni. Ennek elsődleges eszköze, hogy a klasszikus kártérítési felelősséget (Ptk. 6:519. §) kártalanítás-helyettesítőként alkalmazzák; ez azonban feszültséget teremt a jogállamiság és a hatalommegosztás elveivel. A bíróságok lényegében jogalkotói mulasztásokat „foltoznak be".

Amennyiben a jogalkotó elmulasztja a tulajdonjog részleges korlátozásának adekvát, kiszámítható és közjogi alapú kártalanítási szabályozását, felmerül az állam kártérítési felelőssége a hibás vagy hiányos jogalkotásért. Ha a bíróságok a kártérítési dogmatika kereteinek a megbontásával kénytelenek igazságos döntéseket hozni, az valójában a jogalkotói felelősség hárítása. A bírói gyakorlat szabályozás híján a kártérítési jog (Ptk. 6:519. §) eszközeivel kompenzálja a tulajdonosokat, ami viszont a beruházók (például mobiltelefon hálózatokat üzemeltető cégek) számára teszi tervezhetetlenné a működést, miközben elmossa a jogszerű és jogellenes magatartások közötti dogmatikai határokat. A megoldást egy olyan átfogó kártalanítási szabályozás (vagy a kisajátítási rezsim kiterjesztése) jelentené, amely világos különbséget tesz a jogellenes károkozás (kártérítés) és a közérdekű, de kárt okozó jogszerű korlátozások (kártalanítás) között. Csak így lenne biztosítható, hogy a technológiai fejlődés és a közérdek érvényesülése ne a tulajdonosok egyoldalú, ellentételezés nélküli áldozatvállalásán alapuljon.

Az államnak a jogalkotásért való felelőssége továbbá a mai napig nyugtalanító probléma a magyar jogban. Bár a Kúria gyakorlata nyugvópontra jutott abban, hogy a jogalkotás alkotmányellenessége a kártérítési igény előkérdése, azt az ellentmondást a gyakorlat nem tudja kiküszöbölni, amely az állam számonkérhetősége iránti társadalmi igény és a jogalkotói magatartás jogellenesként való tételezése, továbbá a jogalkotó polgári jogi jogalanyiságának a hiánya között feszül. Jogalkotóként ugyanis az állam közjogi tevékenységet végez, így nem vehet részt magánjogi jogviszonyban. A megoldás erre a helyzetre egy állami kártalanítási rendszer bevezetése lenne.

7. Eljárási jogi összefüggések

A jogtudomány egyik régi, mégis mindmáig talán legkevésbé feltárt területe az anyagi jog és a polgári eljárási jog (alaki jog) közötti strukturális kapcsolat természete.[23] A klasszikus elhatárolási kísérletek gyakran úgy mutatják be ezt a két területet, mint a jogrendszer két különálló, önálló belső logikával bíró testét. Ezzel szemben a modern jogdogmatika egyre inkább afelé hajlik, hogy egyetlen egységes rendszer két egymást kölcsönösen feltételező, egymást megtámasztó tartóeleméről beszéljünk. Ez a kérdés messze túlmutat a teoretikus öncélúságon; közvetlen hatással van a mindennapi jogalkalmazásra, a perek kimenetelére és a jogkereső közönség pozíciójára. Számos olyan alapvető jogintézményünk van ugyanis,

[23] Erre irányuló kísérletek voltak, de ez a gondolkodás végül nem bontakozott ki megfelelően. Nizsalovszky Endre: *Az alanyi magánjog és a perjog. Értekezések a philosophiai és társadalmi tudományok köréből.* 5/7. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1942.

amelyek esetében nem lehet határvonalat húzni az anyagi jogi és az eljárásjogi jelleg között. Ilyen például az elévülés intézménye. Ha az elévülést tisztán anyagi jogi természetűnek tekintjük, akkor az csupán megszünteti a követelés állami úton való kikényszeríthetőségét, miközben a követelés mint bírósági úton nem érvényesíthető, de érvényesen teljesíthető kötelem *(naturalis obligatio)* fennmarad. Ha viszont eljárásjogi akadályként tekintünk rá, akkor az a perbeli igényérvényesítést gátló abszolút vagy relatív korláttá válik. Hasonló dilemmát vet fel a bizonyítási teher allokálása. Azok a szabályok, amelyek meghatározzák, hogy a perben melyik félnek kell bizonyítania egy adott tény fennállását vagy hiányát, nem csupán eljárásjogi technikát nyújtanak a bírói döntés megalapozásához, hanem a kockázattelepítés anyagi jogi eszközeit is jelentik, amely közvetlenül eldönti a felek anyagi jogi pozícióját már a per megindítása előtt.

Az eljárási jog hagyományos, statikus felfogása szerint az eljárási jog az anyagi jog érvényesülésének technikai keretrendszere; egyfajta másodlagos „eszköz" az alanyi jogok érvényesítéséhez. Ezzel szemben a dinamikusabb, instrumentális megközelítések szerint az anyagi jog valójában nem más, mint a jogalkotó által a bíróhoz intézett parancsok összessége, amelyek a peres eljárásban, a bírósági döntés által válnak valódi, kézzelfogható alanyi joggá. Ez a felismerés az anyagi és eljárásjog elválaszthatatlan kapcsolatára mutat rá, és felveti ezt a kérdést is, hogy az alanyi jogot a jogalkotó absztrakt normája hozza létre, vagy valójában a bíróságnak a konkrét döntése konstituálja.

A kártérítési perek egyik kritikus pontja a kár mértékének megállapítása. A joggyakorlatban szinte reflexszerű az a megközelítés, hogy a kár meghatározására a bíróság igazságügyi szakértőt rendel ki, majd a szakértői véleményben szereplő összeget ítéli meg anélkül, hogy egyértelműen szétválasztaná a megtérítendő kár meghatározása során a ténykérdéseket és a jogkérdéseket. Ez a gyakorlat aggályos, mert elfeledkezik arról, hogy a kár nem fizikai vagy matematikai realitás, hanem normatív jogi fogalom. Így a kárt (például helyreállítási költség vs értékcsökkenés) a bíróságnak kell meghatároznia, a szakértő feladata a mérték meghatározására korlátozódik. A polgári perben a feladatok megosztása elvileg tiszta: a szakértő feladata a ténykérdések meghatározása (így például a fizikai sérülések feltárása, a piaci árak és adatok összegyűjtése vagy a matematikai modellek futtatása). Ezzel szemben a jogkérdések eldöntése, így annak meghatározása, hogy a felmerült hátrány a Ptk. szerint megtérítendő kárnak minősül-e, a kárszámítás melyik jogi módszerét kell alkalmazni, vagy fennáll-e a jogi okozati összefüggés, a bíróság kompetenciája.

Ha a bíróság kritikátlanul, jogi szűrő nélkül veszi át a szakértő által alkalmazott kárszámítási módszertant, akkor a jogalkalmazó *de facto* kiszervezi a bírói hatalmat egy nem jogi hivatásrendbeli szereplőnek. Nem a szakértő feladata eldönteni,

hogy a kár távoli, előre nem látható következményei kizárhatók-e, vagy hogy az okozati összefüggés láncolata hol szakad meg jogi értelemben. A kár megállapításának módszertana tehát nem a bizonyítás szabadon mérlegelhető tárgya, hanem egy olyan normatív jogkérdés, amelyet a bíróságnak kell meghatároznia és kontrollálnia.

A kártérítési felelősség érvényesítése során a legfőbb gyakorlati akadályt szinte mindig az információhiány és a bizonyítási bizonytalanság jelenti. A jognak el kell döntenie, hogyan és milyen eszközökkel osztja meg a felek között ezt a bizonytalanságot, azaz ki viselje a bizonyítatlanság kockázatát. A bizonyítási teher megosztása és megfordítása alapvetően három szinten történhet meg. Anyagi jogi úton, amire jó példa lehet a Ptk. 6:519. §-a, amely a felróhatóság hiányának bizonyítását *ex lege* a károkozóra telepíti (kimentési bizonyítás). Eljárásjogi úton, mint ahogy a Pp. 265. §-a rögzíti ugyan a bizonyítási kötelezettség általános szabályait, de egyúttal kaput nyit a bizonyítási teher eljárásjogi enyhítésére vagy megfordítására, ha a tényállítás bizonyítása az egyik fél számára objektíve lehetetlen, míg a másik fél számára a releváns bizonyítékok rendelkezésre állnak. Továbbá bírói gyakorlat útján, ami azt jelenti, hogy a bíróságok eseti döntéseikben gyakran alkalmazzák a bizonyítás megkönnyítését olyan esetekben, ahol a károsult strukturális információhátrányban van, mint például az orvosi műhibaperekben vagy a bonyolult technológiai rendszerek üzemeltetése során keletkező kártérítési igények kapcsán.

A Pp. új, szigorúbb eljárásjogi rendszerében a per tárgyának meghatározása és a jogerő terjedelme szervesen összekapcsolódik az anyagi jogi alapokkal. A keresettel érvényesített jog fogalmát a Pp. 7. § 11. pontja határozza meg, mint azt az alanyi jogot, amelynek érvényesítését az anyagi jogi jogszabály biztosítja. A Pp. 170. § (2) bekezdés *b)* pontja szerint a felperesnek a keresetlevél érdemi részében kötelezően fel kell tüntetnie az érvényesíteni kívánt jogot a jogalap megjelölése útján. A jogalap a törvényi definíció (Pp. 7. § 8. pont) szerint nem más, mint az az anyagi jogi jogszabályi rendelkezés, amely az alanyi jogot közvetlenül keletkeztető tényeket meghatározza, és annak alapján az igény támasztására feljogosít. Ez a megközelítés közvetlenül determinálja az ítélt dolog *(res iudicata)* terjedelmét is. A Pp. 360. §-a alapján a jogerő beállta megakadályozza, hogy ugyanazon jogalapból eredő, ugyanazon jog érvényesítése iránt újabb pert indítsanak a felek. Ha a jogalapot a perben túl szűken vagy éppen túl tágan határozzuk meg, az drasztikusan érinti a felek későbbi perindítási lehetőségeit.

A gyakorlatban a jogalap azonosítása és lehatárolása rendkívül nehéz feladat elé állítja a jogalkalmazót. Kártérítési igények érvényesítése során a jogalap meghatározása többrétegű dogmatikai szerkezetet mutat. Megjelölhető jogalapként az általános deliktuális felelősséget kimondó generálklauzula (Ptk. 6:519. §); ha a kár

speciális körülmények között keletkezett, akkor a speciális felelősségi alakzat is (például a fokozott veszéllyel járó tevékenységért való felelősséget – Ptk. 6:535. §). Szóba jöhet továbbá a teljes kártérítés elvét és a kár elemeit kimondó szabályokra (Ptk. 6:522. §) való hivatkozás is. Ha a felperes tévesen jelöli meg a jogalapot, például deliktuális kártérítést kér szerződésszegéssel okozott kár megtérítése helyett, a bíróságnak a Pp. anyagi pervezetési kötelezettsége keretében közre kell működnie a helyes jogalap tisztázásában. Ennek elmaradása eljárási jogi okokból eredményezheti a felperes számára a per elvesztését, miközben a felperes anyagi jogi pozíciója egyébként teljesen megalapozott lett volna.

A kártérítési felelősség anyagi jogi és eljárási jogi kapcsolódásainak vizsgálata egyértelműen rávilágít arra, hogy a két jogág merev, doktriner elválasztása mesterséges és veszélyes absztrakció. Az anyagi jogi jogosultságok (mint a követelés vagy a kárigény) nem létezhetnek az őket hordozó és érvényesítő eljárásjogi eszközök (mint a perindítás, a bizonyítási teher szabályai vagy a választottbírósági út) nélkül. A kár fogalmának meghatározása során a jogi hivatásrendi szereplőknek vissza kellene venniük a kezdeményezést a szakértőktől: a kárszámítás módszertana nem tisztán technikai-ténybeli kérdés, hanem normatív jogkérdés. Az információhiány és a bizonytalanság kezelése (a bizonyítási teher és az esély elvesztésének tana) olyan anyagi jogi és eljárásjogi hibrid intézmények, amelyek alapvető igazságossági kérdéseket döntenek el a kockázatok felek közötti megosztásával.

A Pp. dogmatikája a jogalap pontos megjelölésével és a keresettel érvényesített jog fogalmával szorosabb fegyelmet kényszerít a jogalkalmazásra, de ehhez a bíróságok aktív, értő anyagi pervezetésére is szükség van. A modern kártérítési jog csak akkor tud hatékonyan és igazságosan működni, ha a jogalkalmazó felismeri az anyagi és az alaki szabályok szerves egységét, és a peres eljárást nem az anyagi jogtól elszigetelt technikai játéktérként, hanem annak közvetlen érvényesülési közegeként kezeli.

8. Felelősség és biztosítás

A károk tömegességére a leginkább adekvát megoldásnak a biztosítás térnyerése tűnik a biztosítással szemben, mert a biztosítás nemcsak allokálja, hanem egyúttal porlasztja is a kockázatokat a társadalomban. Olyan felelősségi alakzatok, mint a termékfelelősség, szintén kötelező biztosítási modellel írhatók le. A magyar jogi szakirodalomban is felmerült az az elképzelés, hogy egy átfogó biztosítási rendszer általános kockázatmegosztási rendszert biztosíthatna a társadalomban, felváltva ezzel a kártérítési felelősséget. Sólyom László mutatott rá, hogy a kártérítési felelősség hagyományos szerkezete fokozatosan eltűnik, és egy új, biztosításon alapuló

kockázatmegosztási rendszerré alakul át.[24] A biztosítások terjedésének tendenciája bizonyos konkrét területeken, például a gépjárművekre vonatkozó kötelező felelősségbiztosítási rendszer esetében, kétségtelenül megfigyelhető. Az ilyen rendszerek megváltoztathatják a kockázatmegosztást az általuk fedezett károk tekintetében, de nem feltétlenül változtatják meg a felelősség szerkezetét. Továbbra is a biztosított károkozó felelőssége képezi az alapját annak a kötelezettségnek, hogy a biztosítótársaság kártérítést fizessen az áldozatnak. Ez mindig szoros kapcsolatot teremt a biztosítás és a kártérítési felelősség között. Ráadásul a szabályozás által előírt törvényes átruházás eredményeként a biztosítótársaságnak mint az áldozat jogutódjának, joga van érvényesíteni a kártérítési igényt a kárt okozó személlyel szemben. Ilyen esetekben a biztosítótársaság igényének alapja ismét a felperes felelőssége. Így úgy tűnik, hogy ha a társadalomban működő kockázatmegosztási rendszer meg kívánja őrizni azt a megelőző hatást, amely, a felelősséget alátámasztó elv szerint, a kártérítési jog közvetett funkciója, akkor a biztosítás nem nyújthat megoldást a felelősségi jog helyett, hanem csupán a kockázatmegosztás egyfajta közvetítő eszközeként szolgálhat. A biztosítás fedezetet nyújthat az áldozatok számára annak biztosítására, hogy veszteségüket megtérítsék, de ez nem jelenti azt, hogy helyettesíthetné a felelősségi rendszert. A szocialista korszakban a széles körű állami egészségbiztosítási rendszer a személyi sérülések esetében alternatív kockázatmegosztást biztosított a kártérítési joggal szemben, és ez ma is így van. Személyi sérülés vagy egészségromlás esetén csak az állami egészségbiztosítás által nem fedezett károkat ítélhetik meg az áldozatnak a kártérítési jog alapján. Ez azt jelenti, hogy ilyen esetekben az állami egészségbiztosítás is része a kockázatmegosztási rendszernek.

9. Összegzés

A kártérítési felelősség fejlődéstörténetét és jelenkori kihívásait áttekintve egyértelművé válik, hogy a deliktuális felelősség klasszikus, magatartásalapú és prevenciós fókuszú paradigmája alapvető átalakuláson megy keresztül. A technológiai forradalom, a digitalizáció és a komplex, hálózatosodott társadalmi-gazdasági viszonyok mindinkább háttérbe szorítják az egyéni felróhatóságon és a magatartásszankcionáláson alapuló megközelítést. A kártérítési jog elsődleges funkciója, Marton Géza szellemiségéhez visszakanyarodva, egyre határozottabban a közvetlen kockázattelepítési mechanizmussá válás irányába tolódik el. Ebben az új környezetben a felelősség már nem feltétlenül egy, szubjektíve felróható emberi mulasztáshoz kapcsolódik, hanem a különböző tevékenységekből fakadó externáliák

[24] Sólyom László: *A polgári jogi felelősség hanyatlása*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977. 29.

igazságos és gazdaságilag racionális elosztásához. A bíróságok a nyitott és rugalmas szabályok konkretizálásán keresztül, ténylegesen társadalmi értékeket közvetítenek és mérlegelnek, ahol a gazdaságilag „legolcsóbb teherviselő" (cheapest cost avoider) elve, a kockázat-internalizáció és a társadalmi igazságosság szempontjai jelölik ki a határokat.

A modern komplex rendszerek – a mesterséges intelligencia autonóm működése, valamint a globális online kereskedelmi platformok *de facto* szabályozó szerepe – által generált információhiány és bizonyítási bizonytalanság kezelése elkerülhetetlenné teszi az anyagi jog és az eljárásjog szerves összetartozásának az elismerését. A lineáris ok-okozati láncolat megszakadása, az algoritmusok átláthatatlansága és az adatok feletti aszimmetrikus rendelkezési jog nem oldható fel a hagyományos bizonyítási sztenderdek merev alkalmazásával. A megoldás a kockázat és az információhiány tudatos eljárásjogi és anyagi jogi allokációjában rejlik: a bizonyítási szükséghelyzet (Pp. 265. §) mint eljárásjogi eszköz, a dokumentációs mulasztások kockázattelepítő hatása, valamint az esély elvesztésének (loss of chance) arányos, valószínűségi alapú kompenzációs modellje mind azt bizonyítják, hogy a kártérítési igény megalapozottsága nem szakítható el a perbeli jogérvényesítés lehetőségeitől és korlátaitól.

Ugyanakkor a kártérítési jog „végső menedékként" való alkalmazása komoly alkotmányos és dogmatikai feszültségeket hoz felszínre a jogalkalmazásban. Amikor a jogrendszer más területein, például a közérdekű tulajdonjog-korlátozások (távvezetékek, átjátszótornyok) vagy a szakmai mulasztásokból fakadó esélyvesztések (ügyvédi határidő-mulasztások) terén szabályozási és kompenzációs hiányosságok keletkeznek, a bíróságok gyakran kényszerpályára kerülnek. A társadalmi igazságosság iránti igény arra kényszeríti a jogalkalmazót, hogy a deliktuális felelősség általános szabályának (Ptk. 6:519. §) a dogmatikai kereteken túlmutató alkalmazásával, jogalkalmazási kerülőutakon keresztül foltozza be a jogrendszer szabályozási hézagait. Ez a gyakorlat azonban elmossa a jogszerű (kártalanítást igénylő) és a jogellenes (kártérítést megalapozó) magatartások közötti dogmatikai határvonalat, és kalkulálhatatlan terhet ró a gazdasági szereplőkre.

A felelősségi jog jövője és fejlődési iránya éppen ezért nem a klasszikus magánjogi dogmatika lebontásában, hanem tiszta, de a társadalmi valósághoz, a gazdasági és technológiai fejlődéshez, továbbá a társadalompolitikai igényekhez jobban igazodó dogmatikai kategóriák kialakításában és a biztosítás, valamint a felelősség viszonyának tudatos kezelésében rejlik. Szükség van az eljárásjogi eszközök tudatos és koherens alkalmazására, másrészt a jogalkotó által biztosított, tiszta közjogi kártalanítási rezsimek és az állami jogalkotási felelősség adekvát kialakítására. A technológiai és társadalmi fejlődés által generált új típusú kockázatokat a jognak úgy kell elosztania, hogy a sérülékeny egyéni jogok és a társadalmilag kiemelten védett értékek (az élet, az egészség és a tulajdon) védelme ne az innováció elfojtá-

sához, de ne is a károsultak egyoldalú, kompenzálatlan áldozatvállalásához vezessen. A magánjog és az eljárásjog csak egyetlen egységes, egymást kölcsönösen feltételező rendszerként képes megfelelni ennek a kihívásnak.

Felhasznált irodalom

John C. P. Goldberg – Benjamin C. Zipursky: *Recognizing Wrongs.* Cambridge – London, Belknap Press – Harvard University Press, 2020. 29.

F. Patrick Hubbard: Allocating the risk of physical injury from "sophisticated robots": Efficiency, fairness, and innovation. In: Ryan Calo – A. Michael Froomkin – Ian Kerr (eds): *Robot Law.* Edward Elgar, 2016. 25–50., 25. DOI: https://doi.org/10.4337/9781783476732.00009

Helmut Koziol: Das bewegliche System: Die goldene Mitte für Gesetzgebung und Dogmatik. *Austrian Law Journal,* 2017. (3), 160–182., 160.

Nancy S. Kim: *Consentability: Consent and Its Limits.* Cambridge, Cambridge University Press, 2019.

Cosima Möller: Haftungskonzepte im römischen Deliktsrecht. In: Sabine Gless – Kurt Seelmann (Hrsg.): *Intelligente Agenten und das Recht.* Nomos, 2016. 119–140.

Nizsalovszky Endre: *Az alanyi magánjog és a perjog. Értekezések a philosophiai és társadalmi tudományok köréből.* 5/7. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1942.

Pribula László: Pótolható-e orvosi kártérítési perekben az egészségügyi dokumentáció hiányossága tanúvallomással? *Med. Et Jur.,* 2018. (2), 4–8.

Pusztahelyi Réka: Emberi döntéshozatalt segítő, illetve kiváltó mesterséges intelligencia alkalmazásával okozott károkért való felelősség. *Miskolci Jogi Szemle,* 2020. (3), 132–139.

Neil M. Richards – William D. Smart: How should the law think about robots? In: Ryan Calo – A. Michael Froomkin – Ian Kerr (eds): *Robot Law.* Edward Elgar, 2016. 3–22., DOI: https://doi.org/10.4337/9781783476732.00007

Justin Steinberg: *Dante and the Limits of the Law.* Kindle Edition. Chicago, University of Chicago Press, 2013.

Simon Sinek: *Start With Why.* London, Penguin Books, 2011. 20.

Sólyom László: *A polgári jogi felelősség hanyatlása.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977.

Wannes Vandenbussche: Dealing with Evidentiary Deficiency in Tort Law. *The International Journal of Procedural Law,* 2019. (1), 50–75.

Varga István (szerk.): *A Polgári Perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja.* Budapest, HVG-ORAC, 2018.

Walter Wilburg: *Entwicklung eines beweglichen Systems im Bürgerlichen Recht.* Graz, Kienreich, 1950.

Walter Wilburg: Zusammenspiel der Kräfte im Aufbau des Schuldrechts. *AcP,* 1964. (4), 346–379., 364.

Abstract

Recent trends in tort law

Liability for damages is the most dynamically developing area of civil law and, in fact, the very cradle of civil law. The history of liability for damages can be traced back to the laws of the Sumerian king Ur-Nammu (2100–2050 BC), who prescribed penalty in his code of laws for causing personal injury as defined therein. It is generally accepted that where there is a right, there is also a remedy that can be enforced in the event of a breach of that right. The reverse is also true: where there is an enforceable remedy, there is also a right. The determination of liability for damages thus defines the protected rights and, consequently, the legally protected interests and values. At the same time, liability for damages is primarily a risk allocation mechanism. Liability for damages is increasingly functioning as a risk-management mechanism designed to eliminate externalities, pushing the sanctioning of culpable conduct into the background. This also paves the way to finding the responses to the challenges posed by technological progress. There is a growing need for the conscious and mutually reflective application of the tools of substantive and procedural law, particularly in cases where the risk of information asymmetry or lack of information should be allocated. The use of liability for damages as a last resort erodes the dogmatic boundaries of liability for damages, whilst responding to a genuine social need and pointing at regulatory gaps.

Keywords: *tort law; liability for damages; substantive law and procedure; technological development; the impacts of social change in tort law*

Dr. Pókecz Kovács Attila
egyetemi tanár
Nemzeti Közszolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar,
Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

A MAGÁNJOGI FELELŐSSÉG RÓMAI JOGI ALAPJAI

https://doi.org/10.61382/MJE.Ertekezesek.2026.Pokecz.225

Összefoglaló

A római jogtudósok a teneri és a praestare szavakat használták a felelősség, illetve a helytállás megjelölésére. A római jog esetközpontú forrásai alapján megállapítható, hogy felelősségen a jogsértő magatartásért való helytállást értették. A rómaiak az adott kor viszonyaihoz igazodó felelősségi megoldásokat dolgoztak ki az archaikus, a préklasszikus, a klasszikus és a posztklasszikus jusztiniánuszi jogban. Megállapítható, hogy a római jogfejlődés eredményeként a kontraktuális felelősség szabályainál a szubjektív vétkességi rendszer vált uralkodóvá. Ennek középpontjában egy elvont gondossági mérce, a jó és gondos családapa gondossága (bonus et diligens paterfamilias) és az érdek (utilitas) eszméi álltak.

A rómaiak különbséget tettek a szerződési és a deliktuális felelősség között. Utóbbinak a szabályait a dologrongálás (damnum iniuria datum) magándeliktumot szabályozó lex Aquilia törvényi előírásainak kazuisztikus gyakorlatában dolgozták ki a legárnyaltabban. A lex Aquilia ókori esetjogát a középkori és az újkori jogtudomány (különösen a természetjogászok) továbbfejlesztették, ezáltal a római kontraktuális felelősségi intézmények mellett ezek az elvek is a modern polgári törvénykönyvek alappilléreivé váltak.

A római jog továbbélése során a jogtudomány egyrészt a deliktuális felelősség terén a római jogi források tanulmányozása alapján dolgozott ki új elveket, másrészt a kontraktuális felelősség körében is új jogintézményeket (culpa in eligendo, a culpa in contrahendo, vagy éppen a jheringi pozitív és negatív interesse fogalmak) hozott létre.

Kulcsszavak: felelősség; veszélyviselés; szavatosság; objektív felelősség; szubjektív felelősség; kontraktuális felelősség; deliktuális felelősség; szándékosság; gondatlanság; custodia; vis maior

1. Áttekintés

A felelősség modern fogalma a rómaiaknál még nem létezett.[1] Praktikus gondolkodásukkal ellentétben állt az elvont fogalmak megalkotása, sőt veszélyesnek is tartották, ezért óvakodtak tőle.[2] A római jogi felelősségi rendszer csak implicit létezett, azaz a jogtudósok használtak bizonyos fogalmakat *(teneri, praestare)* a felelősség, illetve a helytállás megjelölésére.[3] A *teneri* és a *praestare* szavakat a római jog forrásaiban még nem tudatosan, de gyakran a felelősséggel kapcsolatban használták.[4] Ezen két kifejezéssel a legkülönfélébb tényállásoknál találkozunk a kazuisztikus jogforrásokban; a *praestare* (helytállni) terminus inkább a kontraktuális felelősséggel kapcsolatban szokott megjelenni.[5] A római jog esetközpontú forrásai alapján megállapíthatjuk, hogy felelősségen a jogsértő magatartásért való helytállást értették.[6]

Fontos hangsúlyozni azt a körülményt, hogy a római jog megkülönböztette a felelősséget a veszélyviseléstől és a szavatosságtól is. A felelősség alapja a felróhatóság volt, ami azt jelentette, hogy a jogrend a bekövetkezett káreseményt – például a szerződéseknél a szerződésszegést – az adósnak beszámította, és felelőssége miatt szankcionálta (kártérítés fizetésére kötelezte). Veszélyviselésről *(periculum)* a római jogban akkor beszélünk, amikor hiányzott a jogellenesség, és arra hárult a káresemény megvalósulásának következménye, aki egyáltalán nem tehetett annak bekövetkezéséről. A veszélyviselés magában foglalta a kockázat veszélyét, azaz az elháríthatatlan véletlen eseményekért való helytállást *(periculum vis maioris)* és az őrzés veszélyét is *(periculum custodiae).* A szavatosság feltétlen, kimentést nem tűrő helytállást jelentett, ami egy másik személy jogának fennállásához, illetve fenn nem állásához fűződő érdekének biztosítására szolgált. A szavatosságot vállaló nem volt abban a helyzetben, hogy saját tevékenységével előidézze a kérdéses tény fennállását, illetve a kérdéses tény fenn nem állását, ezért nála nem volt

[1] András Földi: Zur Begriffsgeschichte der Verantwortung. In: *Selected Studies on Roman Law and Comparative History of Private law.* Budapest, Ludovika – Aurum, 2023. 381–408.

[2] Iavol. D. 50,17, 202 *(libro undecimo epitularum): Omnis definitio in iure civili periculosa est: parum enim, ut non subverti possunt.*

[3] Siklósi Iván: *Római magánjog II.* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2021. 1137–1138.

[4] Földi András: *A másért való felelősség a római jogban. Jogelméleti és összehasonlító polgári jogi kitekintéssel.* Budapest, Rejtjel, 2004. 41–44.

[5] Siklósi Iván: A polgári jogi felelősség fejlődésének történetéből. In: Földi András (szerk.): *Összehasonlító jogtörténet.* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2024. 507.

[6] Deli Gergely: Észrevételek a jogi felelősség fogalmáról: A censori regimen morum mint a felelősségrevonás intézménye. *Iustum Aequum Salutare,* 2007. (3), 166–175.; Bessenyő András: *Római magánjog. A római magánjog az európai jogi gondolkodás történetében.* Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2010. 327.

értelme a kimentésnek sem. Ennek megfelelően, amikor az eladó szavatosságot vállalt arra, hogy az eladott rabszolga egészséges, nem tolvaj, szökevény vagy iszákos, akkor jogilag arra kötelezte magát, hogy megtéríti a vevőnek e tények fennállása miatt beálló érdeksérelmét.[7] Tágabb értelemben mind a szavatosság, mind a veszélyviselés intézménye kapcsolódik a felelősséghez,[8] azonban szűkebb értelemben azon kívül álló jogintézmények.[9] Ennek következtében jelen tanulmányomban a kellékszavatosság és a veszélyviselés kérdéskörét nem tárgyalom.

A kötelem nemteljesítéséért – lehetetlenülésért vagy késedelemért – az adós akkor tartozott felelősséggel, és olyankor volt köteles kártérítést fizetni, ha a nemteljesítés neki felróható volt. Felróhatóság hiányában lehetetlenülésnél szabadult a kötelem alól, késedelemnél benne maradt ugyan, de nem tartozott felelősséggel. A felróhatóság azt jelentette, hogy a jogrend a szolgáltatás elmaradását az adósnak beszámította, s azért felelőssé tette. Főszabályként a nemteljesítés az adósnak akkor volt felróható, ha azt az adós vétkes magatartása idézte elő. Némely esetben azonban vétlensége esetén is felelt, vagyis olyankor is, amikor a nemteljesítés véletlen esemény *(casus)* következményeként állott elő.

A magánjogban napjainkig megkülönböztetjük a kontraktuális és a deliktuális felelősséget. A kontraktuális felelősség a római jog alapján is a szerződésszegéssel okozott károkért való kártérítési (reiperszekutórius) kötelezettséget jelentette. A deliktuális felelősség pedig a szerződésen kívüli jogellenesen és felróhatóan okozott károkért való reiperszekutórius felelősséget foglalta magában. A továbbiakban először a kontraktuális felelősség, majd ezt követően a deliktuális felelősség római jogi alapjait mutatom be, végül a római jogi felelősség továbbélésének néhány alapintézményét vázolom fel.

2. A kontraktuális felelősség

A római jogban a kontraktuális felelősség fogalmai és rendszere hosszú fejlődés eredményeként jöttek létre. Mást jelentett az adós szerződésszegés miatti helytállási kötelezettsége a Kr. e. 5. században, a XII táblás törvény által szabályozott archaikus kor időszakában, mint a Kr. u. 6. században, Jusztiniánusz császár (527–565) korában. Elsőként ezért a kontraktuális felelősség római fejlődéstörténetének vázlatos bemutatását tartom szükségesnek.

[7] Ulp. D. 21,2,31.

[8] Molnár Imre: *A római magánjog felelősségi rendje.* Szeged, József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 1994. 217–218.

[9] Földi: *A másért való felelősség a római jogban.* 91–92.

Eltérően alakult a felelősség a *stricti iuris* kötelmet és a *bonae fidei* kötelmet eredményező szerződések körében. A szigorú jog *(ius strictum),* azaz a betű szerint alkalmazott jog időben megelőzte a *bonae fidei obligatió*kat. Bár ez a megkülönböztetés csak a jusztiniánuszi jogban alakult ki, azonban az archaikus kor kötelmei még a szigorú jog szabályai között jöttek létre. A preklasszikus korban már egyre nagyobb szerepet játszott a *bona fides* gondolata, amely háttérbe szorította a *stricti iuris obligatió*kat.[10]

A *bonae fidei obligatió*knál a kötelmi adós nemcsak azzal a magatartással tartozott, amit a kötelemben kifejezetten felvállalt, hanem ezen túl még mindazzal is, amit tőle a *bona fides,* azaz a forgalmi tisztesség, az ügylethűség az adott helyzetben elvárt. A *bona fides* a *praetor* jogfejlesztő tevékenységének köszönhetően jelent meg a kötelmeknél. Nem volt más, mint egy általánosan megfogalmazott elvont mérték azoknak a kötelezettségeknek a megjelölésére, amelyeket egy konkrét kötelmi viszony adósától elvártak. Az elvont fogalomnak az adott gyakorlati jelentőséget, hogy az ilyen kötelmek szankcionálására kiadott keresetformulában a *praetor* utasítást adott a bírónak arra, hogy az általa elbírált jogeset egyedi sajátosságait vegye messzemenően figyelembe [a keresetformula: „quidquid dare facere (praestare) oportet ex fide bona"].[11]

A fentiek alapján elsőként a római jogi kontraktuális felelősség több évszázados fejlődéstörténetét vázolom fel, majd részletesen elemzem előbb a *stricti iuris,* majd a *bonae fidei* kötelmet eredményező szerződések körében érvényesülő felelősséget.

2.1. A kontraktuális felelősség története

A szerződésszegés miatti helytállási kötelezettség eltérően alakult a római jog egyes korszakaiban. Ennek alapján megkülönböztetjük az archaikus jog, a préklasszikus kor, a klasszikus kor, valamint a posztklasszikus és jusztiniánuszi kor felelősségi rendjét. A szolgáltatásért való felelősség és a szolgáltatás nemteljesítésének felróhatósága csupán a kontraktuális (illetve szabályaikban az ezekhez igazodó kvázikontraktuális) kötelmeknél jelentkezett problémaként. A felróhatóság ezeken belül is egymástól gyökeresen eltérő alapokon nyugodott attól függően, hogy *stricti iuris* vagy *bonae fidei* kötelemről volt-e szó.

[10] Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és institúciói.* Budapest, Novissima Kiadó, 2023. 385.

[11] Földi András: *A jóhiszeműség és a tisztesség elve. Intézménytörténeti vázlat a római jogtól napjainkig.* Budapest, ELTE ÁJK, 2001. 12–15.

2.1.1. Az archaikus kori kontraktuális felelősség története

Az archaikus korszak gazdasági és társadalmi viszonyainak alapvető jellemzője a patriarchális rabszolgatartáson alapuló, elsősorban földművelésre épülő naturálgazdálkodás volt. A társadalmi gondolkodást a paraszti szemléletmód határozta meg, és megjelent a magántulajdon védelmének és az egyszerűbb árucsereügyletek szabályozásának igénye is.[12]

Az archaikus jogban a felelősség fennállásának feltétele az okozati összefüggés megléte volt. Ennek a korszaknak a felelősségét – a kezesség *(adstipulatio),* az emberölés és tűzvészokozás esetét kivéve – eredményfelelősségnek (Erfolgshaftung) tekintjük. Az emberölésnél és a tűzvészokozásnál a szándékosság mellett a szándékon kívüli események között is különbséget tettek anélkül, hogy a gondatlanság fogalma kialakult volna.

Az eredményfelelősséget kézzelfogható tények és az okozati összefüggés alapján állapították meg. Két esetben még az okozatosság sem volt követelmény a felelősség megállapításához: az állatkároknál,[13] illetve a lopás *(furtum)* egyik eseténél. A *furtum*nak az az esete tartozott ide, amikor a lopott dolgot a házkutatás során találták meg *(furtum conceptum)* valakinél. Ilyenkor a ház tulajdonosa tartozott felelősséggel: a lopott dolog értékének háromszorosát kellett megfizetnie.[14] Ezen két eset tiszta eredményfelelősségnek is tekinthető.[15]

2.1.2. A préklasszikus kontraktuális felelősség rendszere

A préklasszikus jog korszakában (Kr. e. 3–1. század) az árucsere-forgalom bővülésének és a görög filozófia római szellemi életben való megjelenésének hatására átalakult az ősi jog eredményfelelőssége.[16] A jóhiszeműség *(bona fides)*[17] eszméjéből kiindulva ekkor már elkezdett kialakulni a szándékosság *(dolus),* a gondatlanság *(culpa)* és a véletlen *(casus)* fogalma. Ebből leszűrhető az a megállapítás, hogy a

[12] Molnár: *A római magánjog felelősségi rendje.* 10–11.
[13] Ulp. D. 9,1,1pr.
[14] Gai. I. 3,191.
[15] Molnár: *A római magánjog felelősségi rendje.* 28–29.
[16] Hamza Gábor: A felelősség elemzése és az antik jogok. *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae,* 1989. (31), 46.
[17] Földi: *A jóhiszeműség és a tisztesség elve.* 12–15.

köztársaság korának utolsó évszázadaiban a felelősség már inkább vétkességi alapú lett, az állatkároknál továbbra is érvényesülő objektív felelősség kivételével. A köztársaság végén a jogtudomány kialakította a *vis maior* fogalmát, ennek következtében a haszonkölcsön szerződésnél megjelent az őrzési, azaz a *custodia*-felelősség.[18]

A szerződések körében elkezdtek különbséget tenni a *stricti iuris* és a *bona fidei* kötelmet eredményező kontraktusok között. A *stricti iuris* kötelmet eredményező kontraktusoknál megtartották az objektív felelősséget azzal a megszorítással, hogy a szándékos károkozásért mindenképpen felelősséggel tartoztak a felek. A formátlan szerződések körében a felelősség alapja a vétkességi elvnek megfelelően a szándékosság és a gondatlanság lett, emellett az őrzési viszonyokban megjelent a *custodia*-felelősség is.[19]

A préklasszikus jog tehát az ősi jog objektív felelősségi rendszerét felváltotta egy vegyes jellegű megoldással, amelyben a vétkességi elemek voltak a döntők, de a *stricti iuris* kötelmeknél, a *custodia*-felelősségnél és az állatkároknál megmaradtak az objektív kritériumok.[20]

2.1.3. A klasszikus kontraktuális felelősség rendszere

A klasszikus kor időszaka a principátus korára esett. Ezt az Augustus egyeduralmának kezdetétől (Kr. e. 27) a késő klasszikus jogtudós, Modestinus haláláig (Kr. u. 245) terjedő időszakot tekintjük a római jogtudomány fénykorának. A korszak gazdasági viszonyait továbbra is a földművelő gazdálkodás jellemezte, de a kis és közepes méretű birtokok *(villa rustica)* helyébe ekkor már a nagybirtokok *(latifundium)* léptek, melyekre a rabszolgamunka tömegméretű igénybevétele volt jellemző.

A hódító háborúk következtében a 2. század elejéig folyamatosan növekvő Római Birodalomban az egyes provinciák közötti élénk kereskedelmi életnek köszönhetően virágzott a gazdaság. A rabszolgamunkára épülő gazdaság az árucsere hatalmas területekre való kiterjedése miatt a klasszikus kor első kétszáz évében fellendülőben volt.[21] A 3. század derekától kezdődően azonban súlyos gazdasági válságok követték egymást, ami előrevetítette a következő évszázadokban bekövetkező hanyatlást.

A római szellemi élet is ebben az időszakban érte el a csúcspontját, amiről a képzőművészeti, építészeti és irodalmi remekművek is tanúskodnak. A filozófiában továbbra is érvényesültek a görög hatások, különösen a sztoikus (Seneca, Marcus

[18] Ulp. D. 13,6,5,6; Ulp. D. 13,6, 5,9.
[19] Molnár: *A római magánjog felelősségi rendje*. 89–92.
[20] Alf. D. 9,1,5.
[21] Alföldy Géza: *Római társadalomtörténet*. Budapest, Osiris Kiadó, 2002. 96–101.

Aurelius), az epikureus (Vergilius, Horatius, Ovidius) és az újplatonista irányzatok. A filozófia, a retorika és az irodalom ismerete az előkelő rétegek jellemzője lett, közülük kerültek ki a jogászok és a jogtudósok.

A klasszikus korban született jogi munkákat a kimunkált elvi alapokon álló, de a gyakorlati élet problémáira koncentráló megközelítés jellemezte, amelynek következtében a jogtudomány korábban nem tapasztalt magas színvonalra emelkedett. A korszak legkiválóbb jogtudósainak, a remekjogászoknak (Gaius, Papinianus, Ulpianus, Paulus, Modestinus) köszönhetően a magánjog jogintézményei a felelősség terén is meghatározó fejlődésen mentek keresztül. A klasszikus kor továbbfejlesztette a préklasszikus korban már megjelent felelősségi formákat. Ennek egyik legfőbb eleme a gondatlanság *(culpa)* fogalmának további finomítása volt. Megjelent az érdekelv *(utilitas),* amelynek alapján a gondatlanság egyes fokozatait elhatárolták egymástól, ugyanakkor a préklasszikus korban kialakult jóhiszeműség *(bona fides)* elve továbbra is meghatározó maradt.

Az egyes konkrét jogeseteknél a római juristák azt tartották szem előtt, hogy mi felel meg a jóhiszeműség eszméjének, és a felelősség mértékének az alkalmazásánál az erkölcsi megítélés helyett az vált meghatározóvá, hogy kinek származik haszna *(utilitas)* a szerződésből. Emellett részletesen kidolgozták az objektív értelemben vett *custodia*-kötelezettséget. A klasszikus kor pontosította a *vis maior* fogalmát és esettípusait is.

Vázlatos megközelítéssel kijelenthető, hogy a klasszikus kor felelősségi rendszerének tartóoszlopai a szándékosság *(dolus),* a gondatlanság *(culpa),* a *custodia* és a *vis maior* lettek. A római juristák az egyes *culpa* fokozatok kidolgozásánál a *bonus et diligens pater familias* gondosságát tekintették mérvadónak. A római vétkességi felelősség nem a keresztény ideológián, hanem a forgalmi élet által kialakított *utilitas* és a *bona fides* gondolatán alapult. Mivel a rómaiak nem elvont általános zsinórmérték szerint gondolkodtak, az egyes esetekben a konkrét ügy összes körülményének figyelembevételével állapították meg, hogy mi minősül súlyos *(culpa lata),* és mi enyhe *(culpa levis)* gondatlanságnak. A *culpa* fogalmának kimunkálásakor nemcsak annak fokozatainak meghatározásában, hanem az egyes szerződéseknél megjelenő speciális árnyalatok megjelenítésében is jeleskedtek. Ilyen, a gondatlansággal azonos elbírálás alá eső jelenségnek tekintették a tágabban vett bérlet (a *locatio conductio*) körében megjelenő elvárt szakértelem *(imperitia)* és a kellő fizikai erő *(infirmitas)* hiányát.

A klasszikus korban teljesedett ki a másért való felelősség *(culpa in eligendo)* is, melynek keretében keveredtek a szubjektív és az objektív elemek. Az érdekelt őrző adósokat a gondatlanságon túl olyan véletlen eseményekért is felelőssé tették az adóst, ami ugyan emberileg elhárítható volt, de a velük szembeni védekezéshez a *diligens pater familias* gondossága nem volt elegendő. Ennek az objektív alapú

*custodiá*nak a rációja a bizonyítási nehézségekben volt keresendő. Mivel ilyenkor a dolog az adós őrizetében volt, vétkességét szinte lehetetlen lett volna bizonyítani, ezért itt az számított, hogy a dolgot visszaadta-e, vagy sem. Az adós csak *vis maior*-ra való hivatkozással tudta kimenteni magát, amely helyzet az objektív kritériumok miatt az adóst nagyobb körültekintésre sarkallta.[22]

A *vis maior* fogalma már a *veteres* jogtudósok gyakorlatában kialakult, a klasszikus jogászok (Gaius, Ulpianus, Paulus) csak pontosabban körülírták alkalmazási körét. A fenti jogtudósok álláspontja alapján a *vis maior* olyan véletlen *(casus)* volt, amelynek nem lehetett ellenállni. Ebből következően a *casusn*ak olyan esetét is ismerték, amelynek ellen lehetett állni. A klasszikus kori jogtudós, Labeo több olyan esetet is ismertetett, amikor a felelősség alól *vis maiorra* való hivatkozással menthette ki magát az adós. Kivételesen az is előfordult, hogy a *vis maior*ért is helyt kellett állnia az adósnak, például késedelme esetén, vagy akkor, ha egy *bonae fidei* kötelemben azt kifejezetten felvállalta.[23]

Megállapítható, hogy a klasszikus kor felelősségi rendje a préklasszikus korban elindult fejlődés folytatása volt, amelynek eredményeképp megszilárdult a szubjektív alapú felelősségi rend, amit – különösen a *custodia* felelősség kidolgozásával – objektív alapú elemekkel egészítettek ki.

2.1.4. A posztklasszikus kori és a jusztiniánuszi kontraktuális felelősség története

A posztklasszikus és jusztiniánuszi jog korának (Kr. u. 245–565) mintegy 300 éve alatt súlyos gazdasági és társadalmi válság rázta meg a Római Birodalmat, amelynek során a birodalom két részre szakadt (395), majd a Nyugat-római Birodalom meg is bukott (476). A 3. század közepétől több súlyos gazdasági válsággal is szembe kellett néznie a római társadalomnak, amely egyre nyilvánvalóbbá tette, hogy a rabszolgamunkára épülő gazdaság elérte végső határait. Megjelent a szabad *colonus*ok általi földművelés. A birodalom nyugati felében a gazdasági válságok okozta pénzromlás miatt visszatértek a naturálgazdálkodás szintjére. Keleten a rabszolgatartó rendszer csak később került válságba, amihez hozzájárult az is, hogy ott egészen Jusztiniánusz (527–565) uralkodásáig továbbra is fejlett kézművesipar létezett, és a fontosabb kereskedelmi csomópontok áruforgalmának bővülése is elősegítette a pénzgazdálkodás fennmaradását.

[22] David Deroussin: *Histoire du droit des obligations*. Paris, Economica, 2007. 566–611.
[23] Molnár: *A római magánjog felelősségi rendje*. 213–218.

A köztársasági külsőségekre épülő császári berendezkedést, a principátust felváltotta a nyílt császári egyeduralom, a dominátus rendszere. A korszak meghatározó jellemzője volt a keresztény egyház szerepének erősödése, majd államvallássá (380–381) tétele. A keresztény ideológia a jog területére is jelentős hatást gyakorolt, és a görög filozófia római kultúrára gyakorolt második jelentős hulláma is ekkor bontakozott ki.

Bár a jogtudomány színvonala a posztklasszikus korban visszaesett, a keleti jogiskolák (Berytos, Konstantinapolis) hatására a klasszikus jog egyre inkább elterjedt, és továbbra is élő, alkalmazott jog maradt.[24] Ennek következtében a juristák a klasszikus kori felelősségi elveket is átvették.

A keresztény gondolkodás egyik központi eleme az volt, hogy csak az büntethető, aki vétkes, ezért a felelősség alapja továbbra is a vétkességi rendszer maradt. A jusztiniánuszi kodifikáció azonban átalakította a klasszikus kori objektív *custodia* fogalmát.[25] A szubjektív felelősség térhódításának eredményeként új vétkességi mérce jelent meg, amelynél a gondosság mércéje még a jó és gondos családapa mértékénél is szigorúbb lett, azaz a leggondosabb családfő *(diligentissimus pater familias)* „eszményéhez" viszonyították (a forrásokban még az *exacta,* illetve *exactissima diligentia* kitételek is előfordulnak).[26] Ezáltal a családfőtől elvárható mércét *(diligentissimus pater familias)* oly mértékben megemelték, amelynek eredménye az emberileg szinte alig teljesíthető gondosság lett: határa a *vis maior*ig terjedt. Az őrző adóstól követelték meg ezt a legnagyobb fokú gondosságot, amivel a klasszikus jog egyetlen objektív alakzatát (a *custodia* felelősséget) szubjektívvá alakították át.[27]

A források tanulmányozása alapján a posztklasszikus és jusztiniánuszi jog vonatkozásában megállapítható, hogy fenntartották a klasszikus jog vétkességen alapuló felelősségi rendjét, új elem csak egy újabb gondossági fok, a *diligentissimus pater familias* gondosságának bevezetése és az ennek elmaradása miatt előálló legenyhébb gondatlanság *(culpa levissima)* kialakítása volt.

2.2. Kontraktuális felelősség a stricti iuris kötelmeknél

A szigorú jog *(ius strictum)* megítélése alá eső szerződéses kötelmeknél az adós sem többre, sem kevesebbre, hanem pontosan arra és ugyanannyira volt kötelezve, mint aminek és amennyinek a teljesítésére kötelezettséget vállalt. Ez azt jelentette, ha

[24] Földi – Hamza: *A római jog története és institúciói.* 95.
[25] Deroussin: *Histoire du droit des obligations.* 611–614.
[26] Siklósi Iván: *A custodia-felelősség problémái a római jogban.* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2021. 97.
[27] Molnár: *A római magánjog felelősségi rendje.* 225–239.

valaki egy rabszolgát ígért szolgáltatni (a *stipulatio* formaságai szerint), már akkor is eleget tett kötelezettségének, ha a rabszolga holttestét átadta, hiszen ő nem a gyógyításra vagy az élelmezésre vállalt kötelezettséget, hanem csak átadásra.[28] Ugyanakkor, ha nem teljesített, akkor az eredmény elmaradása miatt akkor is felelt, ha a szolgáltatás lehetetlenülése körében vétlen volt, sőt akkor is, ha elemi csapás *(vis maior)* miatt hiúsult meg az ígért szolgáltatás.

Ezt az archaikus jogban létrejövő és a *stricti iuris* kötelmet eredményező szerződési felelősséget eredményfelelősségnek *(Erfolgshaftung, Kausalhaftung)* nevezzük, mivel ilyenkor a jogsértő cselekmény és a jogellenes magatartás között okozati összefüggés állt fenn.[29]

A római jogban a *stricti iuris* kötelmek kivétel nélkül egyoldalú kötelmet keletkeztettek, azaz csak az egyik fél volt adósként kötelezve a hitelezővel szemben. A kötelem *stricti iuris* jellege egyrészt a kötelezettség terjedelme, másrészt a szolgáltatásért való felelősség tekintetében nyilvánult meg. A *stricti iuris* kötelmek túlnyomó többségénél a szolgáltatás tárgya meghatározott pénzösszeg *(certa pecunia)* volt, amelynek elmaradása esetén a marasztalás is csak erre az összegre szólt. A helyettesíthető dolgok meghatározott mennyiségére *(certa quantitas)* vagy a meghatározott dologra (*certa res*) irányuló *stricti iuris* kötelmeknél a marasztalás csak a szolgáltatásban érintett dolgok pénzbeli egyenértékének mértékéig terjedt, azaz sem kártérítés, sem késedelmi kamat nem jött szóba.

Kisebb gyakorisággal, de előfordulhatott, hogy a *stricti iuris* kötelem tárgya valaminek a tevésében vagy a nemtevésében (*facere* jellegű szolgáltatásban) állt. Ilyenkor a kötelezettségvállaló ügyletben, az elhangzott szóbeli formulában szereplő szolgáltatás elmaradásáért az adós csak akkor felelt, ha a lehetetlenülést tevőleges magatartásával okozta (például az adni ígért igásállatot agyonhajszolta, s az elpusztult). A későbbiekben az ilyen *facere* jellegű szolgáltatás elmaradásáért vétkes mulasztása (feledékenysége, vagy hanyagsága) esetén is helytállni tartozott az adós.

A *stricti iuris* jellegű kötelmek közé tartoztak a római jogban a formához kötött szerződések (*stipulatio* és a litterálkontraktus), a formátlan kölcsönszerződés *(mutuum),* a szerződésen kívüli kötelmet létrehozó jogalap nélküli gazdagodás, valamint két peresíthető prétori *pactum,* a tartozáselismerés *(constitutum debiti)* és a bankár fizetési ígérete *(receptum argentarii).*[30]

A *stricti iuris* kötelmeknél, melyek a szerződések és a szerződésszerű tények egy viszonylag szűk, bár jelentős csoportjából fakadnak, a nemteljesítés felróhatóságát

[28] Paul. D. 45,19,1pr.

[29] Földi – Hamza: *A római jog története és institúciói.* 429.

[30] Benedek Ferenc – Pókecz Kovács Attila: *Római magánjog.* Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2025. 303–304.

tárgyi, objektív körülmények határozzák meg, függetlenül az adós szubjektív vétkességétől. Az élőszóval létrejövő kötelem *(verborum obligatio)* mindenkor *stricti iuris* természetű volt, az adós tehát csak azzal tartozott, amire ígéretet tett. Nemteljesítés esetén *certum* szolgáltatásnál a marasztalás terjedelme szorosan meg volt határozva: a bíró csupán az ígért pénzösszegre, illetőleg az egyéb dolog pénzbeli ellenértékére marasztalhatott. *Incertum* szolgáltatásnál a pénzbeli egyenérték közelebbi meghatározása a *condemnatio* „quidquid dare facere oportet" kitétele alapján a bíró feladata volt, kártérítésre azonban ebben az esetben sem került sor.

A szolgáltatás utólagos lehetetlenülése esetén – mely természetesen csupán a határozott dologra vonatkozó *(certa res)* és a határozatlan *(incertum)* tárgyú *stipulatiók*nál jöhetett szóba – az adós vétkességére tekintet nélkül akkor felelt, ha tevőleges magatartásával maga hiúsította meg a teljesítést *(per eum stat quominus solvatur).* Ilyenkor a kötelem mintegy „megöröklődött" *(obligatio perpetuatur),* vagyis az adós szolgáltatási kötelezettsége a lehetetlenülés ellenére fennmaradt.[31]

A kötelem megörökítődésének *(perpetuatio obligationis)* gondolata a köztársaság korának késői időszakában tevékenykedő jogtudósok *(veteres)* nevéhez kapcsolódott. Ennek lényegét a klasszikuskori remekjogász, Paulus a következőképpen foglalta össze: „valahányszor fennforog az adós hibája, a kötelem megörökítődik" *(quotiens culpa intervenit debitoris, perpetuetuari obligationem).*[32] A hangsúly az „adós felelősségén" a *culpa debitoris* kifejezésen volt.

A *culpa debitoris* azt jelentette, hogy az adós maga okozta, vagy idézte elő a teljesítés lehetetlenné válását a dologra irányuló valamilyen aktív ráhatással. A mulasztást, elhanyagolást nem lehetett figyelembe venni, mivel az nem tartozott a tevőleges gondatlanság, a *culpa comissiva* (vagy másképpen *culpa in faciendo*) körébe. A *culpa debitoris* azonban ekkor még erkölcsi tartalomtól mentes fogalom volt.

Másképp fogalmazva kijelenthető, hogy a rómaiak közömbösek voltak az iránt, hogy morálisan felróható volt-e a magatartás, illette-e szemrehányás az adóst. Ha például valaki egy rabszolgával tartozott, de ellehetetlenült a szolgáltatás, mert az adós a rabszolgát felszabadította vagy megölte, akkor a *culpa debitoris* az okozati összefüggés és a cselekvő magatartás miatt állt fenn. Ha azonban csak elhanyagolta a rabszolga gyógykezelését, s a beteg rabszolga emiatt meghalt, már nem volt felelős. Ezzel szemben az adós azért már felelt, ha a rabszolga felszabadításakor ugyan még nem tudott a fennálló tartozásról, mert nem ő, hanem az örökhagyó tett ígéretet a szolgáltatására, vagy végrendeletében rendelkezett a rabszolga átadásáról, a végrendeletet azonban még nem nyitották ki.[33]

[31] Marton Géza: *A római magánjog elemeinek tankönyve. Institúciók.* Budapest, Tankönyvkiadó, 1963. 190.
[32] Paul. D. 45,1,91,3; Pauli Sententiae 5,7,4.
[33] Paul. D. 45,1,91,2.

A *perpetuatio obligationis* konstrukciója a kötelemszegés két esetcsoportjában volt alkalmazható. Elsőként akkor, amikor a szolgáltatás teljesítése az adós tevőleges magatartása *(facere)* miatt objektíve lehetetlenné vált. Másodikként olyankor, amikor a lehetetlenülés a késedelem ideje következett be, még akkor is, ha a lehetetlenülés az adósnak nem volt felróható.[34]

E *perpetuatio obligationis* a római jogban mindvégig megmaradt azoknál a *stipulatió*knál, amelyeknél a kötelem valamely specifikus jellegű *dare* szolgáltatásra irányult. A *facere* szolgáltatást tartalmazó *stipulatió*knál azonban már a *dolus malus*tól való tartózkodás *clausulá*ját alkalmazták. A *stipulatio* adósának *(promissor)* tárgyi alapú felelőssége ilyenkor módosult, mivel a felek a *stipulatió*ba egy külön záradékot (úgynevezett *clausula doli*t) iktattak, amelyben az adós kijelentette, hogy a szerződéskötéskor nála nem forgott fenn csalárdság *(dolus malus),* továbbá azt is ígérte, hogy ettől a jövőben, a teljesítéskor is tartózkodni fog („dolum malum abesse afuturumque esse"). Az adós felelősségét ilyenkor a *bonae fidei* szerződések mércéje szerint ítélték meg, azaz felelőssége szubjektívvé vált.[35]

A *stricti iuris* kötelmet eredményező szerződéseknél fennálló felelősségi rendszert összefoglalva megállapítható, hogy a római jogban a tárgyi eredményfelelősség érvényesült, majd a *praetor* jogfejlesztő tevékenységének eredményeként a *clausula doli*t tartalmazó *stipulatió*knál már megjelent a szubjektív felelősség is.

2.3. A vétkességen alapuló kontraktuális felelősség a bonae fidei kötelmeknél

Az ügy *bona fides*en alapuló elbírálásánál nem lehetett kimerítő módon meghatározni a bíró által számításba jövő körülményeket. A római esetjog forrásainak tanulmányozása alapján ebben a körben figyelembe veendőek voltak a kötelem keletkezésének körülményei (például a megtévesztés, megfélemlítés), a kötelem fennállására kiható körülmények (például az ellenszolgáltatás elmaradása vagy lehetetlenülés). A bírónak adott szerződésnél vizsgálnia kellett azt is, hogy a főszerződéssel egyidőben mellékmegállapodásokat kötöttek-e, illetve azt is, ha az adott jogügylet természetes alkatrészei beleértődtek a kötelembe (például a rejtett hibákért vagy az elperlésért való objektív helytállás, amelyekből a későbbi jogokban kialakult a jog- és a kellékszavatosság). Amellett a bírónak adott esetben vizsgálnia kellett azt is, hogy az adós főkötelezettségéhez milyen egyéb mellékkötelezettségek járultak (például őrzés, gondozás, kijavítás). Egyes szerződések esetében külön

[34] Siklósi: *Római magánjog II.* 1160.
[35] Benedek – Pókecz Kovács: *Római magánjog.* 306.

kikötés nélkül is figyelembe jöttek bizonyos mellékszolgáltatások (például a gyümölcsök beszedése, kamatfizetés), illetve a helyi szokásokra és a forgalmi életben kialakult gyakorlatra is tekintettel kellett lennie a *bonae fidei* kötelmet eredményező szerződést kötő feleknek.

A *bonae fidei* kötelmeknél a teljesítési zavarok esetén az adós felróható magatartásának megállapításánál a vétkessége játszott szerepet, amelynek mércéje a jó és gondos családapa *(bonus et diligens paterfamilias)* gondossága volt. Az ilyen jellegű kötelmeknél általános elv volt az is, hogy a kötelemszegésért felelős adóst a hitelezőt ért teljes kár megtérítésére kötelezték.

A római jogban *bonae fidei* kötelmet hoztak létre a konszenzuálszerződések (adásvétel, dologbérlet, munkaszerződés, vállalkozási szerződés, társasági szerződés és a megbízás), a kölcsön kivételével a reálszerződések (haszonkölcsön, letét, kézizálog-szerződés, a jusztiniánuszi jogban végső alakjukat elnyerő névtelen reálszerződések), a formátlan ajándékszerződés, és a kvázikontraktusok is (megbízás nélküli ügyvitel, véletlen közösség, gyámság, kötelmi hagyomány).[36]

Kijelenthető, hogy a római jogban a klasszikus kortól kezdődően a *bonae fidei* kötelmeknél a kontraktuális felelősség alapvetően vétkességi alapon állt. Ezért elsőként az egyes vétkességi alakzatokat elemzem, majd ezt követően az egyes szerződéses kötelmeknél a felróhatóság alakulását vizsgálom.

2.3.1. A vétkesség egyes formái a római felelősségi rendszerben

Vétkességen általános értelemben az embernek a saját cselekményével való olyan pszichikai kapcsolatát értjük, amely rosszalló társadalmi értékítélet alá esik. A kötelmi viszonyokban a vétkesség az adós vétkességeként jelent meg, s attól függően, hogy az adósnak milyen képzete volt kötelemsértő magatartásáról, a vétkességnek különböző fokozatait különböztették meg annak súlyossága szerint.[37]

A vétkesség legsúlyosabb alakzata a szándékosság *(dolus),* azaz az a tudatos jogsértés volt, mely akkor állt fenn, ha az adósnak megvolt a képzete magatartása kötelességsértő voltáról, de ez a képzet nemhogy visszatartotta volna, hanem egyenesen motiválta cselekedetét, vagy legalábbis közömbös volt az eredménnyel szemben. Ilyennek volt tekinthető, amikor az eladott rabszolgát megölték, tudatosan megmérgezték, agyonhajszolták, felszabadították, gyógyítását tudatosan mellőzték, illetve a felvállalt munkát akaratlagosan nem végezték el.

[36] Marton: *A római magánjog elemeinek tankönyve.* 190–191.
[37] Benedek – Pókecz Kovács: *Római magánjog.* 276.

Fontos hangsúlyozni, hogy szándékosságnak nem voltak fokozatai. A szándékos magatartásért való felelősséget a szerződő felek közös megállapodással sem zárhatták ki, ez a megállapodás ugyanis önmagában erkölcstelennek számított volna.[38]

A római jog forrásaiban elemzett jogesetekben a jogtudósok véleménye alapján találhatunk olyan példákat is, amelyeknél nem áll fenn kifejezett szándékosság, a *bona fides* alapján ezeket a magatartásokat mégis *dolus*nak tekintették. Így szándékosság forgott fenn, amikor a megbízott elmulasztotta a megbízás teljesítését, például a megbízó számára megvásárlásra kiszemelt ingatlant megvételét, mivel az ellenérdekű féltől pénzt kapott, hogy a vétel elmaradjon.[39]

A pénzbeli juttatás elmaradása miatt ennél erkölcsileg enyhébb megítélés alá esik az, amikor az ingatlan megvételét nem az ellenérdekelttől kapott pénzért, hanem a harmadik személy iránti rokonszenvből játszotta át harmadik személynek. Ez a magatartás is *dolus*nak minősült.[40] Hasonlóan értékelte Ulpianus a peres tárgy őrzőjének *(sequester)* magatartását, amikor a kínvallatás előtt nála elhelyezett megkötözött rabszolga kötelékét szánalomból eloldozta, és ezzel a rabszolgát szökni hagyta.[41]

Szándékosság fennállta esetén a jog és az erkölcs összhangjának fenntartása érdekében alapvető követelmény, hogy minden adóssal szemben érvényesíthető legyen a felelősség.[42] Ebből következően a szándékosságért való helytállást a felek még közös megállapodással sem zárhatták ki, mivel ilyen megállapodás már önmagában is erkölcstelen lett volna.[43]

A gondatlanság *(culpa)* az a vétkességi alakzat volt, amelynél az adósnak vagy teljesen hiányzott magatartása kötelességsértő voltának tudata, vagy ha ez megvolt, azt elhárította, remélve az eredmény be nem következtét. A Kr. e 1. században tevékenykedő Quintus Mucius Scaevola a *culpá*t úgy határozta meg, hogy az a személy gondatlan, aki nem látja előre azt, amit egy gondos ember előre látna („culpam autem esse, quod cum a diligente providerit, non esset provisum").[44]

Megnyilvánulási módja szerint a gondatlanság megjelenhetett *culpa in faciendó*ként, azaz figyelmetlen, nem eléggé körültekintő cselekedetként (úgynevezett kommisszív *culpa*). Ilyen volt például, amikor a bérelt igásállatot a bérlő túlterhelte. Megnyilvánulási módja szerint a gondatlanság lehetett *culpa in non faciendo is,*

[38] Paul. D. 2,14,27,3; Ulp. D. 16,3,1,7.
[39] Bessenyő: *Római magánjog.* 324.
[40] Ulp. D. 17,1,8, 10.
[41] Ulp. D. 16,3,7pr.
[42] Bessenyő: *Római magánjog.* 324.
[43] Paul. D. 2,14,27,3; Ulp. D. 16,3,1,7.
[44] Paul. D. 9,2,31.

ami a köteles magatartás elmulasztásában (ún. omisszív *culpa*) állt. Ilyen volt például a felügyelet, az őrizet elhanyagolása.[45]

A *dolust*ól eltérően a gondatlanságnak a kötelességsértés súlya szerint különböző fokozatai voltak. A súlyos gondatlanság *(culpa lata, culpa magna, nimia negligentia)* nem volt más, mint annak az enyhébben mért gondosságnak figyelmen kívül hagyása, amelyet még a közönséges ember is tanúsítani szokott, s melyet tőle el is lehet várni *(non intelligere quod omnes intelligunt).*[46] A súlyos gondatlanság egy tekintet alá esett a szándékossággal, ezért nagy vagy kirívó gondatlanságnak is nevezték.[47] Ennek a magas mértékű hanyagságnak a szándékossághoz való közelállására utalt a klasszikus kori remekjogász Paulus, amikor azt állította, hogy a nagymértékű hanyagság gondatlanság, a súlyos gondatlanság pedig szándékosság *(Magna negligentia culpa est, magna culpa dolus est).*[48] Mivel itt a mindenkitől (még az átlagembertől is) – érdekeltségének hiánya esetén is – elvárható gondosság (*diligentiá*nak) hiányáról volt szó, ezt a felelősséget alacsony, enyhe mértékűnek tekintették.[49]

Enyhe gondatlanságon *(culpa levis)* annak a nagyfokú gondosságnak *(diligentia)* az elhanyagolását értették a rómaiak, amelyet a gondos ember (a „jó gazda", a „jó és gondos családfő", *bonus et diligens paterfamilias*) szokott tanúsítani. Aki tehát tanúsította a jó családapa gondosságát, főszabályként mentesült a felelősség alól. Ezen gondatlansági mércéig nem minden adós felelt, hanem csupán azok, akik hasznot húztak a szerződésből, vagy saját maguk ajánlkoztak a szolgáltatás teljesítésére. A *culpa levis*t mint enyhe gondatlanságot a később megjelenő sajátos alakzatához *(culpa in concreto)* képest *culpa levis in abstracto* kifejezéssel is jelöli a szakirodalom.[50]

Az enyhe gondatlanságot néha nem a *bonus et diligens paterfamilias* abszolút mértékével mérték, hanem az illető adósra vonatkoztatott relatív mértékkel. Ezt a középkorban kialakult megjelöléssel *culpa (levis) in concreto*nak nevezett gondatlansági mércét annak a gondosságnak az elmulasztásakor alkalmazták, amelyet az illető adós a saját ügyeiben szokott tanúsítani *(diligentia quam suis rebus adhibere solet).* Ha az adós a saját ügyeiben tanúsítani szokott *diligentiá*nál is kevésbé volt gondos, akkor ez a gondatlanság súlyosabb (s az elvárható gondosság nyilvánva-

[45] Benedek – Pókecz Kovács: 276–277.
[46] Ulp. D. 50,16, 213, 2.
[47] Cels. D.16,3,32: *Quod Nerva diceret latiorem culpam dolum esse…*
[48] Paul. D. 50,16,226.
[49] Molnár: *A római magánjog felelősségi rendje.* 138–144.
[50] Siklósi: *Római magánjog II.* 1166.

lóan csekélyebb) volt, mint a jó családfőé. Hangsúlyozni szükséges, hogy ezekben a bizalmi viszonyokban a *culpa lata* szintjére soha nem szállhatott le az adós gondatlansága.[51]

A gondatlanság körében a rómaiak egyes munkavégzésre irányuló szerződéseknél új elemekkel is gazdagították a *culpa* fogalomkörét. A mestereknek szakképzetteknek, szakmájukhoz értőknek kellett lenniük, hogy alkalmasak lehessenek az általuk felvállalt szolgáltatások teljesítésére.[52] Ezt a szakmai jártasságot *(peritia)* a vésnököktől, ékszerészektől és az orvosoktól is elvárták. Ennek elmulasztását *imperitiá*nak tekintették, s már a klasszikus jogász Celsus is megfogalmazta, hogy a szakmai jártasság hiánya gondatlanságnak minősült *(Celsus etiam imperitiam culpae adnumerandum…).*[53]

A szakértelemmel nem rendelkező munkásoktól is elvárták a hibátlan, derekasan elvégzett munkát, emellett bizonyos esetekben (így az például öszvérhajcsároknál) még a megfelelő testi erő *(firmitas)* megléte is követelmény volt. Ennek hiányát gyengeségnek *(infirmitas)* tekintették, és szintén a gondatlanság körébe sorolták *(…infirmitas culpae adnumeretur…),* amiért az adóst felelősségre vonták.[54]

Mindezek alapján megállapítható, hogy az *imperitia* és az *infirmitas* a gondatlanságnak (*culpá*nak) olyan speciális esetei voltak, amelyek a pénzért való munkavégzés szolgáltatást magukba foglaló szerződéseknél, azaz a munkaszerződésnél és a vállalkozási szerződésnél fordultak elő.[55]

A forrásokban találhatunk olyan tényállásokat is, amelyeknél harmadik személyek, úgynevezett teljesítési segédek működtek közre, akik lehettek rabszolgák, a ház népéhez tartozó szabadok vagy akár idegenek is. Felmerül a kérdés, hogy a szolgáltatás teljesítésére kötelezett adósok a teljesítési segédekért felelősséggel tartoznak-e. A préklasszikus korban a kontraktuális felelősség körében a teljesítési segédért az adós eredményfelelősséggel tartozott, ami a másért való felelősséget takarta.[56] A klasszikus jog szubjektív, vétkességi alapú rendszerében a másért való felelősség körében kialakult a *culpa in eligendo* sajátos kategóriája. Maga a *culpa in eligendo* kifejezés a forrásokban nem fordult elő, az elnevezés a pandektistáktól származott. A másért való felelősség alapján ilyenkor az adós azért tartozott helytállni, mivel hanyagul, rosszul választotta ki az illető személyt. A *culpa in eligendó*nál az adósnak a kiválasztás körében tanúsított hanyagságát nem vizsgálták, magából

[51] Benedek – Pókecz Kovács: *Római magánjog.* 278.
[52] Bessenyő: *Római magánjog.* 326.
[53] Ulp. D.19,2,9,5.
[54] Molnár: *A római magánjog felelősségi rendje.* 163–165.
[55] Gai. D.9,2,8,1.
[56] Földi: *A másért való felelősség a római jogban.* 311–313.

abból a tényből, hogy a kiválasztott teljesítési segéd kárt okozott, arra lehetett következtetni, hogy a kiválasztás nem volt megfelelő.[57]

Azok a káreseményekt, amelyek a jó gazda gondosságával sem voltak elháríthatók, a véletlen baleset *(casus)* fogalmi körébe tartoztak. Ennek két fokozata volt: az alsó vagy kisebb baleset *(casus minor)* és az erőhatalom *(casus maior, vis maior).*

Az alsó baleset *(casus minor)* olyan káreseményt jelölt, amely egyfelől a legnagyobb gondossággal sem volt megelőzhető, illetve elhárítható; másfelől viszont nem is volt olyan elemi erejű, hogy ellene a védekezés ne lett volna elképzelhető. A leggyakrabban előforduló esetei közé tartozott a közönséges lopás, a rabszolga szökése, az ingók elkallódása, elvesztése, törése, rongálódása, a rozsdásodás, egérrágás, molyrágás és a vadkár. Magának a *casus minor* terminusnak a megalkotása a neves 19. századi német jogtudós, Julius Baron (1834–1898) munkásságához kapcsolódott, aki a *vis maior* ellenpárjaként (németül: höhere Gewalt), alkotta meg az alsó baleset (niedere Zufall) terminust.[58]

Az alsó baleset mellett a másik véletlen esemény az erőhatalom (*casus maior* vagy az előidéző ok után: *vis maior*) volt. A *vis maior* olyan károsító esemény, amelyről teljességgel bizonyos, hogy a vele szembeni védekezés eleve lehetetlen, illetve eredménytelen *(casus cui resisti non potest).* Az erőhatalom előállhatott ellenállhatatlan természeti erők eredményeként (például vulkán kitörése, földrengés, hajótörés, villámcsapás, árvíz, jégverés, aszály, sáskajárás, rabszolga természetes halála, állatok kimúlása) vagy elháríthatatlan emberi tevékenység következményeként (például ellenség, rablók, kalózok károkozásai, felkelés). Összefoglalóan a *vis maior* két esetcsoportjába olyan véletlen események tartoztak, melyeknek az emberi gyengeség *(humana infirmitas)* nem tudott ellenállni.[59]

2.3.2. A felróhatóság az egyes kontraktuális kötelmi viszonyokban

A korábbiakban már rávilágítottam arra, hogy a felróhatóság kérdése eltérő módon merült fel a deliktuális és a kontraktuális kötelmek esetében. A kontraktuális és kvázi-kontraktuális kötelmek zömét kitevő *bonae fidei* obligációkban általános elvként érvényesült, hogy a felróhatóság alapja az adós szubjektív vétkessége. Az ilyen kötelmeknél csak kivételesen fordult elő az olyan objektív alapú felelősség, mint amilyen a *casus*ért való felelősség volt (például a *custodia*-felelősségnél és az adóskésedelemnél). A kötelemszegés felróhatóságát a *bonae fidei* kötelmeken belül

[57] Molnár: *A római magánjog felelősségi rendje.* 166–168.
[58] Siklósi: *Római magánjog II.* 1174.
[59] Molnár: *A római magánjog felelősségi rendje.* 188–194.; Siklósi: *Római magánjog II.* 1183–1184.

a különböző adóskategóriáknál eltérő módon szabályozták, ennek megfelelően az adósi felelősségnek is több fokozatát különböztették meg.

Alapesetnek a rendes felelősséget tekintették, ami az *omnis culpá*ért, azaz mindenfajta vétkességért *(dolus, culpa lata, culpa in concreto, culpa levis)* való felelősség volt. E mérce szerint felelt valamennyi érdekelt adós. Érdekelt adósnak tekintették azokat a szerződő feleket, akiknek a másik féltől ellenszolgáltatás járt. A szinallagmatikus kötelmek köréből ide tartozott az eladó, a vevő, a bérbeadó, a munkavállaló, a munkaadó, a megrendelő, a munkavégzés tekintetében a vállalkozó, a kézizálogba adó és mindkét fél a névtelen reálszerződéseknél. Az egyenlőtlenül kétoldalú kötelmet *(obligationes bilaterales inaequales)* eredményező szerződések köréből azok a szerződő felek, akik egyedül voltak érdekeltek a kötelemből – a megbízó, a letevő, a haszonkölcsönbe vevő – szintén a *culpa levis* mértékéig tartoztak helytállni. Tőlük a forgalom elvárta, hogy a kötelem teljesítése érdekében kifejtsék mindazt a gondosságot *(diligentia),* amelyet egy gondos ember *(bonus et diligens paterfamilias)* az adott helyzetben tanúsítana. A szakismeretet feltételező *facere*-kötelmeknél *culpa*ként jött figyelembe az elvállalt feladat ellátásához szükséges hozzáértés hiánya, az *imperitia,* illetve a munkaszerződésnél a megfelelő fizikai erő hiánya *(infirmitas)* is.[60]

Néhány tartós, bizalmi jellegű kötelmi viszonyban, amelyeknél az adós személyét valamely különös szempont alapján választották meg, az adós csak a saját ügyeiben tanúsított gondosságot *(diligentia quam suis)* tartozott tanúsítani a hitelező érdekében. Az örököstárs felelősségével kapcsolatban a remekjogász Paulus a *diligens pater familias* saját ügyeiben való gondosságát említi *(diligentia quam suis rebus),* amelynek elmaradását sajátos gondatlanságnak, *culpa in concreto*nak tekintette.[61] Az ilyen „bizalmi adósként" (azaz a *dolus*on és a *culpa latá*n felül a *culpa in concreto*ért is) felelősséggel tartozók körébe sorolta a jog például a társaság ügyében eljáró társasági tagot (*socius*t), a gyámolt érdekében ténykedő gyámot (*tutor*t), a hozományi vagyont kezelő férjet, vagy közös öröklés esetén az örököstársat. Ezek az adósok az érdekelt adósok rendes felelősségéhez képest kisebb mértékű, mintegy leengedett mértékben tartoztak helytállni, azonban felelősségük a közönséges átlagembertől elvárhatónál (az enyhe felelősségnél) szigorúbb volt.[62] A fent felsorolt adósok eredetileg egyedül *dolus*ért feleltek, felelősségüket később fokozták egy szigorúbb mértékre, amelynek mércéje a *diligentia quam suis* lett.[63]

[60] Benedek – Pókecz Kovács: *Római magánjog.* 278.
[61] Paul. D. 13,7,14.
[62] Molnár: *A római magánjog felelősségi rendje.* 157–159.
[63] Vincenzo Arangio Ruiz: *Responsabilità contrattuale in diritto romano.* Napoli, Jovene, 1933. 58.

A rendes felelősség esetleges kísérője a fokozott (vagy *custodia*-) felelősség volt, vagyis az, hogy az adós felelőssége az *omnis culpa* mértékén túlmenően az alsó balesetre is kiterjedt. E mérce szerint feleltek azok az érdekelt adósok, akik a hitelező dolgát a kötelmi viszony (vagy külön felvállalás) alapján kizárólagos őrizetükben (*custodia:* vagyis birtok, illetve bírlalat) tartották. Pusztán a kötelmi viszonyból kifolyólag *custodia*-felelős volt az eladó az eladott, de még át nem adott áru, a bérlő, a munkavállaló, a vállalkozó, a záloghitelező, a haszonkölcsönbe vevő az átvett dolog tekintetében (egyéb kötelezettségeik körüli felelősségük csak *omnis culpá*ra szorítkozott), külön felvállalás alapján a hajós, a vendéglős, a fogadós az utastól, vendégektől átvett (recipiált) dolgokért.[64] A *custodia*-kötelezett felelőssége objektív (tárgyi) alapú volt, azaz a vétkesség nem került mérlegelésre, s a dolog elvesztése esetén az adós csak *vis maior* bizonyításával menthette ki (exkulpálhatta) magát.[65]

Justinianus ezt a felelősségi alakzatot is vétkességi alapra helyezte azzal, hogy az őrizetben lévő dolog alsó baleset folytán történt elvesztését is a *custodia*-kötelezett adós vétkességének *(culpa levissima)* tudta be, akit ezért a jó gazda gondosságán túlmenő *exactissima diligentiá*val – a forrásokban erre a gondossági mércére alkalmazták még a *diligentissimus paterfamilias* terminust is – terhelt meg. Ezáltal Jusztiniánusnál a *custodia*-felelősség már egy felemelt gondossági mérték szerinti *culpá*ért való szubjektív felelősség lett a klasszikuskori objektív *custodia*-felelősséggel szemben.[66]

Kivételes felelősségi alakzat volt az enyhe felelősség, amelynek lényege abban állt, hogy kötelemszegésnél az adósnak csupán a *dolus* (majd a klasszikus kortól már a *culpa lata* is) volt felróható. Ilyen mérték szerint felelt a klasszikus jogban valamennyi ingyenadós, vagyis azok, akiknek a szerződésből nem volt haszna, mert a *contractus* kizárólag a másik fél érdekében jött létre. Ezeknél a szerződéseknél az adós voltaképpen ingyen (szívességből) teljesített (például a haszonkölcsönbe adó, a letéteményes, főszabályként a megbízott és az ajándékozó). Justinianus a későbbiekben – feltehetően az ekkorra már szokásossá váló honorárium adására tekintettel – a megbízott felelősségét az *omnis culpa* mértékére szigorította. Az enyhe felelősség fő alkalmazási esete az volt, hogy a hitelező késedelme *(mora creditoris)* esetén bármely mértékű felelősséggel tartozó adós felelőssége erre a mértékre szállt le.[67]

[64] András Földi: Anmerkungen zum Zusammenhang zwischen der Haftung „ex recepto nautarum cauponum stabulariorum" und der Haftung für „custodia". In: *Selected Studies on Roman Law and Comparative History of Private law.* Budapest, Ludovika – Aurum, 2023. 223–239.

[65] Marton Géza: *Les fondements de la responsabilité civile.* Paris, Sirey, 1938. 84–85.

[66] Siklósi: *A custodia-felelősség problémái a római jogban.* 537.

[67] Benedek – Pókecz Kovács: *Római magánjog.* 278–279.

Történeti okokból egyedül *dolus*ért felelt a mezőgazdasági ingatlant ingyenesen, de bármikori visszaadásra kötelezett használó *(precarista)* és a földmérő *(agrimensor)*.[68]

Sajátos helyzetben voltak az adósok, akiknek a római jog minden káreseményt, így az emberi erővel elháríthatatlan eseményt (*vis maior*t) is felrótt. Ezek az adósok tulajdonképpen teljes felelősséggel tartoztak. Idetartozott mindenekelőtt a késedelmes adós. Az adóskésedelem *(mora debitoris)* fennálltának egyik feltétele az adós felróhatósága volt. Ez azt jelentette, hogy rajta múlott a teljesítés elmaradása, mivel a felszólítás ellenére sem teljesített. Ilyenkor valójában az adós olyan káreseményért – akár a *vis maior*ért – is felelősséggel tartozott, amelyet nem ő okozott.

A *bonae fidei* kötelmeknél az adós a *vis maior*ért való felelősséget szerződésben (például a letéteményes vagy a megbízott) kifejezetten fel is vállalhatta. A *vis maior*ért való felelősség speciális esete volt az, amikor használati kötelmeknél (dologbérletnél, haszonkölcsönnél) szerződésellenesen került sor a használatra, ilyenkor a *custodia*-kötelezettség tovább szigorodott, és már az elháríthatatlan erőhatalomért is helytállással tartoztak az ilyen adósok. Ilyen esetek voltak, amikor a dologbérlőnek megtiltották a tűzgyújtást a bérelt ingatlanon, azonban ő mégis tüzet rakott, amelyből tűzvész keletkezett, illetve az is, amikor a haszonkölcsönbe vevő ingyenesen kapott egy lovat, hogy azt vidéki házába vigye, de a lóval háborúba ment, ahol a ló elpusztult.[69] Mindkét eset közös sajátossága volt, hogy a *vis maior* az adós *culpá*jára visszavezethető okból állt be.[70]

A felelősség fentebb ismertetett szabályai diszpozitív jellegűek voltak, vagyis a felek külön kikötésével szigorításra vagy enyhítésre is lehetőség volt. Feltehetően a jusztiniánuszi jog időszakától kezdődően a szándékosságért és a súlyos gondatlanságért való felelősség már nem volt kizárható.

3. A deliktuális felelősség

A római jogban a magándeliktumok *(delicta privata)* olyan jogellenes magatartások voltak, amelyek sértették mások személyi és vagyoni jogait. Ezen magándeliktumok kötelmi jogviszonyokat hoztak létre, amelyeknél a hitelező a sértett, az adós az elkövető, a kiszabott büntetés összeg *(poena)* megfizetése pedig a szolgáltatás volt. Általános szabály volt, hogy magándeliktumot – idetartozott a lopás *(furtum)*,

[68] A *precarista* érdekelt adós volt, ennek ellenére csak *dolus*ért felelt. Ulp. D. 50,17,23; Ulp. D. 43,26,8,3. A földmérő, ha szándékosan hamis adatot adott meg, vagy félrevezette a feleket, akkor *dolus* miatt kellett helytállnia Ulp. D. 11,6,1,1.

[69] Ulp. D.19,2,11,1; Ulp. D. 13,6,5,7.

[70] Siklósi: *Római magánjog II.* 1184–1190.

a személysértés *(iniuria),* a dologrongálás *(damnum iniuria datum),* a rablás *(rapina),* a megtévesztés *(dolus malus),* a megfélemlítés *(vis ac metus)* és a hitelezők csalárd megkárosítása *(fraus creditorum)* – csak szándékos magatartással, tudatos jogsértéssel lehetett elkövetni. Ez alól kivételt csak a dologrongálás jelentett, amelynél elegendő volt a gondatlanság egyik speciális alakzatának megnyilvánulása is. A modernkori deliktuális felelősség kialakulására a *damnum iniuria datum* gyakorolta a legnagyobb hatást, ezért a római deliktuális felelősség bemutatásánál is ezt a magánbűncselekményt kell alaposan megvizsgálni.[71]

A XII táblás törvényben a dologrongálás *(damnum iniuria datum)* eseteire vonatkozó szórványos, hiányos és később feledésbe is ment büntetőrendelkezések helyébe a köztársasági kor derekán (Kr. e. 286) hozott *plebiscitum,* a *lex Aquilia* új szabályozást léptetett életbe.[72] A dolgok megrongálásában megnyilvánuló károkozások körében ezzel olyan új elvek jelentek meg a római préklasszikus jogban, amelyek a klasszikus kori továbbfejlődés és a pandekta-jogtudomány közvetítésével a modern kártérítési jog fejlődésére is döntő befolyást gyakoroltak.[73]

A *lex Aquilia* három fejezete közül az első arról rendelkezett, hogy idegen rabszolga vagy négylábú háziállat *(quadrupedes pecudes)* megölése esetén a károkozó a megölt rabszolga vagy állat utolsó évben bírt legmagasabb értékét térítse meg. A törvény harmadik fejezetének előírásai szerint pedig a rabszolga vagy háziállat megsebesítője, illetve egyéb ingó dolog megrongálója a rabszolgák és igásállatok utolsó 30 napon belüli legmagasabb értékét volt köteles büntetésként, egyúttal kártérítésként megfizetni.[74]

A törvény alkalmazásának kezdeti időszakában feltehetően már a jogellenesség és a közvetlen okozatosság is megalapozta a deliktuális felelősséget. A préklasszikus kortól kezdődően azonban a szubjektív felelősségi rendszer kialakulásának köszönhetően a törvény alkalmazhatóságának feltételei kibővültek. A *lex Aquilia* által szabályozott dologrongálás deliktuma eredeti tényállási elemei közé már három feltétel tartozott. Az első feltétel a tettesnél fennforgó *iniuria* volt, amelyet a jogtudomány később a vétkesség követelményeként értelmezett. Ennek az interpretációnak a lényege az volt, hogy a dologrongáló felelőssége a szándékosság *(dolus)* mellett kiterjedt a tettes legenyhébb fokozatú gondatlanságára is, feltéve, ha az tevésben (ún. kommisszív *culpa,* azaz *culpa levis in faciendo*) nyilvánult meg. Ezt a deliktuális jogban egyedülálló vétkességi alakzatot nevezték *culpa Aquilianá*nak.[75]

[71] Benedek – Pókecz Kovács: *Római magánjog.* 350–351.

[72] Pólay Elemér: A felelősség kérdése a római jogban a tizenkéttáblás törvény idején. *Antik Tanulmányok,* 1989. (2), 119–125.

[73] Mádl Ferenc: *A deliktuális felelősség. A társadalmi és a gazdasági fejlődés tükrében.* Budapest, Mádl Ferenc Intézet, 2022. 114–118.

[74] Benedek – Pókecz Kovács: *Római magánjog.* 354–355.

[75] Molnár: *A római magánjog felelősségi rendje.* 64–71.

A késő klasszikus korban a *culpa levis in faciendó*ért való helytállást felváltotta egy különlegesen magas gondossági mérce, amelynek elmulasztása a legenyhébb gondatlanságnak, *culpa levissimá*nak minősült *(In lege Aquilia et levissima culpa venit).*[76] Ezáltal a gondosságnak az emberileg elképzelhető legmagasabb *diligentia*-mértékét követelték meg mindenkitől, amely egyes szerzők szerint már annyira irreálisan magas szubjektív kritérium, hogy tartalma szerint akár objektív okozatosságért való felelősségnek is tekinthető.[77]

A *lex Aquilia* alkalmazásának második feltétele a közvetlen vagy legalábbis szoros oksági kapcsolat volt az okozott kár és a cselekmény között. A törvény harmadik feltétele szerint kárként csupán a testi dologban fizikai behatással előidézett fizikai rongálódás vagy pusztulás *(damnum corpore corpori datum)* jött figyelembe (ezzel kapcsolatban a törvény terminusai a következőek: *occidere,* megölni; *urere,* felégetni; *frangere,* eltörni; *rumpere,* széttörni).[78]

A későbbiekben a jogtudósi interpretáció a *lex Aquilia* hatálya alá eső károkozások körét fokozatosan bővítette. Ez főként abban volt tetten érhető, hogy a széttörni, *rumpere* magatartást *corrumpere*ként értelmezték, melynek szélesebb jelentése egy dolog bármiféle rosszabbodását, tönkretételét felölelte.[79]

A klasszikusok mindemellett végig tartották magukat ahhoz a felfogáshoz, hogy csupán testi dolgon tevőleges magatartással előidézett közvetlen fizikai károkra alkalmazhatók a törvény rendelkezései. Ezért nem lehetett a dologrongálás miatt *actio legis Aquiliae*-t igénybe venni olyankor, amikor nem állt fenn fizikai rongálódás (például amikor valaki más vadállatát szabadon eresztette, kikötött hajójának köteleit elvágva azt a folyón elengedte, gyűrűjét a tengerbe dobta, nyáját szétzavarta). A *lex Aquilia* értelmében, ha nem fizikai rongálás okozta a kárt, nem beszélhetünk dologrongálásról (például más rabszolgáját, állatát bezárva valaki halálra éheztette, más rabszolgáját ruháitól megfosztva hagyta megfagyni); illetve akkor sem, ha a kár bekövetkezte nem közvetlen következménye volt a magatartásnak (például valaki más rabszolgáját a hídról a folyóba lökte, amelybe azután belefulladt).[80]

Természetesen az ezekhez hasonló károkozások nem maradtak jogkövetkezmények nélkül. Csupán arról volt szó, hogy fennforgásuk esetén a törvény által biztosított keresetet a *praetor* nem *directa actió*ként, hanem mint utánképzett *actio legis Aquiliae utilis*t adta meg, ezzel is jelezve, hogy a károkozás kívül esik az eredeti

[76] Ulp. D. 9,2,44pr.
[77] Bessenyő: *Római magánjog.* 414.
[78] Siklósi: *Római magánjog II.* 1638–1642.
[79] Bénédict Winiger: Klage wegen Sachbeschädigung (actio legis Aquiliae). In: Ulrike Babusiaux et al. (Hrsg.): *Handbuch des Römischen Privatrechts.* Band II. Tübingen, Mohr Siebeck, 2023. 2579–2580.
[80] Sólyom László: *A polgári jogi felelősség hanyatlása.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977. 54–66.

törvényi tényálláson. Ennek megfelelően szabad embert ért testi sértés esetén *actio legis Aquiliae utilis* volt indítható.[81]

Ez a kereset állt rendelkezésére az apának, amikor gyermekét egy suszterhez beadta tanoncnak, majd a mester fegyelmezés céljából olyan szerencsétlen módon vágta fejbe a fiút sámfával, hogy az egyik szeme kifolyt.[82] A bíró ezekben az esetekben a gyógyítási költségeket, valamint ezen túlmenően még a munkaképességében jelentősen csökkent hatalomalatti miatti keresetkiesést ítélte meg a *paterfamilias* javára.[83]

Nagyobb értékű eltérés esetén *prétori in factum actio* útján volt a megtérítési igény érvényesíthető, főleg olyankor, amikor az állag ugyan nem sérült meg, de a dolog az idegen behatás következtében értékéből veszített (például más vetésére ocsút szórtak ki), vagy a dolog birtokától oly módon fosztottak meg valakit, hogy maga az eset nem minősíthető lopásnak (például valaki kezéből a pénzt kiütötték). Végül Justinianus megadta az *in factum actió*t szabad emberen esett testi sérelemmel összefüggő gyógyítási költségekre is.[84]

Az *actio legis Aquiliae* kereset nyomán elmarasztalt adós ellen a *legis actió*s eljárások időszakában (Kr. e. 150 előtti időszakban) eredetileg azonnali személyi végrehajtás, *manus iniectio* volt foganatosítható. Kr. e. 150 után a formuláris eljárásban olyan kereset volt, amely az alperes tagadása esetén duplumban való marasztalást vont maga után. A keresetindítás joga eredetileg a *herus*t, az „urat" illette, akin sokáig a tulajdonost értették, majd a jogosultak köre fokozatosan bővült, és a klasszikus jogban a keresetet már indíthatta a jóhiszemű birtokos, a haszonélvező, a záloghitelező, sőt a dolgot kötelmi jogon bírlaló is.

A kereset kezdetben tisztán *actio poenalis* volt, azonban idővel a megtérítési (reiperszekutórius) keresetek némely vonását is felvette. A kereset büntető jellegére utalt több jellegzetessége is, mindenekelőtt az, hogy több tettes mindegyike ellen külön-külön volt indítható, a tettes örökösei ellen azonban már nem. A kereset *poenalis* jellege miatt azt a személyállapotban beálló változás *(capitis deminutio)* nem szüntette meg, továbbá a hatalomalatti károkozása esetén a családfő marasztalásakor számára választást engedő teljesítést tett lehetővé, azaz a *poena* fizetésére kötelezett családfő a pénzösszeg teljesítése helyett a károsult hatalmába (*noxá*ba) is adhatta a családgyermeket, rabszolgát, amíg munkavégzésük következtében a kár meg nem térült, vagyis *actio noxalis*ként lehetett érvényesíteni.

A kereset reiperszekutórius jellegére utalt az, hogy a marasztalás a dolog egyszeres, bár egy bizonyos időtartamon belüli legmagasabb értékére történt. A dologérték kezdetben a dolog piaci ára *(verum rei pretium),* később a károsult objek-

[81] Ulp. D. 9,2,13pr.
[82] Ulp. D. 9,2,5,3.
[83] Ulp. D. 9,2,7pr.
[84] Bessenyő: *Római magánjog.* 413–415.

tíve megokolt és ellenőrizhető, de mégis a személyes viszonyaira is tekintettel lévő *interesse*-érték volt, az ezen felüli kár *(lucrum cessans)* nem jött figyelembe. Az *actio legis Aquiliae* mellett a dologrongáló külön kártérítési keresettel nem is volt kötelezhető, ezért a keresetet vegyes jellegűnek kell tekinteni *(mixta actio).*[85]

A fent kifejtetteket összefoglalva megállapítható, hogy a deliktuális kötelmeknél nem a kötelemszegésnek, hanem már magának a kötelemlétesítő ténynek volt egyik eleme az elkövető vétkessége, leggyakrabban annak legsúlyosabb alakzatának, a szándékosságnak *(dolus)* a bekövetkezte. Ez alól csupán a dologrongálás *(damnum iniuria datum)* jelentett kivételt, amelynél a deliktum a kommisszív *culpa* esetén is megvalósult, továbbá a kvázi-deliktumok,[86] melyeknél a felelősség objektív alapokon nyugodott. Mindezekben az esetekben a szolgáltatás a bíró által kiszabott büntetésösszeg *(poena)* volt, amelynél a lehetetlenülés nem jöhetett szóba, meg nem fizetése esetén pedig a hitelező végrehajtási eljárás megindítását kezdeményezhette.

4. A római jogi felelősség továbbélése

Az antik Róma jogászai jeleskedtek a konkrét problémák és a mindennapi életben felmerülő jogviták fejlett jogérzékkel való megoldásában. A glosszátorok, majd különösen a kommentátorok a tudományos általánosítás eszközével vélték feladatukat jól megoldani. Egyes konkrét jogesetekből indultak ki, majd absztrakt jogtételek és fogalmak kimunkálásáig jutottak el. A középkori római jog egyik jelentős újításának azt tekinthetjük, hogy általános jelleggel szétválasztotta a büntetőjogi és a magánjogi felelősséget.

4.1. A római kontraktuális felelősség továbbélése

A jusztiniánuszi római jog által is már alkalmazott vétkesség elvét a középkori római jog általános elvvé emelte. Az áruforgalom inspirálta magánjogi jogfejlődés a keresztény szellem közvetítésével odáig jutott, hogy középpontjába az emberi magatartást, és ezen belül is az akaratot állította. A magatartást aszerint értékelték, hogy abban az akarat milyen szerepet játszott. Kimondták, hogy a *custodia*-felelősség nem áll meg vétkesség nélkül. A jogügyleti kártérítés körében Jhering óta a pandektisták megkülönböztették a pozitív vagy teljesítési, és a negatív vagy biztatási

[85] Benedek – Pókecz Kovács: *Római magánjog.* 355.

[86] András Földi: Appunti sulla categoria del quasi-delitti. In: *Selected Studies on Roman Law and Comparative History of Private law.* Budapest, Ludovika – Aurum, 2023. 427–446.

szerződési érdeket, illetve az ezek sérelmére beálló kárt. A pozitív *interesse* és a negatív *interesse* fogalmak megalkotása ugyan a 19. századi német pandektisztika érdeme volt, azonban mind az érdek modern fogalmának kidolgozása, mind a két *interesse*-fogalom római jogi forrásokra támaszkodott.[87]

A pozitív szerződési érdek (pozitív *interesse, positives Vertragsinteresse*) a hitelezőnek a szerződéshez fűződő teljes érdekét magába foglalta. Ez az a vagyonkülönbözet, amely a hitelező mostani és azon jövőbeni vagyoni állapota között jönne létre, ha az adós a szolgáltatást teljesítette volna. Nem szerződésszerű teljesítés esetén a hitelezőt olyan vagyoni helyzetbe kellett hozni, mint ami akkor állt volna elő, ha a jogügyletet megfelelően teljesítették volna [például, ha adásvételnél a vevő nem kapta meg az árut, akkor a per annak az érdeksérelemnek *(quod interest)* a megfizetésére indult, ami azáltal állt elő, hogy a vevő nem kapta meg az árut, ez az összeg pedig meghaladta a vételárat, vagy azt az értéket, amennyiért a dolgot vették, vagy amennyit az ért].[88]

A negatív szerződési érdek (negatív *interesse, negatives Vertragsinteresse*) azt a vagyonkülönbözetet jelentette, amely akkor állt volna elő, ha a hitelező a szerződést nem kötötte volna meg, ha a szolgáltatás teljesítésében nem bízott volna. A szerződés elestéből eredő biztatási kár *(Vertrauensschaden)* lehetett *damnum emergens* (amely állhatott a szerződésre eszközölt költségekből, a teljesítési előkészületekből, a részteljesítésből és a szerződésre támaszkodó további ügyletkötésekből származott kötelezettségekből fakadó károkból) vagy *lucrum cessans,* mely azoknak az előnyöknek az elmaradásából állt, amelyek az érvénytelen szerződés miatt elszalasztott más szerződésből származtak volna a fél vagyonában. A biztatási kárt az a fél tartozott megtéríteni, aki vétkes volt a szerződés érvénytelenségében *(culpa in contrahendo),* vagy akinek hibája okot adott a szerződés utólagos meghiúsulására (például tudott a szolgáltatás eredeti lehetetlenségéről).[89]

A két *interesse*-fogalom összehasonlítása alapján megállapíthatjuk, hogy a negatív *interesse* a károsultat ért kár alacsonyabb megtérítését teszi lehetővé a pozitív *interesséhez* képest. Míg a pozitív *interesse* esetén a károsultat olyan helyzetbe kellett hozni, mint amilyenben akkor lett volna, ha az adós a szerződést teljesítette volna (azaz a nemteljesítés, illetve a nem kellő teljesítés miatti kárát kellett megtéríteni), addig a negatív *interesse* esetén a károsultat „csak" olyan helyzetbe kellett hozni, mintha a szerződés érvényes létrejöttében nem bízott volna (azaz ilyenkor csak a bizalmi érdekből fakadó biztatási kárt kellett a károsult részére megtéríteni).[90]

[87] Rudolf von Jhering: Culpa in contrahendo oder Schadenersatz bei nichtigen oder nicht Perfection gelangten Verträgen. *Jahrbücher für die Dogmatik des heutigen römischen und deutschen Privatrechts,* 1864. (4), 1–112.

[88] Ulp. D.19,1,1pr.; Földi – Hamza: *A római jog története és institúciói.* 423–424.

[89] Benedek – Pókecz Kovács: *Római magánjog.* 274–275.

[90] Siklósi: *Római magánjog II.* 1125–1132.

A német pandektisták felfogása szerint a *culpa in contrahendo* azt a vétkességet jelölte (a koncepció megalkotása szintén Jhering nevéhez köthető), amely a szerződés megkötését megelőzően az adóst terhelte, és ez *negatív interesse*ben (biztatási kárban) megnyilvánuló érdeksérelmet okozott.[91] A német BGB régi 307. §-a szerint a negatív *interesse (negatives Vertragsinteresse)* a vétkességen alapult *(culpa in contrahendo).*[92] Ettől a megoldástól eltérően azonban a BGB módosítását követően 2002-től a német jogban a prekontraktuális felelősség szabályai szigorodtak, ennek alapján a negatív *interesse*t a szerződés érvénytelenségét vétlenül okozó fél is köteles megtéríteni, míg a vétkes fél a pozitív *interesse*ért is felel.[93] A magyar Ptk.-ban a *culpa in contrahendo* a szerződéskötésnél elkövetett hibaként fogható fel, amely a szerződéskötési tárgyalások és a szerződéskötés során megvalósuló együttműködési, azon belül is a tájékoztatási kötelezettség megsértésében áll.[94]

A munkavégzésre irányuló szerződések felelősségi viszonyainál a római jog szabályainak kifejtésekor már utaltunk rá, hogy a másért való felelősség körében érvényesült a teljesítési segéd, az alkalmazott, a megbízott kiválasztása, kitanítása, felügyelete körében előállott gondatlanság *(culpa in eligendo, instruendo et inspiciendo)* miatti helytállási kötelezettség. Ezt a fogalmat ugyan a 19. századi német pandektisztika dolgozta ki, de a jelenséget magát a római jogi források részletesen bemutatták.[95]

4.2. A római deliktuális felelősség továbbélése

A jusztiniánuszi jog időszakára a dologrongálás miatt indítható *actio legis Aquiliae* tekintetében eltűnt a különbség az *actio directa* és az *actio utilis* használatában. Ennek következtében a középkorban és az újkorban – főként az *usus modernus Pandectarum* gyakorlatában (17–18. század) – elindult az *actio legis Aquiliae* parttalan kiterjesztésének folyamata. A glosszátoroknál Bulgarus még tiltakozott az ellen, hogy az *actio legis Aquiliae* más személy által megindítható legyen szabad ember halála vagy sérülése esetén (főként a gyermekeket ért károk miatt), azonban Rogerius és Azo már megengedhetőnek tartották.[96]

A középkori jogfejlődés legfontosabb eredménye az volt, hogy az *actio legis Aquiliae* teljesen egységessé és általánossá vált. Már nemcsak a közvetlenül, de a közvetve okozott károkra is kiterjedt az alkalmazhatósága, a fizikai dolgon, a tes-

[91] Hamza: A felelősség elemzése és az antik jogok. 44.
[92] Földi – Hamza: *A római jog története és institúciói.* 424.
[93] BGB 122. §.
[94] Vékás Lajos: *Szerződési jog. Általános rész.* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2018. 89.
[95] Földi – Hamza: *A római jog története és institúciói.* 431.
[96] Bessenyő: *Római magánjog.* 415.

tetlen dolgokon és a jogokban *(iura et res incorporales)* okozott károkra egyaránt alkalmazták. Ezzel mintegy generálklauzulává vált anélkül, hogy megjelölték volna, hogy *actio directá*ról, *utilis*ről vagy *actio in factum*ról van-e szó.[97]

Az Egyházi Államnak a római jogi elvek interpretációjában nagy tekintélynek örvendő felsőbírósága, a *Rota Romana* 1653-ban egy döntésében egy ókori jogesetre hivatkozva (a cipészmester által a tanoncfiúnak a szeme kiverése miatt okozott maradandó testi fogyatékosságot tárgyaló forráshelyre utalva) a *lex Aquilia* alapján kártérítést ítélt meg egy apának az abból fakadó lelki sérelmei orvoslására, amit a fia meggyilkolása váltott ki benne. A *Rota Romana* egy másik döntése – egy Ulpianus Digesta-helyre visszautalva, amely a férjnek *actio legis Aquiliae* megindítását tette lehetővé a felesége ellen abban az esetben, amikor a házasság fennállása vagy válás után a férje beleegyezése nélkül a tőle kapott gyöngyöket átfúratta, hogy azokat felfűzve nyaklánckénti viselhesse – a *lex Aquilia* alapján lehetővé tette, hogy a férj visszakövetelje a feleségétől az akarata ellenére nála tartott ékszereket.[98]

A deliktuális felelősség fejlődésében a természetjog hatására – elsősorban Christian Thomasius (1655–1728) munkásságának eredményeképpen – a jogértelmezés véglegesen elszakadt a római jogi deliktuális felfogástól, és önállónak kezdte tekinteni a kártérítési kötelmet. Az új szemléletben a kártérítési kötelezettséget immár általános polgári jogi *delictum (delictum civile)* keletkeztette, amely minden szerződésen kívüli jogellenesen és vétkesen okozott károkozást magában foglalt.[99]

A természetjogászok érdeme volt az, hogy az általános kártérítési kötelezettség elve, mely szerint bármely tilos cselekmény miatt bekövetkező kárt meg kell téríteni, átkerült a 18–19. századi európai magánjogi kodifikációk eredményeképpen megszülető polgári törvénykönyvekbe. Az átvétel leginkább a természetjogi hatásra készült polgári jogi kodifikációs művekben érhető tetten: így a porosz Allgemeines Landrechtben (1794), a francia Code Civilben (1804) és az osztrák ABGB-ben (1811).[100] A deliktuális felelősség elvét és az abból fakadó kártérítési kötelezettséget a legjellegzetesebb formájában a Code Civil 1382. cikke mondta ki: „Minden emberi ténykedés, amely másnak kárt okoz, kötelezi azt, akinek a hibájából a kár keletkezett, annak megtérítésére".[101]

[97] Mádl: *A deliktuális felelősség.* 306.

[98] Bessenyő: *Római magánjog.* 415.

[99] Christian Thomasius: *Larva legis Aquiliae detracta actioni de damno dato receptae in foro germanorum.* Halle – Magdeburg, 1730. 5–39.

[100] Marton Géza: Kártérítési kötelmek jogellenes magatartásból. In: Szladits Károly (szerk.): *Magyar magánjog IV. Kötelmi jog. Különös része.* Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1942. 787.

[101] Code Civil, art. 1382: *Tout fait quelconque de l'homme, qui cause à autrui un dommage, oblige celui par la faute duquel il est arrivé, à le réparer.*

Az ókori római magánjogi felelősségi rendszer alapintézményeit és annak középkori és újkori továbbélését vázlatosan tárgyaló rövid tanulmányom összefoglalásaként mindenekelőtt azt szeretném hangsúlyozni, hogy a római jogi gondolkodás erőssége e téren is a gyakorlatközeliség volt. A római jogtudósok mindig a gyakorlati jogesetekből indultak ki, és az adott társadalmi viszonyokhoz igazítva dolgozták ki fogalmaikat. Ezeket az adott kor viszonyaihoz igazodó felelősségi megoldásokat kívántam érzékeltetni az archaikus, a préklasszikus, a klasszikus és a posztklasszikus jusztiniánuszi megoldások alapvonásainak elemzésével. Megállapítható, hogy a római jogfejlődés eredményeként a kontraktuális felelősség szabályainál a szubjektív vétkességi rendszer vált uralkodóvá. Ennek középpontjában pedig egy elvont gondossági mérce, a jó és gondos családapa gondossága *(bonus et diligens paterfamilias)* és az érdek *(utilitas)* eszméi álltak. A rómaiak különbséget tettek a szerződési és a deliktuális felelősség között. Utóbbinak a szabályait a dologrongálás *(damnum iniuria datum)* magándeliktumot szabályozó *lex Aquilia* törvényi előírásainak kazuisztikus gyakorlatában dolgozták ki a legárnyaltabban. A *lex Aquilia* ókori gyakorlatát a középkori és az újkori jogtudomány (különösen a természetjogászok) továbbfejlesztették, ezáltal a római kontraktuális felelősségi intézmények mellett ezek az elvek is a modern polgári törvénykönyvek alappilléreivé váltak. A római jog továbbélése során a jogtudomány egyrészt a deliktuális felelősség terén dolgozott ki új elveket a római jogi források tanulmányozása alapján, másrészt a kontraktuális felelősség körében is új jogintézményeket hozott létre (a *culpa in eligendo, a culpa in contrahendo* vagy éppen a jheringi pozitív és negatív *interesse* fogalmai). Ennek megfelelően a modern magánjogok felelősségi területére hatványozottan igaz Montesquieu megállapítása, miszerint a rómaiaktól soha nem lehet elszakadni („On ne peut jamais quitter les Romains").[102]

Felhasznált irodalom

Alföldy Géza: *Római társadalomtörténet.* Budapest, Osiris Kiadó, 2002.

Vincenzo Arangio Ruiz: *Responsabilità contrattuale in diritto romano.* Napoli, Jovene, 1933.

Benedek Ferenc – Pókecz Kovács Attila: *Római magánjog.* Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2025.

Bessenyő András: *Római magánjog. A római magánjog az európai jogi gondolkodás történetében.* Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2010.

Deli Gergely: Észrevételek a jogi felelősség fogalmáról: A censori regimen morum mint a felelősségrevonás intézménye. *Iustum Aequum Salutare,* 2007. (3), 159–177.

[102] Charles de Secondat Montesquieu: *De l'esprit des lois I.* Paris, Garnier, 1777. 346.

Deroussin, David: *Histoire du droit des obligations.* Paris, Economica, 2007.

András Földi: Zur Begriffsgeschichte der Verantwortung. In: *Selected Studies on Roman Law and Comparative History of Private law.* Budapest, Ludovika – Aurum, 2023. 381–408.

András Földi: Appunti sulla categoria del quasi-delitti. In: *Selected Studies on Roman Law and Comparative History of Private law.* Budapest, Ludovika – Aurum, 2023. 427–446.

András Földi: Anmerkungen zum Zusammenhang zwischen der Haftung „ex recepto nautarum cauponum stabulariorum" und der Haftung für „custodia". In: *Selected Studies on Roman Law and Comparative History of Private law.* Budapest, Ludovika – Aurum, 2023. 223–239.

Földi András: *A másért való felelősség a római jogban. Jogelméleti és összehasonlító polgári jogi kitekintéssel.* Budapest, Rejtjel, 2004.

Földi András: *A jóhiszeműség és a tisztesség elve. Intézménytörténeti vázlat a római jogtól napjainkig.* Budapest, ELTE ÁJK, 2001.

Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és institúciói.* Budapest, Novissima Kiadó, 2023.

Hamza Gábor: A felelősség elemzése és az antik jogok. *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae,* 1989. (31), 31–48.

Rudolf von Jhering: Culpa in contrahendo oder Schadenersatz bei nichtigen oder nicht Perfection gelangten Verträgen. *Jahrbücher für die Dogmatik des heutigen römischen und deutschen Privatrechts.* 1864. (4), 1–112.

Marton Géza: *Les fondements de la responsabilité civile.* Paris, Sirey, 1938.

Marton Géza: Kártérítési kötelmek jogellenes magatartásból. In: Szladits Károly (szerk.): *Magyar magánjog IV. Kötelmi jog. Különös része.* Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1942. 781–942.

Marton Géza: *A polgári jogi felelősség.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1992.

Marton Géza: *A római magánjog elemeinek tankönyve. Institúciók.* Budapest, Tankönyvkiadó, 1963.

Mádl Ferenc: *A deliktuális felelősség. A társadalmi és a gazdasági fejlődés tükrében.* Budapest, Mádl Ferenc Intézet, 2022.

Charles de Secondat Montesquieu: *De l'esprit des lois I.* Paris, Garnier, 1777.

Pólay Elemér: A felelősség kérdése a római jogban a tizenkéttáblás törvény idején. *Antik Tanulmányok,* 1989. (2), 119–125.

Siklósi Iván: *A custodia-felelősség problémái a római jogban.* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2021.

Siklósi Iván: *Római magánjog II.* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2021.

Sólyom László: *A polgári jogi felelősség hanyatlása.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977.

Christian Thomasius: *Larva legis Aquiliae detracta actioni de damno dato receptae in foro germanorum.* Halle – Magdeburg, 1730.

Vékás Lajos: *Szerződési jog. Általános rész.* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2018.

Bénédict Winiger: Klage wegen Sachbeschädigung (actio legis Aquiliae). In: Ulrike Babusiaux et al. (Hrsg.): *Handbuch des Römischen Privatrechts.* Band II. Tübingen, Mohr Siebeck, 2023. 2572–2594.

Dr. Pókecz Kovács Attila

Abstract

The Roman Legal Foundations of Civil Liability

Roman jurists used the terms „teneri" and „praestare" to denote liability and accountability, respectively. Based on the case-law sources of Roman law, it can be concluded that liability was understood as accountability for unlawful conduct. The Romans developed liability solutions adapted to the conditions of their respective eras in archaic, pre-classical, classical, and post-classical Justinian law. It can be concluded that, as a result of the development of Roman law, the subjective fault-based system became predominant in the rules of contractual liability. At the heart of this system lay an abstract standard of care: the care of a good and diligent head of household (bonus et diligens paterfamilias) and the concept of utility (utilitas). The Romans distinguished between contractual and tort liability. The rules governing the latter were most thoroughly developed through the casuistic application of the statutory provisions of the lex Aquilia, which regulated the private tort of damage to property (damnum iniuria datum). The ancient case law of the lex Aquilia was further developed by medieval and modern legal scholarship (particularly by natural law theorists), and thus, alongside the Roman institutions of contractual liability, these principles also became cornerstones of modern civil codes. As Roman law continued to evolve, legal scholarship developed new principles in the area of tort liability based on the study of Roman legal sources, while also creating new legal institutions in the context of contractual liability (such as culpa in eligendo, culpa in contrahendo, and Jhering's concepts of positive and negative interest).

Keywords: *liability; assumption of risk; warranty; strict liability; fault-based liability; contractual liability; tort liability; dolus; culpa; custodia; force majeure*

Dr. Szomora Zsolt
alkotmánybíró, egyetemi tanár
Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Bűnügyi Tudományok Intézete

SZOKÁSJOGI ELEMEK A MAI BÜNTETŐJOG FELELŐSSÉGI RENDJÉBEN

https://doi.org/10.61382/MJE.Ertekezesek.2026.Szomora.255

Összefoglaló

A tanulmány kiindulópontja, hogy a szokásjogi elemek a 19. század végi kodifikáció, sőt a 20. század végi alkotmányos rendszerváltozás után sem tűntek el nyomtalanul és maradéktalanul a büntetőjog felelősségi rendszeréből. A tanulmányban sor kerül e szokásjogi elemek rövid rendszerezésére, ezt követően pedig két jogintézmény részletes vizsgálata következik. Az anyagi büntetőjog alapelvei köréből a kétszeres értékelés tilalma az, amelynek vannak kizárólag szokásjogi alapú jelentéstartalmai. Éppen ezt az alapelvi zónát teszi erőteljesen próbára a 2025. évi kábítószer-novella, amelyet ezért a kétszeres értékelés tilalma nézőpontjából vesz górcső alá a tanulmány, rávilágítva a régi szokásjogi alapelv és az új írott jog kollíziójára. Végül pedig sor kerül a fiatalkorúak belátási képességének elemzésére, ahol – a szerző álláspontja szerint – új, szokásjogi képződésű felelősségi elem mutatható ki.*

Kulcsszavak: belátási képesség; büntetőjogi alapelvek; jogellenességet kizáró okok; jogforrások; kábítószer-büntetőjog; kétszeres értékelés tilalma; nullum crimen sine lege; szokásjog

A tanulmány címe első látásra meglepő lehet, de a modern magyar – értsd a felvilágosodás utáni – büntetőjog történetét ismerve talán mégsem annyira az. Ahogy Bató Szilvia a magyar büntető szokásjogról értekező tanulmányában kiemeli, „a magyar büntetőjog meghatározó jellegzetessége 1880 szeptembere előtt a kódexnélküliség, az éppen hatályosuló normák követhetetlen változásait is magában foglaló, sokszínű, *nem írott jogra épülő jogforrási rendszer*" (kiemelés a szerzőtől).[1]

* A kézirat lezárásának időpontja: 2026. június 24.

[1] Bató Szilvia: „…a bírói önkény, vagy is a szokás…". Jogtörténeti megjegyzések a szokásjog büntetőjogi értelmezéséhez. In: Karsai Krisztina et al. (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, 2018. (Acta Jur. et Pol. Szeged, Tom. LXXXI.) 102–103.

A nyugat-európai országokhoz képest közel évszázados késéssel, 1880-ban lépett hatályba az első magyar büntető törvénykönyv, a Csemegi-kódex. Ennek 1. §-a rögzítette a modern és kontinentális értelemben vett *nullum crimen, nulla poena sine lege* elvet. A korábbi szokásjogi alapú büntetőjog időszaka végérvényesen megszűnt. A második világháború után az írott jog követelménye átkerült a szocialista törvényesség paradigmájába, és csak 1989-ben kapott először alkotmányos szintű védelmet a *nullum crimen, nulla poena sine lege* elv, ezzel nyerve alapjogi rangot.[2]

A *nullum crimen* elv feltétlen érvényesülése sem jelenti azonban, hogy a szokásjogi elemek nyomtalanul és maradéktalanul eltűntek volna a büntetőjog felelősségi rendszeréből. E tanulmány célja a szokásjogi elemek rövid rendszertanának felvázolása, majd pedig két olyan, napjaink büntetőjogában „tapasztalható jelenség" részletes vizsgálata, amelyek erőteljes szokásjogi jegyekkel bírnak. Előrebocsátom, hogy a szokásjoggal kapcsolatos jogelméleti fejtegetésekbe nem bocsátkozom.[3] E tanulmányban szokásjoginak azokat a büntetőjogi felelősségi intézményeket nevezem, amelyek világos, írott normatív alapra nem vezethetők vissza.

1. Szokásjogi elemek azonosítása a hatályos büntetőjogban

1.1. Az elkövető javára

A *nullum crimen sine lege* elv fontos jellemzője, hogy bár pozitív oldalon az írott, törvényi szintű felelősségi normák létezését követeli meg, negatív oldalon csak a büntetőjogi felelősséget alapító vagy szigorító szokásjogot tiltja.[4] A recens büntetőjogi jogirodalomban éppen ezért meglehetős egyetértés van az ún. íratlan, bírói jogon alapuló jogellenességet kizáró okok elismerésében.[5] Ezek – mivel kizárják az elkövető felelősségét – nem sértik az alapjogi garanciát.[6] Véleménykülönbség leg-

[2] Az elv fontosságát is jelzi, hogy az első köztársasági alkotmánynovella kodifikálta (1989. évi XXXI. törvény, 34. §).

[3] Egy rövid áttekintéshez lásd Bató: „…a bírói önkény, vagy is a szokás…". 101–102.

[4] Ez az ún. *nullum crimen sine lege stricta* elve. A *nullum crimen* elv egyes aspektusainak, jelentéstartalmainak a német alkotmányos gondolkodásból való recipiálásához lásd Nagy Ferenc: A nullum crimen/nulla poena sine lege alapelvről. *Magyar Jog,* 1995. (5), 257–270.

[5] Nagy Ferenc: *Anyagi büntetőjog. Alapvetések és a bűncselekmény tana.* Szeged, Iurisperitus, 2020. 217–218.; Gellér Balázs – Ambrus István: *A magyar büntetőjog általános tanai I.* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2017. 191–192.; Belovics Ervin: *Büntetőjog I. Általános rész.* Budapest, Orac, 2025. 216–217.

[6] Nagy Ferenc: A jogellenességet kizáró okok elvi kérdéseiről. *Acta Jur. et Pol. Szeged.,* 2001. (12), 13.

feljebb abban van, hogy mely okokat ismerik el önálló, szokásjogi alapú jogellenességet kizáró okoknak.

Nagy Ferenc és a Gellér – Ambrus szerzőpáros ilyenként 1) a sértett beleegyezését, 2) az indokolt kockázatot, 3) a fegyelmezési jog gyakorlását, 4) a hivatásbeli jogok és kötelezettségek gyakorlását, valamint 5) a jogellenességet kizáró kötelesség-összeütközést nevesíti.[7] Belovics Ervin e körből a kötelesség-összeütközést és a hivatásbeli jogok gyakorlását, kötelezettségek teljesítését kizárja.[8]

A szokásjogi alapú okok elismerését jelzi az is, hogy ezek kérdése felmerült az ezredforduló után indult büntetőjogi kodifikáció során, de kodifikálásukra a 2012. évi Büntető Törvénykönyvben nem került sor.[9] A törvényalkotó tudatos hallgatása ezen szokásjogi normák elismerését kell, hogy jelentse. Létük annak is a szükségszerű következménye, hogy lezáró jelleggel nem sorolhatók fel, az okok köre nem állandó, és azok terjedelme is folyamatosan változik.[10] Másik gyakori elnevezésük a törvény feletti jogellenességet kizáró okok. Ahogy Filó Mihály ezzel kapcsolatban fogalmaz, „[ez az] elnevezés a tudomány és esetleg a jogalkalmazók kívánságát implikálja a pozitív büntetőjogot meghaladó helyes jog iránt, így a nem írott jogok »kis univerzuma« erősen természetjogias karakterű, egyfajta természetjogi zárvány a pozitív büntetőjogban".[11]

A tanulmányban annak kimutatására törekszem, hogy egészen friss fejlemények alapján, 2012 után a bűnösséget kizáró okok, közelebbről a fiatalkorú elkövetők belátási képessége körében is jelent meg új, szokásjogi alapú felelősségi elem (lásd 4.).

1.2. Az elkövető terhére

A *nullum crimen* elv védelmi köre alapján a felelősséget alapító vagy szigorító szokásjog tiltott. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ma már egyetlen olyan felelősséget megalapozó jogintézmény sem létezik a hatályos büntetőjogban, amely felveti e tilalom sérelmét. Ezek érdekessége, hogy a Csemegi-kódex óta „hurcoljuk őket magunkkal", azaz egészen régi szokásjogi eredetűek.

[7] Nagy: *Anyagi büntetőjog.* 217.; Gellér – Ambrus: *A magyar büntetőjog általános tanai I.* 253.

[8] Belovics Ervin: *A büntetendőséget kizáró okok.* Budapest, HVG-ORAC, 2009. 41–43.

[9] Lásd Nagy Ferenc: A büntethetőségi akadályok szabályozása az új Büntető Törvénykönyvben, különös tekintettel a jogellenességet kizáró okokra. *Büntetőjogi Kodifikáció,* 2001. (1), 26–32.

[10] Ennek egyik eklatáns példája az ún. fegyelmezési jog folyamatos szűkülése. Belovics: *A büntetendőséget kizáró okok.* 37.

[11] Filó Mihály: *Az eutanázia a büntetőjogi gondolkodásban.* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2009. 121–122.

Ilyen volt nagyon sokáig a közvetett tettesség mint elkövetői alakzat, amely kifejezetten az írott büntetőjog körében jelentkező joghézag betöltését volt hivatott szolgálni.[12] A jogalkotó 2009-ben (tehát jóval az alkotmányos rendszerváltás után) kodifikálta az addigra már 130 éve létező szokásjogi alakzatot.

A szakirodalom – dogmatikai elemzés és jogösszehasonlító vizsgálat alapján – felveti, hogy a nyitott törvényi tényállások mulasztásos változatának (így a mulasztásos emberölésnek és a mulasztásos testi sértésnek) büntetendősége nélkülözi a megfelelő törvényi alapot.[13] Hasonló okra visszavezethető felelősségtani aggályok jelentkeznek a mulasztásos bűnsegély körében is.[14]

1.3. Szokásjogi elvek

A jogelvek normatív értelemben az absztrakt szabályozóktól nem megkülönböztethetők, és találhatók közöttük a bírói gyakorlat vagy a jogtudomány által bevezetett elvek is. Az írott jog értelmezését segítő funkciójuk kiemelkedő.[15] A büntetőjog alapelvei közül a kétszeres értékelés tilalma az, amelynek – álláspontom szerint – vannak tisztán szokásjogi jelentéstartalmai. A következőkben a tanulmány ezzel foglalkozik részletesen.

2. A kétszeres értékelés tilalma – anyagi jogi fókusszal

A kétszeres értékelés tilalma a jogrendszer egészére ható rendező elvnek is tekinthető, de a büntetőjogban kiemelkedő és részletesen kidolgozott jelentőséggel bír. Mivel a büntetőjog tisztán felelősségi és szankciós normákat tartalmazó jogterület, ezért a kétszeres értékelés tilalma tág spektrumon érvényesül: az anyagi büntetőjogban, a büntetőeljárási jogban, a büntetés-végrehajtási jogban, az európai büntetőjogban, a nemzetközi bűnügyi együttműködés területén, sőt még horizontálisan is, a büntetőjog és a közigazgatási jog viszonyrendszerében. Az alapelvnek

[12] Részletesen Szomora Zsolt: A közvetett tettesség de lege ferenda. *Büntetőjogi Kodifikáció,* 2002. (4), 23–28.

[13] Nagy Ferenc: Kerettényállás, mulasztás és a büntetőjogi legalitás kapcsolatáról. *Magyar Jog,* 2015. (11), 616–619.; Tapodi Péter Ádám: A nyitott törvényi tényállású bűncselekmények mulasztásos változatának alkotmányos büntetőjogi vonatkozásai, különös tekintettel az Alkotmánybíróság gyakorlatára. *Magyar Jog,* 2019. (3), 165–179.

[14] Molnár Erzsébet: *A gazdálkodó szervezet vezetőjének speciális büntetőjogi felelőssége.* Szeged, Iurisperitus, 2020. 91–95.

[15] Jakab András: *A magyar jogrendszer szerkezete.* Budapest – Pécs, Dialóg Campus, 2007. 52–58.

kiterjedt ítélkezési gyakorlata van az Alkotmánybíróság, az EJEB és az EUB gyakorlatában is.[16]

2.1. A ne bis in idem elv egyes aspektusainak jogforrásai

E tanulmány témája szempontjából most csak röviden, jogforrási szempontból tekintem át a *ne bis in idem* elv egyes aspektusait, részletesebben majd az anyagi büntetőjogi vetületével foglalkozva. A rendszerezés azért különösen érdekes, mert az egyes területeken az alapelv jogforrási szintje jelentősen különbözik: léteznek 1) az Alaptörvényben és nemzetközi szerződésekben garantált, alapjogi rangú aspektusai; 2) partikuláris törvényi szabályokból dedukálható aspektusai és 3) szokásjogi forrású aspektusai.[17]

2.1.1. Alaptörvényi szint és nemzetközi szerződések

2012-ben, az Alaptörvény hatálybalépésével emelkedett az explicite nevesített alapjogok közé a *ne bis in idem* büntetőeljárási vetülete, azaz a kétszeres eljárás tilalma, hazai és transznacionális viszonylatban is. Az Alaptörvény XXVIII. cikk (6) bekezdése értelmében „a jogorvoslat törvényben meghatározott rendkívüli esetei kivételével senki nem vonható büntetőeljárás alá, és nem ítélhető el olyan bűncselekményért, amely miatt Magyarországon vagy – nemzetközi szerződés, illetve az Európai Unió jogi aktusa által meghatározott körben – más államban törvénynek megfelelően már jogerősen felmentették vagy elítélték".

A kétszeres eljárás tilalma alapvető emberi jogi dokumentumokban is megtalálható, így a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 14. cikkének (7) bekezdésében és az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE) 7. kiegészítő jegyzőkönyvének 4. cikkében. Az Európai Unióban a Schengeni Végrehajtási Egyezmény 54. cikke, valamint az Alapjogi Charta 50. cikke tételezi a tilalmat.

[16] Az elv teljes spektrumát részletesen elemzi Karsai Krisztina: Ne bis in idem. In: Jakab András – Könczöl Miklós – Menyhárd Attila – Sulyok Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Büntetőjog rovat, rovatszerkesztő: Szomora Zsolt) http://ijoten.hu/szocikk/ne-bis-in-idem (2023).

[17] Jakab András csoportosításában a jogelvek felismerhetősége a jogrendszerben: 1) explicit írott; 2) a pozitív jogból levezethető (absztrakció, dedukció); 3) a bírói gyakorlat vagy a jogtudomány által bevezetett (konkrét pozitív jogi alap nélkül, erkölcsi-természetjogi elvekkel); 4) ezek kombinatíve (Jakab: *A magyar jogrendszer szerkezete.* 56–57). A *ne bis in idem* elv érdekessége, hogy az egyes aspektusai alapján gyakorlatilag mindegyik kategóriába besorolható.

Mivel az alapjogvédelem a büntetőjog szakjogi felfogásához képest autonóm megközelítést igényel, ezért az eljárási vetület horizontálisan is jelentkezik: a büntetőeljárás és más olyan jogterületek viszonyában, amelyek jogellenes magatartást represszív és preventív szankcióval sújtanak. Mindennek kiforrott gyakorlata van az EJEB és az EUB ítélkezésében, valamint a magyar alkotmánybíráskodásban is.[18]

2.1.2. Partikuláris törvényi szabályokból dedukálható aspektusok

A Btk. a kétszeres értékelés tilalmát az anyagi jog büntetéskiszabási szabályainak körében általános elvi szabályként ugyan nem tartalmazza, de léteznek olyan egyedi törvényi előírások, amelyek mögöttes elvi tartalmát a *ne bis in idem* adja. Így a Btk. 91. § (3) bekezdése kizárja a bűnszövetségben történő elkövetés jogkövetkezményeinek az alkalmazását (ezek különös részi minősítő körülmények) arra az esetre, ha a bűnszervezeti elkövetés és annak szankciós következményei megállapíthatók. Azonos megfontolásból tilalmazott a különös visszaesésre vonatkozó általános büntetési tételemelés a Btk. 89. § (2) bekezdése alapján, arra az esetre, ha a különös visszaesés a bűncselekmény minősítő körülményét képezi.

E szórványos rendelkezésekből világosan levezethető a Legfelsőbb Bíróság korábbi elvi instrumentumaiban,[19] majd a Kúria által az 56. BK véleményben rögzített általános büntetéskiszabási elv: „A kétszeres értékelés tilalma a büntetést befolyásoló körülmények értékelésénél is érvényes. A törvényhozó által tényállási elemként szabályozott, avagy a súlyosabb vagy enyhébb minősítést megalapozó körülményt nem lehet külön enyhítőként vagy súlyosítóként is értékelni."

Az elvet tehát a bírói jog fogalmazza meg általános érvénnyel, a Btk. 80. § (1) bekezdésének értelmezése körében. Figyelemre méltó az idézett első mondat is: a büntetéskiszabási körülményeket rendszerező büntető kollégiumi vélemény az „is" szócskával utal arra, hogy a kétszeres értékelés tilalma az anyagi büntetőjog más szegmenseiben is jelentőséghez jut.

A jogforrási rang szempontjából érdemes megemlíteni, hogy a magyar Btk.-val ellentétben a német Büntető Törvénykönyv (StGB) 46. § (3) bekezdése törvényi szinten fogalmazza meg a *ne bis in idem* általános büntetéskiszabási vetületét: a büntetés kiszabásánál nem vehetők figyelembe azok az elemek, amelyeket a törvényi tényállás határoz meg.

[18] Lásd Karsai: Ne bis in idem. [62]–[72].
[19] 12. Irányelv, majd BK 154. állásfoglalás.

A büntetés-végrehajtási jog területén a kétszeres végrehajtás tilalma érvényesül, szintén szórványrendelkezésekből dedukálható módon: a közérdekű munka és a pénzbüntetés átváltoztatási és végrehajtási szabályainak körében vagy a Btk.-nak az előzetes fogvatartás beszámítását rendelő 92–92/A. §-aiban.[20]

2.1.3. A szokásjogi elv

Egyöntetű az anyagi büntetőjogi szakirodalom abban, hogy a kétszeres értékelés tilalma az egység-többség tanának alapvető rendezőelve, és ezt tükrözi a bírói gyakorlat is. Az elkövető által megvalósított cselekménynek minden büntetőjogilag releváns elemét értékelni szükséges, de semmi sem értékelhető kétszer vagy többször.[21] Ez alapján a kétszeres értékelés tilalma a látszólagos halmazat megállapításának alapelve.[22]

Az egység-többség kérdéskörét szabályozó Btk. 6. § (1) bekezdése pusztán a valóságos alaki és anyagi halmazatot definiálja. A halmazat kizárására semmilyen iránymutatást nem tartalmaz, sőt a Btk.-ban máshol sem található a dedukció lehetőségét megalapozó szórványszabály.[23] Ezért kijelenthető, hogy a látszólagos alaki és anyagi halmazat kategóriái a jogtudomány és a bírói jog termékei, azaz szokásjogi alapúak. Ennek megfelelően az egyes kategóriákra vonatkozó bírói gyakorlat is folyamatosan változott és változik, ami az egységes elvi (és törvényi) alap hiányával is magyarázható,[24] szintén világosan megmutatva a szokásjogi jelleget.

A kevés elvi kapaszkodópont közül az egyiket mindenképpen a kétszeres értékelés tilalma jelenti. Az elv szokásjogi jellegét támasztja alá a magyar büntetőjogi gondolkodásban való megjelenésének vizsgálata is. A Csemegi-kódex szakirodalmában az elv megjelenése két ponton mutatható ki: a visszaesés súlyosabb megítélése körüli jogirodalmi vitában[25] és az egység-halmazati kérdések körében említik

[20] Vö. Karsai: Ne bis in idem. [19]–[23].

[21] Nagy: *Anyagi büntetőjog.* 366–367.; Ambrus István: *Egység és halmazat – régi dogmatikai kérdés új megközelítésben.* Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőjogi és Büntető Eljárásjogi Tanszék, 2014. 236.; Gellér – Ambrus: *A magyar büntetőjog általános tanai I.* 108. A bírói gyakorlatból: BH 1996.404., BH 2000.279., BH 2002.294. – idézi Kis Norbert – Hollán Miklós: *Büntetőjog I. Általános rész.* Budapest, Dialóg Campus, 2011. 159.

[22] Belovics: *Büntetőjog I. Általános rész.* 416.

[23] Törvényi szabályok csak az ún. törvényi egység esetkörére léteznek, a Btk. 6. § (2) bekezdésében (folytatólagosság), valamint a különös rész egyes tényállástípusaiban.

[24] Vö. Ambrus: *Egység és halmazat.* 21–22.

[25] Lásd Lőw Tóbiás (szerk.): *A magyar büntetőtörvénykönyv a bűntettekről és vétségekről, és teljes anyaggyűjteménye.* I. kötet. Budapest, 1880. 73.; Márkus Dezső: *Magyar Jogi Lexikon hat kötetben.* VI. kötet. Budapest, 1907. 1080.

a szerzők.[26] A fejtegetések közös eleme, hogy a *ne bis in idem* kapcsán a német büntetőjogászra, Maximilian von Burira hivatkoznak.[27] A külföldi szakirodalmi eredet is világosan az elv szokásjogi recepcióját támasztja alá.

Az egység-többség tanán túl további szokásjogi elv, hogy a kétszeres értékelés tilalmának a bűncselekményi minősítés szintjén is érvényesülnie kell. Ez az aspektus a tankönyvek nagy részében nem nyert még absztrakciót, egyedül a Kis – Hollán szerzőpáros említi.[28] Ennek lényege, hogy ha egy körülményt a bűncselekmény egyik elemének a minősítéséhez már felhasználtunk, akkor azt még egyszer, egy másik tényállási elem megállapításánál már nem lehet figyelembe venni. Így az emberölés minősített esetei körében a nyereségvágy egyúttal nem minősíthető aljas indoknak is.[29] A kétszeres értékelés tilalma tükröződik abban a minősítési követelményben, hogy a kényszerítés bűntette (Btk. 195. §) esetén a fenyegetés (mint elkövetési mód) körében értékelt súlyos hátrány nem értékelhető egyúttal jelentős érdeksérelemként (a bűncselekmény eredményeként).[30] Az elkövetési módot és az eredményt egymástól elkülönülő életbeli körülményeknek kell megvalósítaniuk.

Szintén ez az elv jut kifejezésre az emberölés minősített eseteit elemző 3/2003. BJE határozatban, amelynek II/10. pontja a 14. évét be nem töltött sértett és a védekezésre képtelen sértett sérelmére elkövetett emberölés egymáshoz való viszonyát tisztázza. A Btk. 160. § (2) bekezdés *i)* és *j)* pontja egymás mellett kizárólag akkor hívható fel, ha a 14 éven aluli sértett tényleges helyzeténél vagy állapotánál fogva védekezésre képtelen. Bár a BJE nem nevezi nevén a kétszeres értékelés tilalmát, valójában ezt az elvet érvényesíti: az életkor normatív meghatározásából nem következhet automatikusan a másik minősítő körülmény.

Szorosan ide kapcsolható, hogy a kétszeres értékelés tilalmát a védekezésre képtelen sértett és a mulasztásos emberölés viszonylatában is érvényesíteni kell. Így a gondozási kötelezettség elmulasztásából – halálra kiterjedő szándék esetén – átforduló mulasztásos emberölés esetén nem állapítható meg a védekezésre képtelenség mint minősítő körülmény, mivel a sértett e tulajdonsága alapozza meg az emberölés mulasztásos alakzatához szükséges tevési (eredményelhárítási) kötelezettséget, vagyis a mulasztásos emberölés alapesetének elkövetési magatartását.

[26] Lásd Finkey Ferenc: (cím nélkül). *Büntető Jog Tára – Polgári Törvénykezés,* 1900. (24), 299.; Márkus Dezső: *Magyar Jogi Lexikon öt kötetben.* II. kötet. Budapest, 1899. 351. Lásd még Jellinek Artur és Baumgartner Izidor vitáját (cím nélkül). *Büntető Jog Tára – Polgári Törvénykezés,* 1884. (1), 9. és 1884. (24), 393.

[27] Buri önálló dolgozatot írt az egység-többség tanából: *Einheit und Mehrheit der Verbrechen.* Der Gerichtssaal. Beilageheft. 31. Stuttgart, Enke, 1879. (Utánnyomás: Frankfurt am Main, Keip, 1968).

[28] Kis – Hollán: *Büntetőjog I. Általános rész.* 32.

[29] Például BH 2001.412. A régebbi szakirodalomból lásd Nagy Lajos: A minősített emberölési esetek szándékosságának bizonyítása. *Állam- és Jogtudomány,* 1979. (4), 56.

[30] Vida Mihály: A kényszerítés. In: Nagy Ferenc (szerk.): *A magyar büntetőjog különös része.* Budapest, Korona, 2005. 155.

Ilyen esetben a Btk. 160. § (2) bekezdés *j)* pontjának felhívása – véleményem szerint – kétszeres értékelést jelentene.

2.2. A kétszeres értékelés tilalma mint az anyagi büntetőjog alapelve

Látható tehát, hogy az anyagi büntetőjog két nagy területén, a minősítés és büntetéskiszabás viszonyrendszerében, valamint az egység-többség tanában eltérő jogforrási szintről fakad *a ne bis in idem* elve. Előbbiben egyes szankciós normákból dedukálható, utóbbiban viszont tisztán szokásjogi. E vegyes jogforrási karaktere mellett is a recens anyagi jogi szakirodalom nagy része egységesen alapelvi rangot tulajdonít a *ne bis in idem*nek.[31] Pontos tartalma és jogrendszerbeli helye is vitatott,[32] mégis alapelvként képes áthatni az anyagi büntetőjogot. Horváth Tibor például kiemeli, hogy az elv annyira „magától értetődőnek tűnik, hogy a hazai gyakorlatban fel sem merült törvényi tételezésének szükségessége".[33]

Alapelvként egyértelműen köti a jogalkalmazót, de ahogy Nagy Ferenc kiemeli, a törvényhozásra is kötelező, azaz a kétszeres értékelés tilalmába ütköző büntetőjogi rendelkezések meghozatala nem engedhető meg.[34] Ez a követelmény általánosan a jogállamiság elvéből fakad, de ahogy a jogforrási rendszer áttekintéséből látható, az anyagi büntetőjogi hatástartományában speciális alapjogvédelmi garancia nem kapcsolódik hozzá, így az elv sérelme könnyebben bekövetkezhet (lásd még 3.4.).

Erre példa is említhető az ezredforduló időszakából. A korábbi Btk. időszakában az 1997. évi LXXIII. törvény egy új minősítő körülményt iktatott be az erőszakos közösülés és a szemérem elleni erőszak tényállásaiba: súlyosabban rendelte büntetni, ha a sértett a 12. életévét még nem töltötte be [1978. évi IV. törvény 197. § (2) bekezdés *a)* pont és 198. § (2) bekezdés *a)* pont]. E módosítás célja a fokozott ifjúságvédelem volt. A szakirodalom egyhangúlag kritizálta ezt a megoldást, rámutatva arra, hogy – a 210. §-ban foglalt értelmező rendelkezésre tekintettel – az a kétszeres értékelés tilalmába ütközik, a 12. év alatti életkort kétszer veszi figyelem-

[31] Nagy: *Anyagi büntetőjog.* 92.; Kis – Hollán: *Büntetőjog I. Általános rész.* 32.; Gellér – Ambrus: *A magyar büntetőjog általános tanai I.* 108.; Belovics: *Büntetőjog I. Általános rész.* 80–81.; Horváth Tibor: A jogállami büntetőjog alapelvei. In: Horváth Tibor – Lévay Miklós (szerk.): *Magyar büntetőjog – általános rész.* Budapest, Wolters Kluwer, 2017. (letöltve MeRSZ-ből). Érdekes, hogy éppen Földvári József nem tételezi alapelvként a kétszeres értékelés tilalmát a tankönyveiben. Az egység-többségtani monográfiájában azonban szórványosan felbukkan az elvre való hivatkozás. Földvári József: *Az egység és halmazat határesetei a büntetőjogban.* Budapest, KJK, 1962. 197., 235. sk.

[32] Gellér – Ambrus: *A magyar büntetőjog általános tanai I.* 108.

[33] Horváth: A jogállami büntetőjog alapelvei.

[34] Nagy: *Anyagi büntetőjog.* 94.

be.[35] Ráadásul a Legfelsőbb Bíróság vitatható iránymutatása folytán a bírói gyakorlat ténylegesen a kétszeres értékelés tilalmába ütközően értelmezte és állapította meg e minősített esetet.[36]

Később, az 1978. évi Btk.-nak a 2005. évi módosításával a jogalkotó e problémát belátta, és a miniszteri indokolásban kifejezetten utalt a kétszeres értékelés kiküszöbölésének szándékára. Az indokolás elismerte, hogy a korábbi szabályozás a gyakorlatban súlyos jogalkalmazási problémákhoz vezetett, és világosan kimondta, hogy a rendelkezés ellentétes a büntetőjog egyik általános alapelvével, a kétszeres értékelés tilalmával.[37] Ebből az indokolásból látható, hogy a jogalkotás is kötelező elvként tekint a *ne bis in idem* szűk, anyagi jogi értelmére is. Azonban ez sem garancia arra, hogy időnként ne hagyja figyelmen kívül ezt az alapelvet. A hatályos jogban ennek gyanúját veti fel a kábítószer-szabályozás 2025. évi átalakítása. A következő fejezetben erről lesz szó.

3. A kétszeres értékelés tilalma a 2025. évi kábítószer-novella fényében

A Btk.-t módosító 2025. évi XIX. törvény (továbbiakban: kábítószer-novella) 2025. június 15-én lépett hatályba, és világosan deklarált célja a kábítószeres bűnözés minél szigorúbb és átfogóbb büntetése, a kábítószer-bűnözés „teljes felszámolása" volt.[38] Vizsgáljuk meg, hogy ezt a célt képes-e az új szabályozás – a meglévő dogmatikai rendszer és a kétszeres értékelés tilalmának alapelvi keretei – között elérni.

3.1. Alapeset vagy minősített eset?

A jogalkotás a kábítószer-fogyasztás más bűncselekményeket is generáló kriminális hatásai miatt egyes bűncselekmények esetében szigorúbban kívánta büntetni, ha azokat kábítószer hatása alatt követik el. Így az emberölés minősített esete lett,

[35] Hollán Miklós: A tizenkét év alatti gyermekek nemi fejlődésének büntetőjogi védelme. Egy törvénymódosítás margójára. *Collega,* 1998. (3), 17–19.; Nagy Ferenc: A házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények. In: Nagy Ferenc (szerk.): *A magyar büntetőjog különös része.* Budapest, Korona, 1999. 274–275.; Sinku Pál: A házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények. In: Belovics Ervin – Molnár Gábor – Sinku Pál (szerk.): *Büntetőjog. Különös Rész.* Budapest, HVG-ORAC, 2005. 219–220.; Gál István László: Szempontok a nemi erkölcs elleni bűncselekmények új szabályozásához. *Büntetőjogi Kodifikáció* 2002. (4), 31–32.; Szomora Zsolt: *A nemi bűncselekmények alapkérdései.* Budapest, Rejtjel, 2009. 155–157.

[36] BH 1999.9. szám. Fórum rovat.

[37] 2005. évi XCI. törvény, Indokolás az 5. §-hoz.

[38] A kábítószer-novella végső előterjesztői indokolása; Általános indokolás.

ha azt úgy követik el, hogy az elkövető a cselekményt megelőzően – annak elkövetésével összefüggésbe hozható módon – kábítószert fogyasztott [Btk. 160. § (2) bekezdés *m)* pont]. A rongálás szabálysértése pedig bűncselekmény lesz, ha azt a kábítószer-fogyasztással összefüggésbe hozható módon követik el [Btk. 371. § (2) bekezdés *bc)* alpont]. Hasonló a helyzet a garázdaság esetén, ahol a garázdaság szabálysértése a kábítószer-fogyasztással való összefüggés miatt minősül fel bűncselekménnyé [Btk. 339. § (1a) bekezdés].

Ehhez képest furcsa megoldásra bukkanunk, ha a jármű önkényes elvételének új tényállási változatát tekintjük. A bűncselekményt meghatározó Btk. 380. § szerint: „(1) Aki idegen gépi meghajtású járművet mástól azért vesz el, hogy jogtalanul használja, vagy az így elvett, illetve a rábízott ilyen járművet használja jogtalanul, bűntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. (1a) Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki az ott meghatározott cselekményt úgy követi el, hogy a cselekményt megelőzően – annak elkövetésével összefüggésbe hozható módon – kábítószert fogyasztott."

A dogmatikai felépítés szempontjából mit is mutat ez a két bekezdés? Az (1a) bekezdés szerinti, a kábítószer-fogyasztással összefüggő tényállás teljes egészében az (1) bekezdésből lett kiemelve (annak részhalmaza), ám a büntetési tétele nem súlyosabb, hanem az első alapesettel azonos. Amit látunk: átfedő cselekmény azonos büntetési tétellel, azaz az új alapesetnek nincs értelme. A kábítószer hatása alatt elkövetett jármű önkényes elvétele a kábítószer-novella előtt is ugyanolyan büntetési tételű cselekmény volt, mint a kábítószer-novella után. Az, hogy a jogalkotó az (1a) bekezdésben külön nevesítve helyezte el, pusztán szimbolikus üzenet, valódi szigorító hatás nélkül. Ugyanerre a sorsra jutott a rendbontás elnevezésű bűncselekmény tényállása is [Btk. 340. § (2) és (2a) bekezdés].

A problémát tovább fokozza, hogy a kábítószer fogyasztása (az ún. listás szerek esetében) önmagában is bűncselekmény [Btk. 178. § (6) bekezdés és 459. § (1a) bekezdés I. fordulat]. Ha a kábítószer-novella hatálybalépése előtt a tettes például kokaint vagy ún. „kristályt" fogyasztott, és ennek hatása alatt más járművét elvette, vezette, majd az út szélén hagyta, akkor a jármű önkényes elvételét és a kábítószer birtoklását egymással halmazatban kellett megállapítani. A kábítószer-novella dogmatikailag hibás módosítása viszont azt eredményezi, hogy a jármű önkényes elvételének új, (1a) bekezdés szerinti alapesete mellett a kábítószer birtoklását halmazatban már nem lehet megállapítani, mert az a kétszeres értékelés tilalmát sértené.[39] A jogalkotó deklarált szigorítási céljával ellentétben tehát éppen enyhí-

[39] Az új bűncselekményi alakzat mellett a kábítószer birtoklása leginkább a büntetlen eszköz- vagy mellékcselekménnyel rokonítható, azaz látszólagos anyagi halmazatról van szó. A valódi halmazati értékelés mellett érvként merülhet fel, hogy a jármű önkényes elvétele esetében az ún. általános, nem listás kábítószerek fogyasztása is releváns lehet [Btk. 459. § (1a) bekezdés II. fordulat], és

tette a büntetőjogi felelősséget a jármű önkényes elvételének új alapesetével; annak kodifikálása diszfunkcionális.

3.2. A kábítószer-fogyasztással összefüggésbe hozható elkövetés mint tényállási elem és a Btk. 18. §-a

Az emberölés [Btk. 160. § (2) bekezdés *m)* pont], a testi sértés [Btk. 164. § (4) bekezdés *d)* pont, 164. § (6) bekezdés *f)* pont], a garázdaság [Btk. 339. § (1a) bekezdés], a rendbontás [Btk. 340. § (2a) bekezdés], a rongálás [Btk. 371. § (2) bekezdés *b)* pont *bc)* alpont] és a jármű önkényes elvétele [Btk. 380. § (1a) bekezdés] törvényi tényállásaiban különböző tényállástani helyzetekben, de közös elemként jelenik meg, ha a bűncselekményt úgy követik el, hogy az elkövető a cselekményt megelőzően – annak elkövetésével összefüggésbe hozható módon – kábítószert fogyasztott.

E tényállási fordulat – objektív oldalon – leginkább elkövetési módként kategorizálható. Az elkövetési mód szempontjából a kábítószer kibővített fogalma irányadó, tehát azt a listás és az általános kábítószerek fogyasztásával is meg lehet valósítani [Btk. 459. § (1a) bekezdés]. A kábítószer-fogyasztásnak a bűncselekmény elkövetését megelőzően kell történnie, és ezen felül a fogyasztásnak (mint múltbeli eseménynek) a bűncselekmény elkövetésével (mint jövőbeli eseménnyel) egyfajta oksági kapcsolatban kell állnia. A kábítószer-fogyasztás a bűncselekmény elkövetése mögött állhat egyfajta kiváltó okként (kiváltó okozatosság), vagy legalábbis az elkövetést, illetve annak konkrét lefolyását befolyásoló körülményként (elősegítő okozatosság) kell megjelennie. A kábítószer valamilyen szintű hatásának a későbbi bűncselekmény elkövetésében kimutathatónak kell lennie. Mivel a fogyasztás alatt a kábítószernek a szervezetbe való bekerülését értjük, ezért a bűncselekmény elkövetésével való összefüggés szakkérdés, a fogyasztás emberi magatartásra gyakorolt hatásainak *in concreto* vizsgálatát teszi szükségessé. E konkrét hatás nem függetleníthető a bűncselekményt elkövető, azt megelőzően kábítószert fogyasztó személyétől, ahogy a konkrét kábítószer típusától sem. Egy szedatív hatású szer

---

ezek fogyasztása nem büntetendő. A két bűncselekmény találkozása tehát nem szükségképpeni. Ezzel szembeállítható ugyanakkor, hogy az átfogó tényállás (itt a jármű önkényes elvétele) és a szűkebb tényállás (itt a listás kábítószer fogyasztása) viszonyában álló bűncselekmények találkozásakor sem a konszumcióhoz, sem a büntetlen eszköz- vagy mellékcselekményhez nem követeljük meg a szükségképpeni kapcsolatot, elegendő a bűncselekményi tényállások *in abstracto* gyakori találkozása (vö. Ambrus: *Egység és halmazat.* 245–248. és 287.). A fogyasztás kriminológiai típuscselekménye mindenképpen a listás szereket érinti, ezért a halmazat megállapítása kétszeres értékelést jelentene.

lehet ugyan tényállásszerű a Btk. 184. §-a alapján, de például a garázdaság releváns fordulatának elkövetésével nem lesz összefüggésbe hozható.

Elengedhetetlen, hogy a kábítószer fogyasztásával járó elkövetési módnak a Btk. 18. §-ával, azaz az önhibából eredő bódult állapotban történő elkövetés általános felelősségi szabályával való viszonyát tisztázzuk. A kábítószer-fogyasztásnak a bűncselekmény konkrét elkövetésére hatással kell ugyan lennie, de ez nem jelenti szükségképpen a Btk. 18. §-a szerinti, a beszámítási képességet befolyásoló bódult állapot bekövetkezését. Ilyen helyzetekben az elkövetési mód aggály nélkül megállapítható. Ellenben, ha a fogyasztás konkrét hatása a beszámítási képességet kizáró bódult állapot bekövetkezte, akkor kétszeres értékelési helyzet merül fel. Ha a kábítószer-fogyasztás hatásaként az elkövető beszámítási képessége kizárt vagy korlátozott, akkor felelősségre vonását a Btk. 18. §-a – mint objektív felelősségi szabály – alapozhatja meg, ez pedig az itt felsorolt különös részi rendelkezések egyidejű megállapítását kizárja, az ugyanis a kábítószer-fogyasztás hatásának kétszeres értékelését jelentené. A beszámítási képességet kizáró bódult állapot esetén ugyanis a Btk. 18. §-a teszi egyáltalán lehetővé, hogy például az emberölés vagy a testi sértés alapesetéért az elkövetőt felelősségre lehessen vonni. Ugyanennek a körülménynek, az elkövetésre gyakorolt konkrét összefüggésnek a minősítő körülményként értékelése alapelvet sért. Így például, ha valaki stimuláns, gátlásoldó szer hatása alatt könnyebben követ el erőszakos cselekményt, ez a beszámítási képességét jellemzően nem fogja érinteni, ezért az elkövetési mód megállapítható. Ugyanakkor egy hallucinogén szer hatása a felismerési képességet kizárhatja, ezért álláspontunk szerint – a Btk. 18. § egyidejű felhívása mellett – az elkövetési mód megállapítására – a jogalkotó feltehető szándékával ellentétben – nincsen lehetőség.

A Btk. 18. §-ában található felelősségi modell az 1961. évi Btk. óta él magyar büntetőjogban. Már a megszületésekor világosan objektív felelősségi alakzatnak tekintették, amely kriminálpolitikai célból kivételt képez a bűnösségi felelősség elve alól.[40] Ha az újonnan kodifikált kábítószer-fogyasztással járó minősített eseteket nem a fent javasolt módon értelmezzük, akkor a bűnösségi elven túl egy további alapelv is sérülni fog: a kétszeres értékelés tilalma. Ebből a szempontból különösen érdekes, hogy az 1961. évi Btk. hatálybalépésekor is foglalkozott a szakirodalom a kétszeres értékelés kérdésével. Úgy gondolták, hogy beszámítási képességet kizáró ittasság (bódult állapot) esetén felmerülhet az ittasság enyhítő körülményként értékelése. Ez bár látszólag ugyanannak a körülménynek a kétsze-

[40] Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Büntetőjogi Tanszékének Munkaközössége: A Btk.-ban meghatározott bűnösségről. *Jogtudományi Közlöny,* 1962. (6), 274. Lásd még Tokaji Géza: *A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban.* Budapest, KJK, 1984. 288.

res értékelését jelenti, de mivel az objektív szabályozási konstrukció a felelősség megalapozását a bűnösségi elv sérelmével éri el, ezért ellentétes, enyhítő irányban a méltányossági szempontok lehetővé tehetik az ittas elkövetés büntetéskiszabási mérlegelését.[41] Figyelemre méltó az ún. szocialista büntetőjog időszakának gondolkodása: a második alapelv sérelmét az elkövető javára irányozza elő, azaz a bűnösségi elv sérelmét a kétszeres – és ellentétes irányú – értékelésen keresztül kívánja kompenzálni. Mindenesetre tisztán következik belőle, hogy a bódult állapotnak minősítő körülményként való megállapítása, azaz az elkövető terhére való figyelembevétele nem engedhető meg, mert ez esetben a második alapelv sérelme is az elkövető terhére esne.

A Legfelsőbb Bíróság, majd a Kúria figyelmét egyébként elkerüli a Btk. 18. §-a és a büntetéskiszabás közötti speciális összefüggés. Az 56. BK vélemény 7. pontja szerint: „súlyosító körülmény, ha az elkövető a bűncselekményt önhibájából eredő ittas vagy bódult állapotban követte el, és ennek az állapotnak szerepe volt a bűncselekmény elkövetésében; különös nyomatéka a gátlástalanul, a garázda módon végrehajtott – élet, testi épség vagy nemi erkölcs elleni – bűncselekmények esetében". Ezt a tételt a kábítószer-novella hatálybalépése óta az alábbiak szerint kell korlátozni: 1) nem lehet súlyosító körülmény, ha a törvény a kábítószer-fogyasztással való összefüggést minősítő körülményként szabályozza; 2) szintén nem lehet súlyosító körülmény az ittas vagy a bódult állapot, ha annak mértéke a Btk. 18. §-a szerinti szintet eléri, és a beszámítási képességet kizárja.

3.3. A kábítószer-birtoklási célzatú elkövetés

A kábítószer-novella a lopás és a rablás törvényi tényállásába is új minősítő körülményt iktatott. Eszerint súlyosabban büntetendő, ha a lopást vagy a rablást kábítószer vásárlásához szükséges anyagi javak megszerzése érdekében követik el [Btk. 370. § (2) bekezdés *bj)* alpont; (3) bekezdés *bf)* alpont; 365. § (3) bekezdés *h)* pont]. Tényállástani értelemben célzatról van szó. Aki az ún. listás kábítószer vásárlása céljából anyagi javakat lop, az ezzel a magatartásával egyúttal elköveti a kábítószer birtoklásának előkészületét is, amely maga is bűncselekmény, és a kábítószer-novella előtt is az volt [Btk. 178. § (4) bekezdés]. Látható tehát, hogy a kábítószer-novella itt valójában két már létező bűncselekményből hozott létre egy bűncselekményt: a lopásból/rablásból és kábítószer birtoklásának előkészületéből képezte a vagyon elleni bűncselekmények minősített esetét.

[41] Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Büntetőjogi Tanszékének Munkaközössége: A Btk.-ban meghatározott bűnösségről. 276.

Ez a megoldás az ismert egység-többségtani kategóriák közül leginkább az ún. összetett bűncselekménnyel *(delictum compositum)* rokonítható. Az összetett bűncselekménynek fontos jellemzője, hogy abban az esetben, ha az eszközcselekmény büntetési tétele – a konkrét esetben – meghaladná az összetett bűncselekmény büntetési tételét, akkor az összetett bűncselekmény felbomlik, és helyette az alkotóelemeinek a halmazatát kell az elkövető terhére megállapítani.[42] Így például: ha a dolog elleni erőszakkal elkövetett lopás esetén a rongálási kár olyan mértékű, hogy meghaladja a lopás minősített esetének a büntetési tételét, akkor e minősített eset felbomlik, és helyette a rongálás (a konkrét kárértékhez igazodó) alakzatának és a lopás alapesetének a halmazatát kell az elkövető terhére megállapítani. Az összetett bűncselekmény kriminológiailag jellemzően egybetartozó alapcselekményeket foglal egybe, de nem azzal a céllal, hogy azok büntetését enyhítse. Ezért kerül sor – a vázolt helyzetben – az összetett bűncselekmény felbontására.

A kétszeres értékelés tilalmának az összetett bűncselekményre vonatkozó következménye az, hogy kizárja az összetett bűncselekménynek az eszközcselekménnyel való halmazati megállapítását.[43] Ez esetben ugyanis az elkövető terhére az eszközcselekményt kétszeresen értékelnénk. Mit jelent mindez a kábítószer vásárlásának célzatával elkövetett vagyon elleni bűncselekményekre nézve? Mivel a jogalkotó deklarált célja a kábítószer-bűnözéssel szembeni szigorúbb fellépés volt, ezért azt kellene feltételeznünk, hogy az összetett, célzatos alakzat büntetési tétele szigorúbb lett a korábbi szabályozás szerinti halmazati büntetésnél. A helyzet azonban nem ez. A kisebb értékre elkövetett lopás [Btk. 370. § (2) bekezdés *a)* pont, például 300 000 forint értékű dologra] és a kábítószer birtoklása előkészületének halmazata esetén a halmazati büntetés felső határa négy év és hat hónapig terjedő szabadságvesztés. Ehhez képest a kábítószer-novellával létrehozott új – a konkrét példára irányadó – speciális lopási alakzat büntetési tételének felső határa csak három évig terjedő szabadságvesztés [Btk. 370. § (3) bekezdés *bf)* pont]. Az új kábítószer-szabályozás tehát – abszurd módon – valójában enyhítette azt a büntetőjogi felelősséget, amely a régi szabályozás alapján a két bűncselekmény halmazatára irányadó volt. Sőt a most hatályos szabályozás alapján is irányadó: semmi sem zárja ki, hogy a lopás új minősített esete helyett a lopás alapesetének és a kábítószer birtoklása előkészületének a halmazatát állapítsuk meg, ezzel elismerve az új törvényi rendelkezés értelmetlenségét és *de facto* alkalmazhatatlanságát. Az továbbra is biztos ugyanis: a lopás új minősített esete csak magában állhat, a kábítószeres előkészülettel halmazatba nem kerülhet, mert az a lopási célzat kétszeres értékelését jelentené.

[42] Földvári: *Az egység és halmazat határesetei a büntetőjogban*. 217.; Nagy: *Anyagi büntetőjog*. 375.
[43] Ambrus: *Egység és halmazat*. 154.

Ha pedig továbblépünk, és azt az esetet tételezzük, amikor a lopott pénzből a tettes ténylegesen meg is vásárolja a kábítószert, akkor – a régi szabályok szerint is irányadó – halmazati büntetés felső határa tizenkét év (!) szabadságvesztés lenne. Ez azonban nem kerülhet halmazatba a lopás kábítószer-célzatos alakzatával, mert az szintén kétszeres értékelést jelentene. A lopás új minősített eseténél a jogalkotó arról a dogmatikai alaptételről is elfeledkezett, hogy ha az elkövető a célzatos bűncselekmény célzatát utólag ténylegesen realizálja, akkor az a célzatos bűncselekményhez képest büntetlen utócselekménynek minősül (látszólagos anyagi halmazat).[44] Hiszen a célzat lényege pont az, hogy azt a törvény már előzetesen, pusztán szubjektív célképzetként értékelte, azaz a tényleges megvalósítása előtt felrótta az elkövetőnek.

Összegezve: a lopás és a rablás új, kábítószer-célzatos minősített esetei a legtöbb helyzetben valójában alkalmazhatatlanok. Alkalmazásuk esetén logikailag két út képzelhető el:

– ha a kétszeres értékelés tilalmát tiszteletben tartva, speciális tényállásként, halmazat megállapítása nélkül alkalmazzuk őket, akkor az valójában a korábbi szabályozás lényeges enyhítését és a jogalkotói cél figyelmen kívül hagyását eredményezi;

– amennyiben a jogalkotó céljára figyelemmel, halmazat megállapítása mellett alkalmazzuk őket, akkor világosan megsértjük a kétszeres értékelés tilalmát.

3.4. A kétszeres értékelés tilalmának jogalkotó általi sérelme

Ahogy a fentiekben kimutattam, a kétszeres értékelés tilalmának az egység-többség tanának rendező alapelveként funkcionálása tisztán szokásjogi alapú. Éppen ezért különös helyzet az, ha a törvényalkotás következményeként látszik ez az elv sérülni. A kábítószer-novella rendelkezéseinek jelentős része ugyanis nem alkalmazható akkor, ha a minősítések során tiszteletben tartjuk a *ne bis in idem* elvet. A jogalkotói cél érvényesítéséhez az alapelvet kellene megsérteni. Éppen ezért lényeges kérdés, hogy ilyen helyzetben, azaz ha az új büntetőnormák célt követő alkalmazása a szokásjogi alapelv sérelmével lehetséges csak, akkor eljuthatunk-e annak a kimondásáig, hogy a jogalkotás felülírni látszik a régi szokásjogi alapelvet, még ha csak szórványrendelkezésekkel is.

A kérdés azért is racionális, mert ahogy szó esett róla, a szexuális bűncselekmények körében 1997 és 2005 között a bírói gyakorlat – az alapelvnek megfelelő értelmezés útján – nem korrigálta a jogalkotás *ne bis in idem* elvet sértő szabályozási

[44] Vö. Nagy: *Anyagi büntetőjog.* 384.; Ambrus: *Egység és halmazat.* 279–281.

megoldását (lásd 2.2.). Kérdés, hogy a bírói gyakorlat mit fog majd tenni az új kábítószerszabályok alkalmazása során, és rálép-e a *ne bis in idem* elv relativizálásának útjára.

Alkotmányossági szempontból azért különösen érdekes ez a helyzet, mert – ahogy szó volt róla – az anyagi jogi értelmű *ne bis in idem* elvet nem védi explicit alapjogi garancia. Figyelemre méltó, hogy amíg az eljárásjogi és transznacionális aspektusainak kiterjedt alkotmánybírósági gyakorlata van,[45] addig a minősítési, egységtöbbségtani jelentéstartománya nem jelenik meg az Alkotmánybíróság ítélkezésében. Ez két okkal magyarázható. 2012 előtt a normakontrollra irányuló hatáskör eleve nem tette lehetővé a bírósági ítéletek alkotmányossági kontrollját. 2012 után elérhető ugyan a valódi alkotmányjogi panasz, ám nevesített alapjogi garancia hiányában a büntetőítéletekben adott, esetlegesen a kétszeres értékelés tilalmát sértő értelmezés nem panaszolható az Alkotmánybíróság előtt. Az általános jogállamiság-jogbiztonság követelményére [Alaptörvény B) cikk] ugyanis nem lehet alkotmányjogi panaszt alapozni.

4. A belátási képesség akarati eleme – törvényrontó szokásjog napjaink büntetőjogában

A 2012. évi Btk. egy sokat vitatott, jelentős változása volt, hogy 1961 óta először módosította a büntethetőségi életkorra vonatkozó szabályokat: ún. szektorális leszállítást alkalmazva, a Btk. 16. §-ban taxált bűncselekményi kör esetén[46] az elkövetéskori 12. évre csökkentette a büntethetőségi életkort. A büntethetőség további feltétele azonban, hogy a 12 és 14 év közötti fiatalkorú „az elkövetéskor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással". Ez az ún. belátási képesség.

A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) 686. §-a előírja, hogy a fiatalkorú beszámítási és belátási képességének vizsgálatához kötelező szakértők kirendelése, akik egyesített szakvéleményt terjesztenek elő. A 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet igazságügyi pszichiáter mellett klinikai és mentálhigiéniai gyermek szakpszichológus vizsgálatát írja elő, ők készítik el az egyesített igazságügyi elmeorvos szakértői és pszichológus szakértői véleményt. A szakvélemény beszerzése tehát kötelező, azzal, hogy a belátási képességről való döntés a bírói mérlegelés körébe tartozó jogkérdés.

[45] Lásd Karsai: Ne bis in idem. [17], [67]–[72].

[46] Emberölés; erős felindulásban elkövetett emberölés; az életveszélyt vagy halált okozó testi sértés; a hivatalos vagy a közfeladatot ellátó személy elleni, illetve ezek támogatója elleni erőszak; terrorcselekmény; rablás; továbbá a kifosztás súlyosabban minősülő esetei.

Bár a belátási képesség kategóriáját a Csemegi-kódex is ismerte, a fogalom újbóli bevezetése jogbizonytalanságot okozott a gyakorlatban. Kelemen Bálint kutatásából látható, hogy a bírói döntések nagyobb hányada a belátási képesség körében a törvényben nevesített felismerési képességen túl az ún. akarati képességet is vizsgálta, azaz, hogy a fiatalkorú elkövető képes volt-e a felismerésének megfelelő magatartás tanúsítására. Voltak azonban olyan bírói döntések is, amelyek ezt az akarati elemet nem vizsgálták.[47]

E kérdés az Alkotmánybíróság 25/2022. (X. 26.) AB határozata kapcsán csúcsosodott ki. Az emberölési ügyben tett bírói előterjesztés nyomán az Alkotmánybíróság úgy foglalt állást, hogy a gyermekkorra vonatkozó Btk.-beli előírás (Btk. 16. §) akkor jelenti a gyermekek védelemhez való jogának arányos korlátozását, ha a fejlettségük minden elemét – így a kényszert el nem érő ráhatások elleni tartásra való képességet is – vizsgálat alá vonják. Mivel a belátási képesség körébe ez a szempont, a belátásból fakadó felismerésnek megfelelő magatartás tanúsítására való képesség is beleértelmezhető, ezért a támadott rendelkezés arányos, így alkotmányos büntetőjogi korlátozást testesít meg.[48] A belátási képesség értelmezéséhez az Alkotmánybíróság a Nemzeti Szakértő és Kutatóközpont Főigazgatójának állásfoglalását is kikérte, aki az akarati elem vizsgálatát szakmailag megalapozottnak tartotta.

Ha a Btk. 16. §-ának szövegezéséből indulunk ki, akkor látni kell, hogy az csupán azt kívánja meg az elkövetőtől, hogy felismerje a cselekménye következményeit, azt nem, hogy a felismerésnek megfelelő cselekvésre is képes legyen. Ezzel ellentétben a beszámítási képesség szabályozásánál a törvény nemcsak a felismerési képességet, de a felismerésnek megfelelő magatartás tanúsítására való képesség (azaz az akarati képesség) meglétét is megköveteli [Btk. 17. § (1) bekezdés]. A bűnösséget (büntethetőséget) kizáró okok körében adott, szorosan összefüggő szabályrendszerben a 16. § és a 17. § összevetése *a contrario* tehát éppen azt mutatja, hogy a belátási képesség kategóriájába az akarati képesség nem foglalható bele.

A kérdés az, hogy valójában hogyan és miért jelent meg a bíróságok gyakorlatában a fenti, az Alkotmánybíróság által is szentesített értelmezés. A válasz az igazságügyi szakértők gyakorlatában rejlik. A pszichiáterek a diagnózisok elkészítése során a beteg viselkedését vizsgálják, amelynek motivációs (miért), tartalmi (mit) és formai (hogyan) része egyaránt értékelés tárgyát kell, hogy képezze. Így,

[47] Kelemen Bálint Csaba: A fiatalkorúak büntetőjogi belátási képességének elméleti és gyakorlati kérdései. *Acta Universitatis Szegediensis: Forum Publicationes Discipulorum Iurisprudentiae,* 2023. 388–393.

[48] Kelemen Bálint Csaba – Szomora Zsolt: Az Alkotmánybíróság határozata a fiatalkorúak büntetőjogi belátási képességéről. A büntetőjogi belátási képesség akarati eleme. *Jogesetek Magyarázata (JeMa),* 2023. (4), 7.

véleménye megalapozottságának védelme érdekében, egy pszichiáter-szakértő nem teheti meg, hogy vizsgálata köréből kirekeszti a magatartást befolyásoló egyes tényezőket.[49] A pszichológus-szakértők pedig – egyéb útmutatás hiányában – vizsgálati szempontként az ún. marburgi kritériumokat kényszerülnek használni.[50] Az AB határozat által is figyelembe vett kritériumok azonban a német büntetőjog belátási képességét veszik alapul, amelynek a törvény szerint felismerési és akarati eleme is van. A Jugendgerichtsgesetz (a továbbiakban: JGG) ugyanis a belátási képességet akkor tartja megállapíthatónak, ha a fiatalkorú a cselekmény idején erkölcsi és szellemi fejlődése révén elég érett ahhoz, hogy „cselekménye jogellenességét felismerje és e felismerésnek megfelelően cselekedjen" [JGG § 3.].[51] A magyar Btk. szövege alapján azonban a fiatalkorú elkövető akarati képessége irreleváns.

Ha témánk szempontjából értékeljük ezt a folyamatot, akkor annak kiindulópontja egy, a magyar büntetőjogban bár korábban – a Csemegi-kódex időszakában – létezett, de a 21. század büntető jogalkalmazói számára teljesen ismeretlen felelősségi elem kodifikálásában ragadható meg. A belátási képesség felelősséget megalapozó súlya kardinális: ezen áll vagy bukik a 12. és 14. év közötti fiatalkorú elkövető büntethetősége. Bár a belátási képességben való döntés végső soron jogkérdés, a bírák gyakorlatilag teljes egészében a szakértői véleményekre támaszkodtak a számukra ismeretlen felelősségi kérdésben való döntéskor. A szakértők pedig – szintén a hazai gyakorlat hiányában, érthető módon – a Németországban felhalmozott pszichológiai ismeretekhez és módszerekhez folyamodtak, hiszen a német Btk. régóta szabályozza a belátási képességet. Ebben a folyamatban azonban mind a magyar büntetőbíróságok, mind pedig az igazságügyi szakértők elsiklottak a felett, hogy a németországi igazságügyi szakértői vizsgálatok normatív kerete eltér, a magyar Btk. és a német JGG törvényi felelősségi elemei nem azonosak. Ezért a marburgi kritériumoknak az akarati képességre vonatkozó elemei a magyar eljárásokban valójában nem lettek volna felhasználhatók.

Az igazságügyi szakértői gyakorlat a büntetőbíróság és az Alkotmánybíróság által szentesítve olyan felelősségi elemet „csempészett be" a fiatalkorúak büntetőjogába, amelyet a magyar Btk. nem tartalmaz, és az jogértelmezési módszerekkel

[49] Vetró Ágnes – Kapornai Krisztina: A pszichopatológia fejlődése. In: Vetró Ágnes (szerk.): *Gyermek- és ifjúságpszichiátria.* Budapest, Medicina, 2008. 21.

[50] Magánúton beszerzett szakvélemények is ezt támasztják alá, nevesítve hivatkozzák a marburgi kritériumokat. A magyar szakirodalomban a marburgi kritériumokhoz lásd Ligeti Katalin: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási törvényének koncepciója. *Büntetőjogi Kodifikáció,* 2006. (2), 31.; Csúri András: *A fiatal felnőttkor mint büntetőjogilag releváns életszakasz.* Doktori értekezés. Szeged, Szegedi Tudományegyetem, 2008. 86., 91.

[51] A JGG-ben meghatározott akarati képességhez a magyar szakirodalomban lásd Csemáné Váradi Erika: Életkor és belátási képesség a német és osztrák büntetőjogban – különös tekintettel egyes kérdésekre. *Kriminológiai Közlemények, 65.* (2008) 43.

sem olvasható bele. Ez alapján kijelenthető, hogy – jogforrási szempontból – a belátási képesség körében az akarati elem megkövetelése törvényrontó szokásjogot testesít meg. Olyan *contra legem* értelmezés, amely a büntetőjogi felelősség körét a Btk. 16. §-hoz képest szűkíti, ezért nem jár a *nullum crimen* elv sérelmével, így nem alkotmányellenes. Sőt, ahogy a 25/2022. (X. 26.) AB határozat rámutat, a gyermek megfelelő védelemhez való jogának [Alaptörvény XVI. cikk (1) bekezdés] alkotmányos biztosításához az akarati képesség vizsgálata szükséges. Az AB határozat nem állapított meg sem jogalkotói mulasztást, sem alkotmányos értelmezési követelményt,[52] így nem történt lépés afelé, hogy az akarati képesség kategóriáját a szokásjogi térből kiemeljék.

Ahogy Jakab András általános érvénnyel kimutatja, valójában az Alkotmánybíróság határozataiban megjelenő alkotmányértelmezési gyakorlat is szokásjogi jellegű.[53] Jogelméleti szempontból egyébként vitatja, hogy Magyarországon létezne szokásjognak tekinthető *desuetudo*. Szerinte a *desuetudo* jelensége Magyarországon abban az értelemben létezik, hogy valamely normatív aktust következetesen nem alkalmaznak.[54] A mostani elemzésemben ezzel szemben az rajzolódik ki, hogy nem arról van szó, hogy a Btk. 16. §-át a bíróságok nem alkalmaznák, hanem hogy az abban foglalt felelősségtani elemet lényegében egy külföldi törvényből származó további felelősségi elemmel egészítik ki. Álláspontom szerint valódi szokásjogról van szó.

Jogtörténeti perspektívából szemlélve az adja a mostani helyzet különlegességét, hogy az 1880 előtti magyar büntető szokásjognak is jellemzője volt, hogy német vagy osztrák törvényi előírásokat recipiált.[55] Igazságügyi szakértők közvetítésével ez történt most is. *Nihil novi sub sole.*

Felhasznált irodalom

Ambrus István: *Egység és halmazat – régi dogmatikai kérdés új megközelítésben*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőjogi és Büntető Eljárásjogi Tanszék, Szeged, 2014.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Büntetőjogi Tanszékének Munkaközössége: A Btk.-ban meghatározott bűnösségről. *Jogtudományi Közlöny,* 1962. (6), 274.

[52] Részletesen Kelemen – Szomora: Az Alkotmánybíróság határozata a fiatalkorúak büntetőjogi belátási képességéről. 10–11.

[53] Jakab: *A magyar jogrendszer szerkezete.* 205.

[54] Jakab: *A magyar jogrendszer szerkezete.* 205.

[55] Vö. Bató: „…a bírói önkény, vagy is a szokás…”. 110.

Bató Szilvia: „…a bírói önkény, vagy is a szokás…". Jogtörténeti megjegyzések a szokásjog büntetőjogi értelmezéséhez. In: Karsai Krisztina et al. (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára.* Szeged, 2018. (Acta Jur. et Pol. Szeged, Tom. LXXXI.) 101–114.

Baumgartner Izidor: (cím nélkül). *Büntető Jog Tára – Polgári Törvénykezés,* 1884. (24), 9. 393.

Belovics Ervin: *A büntetendőséget kizáró okok.* Budapest, HVG-ORAC, 2009.

Belovics Ervin: *Büntetőjog I. Általános rész.* Budapest, ORAC, 2025.

Csemáné Váradi Erika: Életkor és belátási képesség a német és osztrák büntetőjogban – különös tekintettel egyes kérdésekre. *Kriminológiai Közlemények, 65.* (2008) 38–50.

Csúri András: *A fiatal felnőttkor mint büntetőjogilag releváns életszakasz.* Doktori értekezés. Szeged, Szegedi Tudományegyetem, 2008.

Filó Mihály: *Az eutanázia a büntetőjogi gondolkodásban.* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2009.

Finkey Ferenc: (cím nélkül). *Büntető Jog Tára – Polgári Törvénykezés,* 1900. (24), 299.

Földvári József: *Az egység és halmazat határesetei a büntetőjogban.* Budapest, KJK, 1962.

Gál István László: Szempontok a nemi erkölcs elleni bűncselekmények új szabályozásához. *Büntetőjogi Kodifikáció,* 2002. (4), 29–33.

Gellér Balázs – Ambrus István: *A magyar büntetőjog általános tanai I.* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2017.

Hollán Miklós: A tizenkét év alatti gyermekek nemi fejlődésének büntetőjogi védelme. Egy törvénymódosítás margójára. *Collega,* 1998. (3), 17–19.

Horváth Tibor: A jogállami büntetőjog alapelvei. In: Horváth Tibor – Lévay Miklós (szerk.): *Magyar büntetőjog – általános rész.* Budapest, Wolters Kluwer, 2017.

Jakab András: *A magyar jogrendszer szerkezete.* Budapest – Pécs, Dialóg Campus, 2007.

Jellinek Artur: (cím nélkül): *Büntető Jog Tára – Polgári Törvénykezés,* 1884. (1), 393.

Karsai Krisztina: Ne bis in idem. In: Jakab András – Könczöl Miklós – Menyhárd Attila – Sulyok Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Büntetőjog rovat, rovatszerkesztő: Szomora Zsolt) http://ijoten.hu/szocikk/ne-bis-in-idem (2023).

Kelemen Bálint Csaba – Szomora Zsolt: Az Alkotmánybíróság határozata a fiatalkorúak büntetőjogi belátási képességéről. A büntetőjogi belátási képesség akarati eleme. *Jogesetek Magyarázata (JeMa),* 2023. (4), 5–11.

Kelemen Bálint Csaba: A fiatalkorúak büntetőjogi belátási képességének elméleti és gyakorlati kérdései. *Acta Universitatis Szegediensis: Forum Publicationes Discipulorum Iurisprudentiae,* 2023. 375–405.

Kis Norbert – Hollán Miklós: *Büntetőjog I. Általános rész.* Budapest, Dialóg Campus, 2011.

Ligeti Katalin: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási törvényének koncepciója. *Büntetőjogi Kodifikáció,* 2006. (2), 21–38.

Lőw Tóbiás (szerk.): *A magyar büntetőtörvénykönyv a bűntettekről és vétségekről, és teljes anyaggyűjteménye.* I. kötet. Budapest, 1880.

Márkus Dezső: *Magyar Jogi Lexikon hat kötetben.* VI. kötet. Budapest, 1907.

Márkus Dezső: *Magyar Jogi Lexikon öt kötetben.* II. kötet. Budapest, 1899.

Molnár Erzsébet: *A gazdálkodó szervezet vezetőjének speciális büntetőjogi felelőssége.* Szeged, Iurisperitus, 2020.

Nagy Ferenc: A büntethetőségi akadályok szabályozása az új Büntető Törvénykönyvben, különös tekintettel a jogellenességet kizáró okokra. *Büntetőjogi Kodifikáció,* 2001. (1), 26–32.

Nagy Ferenc: A házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények. In: Nagy Ferenc (szerk.): *A magyar büntetőjog különös része.* Budapest, Korona, 2005. 274–275.

Nagy Ferenc: A jogellenességet kizáró okok elvi kérdéseiről. *Acta Jur. et Pol. Szeged.,* 2001. (12), 3–24.

Nagy Ferenc: A nullum crimen/nulla poena sine lege alapelvről. *Magyar Jog,* 1995. (5), 257–270.

Nagy Ferenc: *Anyagi büntetőjog. Alapvetések és a bűncselekmény tana.* Szeged, Iurisperitus, 2020.

Nagy Ferenc: Kerettényállás, mulasztás és a büntetőjogi legalitás kapcsolatáról. *Magyar Jog,* 2015. (11), 613–619.

Nagy Lajos: A minősített emberölési esetek szándékosságának bizonyítása. *Állam- és Jogtudomány,* 1979. (4), 56.

Sinku Pál: A házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények. In: Belovics Ervin – Molnár Gábor – Sinku Pál (szerk.): *Büntetőjog. Különös Rész.* Budapest, HVG-ORAC, 2005. 210–247.

Szomora Zsolt: A közvetett tettesség de lege ferenda. *Büntetőjogi Kodifikáció,* 2002. (4), 23–28.

Szomora Zsolt: *A nemi bűncselekmények alapkérdései.* Budapest, Rejtjel, 2009.

Tapodi Péter Ádám: A nyitott törvényi tényállású bűncselekmények mulasztásos változatának alkotmányos büntetőjogi vonatkozásai, különös tekintettel az Alkotmánybíróság gyakorlatára. *Magyar Jog,* 2019. (3), 165–179.

Tokaji Géza: *A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban.* Budapest, KJK, 1984.

Vetró Ágnes – Kapornai Krisztina: A pszichopatológia fejlődése. In: Vetró Ágnes (szerk.): *Gyermek- és ifjúságpszichiátria.* Budapest, Medicina, 2008. 21–61.

Vida Mihály: A kényszerítés. In: Nagy Ferenc (szerk.): *A magyar büntetőjog különös része.* Budapest, Korona, 2005.

Maximilian von Buri: *Einheit und Mehrheit der Verbrechen.* Der Gerichtssaal. Beilageheft. 31. Stuttgart, Enke, 1879. (Utánnyomás: Keip, Frankfurt am Main, 1968)

Abstract

Customary Law Elements in the Contemporary System of Criminal Liability

The starting point of this study is that elements originating in customary law have not disappeared entirely or without trace from the system of criminal liability, even after the codification processes of the late nineteenth century and the constitutional transition to democracy at the end of the twentieth century. The study begins with a brief classification of these customary-law elements and then proceeds to a detailed examination of two specific legal institutions. Among the general principles of substantive criminal law, ne bis in idem is the one whose content still contains elements resting exclusively on customary-law foundations. It is precisely this principle-based domain that is placed under considerable strain by the 2025 amendments to the drug legislation. Accordingly, the study scrutinizes the amendments from the perspective of the principle of ne bis in idem, thereby highlighting the conflict between an old customary-law principle and newly enacted statutory law. Finally, the study turns to the analysis of the capacity for discernment of juveniles, where, in the author's view, a new element of criminal liability shaped through customary-law development can be identified.

Keywords: *basic principles of criminal law; capacity for discernment; criminal law of drug offences; customary law; grounds excluding unlawfulness; nullum crimen sine lege; principle of ne bis in idem; sources of law*

Dr. Villám Krisztián
főtanácsadó
Alkotmánybíróság

AZ ÁLLAM KÁRTÉRÍTÉSI FELELŐSSÉGE AZ ALAPTÖRVÉNY-ELLENES JOGSZABÁLY MEGALKOTÁSA MIATT

https://doi.org/10.61382/MJE.Ertekezesek.2026.Villam.279

Összefoglaló

A jogállamiságból fakadó alapvető elvárás, hogy a jogrendszer előreláthatóan és kiszámíthatóan működjön. Napjainkban már nem fér kétség ahhoz, hogy az állam kártérítési felelőssége vizsgálható, ha a jogalkotás során ezen követelményeket figyelmen kívül hagyja, és a jogalkotással másnak jogellenesen kárt okoz. A Kúria gyakorlata azonban rendkívül szűkre szabja a jogalkotással okozott kárfelelősség megállapításának lehetőségét, amelynek lényege, hogy magánjogi jogviszony csak akkor jön létre az állam és a károsult között, ha a jogszabály „közjogi kötőereje" az Alkotmánybíróság döntése nyomán megszűnik. Ez pedig kizárólag az alaptörvény-ellenes norma megsemmisítésével vagy jogalkotó általi mulasztás megállapításával állhat elő. Álláspontunk szerint a Kúria ezen értelmezése a deliktuális felelősség általános szabályának dogmatikai rendszerébe nem illeszkedik, mert a Ptk. deliktuális felelősségi szabályai alapján a károkozó magatartás önmagában létrehozza a kártérítési jogviszonyt. Következésképpen, ha egy jogszabály megalkotása valakinek kárt okoz, függetlenül attól, hogy annak alaptörvény-ellenességét az Alkotmánybíróság megállapította-e, a polgári jogi felelősség vizsgálható. Ráadásul a Ptk. hatályos rendelkezései alapján a károkozás jogellenessége vélelmezett. Ezekben az esetekben ezért nem a jogellenesség körében, hanem a felróhatóság kérdésének vizsgálatával kellene eldönteni, hogy a kártérítési igény megalapozott-e, vagyis a kárfelelősség egyéb feltételeinek fennállása esetén nem a károsultnak, hanem az államnak kellene igazolnia, hogy a jogalkotás során úgy járt el, ahogy az elvárható volt.

Kulcsszavak: jogalkotással okozott kár; kártérítési felelősség; polgári jogi jogellenesség; közjogi kötőerő; alaptörvény-ellenes jogszabály megsemmisítése; jogalkotó általi mulasztással előidézett alaptörvény-ellenesség

1. Bevezetés

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) hatálybalépését[1] megelőző bírói gyakorlatban jellemzően az a megközelítés érvényesült, amely szerint „[a] jogszabály általános érvényű és elvontan megfogalmazott magatartásszabályokat állapít meg, ezért a jogalkotásra – beleértve a hozzá kötődő felelősséget is – a közjog szabályai az irányadók, amelyek alkotmánysértés esetén még akkor is védelmet biztosítanak a jogalkotó számára, ha az Alkotmánybíróság a jogszabályt hatálybalépésének időpontjára visszamenő hatállyal semmisíti meg".[2] Ennek indoka szerint a végrehajtó hatalom normaalkotásban megjelenő tevékenysége alkotmánybírósági kontroll alatt áll, de a normatív általánosságot megfogalmazó jogszabály hatálybalépésével esetleg bekövetkezett károsodás nem keletkeztet a jogalkotó és a károsult között polgári jogi jogviszonyt, következésképpen a polgári jogi kárfelelősségnek a szabályai sem alkalmazhatók.

A Ptk. kodifikációjának előkészítése során egyetértés alakult ki abban a kérdésben, hogy ez a bírói gyakorlat nem tartható fenn. Elsősorban arra tekintettel, hogy az Európai Unió Bíróságának (a továbbiakban: EUB) gyakorlata szerint az állam felelős azokért a károkért, amelyek az európai uniós jogi aktusok átültetésének elmulasztásából vagy nem megfelelő átültetéséből származtak.[3] Ennek érdekében a Ptk. ún. szakértői javaslata kifejezetten rendelkezett arról, hogy az utóbb alkotmányellenesnek ítélt jogszabállyal vagy mulasztásban megnyilvánuló alkotmánysértéssel okozott károkért a jogalkotó szerv kárfelelősséggel tartozik.[4]

A Ptk. végül nem szabályozza önálló felelősségi alakzatként a jogalkotással okozott kárért való felelősséget. Azonban a normaszöveg-javaslat előterjesztői indokolása egyértelműen utal arra, hogy a törvény azért nem szabályozza külön a jogalkotással okozott kárért való felelősséget, mivel az így okozott károkért a jogalkotó az általános felelősségi alakzat alapján felelős. Az indokolás alapján „[k]étségtelen, hogy például alkotmányellenes jogszabály alkotásával vagy uniós implementációs kötelezettség elmulasztásával kárt lehet okozni. Ezekben az esetekben a károsult az általános deliktuális felelősség szabály alapján kérheti a bíróságtól az okozott károk megtérítését." Az indokolás eme megállapításával összefüggésben Boóc Ádám annak a reményének adott hangot, amely szerint: „[b]ízunk

[1] 2014. március 15.

[2] BH 1994.312. Lásd hasonlóan: BH 1998.334., BH 2002.264. és EBH 2010.2130.

[3] Lásd különösen az EUB C-6/90. és C-9/90. sz. egyesített ügyekben (Francovich-ügy) és a C-46/93. és C-48/93. sz. egyesített ügyekben (Brasserie- és Factortame-ügy) hozott ítéleteit.

[4] Vékás Lajos (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez.* Budapest, Complex, 2008. 1139. A szakértői javaslatban e rendelkezés az 5:550. § [Felelősség jogalkotással okozott kárért] volt.

benne, hogy […] a jogalkalmazás – szakirodalmi elméletekre is támaszkodva – ki fogja alakítani a jogalkotással okozott kárért való felelősséget, és az ezzel kapcsolatos kártérítési gyakorlatot".[5]

A Ptk. szabályozási koncepciójával összefüggésben ugyanakkor már az elfogadásakor is – annak gyakorlati alkalmazhatósága miatt – megfogalmazódtak aggályok. Ezek lényege szerint a jogalkotással vagy annak elmulasztásával okozott károk megtérítéséért való felelősség körében az állam magatartásának minősítéséhez hiányoznak a viszonyítási pontok a károkozó magatartás jogellenességének és felróhatóságának vizsgálata során.[6]

Az alábbiakban a tanulmány azt tekinti át, hogy mennyiben illeszthető a jogalkotással okozott kárért való felelősség az általános deliktuális felelősségi alakzat dogmatikai rendszerébe, és a bírói gyakorlatban milyen értelmezési nehézségek merülnek fel az ilyen kárigények elbírálása során.

2. A deliktuális felelősség általános szabályának alkalmazhatósága

A Ptk. indokolásában megjelenő jogalkotói szándék ellenére a bírói gyakorlat csak kivételesen alkalmazza a deliktuális felelősség általános szabályát a jogalkotással okozott kárért való felelősség vizsgálata körében. A Kúria indokai szerint ugyanis az állam magánjogi érdekserelmet okozó tevékenységének polgári jogi szempontú megítélésére a bíróság általánosságban az állam magánjogi viszonyaiban jogosult. Az állam közjogi jellegű tevékenysége ugyanakkor a polgári perben eljáró bíróság által csak akkor vizsgálható, ha erre a jogalkotó felhatalmazást ad. Ilyen jogkörnek minősül a közhatalom gyakorlásával okozott károkért való felelősség elbírálása a Ptk. 6:548. és 6:549. §-ai alapján. Nem tartozik azonban ebbe a körbe a jogalkotási tevékenységgel okozott kárért való felelősség, mivel azt a törvény nem szabályozza sajátos felelősségi tényállásként. A közigazgatási szerv, bíróság, ügyészség, közjegyző és végrehajtó közjogilag kötelező érvényű aktusaival és eljárásával szemben az ugyancsak közhatalom-gyakorlást jelentő jogalkotáshoz nem fűződik sajátos magánjogi felelősség.[7]

A Kúria ugyanakkor rámutatott, hogy „[h]a az Alkotmánybíróság az Alaptörvénnyel való kollíziója miatt megsemmisíti a megalkotott és kihirdetett jogszabályt,

[5] Boóc Ádám: Észrevételek az állam kárfelelősségéről a jogszabályban történő ármegállapítási kötelezettség elmulasztása vonatkozásában. *Jogtudományi Közlöny,* 2013. (10), 507–512.

[6] Menyhárd Attila: Az állam kártérítési felelőssége és állami immunitás. In: Nochta Tibor – Fabó Tibor – Márton Mária (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Kecskés László professzor 60. születésnapja tiszteletére.* Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2013. 400.

[7] EBH 2019.P.1., Indokolás [25].

ezzel a döntésével kinyilvánítja, hogy ez a jogalkotási tevékenység nem hordoz közjogi kötőerőt, a jogalkotási aktus közjogilag érvénytelen, kívül esik az állami jogalkotó szervek Alaptörvényben kapott felhatalmazásának keretein, nem alkalmas az állam és a jogalkotó tevékenységének alávetett jogalanyok között közjogi jogviszony létrehozására. Amennyiben az ilyen jogalkotói cselekvés valamely jogalanynak vagy a jogalanyok valamely összességének vagyoni érdeksérelmet okoz, ez a tény már polgári jogi jelentőséggel bír."[8] A Kúria e döntése alapján tehát azokban az esetekben vizsgálja a jogalkotó kártérítési felelősségét, ha „a jogalkotás eredménye nem hordoz közjogi kötőerőt", és ennek megállapítására kizárólag az Alkotmánybíróságnak van alkotmányos felhatalmazása.

A Kúria egy másik döntésében[9] az EBH 2019.P.1. számú elvi határozatát kiegészítette. E döntésében kiemelte, hogy az ún. jogalkotással okozott kár megtérítése iránti igény specialitása, hogy abban vegyülnek a közjogi és a magánjogi elemek. Polgári jogi jogviszony a polgári jog szerint jogképes[10] jogalanyok között jöhet létre; ebben a jogviszonyban a mellérendeltség és az egyenjogúság elve érvényesül.[11] A Kúria hangsúlyozta, hogy a Ptk. hatálya nem terjed ki a közjog által szabályozott közjogi jogalanyokra. Ha a közjog által létrehozott szervezeteknek a szabályozás magánjogi jogalanyiságot biztosít, akkor ők jogi személyként lehetnek polgári jogilag jogképesek, magánjogi jogaik és kötelezettségeik lehetnek,[12] így a polgári jogi jogviszonyok alanyaivá válhatnak. Az állam mint egész is jogi személyként vehet részt a polgári jogi jogviszonyokban.[13]

A Kúria a történeti előzményekre utalva rámutatott, hogy a 19. század végétől visszaszoruló abszolút immunitás helyébe lépő funkcionális immunitás alapján az állam egyrészt a közhatalom hordozója *(iure imperii),* másrészt magánjogi jogalany *(iure gestionis).*[14] Ha az állam belép egy polgári jogi jogviszonyba, akkor ebben a jogviszonyban a mellérendeltség és az egyenjogúság elve érvényesül a jogviszony alanyai között.[15] Ezzel ellentétben az állam szuverénként, a közhatalom hordozójaként a közjogi jogviszonyban nem mellérendelt és nem egyenjogú: a közhatalmat gyakorolva[16] egyes szervein keresztül[17] mindenkire kötelező jogsza-

[8] EBH 2019.P.1., Indokolás [26].
[9] Pfv.I.20.807/2023/5.
[10] Lásd a Ptk. 2:1. § és 3:1. §-át.
[11] Ptk. 1:1. §.
[12] Ptk. 3:1. § (1) bekezdés.
[13] Ptk. 3:405. § (1) bekezdés.
[14] Erről lásd részletesebben Boóc: Észrevételek az állam kárfelelősségéről a jogszabályban történő ármegállapítási kötelezettség elmulasztása vonatkozásában. 508–509.
[15] Ptk. 1:1. §.
[16] Alaptörvény B) cikk (3)–(4) bekezdés.
[17] Alaptörvény C) cikk (1) bekezdés.

bályokat alkot,[18] amelyek érvényre juttatása érdekében kényszer alkalmazására is jogosult.[19] Ezen a megkülönböztetésen alapul, hogy a jogalkotási tevékenység nem polgári jogi jogviszony keretében valósul meg, az állam és a közjogilag alávetett jogalanyok között nem hoz létre – mellérendeltségen és egyenjogúságon alapuló – polgári jogi jogviszonyt, ezért főszabályként nem tartozik a Ptk. hatálya alá.

A Kúria álláspontja szerint ezen elvi alapvetésekből az következik, hogy mivel az állam a jogalkotás során a közhatalom hordozójaként és nem magánjogi jogalanyként jár el, ezért a jogszabály hatálybalépésével valamelyik magánjogi jogalanynál bekövetkező, rá nézve negatív olyan vagyoni következmény, amely a polgári jog szerint kárnak minősülne,[20] jogilag nem minősül kárnak, és nem hoz létre kárkötelmi jogviszonyt.[21] Az általánosan kötelező magatartási szabály mindenkire, így a negatív vagyoni következményt elszenvedő személyre is kötelező, ennek érdekében az állam kényszert is alkalmazhat anélkül, hogy ezzel belépne a polgári jog struktúrájába, mert a jogszabály megalkotása és kikényszerítése is a közjogba tartozik. A közhatalom gyakorlása kizárólag akkor hoz létre polgári jogi jogviszonyt, ha az állam jogalkotóként ezt ekként szabályozza.[22]

A fentiekben foglalt kiegészítések mellett a Kúria az EBH 2019.P.1. számú határozatban foglaltakat megerősítette: a jogalkotási tevékenységgel összefüggésben akkor hiányzik a magánjogi felelősséget kizáró közjogi jogviszony, ha a jogalkotás nem hordoz közjogi kötőerőt, közjogilag érvénytelen, így nem alkalmas közjogi jogviszony létrehozására, amit kizárólag az Alkotmánybíróság állapíthat meg.[23] Ebben a kivételes esetben az állam a Ptk. 6:519. §-a alapján felelős az általa okozott kár megtérítéséért.

3. A kártérítési felelősség egyes elemeinek vizsgálata

A Ptk. 6:519. §-a alapján „[a]ki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentesül a felelősség alól a károkozó, ha bizonyítja, hogy magatartása nem volt felróható." A deliktuális felelősség általános szabálya alapján a kártérítési felelősség megállapításának négy feltétele van: a kár, a károkozó magatartás jogellenessége, a károkozó magatartás és a kár közötti okozati összefüggés és a károkozó magatartásának felróhatósága.

[18] Alaptörvény R) cikk (2) bekezdés, T) cikk (1)–(2) bekezdés.
[19] Alaptörvény C) cikk (3) bekezdés.
[20] Ptk. 6:522. §.
[21] Ezzel szemben a Ptk. hatálya alá tartozó magánjogi jogalanyok esetén, ha az egyik magánjogi jogalany kárt okoz a másiknak, akkor a károkozással létrejön közöttük egy polgári jogi (kötelmi) jogviszony [Ptk. 6:519. §, 6:2. § (1) bekezdés], kivéve, ha a károkozás nem jogellenes (Ptk. 6:520. §).
[22] A jogalkalmazási tevékenység körében erről rendelkezik a Ptk. 6:548–6:549. §-a.
[23] Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés.

A jogalkotással okozott kár megtérítése iránti perekben jellemzően a jogellenesség és a felróhatóság elhatárolásának szempontjai vetnek fel értelmezési kérdéseket, ezért a tanulmány az alábbiakban ezzel foglalkozik részletesebben.

3.1. A jogellenesség

A Ptk. a felelősség hatályos szabályai körében egyértelműen kimondja, hogy a törvény tiltja a jogellenes károkozást, azaz a kártérítési feltételként megkívánt jogellenesség külön bizonyítása szükségtelen: a Ptk. szerint a károkozás ténye önmagában vélelmezi a károkozó magatartás jogellenességét.[24]

Ehhez képest ugyanakkor a Kúria gyakorlata szerint a jogalkotással okozott kár megtérítése iránti perekben a polgári bíróság akkor nyújthat jogvédelmet „a korábban fennállt közjogi jogviszony mögül előkerült magánjogi jogviszonyban, ha alkotmánybírósági döntés elhárította ennek akadályát. Ha nincs érvényes jogszabály, csak jogalkotási rendellenesség által okozott kár, az a polgári jogi kárfelelősség Ptk. 6:520. §-ába foglaltak szerint eredményénél fogva jogellenesnek minősül, mert nincs jogi alapja, sem magánjogi, sem közjogi."[25]

Következésképpen a Kúria nem tekinti vélelmezettnek a jogalkotás folytán bekövetkezett kár esetén a károkozó magatartás jogellenességét, hanem a jogellenességet kizárólag akkor állapítja meg, ha „alkotmánybírósági döntés elhárította ennek akadályát". A jogalkotással okozott kár tehát „nem hoz létre az állam és a jogalkotási tevékenységének közjogilag alávetett jogalanyok között polgári jogilag értelmezhető, mellérendeltségen és egyenjogúságon alapuló jogviszonyt, ezért az alapesetben nem tartozik a Ptk. tárgyi és személyi hatálya alá".[26] A Kúria ezáltal a Ptk. hatálybalépése előtti értelmezést tekinti továbbra is főszabálynak, és csak kivételesen lát lehetőséget arra, hogy a jogalkotás által adott esetben előidézett érdeksérelem polgári jogi kárfelelősség megállapításának alapjául szolgálhat.

A Kúria fenti értelmezését több jogirodalmi kritika is érte. Az egyik érv szerint abból, hogy a jogalkotás folyamata a közjog szabályai által determinált, nem következik kényszerítően, hogy a jogalkotás eredményére és az azért való felelősségre kizárólag csak a közjog szabályai vonatkoznának, és a magánjog terrénuma arra

[24] Ptk. 6:520. §.

[25] EBH 2019.P.1.

[26] Egyes jogirodalmi álláspontok szerint téves a bíróságoknak a BH 2019.106. számú döntésben megjelenő érvelése, mely szerint a jogalkotási tevékenység nem hoz létre az állam és a jogalkotási tevékenységének közjogilag alávetett jogalanyok között polgári jogilag értelmezhető jogviszonyt. Szalbot Balázs: A hazai jogba ütköző jogalkotással okozott károkért való felelősség bírói gyakorlata. *Magyar Jog,* 2021. (11), 651–661.

ne terjedne ki.[27] Egyetértünk ezért azzal az állásponttal, hogy önmagában az a körülmény, hogy a jogalkotás alapvetően közjogi jogviszony, nem jelenti annak akadályát, hogy az állam a jogalkotással okozott károkért marasztalható legyen.[28]

Ezt a megközelítést támasztja alá a Ptk.-ban a kártérítési felelősség szabályozásának elvi alaptétele, amely szerint a törvény tiltja a jogellenes károkozást. Ebből következően minden jogellenes károkozás polgári jogi jogviszonyt hoz létre.[29] Helyesebbnek tűnik ezért a kárt okozó jogalkotást mint károkozó magatartást kötelemfakasztó ténynek elismerni, és a kártérítési felelősség körében azt vizsgálni, hogy jogellenességet kizáró körülmény megállapítható-e. Ilyennek minősül az, ha a jogalkotás nem sérti más személy jogilag védett érdekét, illetve ha jogszabály rendelkezik megfelelő kártalanításról.[30]

3.2. A felróhatóság

A Kúria több döntésében utalt arra, hogy az Alkotmánybíróságnak a jogalkotói tevékenység kifejtésével vagy annak elmulasztásával megvalósított alaptörvénysértést kimondó határozata önmagában még nem alapozza meg a jogalkotóval szembeni kártérítési igényt. Ez csak a jogalkotói magatartás jogellenességének megállapítására alkalmas. Ezen túl a kárigény elbírálásához szükséges a Ptk. 6:519–534. §-aiban foglalt egyéb feltételek fennállásának vizsgálata is.[31]

Nem tárható fel ugyanakkor olyan kúriai döntés, amelyben a bíróság vizsgálta volna a kártérítési felelősség egyéb elemeit, így a felróhatóság kérdését. Nem azonosíthatók ezért azon értelmezési szempontok sem, amelyeket a Kúria egy ilyen vizsgálat során esetlegesen értékelne. Erre tekintettel a felróhatóság vizsgálatával összefüggésben a Kúria más ügyekben kifejtett értelmezésére támaszkodhatunk.

A Kúria több évtizedes gyakorlatában megfigyelhető, hogy a szervezeti jogalanyok felelősség alóli mentesülése meglehetősen ritka.[32] A Kúria gyakorlata szerint

[27] Karsai Dániel: A jogalkotással okozott kárról. *Jogtudományi Közlöny,* 2014. (6), 309–315.

[28] Tőkey Balázs: A jogalkotással okozott kárért való felelősség. *Polgári Jog Online,* 2017. (4), 27. bekezdés.

[29] Lásd a Ptk. 6:2. § (1) bekezdését és a 6:518. §-át.

[30] Ptk. 6:520. § *d)* pont. Ezen rendelkezéssel összefüggésben a Ptk. normaszöveg-javaslatának indokolása kifejezetten utal az ún. jogági jogellenesség függetlenségének kérdésére, és egyértelművé teszi, hogy önmagában az a tény, hogy a károkozó a kárt jogszabály által megengedett magatartással okozta, nem teszi jogszerűvé a károkozást. Ehhez az szükséges, hogy a magatartás más személy jogilag védett érdekét ne sértse, vagy a jogszabály a károkozót kártalanításra kötelezze.

[31] EBH 2019.P.1.

[32] Fuglinszky Ádám: 6:519. § [A felelősség általános szabálya]. In: Osztovits András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja IV. kötet.* Budapest, Opten, 2014. 42.

a felróhatóság egy objektivizált, tipizált elvárhatósági mérce, amely a társadalom elvárását juttatja kifejezésre. Szervezeti jogalanyokkal szemben magasabb elvárást támaszt a bírói gyakorlat; a mentesülés körében jellemzően nem lehet alapos a szervezeti és működési okokra, munkaerő-problémákra való hivatkozás.[33] Különösen szűken értelmezhető a kimentés az állam kötelezettségeivel összefüggésben az állami funkciókat ellátó közhatalmi szervek működésének megítélésekor.[34]

A kártérítési felelősség alóli kimentés tehát a társadalmi együttélésből fakadó tipizált elvárási mércén alapul, amely a jogalkotással okozott kár megtérítése iránti perekben elviekben annak a kérdésnek a vizsgálatát jelentené: az adott helyzetben elvárható-e a Magyar Államtól, hogy jogalkotásra jogosult szervei útján olyan jogszabályt alkosson, amellyel nem okoz jogellenes kárt.

A felróhatóság körében értékelendő szempontok feltárását nehezíti, hogy e kérdésben nem áll rendelkezésre hazai bírói gyakorlat. Annak megítéléséhez, hogy e kérdéssel összefüggésben milyen szempontok mérlegelhetők, az EUB esetjoga szolgálhat támpontul. Az EUB akkor állapítja meg a kártérítési felelősséget, ha a tagállami szabályozás az uniós jog kellően súlyos megsértését jelenti. Az EUB ítélkezési gyakorlatából következően a jogsértés akkor minősül kellően súlyosnak, ha valamely intézmény vagy tagállam szabályozási hatáskörének gyakorlása során nyilvánvalóan és súlyosan megsértette hatásköre gyakorlásának korlátait. Ezzel összefüggésben azon tényezők között, amelyeket a hatáskörrel rendelkező bíróság figyelembe vehet, szerepel többek között az, hogy a megsértett szabály mennyire egyértelmű, illetve pontos.[35]

A kommentárirodalomban e kérdéssel kapcsolatban megjelenő álláspont szerint a jogalkotó felróhatósága csak akkor állapítható meg, ha az Alkotmánybíróság határozatában deklarált alaptörvény-ellenesség egyértelmű. Akkor egyértelmű az alaptörvény-ellenesség, ha az formai, eljárási okokra (közjogi érvénytelenség) vezethető vissza.

Más esetben akkor lehet szó felróható károkozásról a jogalkotó részéről, ha az a közjogi rendszer szabályai és az Alkotmánybíróság korábbi határozatai, illetve nemzetközi és (európai) uniós jogi normák alapján már a jogszabály meghozatalának időpontjában is nagy valószínűséggel előrelátható volt.[36] Más álláspont szerint a jogalkotó felróhatóságának mércéjét magasra kell tenni, mert jellemzően testületi döntések születnek, és a jogalkotás előkészítését jelentős apparátus segíti.[37]

[33] BH 2013.150.

[34] BH 1996.34.

[35] Lásd: C-392/93. sz. és a C-430/13. sz. ügyeket.

[36] Fuglinszky Ádám: 6:520. § [Jogellenesség]. In: Osztovits András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja IV. kötet.* Budapest, Opten, 2014. 42.

[37] Tőkey: A jogalkotással okozott kárért való felelősség. 44. bekezdés.

4. Miként hat ki az Alkotmánybíróság döntésének tartalma a kártérítési felelősség megállapíthatóságára?

A Kúria a jogalkotással okozott kár miatti felelősség vizsgálatának lehetőségét lényegében ahhoz köti, hogy az Alkotmánybíróság valamely jogszabály alaptörvény-ellenességét megállapította-e. Az Alkotmánybíróság gyakorlatában valamely jogszabály alaptörvény-ellenessége megállapításának többféle módja van, és ehhez eltérő jogkövetkezmények kapcsolódnak. Jellemzően az alaptörvény-ellenesség megállapítása a támadott jogszabály megsemmisítését vonja maga után, amely történhet *ex nunc,*[38] *ex tunc*[39] vagy *pro futuro*[40] hatállyal. Emellett az alaptörvény-ellenesség jogkövetkezménye lehet jogalkotó általi mulasztás[41] vagy alkotmányos követelmény[42] megállapítása is. Előfordulhat olyan eset is, amikor az Alkotmánybíróság az indítvány elutasítása mellett a határozatának indokolásában tesz megállapítást azzal összefüggésben, hogy melyek az Alaptörvényből fakadó alkotmányos elvárások. Ez lényegében a határozat indokolásába bújtatott alkotmányos követelményt jelent.[43]

4.1. Az alaptörvény-ellenes jogszabály megsemmisítése

4.1.1. A megsemmisítés időbeli hatálya

A Ptk. hatálybalépését megelőzően, amint erre a fentiekben utaltunk már, a bírói gyakorlatban az volt az uralkodó nézet, hogy a jogalkotás nem keletkeztet a jogalkotó és a károsult között polgári jogi jogviszonyt, ezért a polgári jogi kárfelelősségnek a szabályai nem alkalmazhatók. Ehhez képest találunk olyan eseti döntést, amely szerint az Alkotmánybíróság határozata alapja lehet a kártérítési felelősség megállapításának, mégpedig akkor, ha az alkotmánysértő jogszabályt *ex tunc* hatállyal semmisíti meg, és ezáltal teret nyit a jogviszonyok újrarendezésének és a

[38] 2011. évi CLI. törvény az Alkotmánybíróságról (a továbbiakban: Abtv.) 41. § (1) bekezdés, 45. § (1) bekezdés.

[39] Abtv. 45. § (4) bekezdés.

[40] Az Alkotmánybíróság a *pro futuro* megsemmisítés esetén hangsúlyozza, hogy e jogkövetkezmény alkalmazására akkor kerülhet sor, ha azt az Alaptörvény védelme, a jogbiztonság vagy az eljárást kezdeményező különösen fontos érdeke indokolja. Ebben az esetben az Alkotmánybíróság lényegében maga terjeszti ki az alaptörvény-ellenes jogszabály alkalmazásának időtartamát, amely az ügyben eljáró bíróság számára is irányadó {34/2012. (VII. 17.) AB határozat, Indokolás [53]}.

[41] Abtv. 46. § (1)–(2) bekezdés.

[42] Abtv. 46. § (3) bekezdés.

[43] Ezzel összefüggésben a gyakorlatban az a probléma merül fel, hogy más a jogi kötőereje a rendelkező részben és az indokolásban megfogalmazott alkotmányos követelménynek.

kártérítési igényeknek.[44] Abban az esetben azonban, ha az Alkotmánybíróság *ex nunc* hatállyal semmisíti meg az érintett jogszabályt, a határozat közzététele napját megelőzően létrejött jogviszonyok érintetlenül maradnak. Ez a rendelkezés a jogszabály alkalmazása folytán kialakult állapotot tehát érintetlenül hagyja, és nem érinti a megsemmisített jogszabályból keletkezett jogokat és kötelezettségeket.

Ez az értelmezés ma is visszaköszön a Kúria gyakorlatában. Az Alkotmánybíróság a 155/2008. (XII. 17.) AB határozatban megállapította, hogy a luxusadóról szóló törvény alkotmányellenes, ezért azt a határozat kihirdetése napjával (*ex nunc* hatállyal) megsemmisítette.[45] Az Alkotmánybíróság e döntésére alapítva több érintett személy jogalkotással okozott kár megtérítése iránt indított pert. Ezekben az ügyekben a Kúria annak tulajdonított döntő jelentőséget, hogy az Alkotmánybíróság a luxusadóról szóló törvényt a határozatának kihirdetése napjával semmisítette meg. Az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvény (a továbbiakban: 1989-es Abtv.) 43. § (2) bekezdése[46] pedig úgy rendelkezett, hogy a jogszabály megsemmisítése nem érinti a határozat közzététele előtt létrejött jogviszonyokat, valamint a belőlük származó jogokat és kötelezettségeket. A Kúria ezért kiemelte, hogy az adott esetben az Alkotmánybíróság választása szerint élt az *ex nunc* hatályú megsemmisítés lehetőségével, és annak a jogszabály által szabályozott jogkövetkezményéből eredően a jogszabály megsemmisítése előtti adóévekre kivetett és befizetett adót nem lehet olyannak tekinteni, hogy annak nem volt jogi alapja, ezért sem a jogellenes magatartás, sem a kár, illetőleg annak okozása nem állapítható meg, azaz a kártérítési felelősség egyik feltétele sem áll fenn.[47]

4.1.2. Az ún. pszeudonorma megsemmisítése

A pszeudonorma lényegében normatív tartalom nélküli jogszabály, vagy másképpen megfogalmazva olyan látszatjogszabály, amellyel a jogalkotó jogszabályi for-

[44] BH 1994.31.

[45] Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a luxusadó számított értékre vonatkozó szabályai a jogállamiság elvét sértik. Egyrészt azáltal, hogy az egyes ingatlantulajdonosok egyedi adókötelezettségének fennállását és az adókötelezettség konkrét alapját és mértékét a törvények felhatalmazása alapján olyan jogszabály (helyi önkormányzati rendelet) határozhatja meg, melynek megalkotási szabályai nem zárják ki azt, hogy az önkormányzati testület önkényesen, csak saját bevételi szempontjait figyelembe véve rögzítse az értékhatárokat. Másrészt ellentétes a jogállamisággal az a szabályozási mód, mely szerint az egyedi adókötelezettséget tartalmazó adóhatósági határozat elleni valódi jogorvoslat és érdemi bírósági felülvizsgálat azért kizárt, mert a jogorvoslati fórum és a bíróság sem vizsgálhatja az ingatlan értékének tényleges meghatározását, hiszen egyikük sem vizsgálhatja felül az önkormányzatok (egyébként kötetlen vagy alig kötött) rendeletét. A két jellemző együttes jelenléte a jogállamiságra különösen veszélyes állapotot eredményezett.

[46] Jelenleg is így rendelkezik az Abtv. 45. § (3) bekezdése.

[47] Kúria, Pfv.III.21.396/2015. sz. határozat.

mába öltöztet egyedi jogalkalmazói aktusokat. Az Alkotmánybíróság ezzel kapcsolatos gyakorlata szerint a jogalkotás diszfunkcionális, ha a jogalkotó normatív szabályozási tárgykörben egyedi döntést hoz. A normatív aktus szükségképpeni eleme ugyanis az, hogy a címzettek köre szélesebb, nem közvetlenül és konkrétan meghatározott egy vagy több személy, vagyis a rendelkezés nem valamely konkrét egyedi ügyre vonatkozik. Ha a jogalkotó a hatályos jogszabály alkalmazását vagy a jogszabály normatív módon történő módosítását kerüli meg az egyedi döntés jogszabályi formába öntésével, a megoldás visszaélésszerűvé válik. Ebből következően állami vezetők határozott tartamú megbízatási jogviszonyának lerövidítése és a konkrét jogviszonyokat ezzel a módszerrel megszüntető jogszabályi rendelkezés tartalmában jogalkalmazói (munkáltatói egyoldalú jognyilatkozatot helyettesítő) aktus, amely ellen viszont (tekintettel a jogszabályi formára) az érintettek jogorvoslattal nem élhetnek.[48]

A Fővárosi Ítélőtábla az Alkotmánybíróság 5/2007. (II. 27.) AB határozatára alapítottan elvi döntésben megállapította, hogy a közjognak a jogalkotó számára immunitást biztosító szabályai az általános és absztrakt magatartási szabályok létrehozására irányuló jogalkotási tevékenységre és a hozzákapcsolódó felelősségre vonatkoznak. Ha azonban az Országgyűlés egyedi ügyben jogszabályi formába öltöztetett, de tartalmilag jogalkalmazói döntést hoz, és e tény kimondásával az Alkotmánybíróság a jogszabályi rendelkezést határozatával megsemmisíti, akkor a diszfunkcionális működés polgári jogilag is jogellenessé teszi a jogalkotó magatartását.[49] Erre tekintettel az ítélőtábla a konkrét ügyben – a kártérítési felelősség egyéb feltételeinek vizsgálatával – megállapította, hogy a Magyar Állam jogellenes magatartása és az ezzel okozati összefüggésben bekövetkezett kár bizonyított, így a kártérítési kereset jogalapja fennáll.

4.2. Jogalkotó általi mulasztással előidézett alaptörvény-ellenesség

A 3/2020. (I. 3.) AB határozatban az Alkotmánybíróság hivatalból eljárva megállapította, hogy az Országgyűlés mulasztásban megnyilvánuló alaptörvény-ellenességet idézett elő azáltal, hogy az elektronikus cigaretta és a kapcsolódó termékek kiskereskedelmének koncesszióköteles dohányboltokra történő korlátozásával egyidejűleg nem rendelkezett a vállalkozáshoz való jog korlátozásával érintettek megfelelő kompenzációjáról, így felhívta az Országgyűlést arra, hogy jogalkotói

[48] 5/2007. (II. 27.) AB határozat, ABH 2007.120, 126.
[49] EBD 2014.P.1.

kötelezettségének eleget tegyen.[50] A 2021. évi CI. törvény (a továbbiakban: kompenzációs törvény) 2021. június 29-től anyagi kompenzációs jogosultságot vezetett be azoknak, akik 2016. május 20-tól elvesztették korábbi forgalmazási jogosultságukat. A kompenzáció mértéke az érintett termékek kiskereskedelmi forgalomban történő értékesítéséből a 2013., 2014. és 2015. üzleti években elért adózás utáni eredmény mértékének megfelelő összeg volt.

A Pfv.I.20.807/2023. számú eljárásban felperesként részt vett vállalkozó részére a kompenzációs eljárásban 48 437 000 forint kompenzációt fizettek meg. Keresetében azt kérte, hogy a bíróság kötelezze a Magyar Államot 774 254 000 forint jogalkotással okozott kár megtérítésére a Ptk. 6:519. §-a alapján. Álláspontja szerint a kompenzációs jogszabályok nem szüntették meg a károkozó magatartás jogellenességét, mert az alaptörvény-ellenesség megszüntetése csak olyan jogszabály megalkotásával történhetett volna meg, amely egyfelől biztosítja tevékenysége folytatását, másfelől rendelkezik az okozott károk megtérítéséről.

A Kúria a döntésében rámutatott, hogy ha a jogalkotó az Alaptörvénnyel összhangban alkot meg egy olyan jogszabályt, amely egy magánjogi jogalanynak negatív vagyoni következményt okoz, akkor ez a negatív vagyoni következmény jogilag nem minősül kárnak, és nem jön létre magánjogi (kárkötelmi) jogviszony. Ezzel összhangban, ha a jogalkotó utólag kiküszöböli az alaptörvény-ellenességet előidéző szabályozási hiányosságot, akkor az ezt követő negatív vagyoni következmények már szintén a közjogba tartoznak: az Alaptörvénnyel ekkor már összhangban álló szabályozás közjogi kötőerőt hordoz, közjogilag érvényes, így ettől az időponttól a jogviszony a közjogba, és nem a magánjogba tartozik.

A Kúria utalt arra is, hogy az AB határozatból következően, ha a jogalkotó már eredetileg rendelkezett volna megfelelő kompenzációról, akkor – az Alaptörvénynyel összhangban álló jogalkotással – létre sem jött volna magánjogi jogviszony, függetlenül az általa okozott hátrányos vagyoni következményektől. Ha az alaptörvény-ellenesség miatt az Alkotmánybíróság megsemmisítette volna a jogszabályt,

[50] A döntés alapjául országgyűlési képviselők utólagos normakontroll-indítványa és egy elektronikus cigaretta és annak kiegészítőivel kereskedő gazdasági társaság alkotmányjogi panasza szolgált; ezek támadták a fiatalkorúak dohányzásának visszaszorításáról és a dohánytermékek kiskereskedelméről szóló törvény azon rendelkezését, amely szerint bizonyos termékek, így az elektronikus cigaretta, utántöltő flakon és dohányzást imitáló elektronikus eszközök kiskereskedelme csak dohányboltban történhet. Az indítványozó gazdasági társaság 2011 óta kifejezetten erre szakosodva elektronikus cigaretta és annak kiegészítő termékei kiskereskedelmi értékesítésével foglalkozott az általa üzemeltetett webshopon és üzletein keresztül, azonban a 2016. évi jogszabálymódosítással az érintett termékekkel kapcsolatos kereskedelmi tevékenységét meg kellett szüntetnie, és üzleteit be kellett zárnia, munkavállalói kétharmadát el kellett bocsátania, megmaradt árukészlete értékesíthetetlenné vált. Az online értékesítés tilalma ellehetetlenítette az indítványozó gazdasági tevékenységét, a jogalkotó pedig nem rendelkezett a kártalanításáról, nem biztosított új koncessziók kiírásával lehetőséget számára, hogy tevékenységét folytathassa.

és a jogalkotó új jogszabályt alkotott volna a megfelelő kompenzációról való rendelkezéssel együtt, akkor ezzel az új jogszabállyal sem jött volna létre magánjogi jogviszony. A Kúria érvelése szerint a jelen speciális esetben nem arról van szó, hogy a magánjogi jogviszony károkozója határozza meg a kártérítés mértékét és módját, hanem arról, hogy a közhatalom hordozója mindenkire kötelező jogszabályt alkothat esetlegesen negatív vagyoni következmények mellett is akkor, ha az összhangban áll az Alaptörvénnyel.

A Kúria a döntésében vizsgálta azt is, hogy a kompenzációs törvénnyel megvalósult új szabályozás felvetheti-e a jogalkotással okozott kárért való felelősséget. Ezzel összefüggésben pedig arra mutatott rá, hogy a távértékesítésből, valamint a dohányzást imitáló elektronikus eszközök offline értékesítéséből származó elmaradt haszon milyen okból nem áll okozati összefüggésben az alaptörvény-ellenes jogalkotói mulasztással: az Alkotmánybíróság az elektronikus cigaretta és az utántöltő flakon távértékesítését megtiltó jogszabályi rendelkezésnek az alaptörvény-ellenességét nem állapította meg, a dohányzást imitáló elektronikus eszközök offline értékesítésére pedig nem terjedt ki az alkotmányossági vizsgálat. A Kúria szerint ezért megállapított alaptörvény-ellenesség hiányában – e negatív vagyoni következmények vonatkozásában – magánjogi jogviszony sem jött létre a felek között, valamint ugyanígy hiányzik a magánjogi jogviszony a kompenzációs törvény hatálybalépését követő időszakban is: polgári jogi jogviszony hiányában pedig ezek a negatív vagyoni következmények nem minősülnek az alperesi magatartással okozati összefüggésben álló kárnak. Hangsúlyozta tehát a Kúria, hogy a dohányzást imitáló elektronikus eszközök offline értékesítése vonatkozásában az Alkotmánybíróság eljárást nem is folytatott, e tárgyban nem hozott határozatot, így nincs olyan közjogi aktus, amely lehetővé tenné a Ptk. rendelkezéseinek az alkalmazását. Az Alkotmánybíróság a szabályozási hiányt az új koncessziós helyek létesítésére vonatkozó jogszabály hiányára és a kompenzációs deficitre alapította, de az alaptörvény-ellenesség megszüntetéséhez elegendőnek ítélte pusztán a kompenzációt, új koncessziós helyek létesítésére nem hívta fel a jogalkotót.

4.3. Alkotmányos követelmény megállapítása

Az Alkotmánybíróság korábbi gyakorlatában alkotmányos követelmény címzettje jellemzően a jogalkalmazó lehetett.[51] A 8/2021. (III. 2.) AB határozatban ugyan-

[51] Az Alkotmánybíróság több döntésben hangsúlyozta, hogy kiemelt feladatának tekinti annak megállapítását, hogy melyek azok az Alaptörvény szabályozásából eredő és rendelkezéseit érvényre juttató alkotmányos követelmények, amelyeket a jogalkalmazóknak a jogszabályok értelmezése és alkalmazása során érvényesíteniük kell {2/2017. (II. 10.) AB határozat, Indokolás [89]}. Ebből

akkor rámutatott, hogy alkotmányos követelménynek a jogalkotó is lehet a címzettje, mivel az Alkotmánybíróság az Alaptörvény védelmének legfőbb szerve, amely végső soron felel azért, hogy a jogalkotás az Alaptörvénnyel összhangban valósuljon meg.[52] Az Alkotmánybíróság a 23/2021. (VII. 13.) AB határozatban szintén fontosnak tartotta, hogy az egyedi ügyön túlmutatóan általánosságban is rámutasson arra, hogy a gyülekezési jog szabadságának korlátozása milyen feltételek mellett felel meg az Alaptörvénynek veszélyhelyzet idején.[53]

Az Alkotmánybíróság gyakorlatában tehát látható, hogy az alkotmányos követelmény funkciója bővült: immár a jogalkotót kötelező alkotmányos követelményeket is meg lehet állapítani. Ebből tehát az következik, hogy ha a jogalkotás nem felel meg az Alkotmánybíróság által megállapított alkotmányos követelménynek, vagy a jogalkotó nem jár el az alkotmányos követelménynek megfelelően, akkor a jogszabály vagy annak felülvizsgálatának elmulasztása mégis alaptörvény-ellenességet eredményez.

4.4. Az Alkotmánybíróság határozatának indokolásába foglalt alkotmányos követelmény

Az Alkotmánybíróság a 26/2013. (X. 4.) AB határozatban a pénznyerő automaták megváltozott üzemeltetésére vonatkozó szabályozás alaptörvény-ellenességét vizsgálta. Az Alkotmánybíróság határozatában utalt arra, hogy az alapjogi biztos – mint indítványozó – azért is tartotta alaptörvény-ellenesnek az állami beavatkozást, mert a pénznyerő automaták üzemeltetését lehetővé tevő, két évre szóló engedélyeket – amelyeket vagyoni értékű jognak tekint – normatív aktussal vonták vissza, megfelelő kártalanítás nélkül. Az Alkotmánybíróságnak az ezzel kapcsola-

---

következően az alkotmányos követelmény funkciója alapvetően az, hogy a jogalkalmazó számára meghatározza valamely jogszabályi rendelkezés olyan értelmezését, amely az Alaptörvény rendelkezéseit kifejezésre juttatja {8/2013. (III. 1.) AB határozat, Indokolás [54]; 34/2013. (XI. 22.) AB határozat, Indokolás [55]}.

[52] Indokolás [174]; Ebben az ügyben az Alkotmánybíróság – hivatalból eljárva – az Alaptörvény 34. cikk (1) bekezdése második mondatából fakadó alkotmányos követelményként megállapította, hogy „az Országgyűlésnek a helyi önkormányzatok számára az általuk ellátott kötelező feladat- és hatáskörök ellátásához azokkal arányban álló költségvetési, illetve más vagyoni támogatást kell biztosítania. Ezeket az Országgyűlés, veszélyhelyzet idején a Kormány közérdekből csökkentheti, azonban ezzel nem lehetetlenítheti el a helyi önkormányzatok működését, nem üresítheti ki az Alaptörvény 32. cikk (1) bekezdésében szereplő alkotmányosan védett feladatköreiket."

[53] Ebben az ügyben az Alkotmánybíróság azt állapította meg: az Alaptörvény VIII. cikk (1) bekezdésének és 54. cikk (1) bekezdésének együttes értelmezéséből származó alkotmányos követelmény, hogy a jogalkotó a gyülekezési jog gyakorlását veszélyhelyzet idején is csak elengedhetetlenül szükséges ideig és körben függesztheti fel, akként, hogy észszerű időközönként meg kell vizsgálnia, hogy a korlátozásra okot adó körülmény továbbra is indokolja-e az alapjog felfüggesztését vagy az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdését meghaladó mértékű korlátozását.

tos álláspontja az volt, hogy a kártalanítás általános *ex lege* lehetővé tétele a nemzetbiztonsági kockázat felderítésével kapcsolatos,[54] folyamatban levő eljárás miatt nem lenne sem célszerű, sem alkotmányosan megkerülhetetlen. Megjegyezte ugyanakkor az Alkotmánybíróság döntésének indokolásában, hogy „a jelen ügyben a kártalanítás biztosítása a jogállamiságból eredő elvárás, amelynek a jogalkotó a nemzetbiztonsági kockázattal kapcsolatos eljárás lezárása után eleget tehet".[55]

A pénznyerő automaták üzemeltetésével foglalkozó vállalkozások közül számosan polgári pert indítottak, és keresetükben kérték a Magyar Állam kártérítési felelősségének a megállapítását. A kártérítési felelősséget megalapozó jogellenes magatartást pedig részben abban látták, hogy az Országgyűlés a 26/2013. (X. 4.) AB határozatban foglaltak ellenére sem alkotta meg a kártalanításról szóló törvényt. Az első- és másodfokú bíróságok erre alapítottan a kártérítési felelősséget megállapították, ugyanakkor a felülvizsgálati bíróságként eljárt Kúria a keresetet elutasította. Érvelése abból indult ki: valamely jogszabály Alaptörvénnyel való összhangjának a vizsgálata az Alkotmánybíróság hatáskörébe tartozik,[56] erre nem terjed ki a polgári ügyekben eljáró bíróságok felhatalmazása.

A Kúria hangsúlyozta, hogy az Alkotmánybíróság a 26/2013. (X. 4.) AB határozatában vizsgálta a kereset tárgyává tett jogszabályi rendelkezéseknek az Alaptörvénynyel való összhangját, és nem állapított meg alaptörvény-ellenességet. A Kúria utalt arra, hogy az Alkotmánybíróság határozata indokolásának 168. pontjában kifejtette ugyan, hogy a jogállamiságból eredő elvárásoknak nem felel meg a törvényalkotás, ha az érintett társaságok tevékenységi engedélyeinek azonnali bevonásából eredő károk megtérítéséről kártalanításra vonatkozó jogszabály formájában nem gondoskodik, de emiatt az Alkotmánybíróság mulasztásos alkotmánysértést nem állapított meg. Kétségtelen tény, hogy a jogalkotó az eltelt időben sem gondoskodott a kártalanítás biztosításáról, azonban az Abtv. 46. §-a alapján a kártalanítás elmaradásával kapcsolatos mulasztásos alkotmánysértés megállapítására kizárólag az Alkotmánybíróság jogosult. A Kúria ezért – utalva az addigi gyakorlatára[57] – megállapította,

[54] Az Alkotmánybíróság az ügy érdemi vizsgálata során döntő jelentőséget tulajdonított annak, hogy a jogalkotó nemzetbiztonsági kockázatra hivatkozással változtatta meg a szabályozást. E körben az Alkotmánybíróság érvelése úgy szólt, hogy az állami beavatkozás közérdekűségét alátámasztja annak másik oka is: a nemzetbiztonsági kockázat, amely egyben magyarázatul szolgálhat a jogalkotói beavatkozás azonnaliságára. A nemzetbiztonsági kockázatnak a nyilvánosság előtti konkrét nevesítésére – a még folyó vizsgálat miatt – még nem került sor. Az Alkotmánybíróságnak a nemzetbiztonság tartományának elemzésére és értelmezésére – kellő információ indokolt hiányában – a jelen ügyben nincs lehetősége, viszont tudomásul veszi, hogy a jogalkotó erre hivatkozással is felkészülési idő nélkül léptette hatályba a támadott szabályozást.

[55] Indokolás [168].

[56] Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés *c)* és *e)* pontjai.

[57] EBD 2014.P.1.

hogy nem állt rendelkezésre olyan közjogi döntés, amely egyéb többletnyállási elem esetén megalapozná az állam jogalkotással okozott kárért fennálló felelősségét.

5. Összegzés

Az Alaptörvény 24. cikke alapján az Alaptörvény védelmének legfőbb szerve az Alkotmánybíróság, és valamely jogszabály Alaptörvénnyel való összhangjának vizsgálata kizárólag az Alkotmánybíróság hatáskörébe tartozik. Valamely bírósági eljárásban eljáró bíró nem teheti félre egy jogszabály alkalmazását arra hivatkozással, hogy az alaptörvény-ellenes. Ha a bírónak az előtte folyamatban lévő egyedi ügy elbírálása során olyan jogszabályt kell alkalmaznia, amelynek alaptörvény-ellenességét észleli, az Alkotmánybíróságnál kell kezdeményeznie az alaptörvény-ellenesség megállapítását.[58] Minderre figyelemmel a hatalommegosztás elvéből fakadóan egyet lehet érteni azzal, hogy a jogalkotással okozott kár megtérítése iránti perekben a kártérítési felelősség vizsgálata körében az Alkotmánybíróság döntésében foglaltakat a bíróságok hangsúlyosan értékelik. Azt viszont vitathatónak tartjuk, hogy a polgári jogi értelemben vett jogellenességet kizárólag egy alaptörvény-ellenes jogszabály megsemmisítése vagy jogalkotó általi mulasztással előidézett alaptörvény-ellenesség alapozhat meg, és lényegében ennek Alkotmánybíróság általi megállapításától függ, hogy a kártérítési felelősség feltételeit a bíróságok egyáltalán vizsgálják-e.

Látható ugyanis, hogy ezzel az értelmezéssel a Kúria rendkívül szűkre szabja a jogalkotással okozott kárfelelősség megállapításának lehetőségét, és e szigorú feltételrendszer alapján eddig kártérítési igényt eredményesen nem tudtak érvényesíteni.[59] A Kúria érvelésének a lényege, hogy magánjogi jogviszony csak akkor jön létre az állam és a károsult között, ha a jogszabály „közjogi kötőereje" az Alkotmánybíróság döntése nyomán megszűnik. Ez pedig kizárólag az alaptörvény-ellenes norma megsemmisítésével[60] vagy jogalkotó általi mulasztás megállapításával állhat elő.

Álláspontunk szerint a Kúria ezen értelmezése a deliktuális felelősség általános szabályának dogmatikai rendszerébe nehezen illeszthető be. A fő értelmezési nehézség a Ptk. 6:520. §-ában foglaltakra tekintettel merül fel. Ha ugyanis egy jogszabály megalkotása valakinek kárt okoz, függetlenül attól, hogy annak alaptörvényellenességét az Alkotmánybíróság megállapította-e, a Ptk. deliktuális felelősségi szabályai alapján kártérítési jogviszony jön létre. Ráadásul a Ptk. hatályos rendel-

[58] Abtv. 25. §.

[59] Ez alól egyedüli kivétel, amikor a Fővárosi Ítélőtábla a BDT 2014.1. sz. döntésben megállapította az állam kártérítési felelősségét egy látszatjogszabály (pszeudonorma) megalkotása miatt.

[60] Ráadásul a Kúria gyakorlata értelmében a megsemmisítésnek *ex tunc* hatályúnak kell lennie.

kezései alapján a károkozás jogellenessége vélelmezett. Ezekben az esetekben ezért nem a jogellenesség körében, hanem a felróhatóság kérdésének vizsgálatával kellene eldönteni, hogy a kártérítési igény megalapozott-e, vagyis a kárfelelősség egyéb feltételeinek fennállása esetén nem a károsultnak, hanem az államnak kellene igazolnia, hogy a jogalkotás során úgy járt el, ahogy az elvárható volt.

Ebből következően úgy gondoljuk, hogy az Alkotmánybíróság döntéseinek tartalmát nem a jogellenesség körében, hanem a felróhatóság vizsgálatával összefüggésben kellene értékelni, és az állam kártérítési felelősségét indokolatlannak tűnik azokra az esetekre szűkíteni, amikor az Alkotmánybíróság egy jogszabályt megsemmisít, vagy jogalkotó általi mulasztást állapít meg. Így álláspontunk szerint például, ha az Alkotmánybíróság az indítvány elutasítása mellett határozatának indokolásában fogalmaz meg alkotmányos követelményt, amelyet később a jogalkotó figyelmen kívül hagy, e körülmény is – az egyéb feltételek teljesülése esetén – kártérítési felelősség megállapításának alapjául szolgálhat.

A jogállamiságból fakadó alapvető elvárás, hogy a jogrendszer előreláthatóan és kiszámíthatóan működjön. Amint ezt az Alkotmánybíróság számos határozatában hangsúlyozta: „[a] jogállamiság egyik alapvető követelménye, hogy a közhatalommal rendelkező szervek a jog által meghatározott szervezeti keretek között, a jog által megállapított működési rendben, a jog által a polgárok számára megismerhető és kiszámítható módon szabályozott korlátok között fejtik ki a tevékenységüket".[61] Ha a jogalkotó ezen alapvető jogállami követelményt felróhatóan megsérti, és ezzel kárt okoz, kártérítési felelősségének megállapíthatósága szintén a jogállamiságból fakadó elvárás kellene, hogy legyen.

Felhasznált irodalom

Boóc Ádám: Észrevételek az állam kárfelelősségéről a jogszabályban történő ármegállapítási kötelezettség elmulasztása vonatkozásában. *Jogtudományi Közlöny,* 2013. (10), 507–512.

Fuglinszky Ádám: 6:519. § [A felelősség általános szabálya]. In: Osztovits András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja IV. kötet.* Budapest, Opten, 2014. 42.

Fuglinszky Ádám: 6:520. § [Jogellenesség]. In: Osztovits András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja IV. kötet,* Budapest, Opten, 2014. 42.

Karsai Dániel: A jogalkotással okozott kárról. *Jogtudományi Közlöny,* 2014. (6), 309–315.

[61] Először: 56/1991. (XI. 8.) AB határozat, ABH 1991.456.

Menyhárd Attila: Az állam kártérítési felelőssége és állami immunitás. In: Nochta Tibor – Fabó Tibor – Márton Mária (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Kecskés László professzor 60. születésnapja tiszteletére.* Pécs, PTE ÁJK, 2013. 389–404.

Szalbot Balázs: A hazai jogba ütköző jogalkotással okozott károkért való felelősség bírói gyakorlata. *Magyar Jog,* 2021. (11), 651–661.

Tőkey Balázs: A jogalkotással okozott kárért való felelősség. *Polgári Jog Online,* 2017. (4).

Vékás Lajos (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez.* Budapest, Complex, 2008.

Abstract

The State's Liability for Damages Arising from the Enactment of a Law That Violates the Fundamental Law

A fundamental expectation arising from the rule of law is that the legal system should operate in a predictable and foreseeable manner. Today, there is no doubt that if the state disregards these requirements in the legislative process and unlawfully causes harm to another party through its legislation, its liability for damages may be examined. However, the Supreme Court's practice imposes extremely narrow limits on the possibility of establishing liability for damages caused by legislation, the essence of which is that a private-law relationship between the state and the injured party arises only if the "binding force under public law" of the legislation ceases to exist following a decision by the Constitutional Court. This, in turn, can only occur through the annulment of a provision contrary to the Fundamental Law or through a finding of legislative omission. In our view, the Supreme Court's interpretation does not fit into the dogmatic system of the general rule of tort liability, because under the Civil Code's rules on tort liability, the harmful conduct itself creates the legal relationship for damages. Consequently, if the enactment of a law causes harm to someone, regardless of whether the Constitutional Court has found it to be unconstitutional, civil liability may be examined. Furthermore, under the current provisions of the Civil Code, the unlawfulness of the act causing harm is presumed. In such cases, therefore, the question of whether a claim for damages is well-founded should be decided not by examining the unlawfulness of the act, but by assessing the issue of culpability; that is, if the other conditions for liability for damages are met, it is not the injured party but the state that must prove that it acted as expected during the legislative process.

Keywords: *damages caused by legislation; liability for damages; unlawfulness under civil law; binding force under public law; annulment of legislation contrary to the Fundamental Law; unconstitutionality resulting from legislative omission*

A KÖTET SZERZŐI

DR. BÁNDI GYULA
professor emeritus, DsC.
Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar
Környezetjogi és Versenyjogi Tanszék,
A jövő nemzedékek szószólója, Alapvető Jogok Biztosának Hivatala

DR. BODZÁSI BALÁZS
közjegyző, egyetemi docens
Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Jogi Tanszék, a Magyar Jogász Egylet Civilisztikai
Tudományok Szakosztályának elnöke

DR. CZINE ÁGNES
alkotmánybíró, az Alkotmánybíróság elnökhelyettese,
tanszékvezető egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem
Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőeljárásjogi Tanszék

DR. F. ROZSNYAI KRISZTINA
egyetemi tanár, dékánhelyettes
ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Közigazgatási Jogi Tanszék,
a Magyar Jogász Egylet Közjogi Szakosztályának elnöke

DR. HORVÁTH ISTVÁN
habilitált egyetemi docens, tanszékvezető
ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Munkajogi és Szociális Jogi Tanszék,
a Magyar Jogász Egylet Munkajogi és Szociális Jogi
Szakosztályának elnöke

DR. KAJTÁR GÁBOR
egyetemi tanár
ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Nemzetközi Jogi Tanszék

DR. KOVÁCS ORSOLYA
ügyvéd

DR. LEHOCZKI ZÓRA ZSÓFIA
ügyvéd

DR. MENYHÁRD ATTILA
egyetemi tanár
ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Közgazdaságtan és
Technológiajog Tanszék,
kutatóprofesszor, Nemzeti Közszolgálati Egyetem EJKK
Információs Társadalom Kutatóintézet

DR. PÓKECZ KOVÁCS ATTILA
egyetemi tanár
Nemzeti Közszolgálati Egyetem Államtudományi és
Nemzetközi Tanulmányok Kar,
Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

DR. SZOMORA ZSOLT
alkotmánybíró, egyetemi tanár
Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Bűnügyi Tudományok Intézete

DR. VILLÁM KRISZTIÁN
főtanácsadó
Alkotmánybíróság

9 772939 606950
ISSN 2939-6069